

Allah Sevgisi

İbn'ul Kayyim el-Cevziyye

Tashih

POLEN YAYINLARI

Sayfa Düzeni

OSMAN ARPAÇUKURU

Kapak Tasarım

POLEN AJANS

Baskı

KİLİM MATBAASI

İsteme Adresi

POLEN YAYINLARI

Soğanağa Camii Sok. Büyük Tulumba Çıkması No: 5/9 Beyazıt / İSTANBUL

Telefon: 0 212 516 42 44

www.polenkitap.com

www.karincakitap.net

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE

ALLAH SEVGİSİ

Tercüme

DR. İSHAK EMİN AKTEPE

AHMET AKBAŞ

POLEN

© 2006

İÇİNDEKİLER

Giriş	11
--------------------	-----------

Birinci Bölüm

SEVGİNİN ANLAMLARI VE AMAÇLARI

1. Sevgi, Bütün Fiil, Hareket ve Dinlerin Esasıdır	22
A. Sevgi Bütün Fiillerin Esasıdır	22
B. Sevgi Hareketin Esasıdır	23
C. Âlemde Her Fiil ve Hareketin Aslı, Sevgi ve İradedir	25
D. İbadetlerin Aslı ve Tamamlayıcısı Sevgi ve Allah İçin Yapılmasıdır. 32	
E. Kurtuluş Sadece Allah'ı Sevmekle Mümkündür	36
F. Sevgi Alemin Varlığının Esasıdır.....	41
G. Sevgi Bütün Dinlerin Aslıdır	53
H. Allah Sevgisi Dinin, Amellerin ve İradelerin Temelidir	58
 2. Sevginin Yeri Ve Tarifi	64
II. Sevginin Yeri.....	64
A. Sevgi Sevgidir	68
B. Sevginin Tanımları	70
C. Sevgi Üzerine Sözler	79

D. Sevginin Tanımlanmaya İhtiyacının Olmaması	82
---	----

3. Sevginin Amacı..... 89

A. Sevginin Amacı Kulluktur.....	89
B. İşin Özü Allah'ı Arzulamaktır.....	91
C. Müminin Allah Sevgisine Rağbeti	96
D. Gerçek Sevgi Allah Sevgisidir.....	103
E. Kulluğun Özü	111
F. Sevgi Mertebelerinin Sonuncusu	119

İkinci Bölüm

SEVGİNİN ÇEŞİTLERİ VE SEBEPLERİ

1. Sevginin Kısımları 122

A. Sevgi Çeşitleri	122
B. Yaratılmışlar Arasındaki Sevgi	123
C. Avamın Sevgisi	124
D. Havâssın Sevgisi	131
E. Özel Sevgi.....	136
F. Fayda Veren Sevgi.....	139

2. Sevginin Dereceleri ve Mertebeleri..... 145

A. Sevginin Dereceleri.....	145
B. Sevginin İki Yönü	146
C. Sevginin Mertebeleri.....	159
D. Himmet ve Üns Arasında Allah Sevgisi	164
E. Fena Vadilerinin İlki Olarak Muhabbet	166
F. Allah Sevgisi Dışındaki Sevgiler Hevesten İbarettir	169

G. Muhabbette Fâni Olma Makamı.....	169
-------------------------------------	-----

3. Muhabbeti Çeken ve Celbeden Sebepler..... 172

A. Muhabbeti Çeken Sebepler	172
B. Muhabbetin Kaynağı	173
C. Muhabbetin Etkenleri ve Bağlantıları	181
D. Muhabbet Ağacı.....	194

Üçüncü Bölüm

SEVGİNİN TEZAHÜRLERİ VE MEYVELERİ

1. Sevgide İsrar 202

A. Sevgi, Sevileni Başkalarına Tercih Etmektir	202
B. Sevgide İsrar	204
C. Yaratana İlgili Olan İsrarın Alameti.....	209
D. En Yüce İsrar	211
E. En Faydalı İsrar	213

2. Allah Sevgisi Mutluluğun Zirvesidir..... 214

A. Allah'ı Her şeyden Daha Çok Sevmeyen Kalp İçin Mutluluk Yoktur	214
B. Sadece Allah İçin Sevmek	226
C. Övülen Sevgiyle Kınanan Sevgi.....	230

3. Allah Sevgisinin Tezahürleri 232

A. Allah Sevgisinin Tezahürleri, Gerekleri ve Hükümleri	232
B. Allah Sevgisinin Neticeleri	238

Dördüncü Bölüm
SEVGİNİN RUHU VE KEMALİ

1. Mahbûbu Birlemenin Gerekliliği	241
A. Tevhid-i Mahbûb (Tek Varlığı Sevmek)	241
B. Kelime-i Tevhid.....	243
C. Kelime-i Tevhidin Ruhu	243
D. Sevgide Şirk.....	248
E. Sevginin Kemali	251
F. Sevgi ve Dostluk.....	252
 2. Muhabbetin Bağlantıları	253
A. Şevk (Özlem)	253
B. Şevkle İlgili Bazı Meseleler.....	256
C. Şevkte Fena Makamı	270
D. Kalbi Kötü Düşüncelerden Korumak.....	280
E. Muhabbette Beka ve Fenâ.....	281
F. Şevk Muhabbetin Bir Eseridir	282
G. Şevk Hakkındaki Bazı Sözler.....	287
H. Şevkin Dereceleri	288
İ. Kıskançlık da Muhabbettendir.....	295
J. Kıskançlığın İki Çeşidi	296
K. Kıskançlığın Dereceleri	302
 3. Allah Sevgisinin Kemâli.....	306
A. Sevginin Lezzetinin Kemâli, Sevilenin ve Sevginin Kemâline Bağlıdır	306
B. Allah Sevgisi Kulun Sermayesidir.....	308

C. Allah'ı Görmek	313
D. Kulun, Marifeti Nispetinde Allah'ı Sevmesi	317
E. Ahirette Allah'ın Vechine Bakmanın Lezzeti	318
F. Allah Sevgisi Kurtuluş ve Emandır.....	334
H. Allah'ı Sevmek, O'na Yaklaşmanın En Büyük Vesilelerindendir	355
İ. Muhabbetullah Allah'a Doğru Gidenlerin Nişanıdır.....	356
Hatime	357

Giriş

Muhabbeti sevgiliye ulaşma yolu yapan Allah'a hamd olsun! Kendisine itaati ve boyun eğmeyi muhabbetin doğruluğunu gösteren, bir işaret kılan Allah'a hamd olsun! Muhabbetle nefisleri kemâlâtın her çeşidini isteme ve elde etmeye yönlendiren Allah'a hamd olsun! Muhabbeti, kendi kemâlini yaratma, yardım ve kabul etme şeklinde kuvveden fiile geçirmek için yüce (ulvî) ve alçak (süflî) alemlere koyan Allah'a hamd olsun! Yüksek emel ve gayretleri en şerefli amaçlarına ulaşmaları için muhabbetle teşvik eden Allah'a hamd olsun!

Kalpleri dilediği gibi ve istediği şey için kudretiyle muhabbete yönlendiren Allah ne yücedir! Hayat verdiklerini hikmeti gereği muhabbetle ortaya çıkaran Allah ne yücedir! Yarattıkları arasında muhabbeti kısımlara ayıran ve bölen Allah ne yücedir! Sevgisinde ister doğru ister yanlış olsun, bütün sevgilileri seveni için bir lutûf kılan ve sevgisini seven için bir rahmet ya da azap vesilesi yapan Allah ne yücedir!

Allah Teala muhabbeti, Rahmân'ı sevenler, putları sevenler, ateşi sevenler, haçı sevenler, vatani sevenler, kardeşleri sevenler, kadınları sevenler, çocukları sevenler, parayı sevenler, imanı sevenler, şarkıyı sevenler, Kur'ân'ı sevenler arasında paylaştırdı. Ancak Allah'ı, Kitâbını ve Peygamberini sevenleri diğerlerinden açıkça üstün tuttu.

Yeryüzü ve gökler muhabbetle ve muhabbet için varedilmiştir. Mahlukâtın hepsi muhabbet sebebiyle yaratılmıştır. Gökyüzünde dönüp duran felekler (gök cismi, yıldız) muhabbet için harekete geçirilmiştir. Bütün hareketler muhabbetle gayeye ulaşmakta ve başı sonuyla buluşmaktadır.

Nefisler ancak muhabbetle isteklerini elde etmekte, arzularına nâil olmakta, kendisini helak edecek şeylerden kurtulmakta, muhabbeti kendisinden başka istek arzedilecek ve talepte bulunulacak hiç kimsenin olmadığı Rablerine ulaştıracak bir yol olarak görmekte, muhabbetle güzel hayatı elde etmekte ve Allah'ı Rab, İslâm'ı din ve Muhammed Mustafa'yı Peygamber olarak kabul edip imanın tadına varmaktadır.

Allah'tan başka ilah olmadığına ve O'nun ortağı bulunmadığına, Rabbimiz oluşunu kabul ederek, birliğine (Vahdâniyetine) şahitlik ederek, sevgisi için kendisine boyun eğerek, itaat etmek suretiyle tâbi olarak, bahşettiği nimetleri itiraf ederek, hata ve günahlardan O'na sığınarak, affını ve rahmetini dileyerek, mağfiret etmesini isteyerek, kuvvetinden ve kudretinden yine O'na sığınarak, Ondan başkasını rab, dost ve vekil kabul etmeyerek, O'na sığınıp iltica ederek, O'na kul olmaktan başka bir şey dilemeyerek şehâdet ederim!

Muhammed Mustafa'nın O'nun kulu, peygamberi, yarattıklarının en hayırlısı olduğuna şehâdet ederim. Yine Hz. Muhammed'in, Allah tarafından kendisine vahiy emanet edilen kişi, Allah ile kulları arasındaki elçisi, O'na ulaştıracak yolların en kısası, Allah katında en yüksek seviyeye sahip olan, şefaet etmeye en layık, en sevgili ve en fazla ikrama müstehak kulu olduğuna şahitlik ederim!

Allah Teala, Muhammed Mustafa'yı imana çağırsın, cennete davet etsin, dosdoğru yolu (sırât-ı müstakîm) göstere sin, rızasına uygun ve sevdiği amelleri işlesin, mârufu emretsin ve münkeri yasaklasın diye göndermiştir. Zikrini yüceltmış, göğsünü açmış, ağırlı-

ğını kaldırmış, emrine muhâlefet edenlere zillet ve alçalmayı müstehak görmüş, Kur'ân'da onun hayatı üzerine yemin etmiş¹, ismini İsmiyle birleştirmiştir. Öyle ki hutbelerde, teşehhüd duasında ve ezanlarda Allah zikredildiğinde hemen Resulullah da zikredilir olmuştur. Muhammed Mustafa'nın Allah'ın kulu ve peygamberi olduğuna kesin bir şekilde şehâdet edilmediği sürece ne hutbeler, ne teşehhüd duaları ne de ezanlar sahih kabul edilebilir:

*Peygamberliğini gösteren mühür üzerinde parlamaktadır
Allah'ın bereketi görülmekte ve şehâdet edilmektedir
Allah Peygamberin ismini İsmine ekledi
Beş vakit ezanda müezzin "şehadet ederim" dediğinde
Yüceltmek için ismini İsminden türetti
Böylece arşın sahibi Mahmud, o ise Muhammed oldu²*

Allah Teala, Muhammed Mustafa'yı peygamberlerin ardından bir fetret döneminde göndermiştir. Onun vasıtasıyla yolların en sağlam ve aşikâr olanını göstermiştir. İnsanlara Hz. Peygamber'i sevme, itaat etme, hürmet gösterme ve haklarına riayet etme emri vermiştir. Hz. Peygamber'in gösterdiği yol dışında cennete giden bütün yolları kapatmıştır. Ona tâbi olmak dışında bol sevap kazanma ve cezadan kurtulma umudu bırakmamıştır. Bilinmelidir ki Muhammed Mustafa'yı nefsinden, çocuklarından, ana babasından ve bütün insanlardan daha fazla sevmeyen bir kul, gerçek anlamda iman etmiş sayılmaz!

Allah Teala, melekler, nebîler, resûller ve bütün inananlar Hz. Peygamber'e temiz âile ve ashâbına salâtu selam etmektedir. O, Allah'ın birliğini kabul etmiş ve ümmetini de bunu kabul etmeye çağırmıştır.

¹ Bk. el-Hicr, 72.

² Hassan b. Sabit, *Dîvân*, s. 338.

Allah Teala kalpleri birer kap yapmıştır. Bunların en hayırlısı, hayır ve doğruluğu, en kötüsü de azgınlık ve fesadı en çok içeren-
dir. Kalplere arzu (heva) yerleştirmiştir. Arzularla kalpleri imtihan
etmiş; bunlara karşı çıkanları cennete, arzularına kapılanları ve
böylece cennete müstehak olmayanları da cehenneme koymuştur.
Arzuları kötülüğü emreden nefsin binit, kuvveti ve gıdası, mutmain
nefsin de hastalığı yapmıştır. Arzulara muhalefet etmek mutmain
nefsin ilacıdır.

Allah Teala âhirete oranla bir gün içinde kısacık bir zaman ya
da denize sokulmuş bir parmaktaki yaşlık kadar olan bu dünya
hayatında kötülüğü emreden nefse (nefs-i emmâre) karşı çıkmayı,
arzulara muhalefet etmeyi, nefsin isteklerini, onun lezzet duyduğu
ancak elde ettiğinde alçalmasına sebep olacak şeylere yönelmesini
ve arzu dolu gözlerin talep ettiği şeyleri alma içgüdüsünü engelle-
meyi emretmiştir. Böyle yaparsa nefis, Allah'ın kerem ve sevabın-
dan tam ve eksiksiz olarak nasibini alacaktır. Hazırda bulunanlar-
dan Allah için vazgeçtiğinden kat kat fazlasını O'nun katında tada-
caktır. Yine Allah Teala yasakladığı bazı şeylerden uzak durulma-
sını (oruç) emretmiş; karşılığında kendisiyle buluşulduğunda bir
ziyafet (iftar) vaadetmiştir. Haber verdiğine göre oruçla geçirilen
günlerin çoğu bitmiştir. Kendisiyle buluşma bayramı yaklaşmıştır.
Nefsin o güne varma konusunda yavaş davranması süreyi uzatma-
yacaktır. Örneğin bir şiirde şöyle denilmiştir:

O ancak bir saat sürecek ve bitecek

Sonra her şey yok olup gidecek

Allah Teala nefisleri büyük bir durum için hazırlamıştır. Onlar
için gözlerin görmediği kulakların duymadığı ve hiçbir beşer aklının
idrak edemeyeceği kalıcı nimetler yaratmıştır. Yüce hikmeti bun-
lara ancak yorgunluk veren ve nefse ağır gelen yollardan, zorluk ve
meşakkat köprüsünden geçilerek ulaşılmasını gerekli kılmıştır. De-
ğersiz ve süflî şeylere götüren alçak nefislerden sakınmak için bun-

ları nefse ağır gelen şeylerle korumuştur. Yüksek nefisler ve yüce gayeler onlara yönelmiştir. Nefisler bunlara yürüyüşte niyetlerin (gayretlerin) sırtına binmiş ve onların sırtında en şerefli gayelere yürümüşlerdir:

*Gece siyah çadırını toza bulanmışların üzerine indirirken
kafile yola çıktı*

*Gayretlerine bindiler, yer şekillendi ve yürüyüşleri
gayretlerinin sırtında oldu*

*Yıldızlar istediklerini şî'râ yıldızının omuzunda ve neâim
yıldızının üstünde gösterdi*

*Kimsenin kınamasına aldırmadan başkasına gerekmeyen
bir sığınağa gittiler*

“Hayye ale'l-felâh” diye sevgilinin müezzinleri ezan okuduklarında bu davete icabet ettiler. Bunu kabul ederek hoşgörü ile sevenin çabasına benzer şekilde onun rızası için gayret ettiler. Yaptıkları her şeyde O'na yöneldiler. Arzuladıkları yere vardıklarında hamd ettiler. Zaten gelecekte rahat etmeyi umarak meşakkate katlanan da övülmez mi! Az bir zaman yoruldu ve karşılığında uzun süre rahat ettiler. Önemsiz şeyleri terk ettiler ve bedel olarak büyük lütuflara eriştiler. Hazır lezzetleri ve akıl ölçüsüne göre övülen akıbeti bıraktılar ve neyin önemsenmesi gerektiğini kavradılar. Böylece tadı uçup giden ve sıkıntısı bâki kalan bir anlık lezzetler için kalıcı nimetlere gark olunarak geçirilecek ebedi hayatı satmayı aptallığın en büyüğü olarak gördüler. Bir kişinin lezzet günleri hayatı boyunca güzel geçse bile bilinmelidir ki bu günler hemen dağılıverecek yaz bulutu ve kervan için çağrıldığı için tamamlanamayan bir hayal gibidir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: “Ne dersin! Eğer biz onları yıllarca yaşatıp nimetlerden faydalandırsak, sonra tehdit edilmekte oldukları (azap) başlarına gelse! Faydalandırıldıkları ni-

metler onlara hiç yarar sağlamayacaktır”³. Allah’tan umduğu sevaba nâil olanlar ise sanki korktuğu ve çekindiği sıkıntılara hiç girmemiş gibidir. Hz. Ömer bunu bir şiirde şöyle anlatmaktadır:

Eğer dilediğini elde ettiysen

Dünyada sanki hiç sıkıntı çekmemiş gibisin

İşte bu, kendisiyle Allah’ın, isimlerinin, kemal sıfatlarının ve yüce niteliklerinin bilindiği aklın semeresidir. O akılla mü'minler Allah’ın kitaplarına, peygamberlerine, âhirete ve meleklerine inanmışlardır. O akılla Allah’ın Rab oluşunun işaretleri, birliğinin delilleri ve peygamberlerinin mucizeleri anlaşılır. Yine o akılla emirlere itaat edilip yasak şeylerden uzak durulur. Akibeti gösterip gözeten, iyi bir akıbet için çalışan, arzularla savaşıp yenilgiye uğratan, daha önce katledilmiş sabra yardım edip zafere ulaştıran, güzel şeylere teşvik eden, değersiz şeylerden uzaklaştıran, manaları tertip edip, gizli şeyleri anlayan, azmi güçlendirip kaldıran, basireti destekleyip başarmasını sağlayan, güzellikleri çekip kötülükleri kovan, arzuların ordusunu muhasaraya alıp hapseden her zaman akıldır.

Allah için bir şey bırakılırsa Allah ondan daha hayırlısını bahşeder. O kişiyi sultanlar makamına yükseltir. Halbuki arzular sultanları kul köle menzilesine indirir. Akıl, kökü akıbeti düşünmek, gövdesi sabır, dalları ilim, yaprakları güzel ahlak, meyvesi hikmet, maddesi işlerin yularını başından sonuna kadar elinde tutanın başarması olan bir ağaçtır.

Aklın durumu budur. O halde düşmanının onu mağlup edip yerinden çıkarması, rütbesini indirmesi, derecesini küçültmesi, emir iken esir, hakim iken mahkum, metbu (tabi olunan) iken tabi yapması hoş olmaz. Aklın verdiği hükme sabırla tutunan emniyet ve

³ eş-Şuara, 205-207.

umut bahçesine, aklın hükmünü reddeden ise helak ve alçaklık bataklığına gider.

Hız. Ali, “Adn cennetlerine insanların en fazla namaz kılanları, en fazla oruç tutanları, hac ve umre yapanları olmadıkları halde pek çok kimse girecektir. Onlar Allah’ın öğütlerini idrak etmiş ve böylece kalpleri ürpermiş, nefisleri mutmain olmuş, organları ona boyun eğmiş, hem dünyada hem de ahirette yüksek dereceler elde etmişlerdir” demiştir.

Hız. Ömer ise “Akıllı kişi hayrı şerden ayıran değil, iki şerden hangisinin hayırlı olduğunu bilendir” demiştir.

Hız. Âişe de “Allah’ın akıl verdiği kişi kurtulur” demiştir.

Abdullah b. Abbas ise şöyle demiştir: “Kisranın bir çocuğu oldu. Bunun üzerine bir alimi çağırttı, çocuğu önüne koydu. Sonra aralarında şöyle bir konuşma geçti:

- “Bu çocuğa verilmiş en güzel şey nedir?”
- “Kendisine doğarken verilen akıldır”
- “Eğer akı yoksa?”
- “İnsanlar arasında yaşamasını sağlayan güzel ahlak”
- “O da yoksa?”
- “Onu yakacak bir yıldırım daha iyi!”

Alimlerden biri de şöyle demiştir: “Allah Hız. Adem’i yeryüzüne indirdiği zaman Cebrail ona din ahlak ve akı getirip “Allah bu üç şeyden birini seçme konusunda seni muhayyer bıraktı” dedi. Bunun üzerine Hız. Adem “Ey Cebrail! Bunlardan daha güzelini cennet dışında görmedim” dedi. Daha sonra elini uzatıp akı aldı ve diğerlerine “Yükselin” dedi. Onlar da “Akıl neredeyse biz de onunla beraber olmak zorundayız. Bize bu emredildi” dediler. Böylece her üç şey de Hız. Adem’de kaldı.

Bunlar Allah'ın kullarına verdiği en büyük nimetler ve hediyelerdir. Bunların üç düşmanı vardır. Arzu (heva), şeytan ve kötülüğü emreden nefis (nefs-i emmâre). Bunlar arasındaki savaşta zafer bazen öbürlerinin bazen bunların olur: "Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bu sayede rahatlasın diye yaptı. Zafer, yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allah katındandır"⁴.

Vehb b. Münebbih ise şöyle demiştir: "Allah'ın indirdiği kitaplardan birinde şunları okudum: Şeytan akıllı bir mü'minden daha büyük bir zorlukla karşılaşmamıştır. Şeytan yüz cahili yönetir. Onların boyunlarından tutar ve oraya buraya sürükler. Onlar da şeytana itaat ederler. Halbuki akıllı bir mü'mine bir tek şeyi yaptırabilmek için bile çok büyük meşakatlere katlanır". Kayalarını teker teker taşıyarak bir dağı ortadan kaldırmak şeytan için akıllı bir mü'minle uğraşmaktan daha kolaydır. Onu yenemeyince cahillere yönelir ve onları esir alır. Onu dünyada sopa (celde), taşlanarak öldürülme (recm), el kesme, asılma ve rezil olma, âhirette de utanç, cehennem ve zemmedilme gibi cezalarla baş başa bırakır.

İyilik konusunda eşit seviyede olan iki kişi, akıl sebebiyle doğu ile batı kadar farklı bir fazilet mertebesinde yer alabilirler. Allah'a akıldan daha iyi bir şeyle ibadet edilmemiştir.

Muaz b. Cebel şöyle demiştir: "Akıllı kimse kumlar kadar günahla akşamlayıp sabahlasa bile bunlardan kurtulması oldukça yakındır. Cahil ise kumlar kadar hasenat ile akşamlayıp sabahlasa bunlardan zerre miktarınca istifade edememesi yakındır". Muaz b. Cebel'e bunun ne anlama geldiği sorulunca sözlerine şöyle devam etti: "Akıllı kişi hata yapınca tevbe ve kendisine bahşedilen akıl sayesinde bunu telafi edebilir. Cahil ise önce yapıp sonra yıkan gibidir. Cehaleti sebebiyle yaptığı iyilikleri boşa çıkaracak şeyler ortaya koyabilir".

⁴ Âl-i İmrân, 126.

Hasan el-Basri'nin ise *"Kişinin akıllı tam olmadıkça dini de tam olmaz. Allah bir şeye akıl verdimi onu akılla kurtuluşa erdirir"* dediği nakledilir.

Hikmet sahiplerinden biri ise *"Akıllı kuvvetli olmayanın ölümü ve helakı sevdiği şeylerle olur"* demiştir.

Yusuf b. Esbat ise *"Akıl iç dünyanın ışığı, dış âlemin zineti, bedeninin yöneticisi, kulun fiillerinin kıvamıdır. Hayat ancak onunla iyi olur. Bütün durumlar da onun üzerine kurulmuştur"*.

Abdullah b. Mübarek'e şöyle denildi: *"İslam'dan sonra bir insana verilen en önemli şey nedir?"* İbn Mübarek: *"Akıl"* cevabını verdi. *"Akıl verilmemişse?"* diye tekrar sorulunca *"Güzel ahlak"* dedi. *"O da verilmemişse?"* diye sorulunca *"İstişare edecek salih bir kardeş"* dedi. *"O da yoksa?"* denilince *"Çokça susmak"* dedi. *"O da yoksa?"* diye sorulunca *"Hemen ölmek"* dedi.

Şöyle bir şiir vardır:

*Allah kişiye akıllı ve edebinden daha güzel bir şey
vermemiştir*

*Onlar kişinin güzelliğidir. Onları kaybetmektense
hayatını kaybetmek daha iyidir*

Eğer ipler aklın elinde olursa arzular (heva) ona hizmet eder ve tabi olur. Ancak ipler arzuların elinde olursa akıl ona esir ve mahkum olur. Kişinin arzularından hayatı boyunca bir bütün halinde sıyrılması mümkün değildir. Ancak ona emredilen şey, arzularını helak topraklarından emniyet ve selâmet yurduna yönlendirmesidir. Zaten bu da onun gücü dairesindedir.

Bir örnekle açıklayalım: Allah insanlardan kadınları arzulamayı kalplerinden söküp atmalarını istememiştir. Bilakis bu arzularını hoşuna giden hanımlardan birden dörde kadar, cariyelerden ise dilediğince evlenmeye yönlendirmelerini emretmiştir. Bu durumda

arzular bir yerden bir başka yere yönelmiş olmaktadır. Yani batıdan esen sert rüzgar birden sabâ esintisine dönüşmüştür.

Zafer, galip olma ve üstünlük kurma da böyledir. Bunlardan uzak durmak emredilmemiştir. Bilakis bâtilin ve taraftarlarının mağlup edilmesi ve onlara karşı zafer kazanılması istenmiştir. Hatta Allah Teala zafer için hazırlanılmasını sağlayacak alıştırma ve müsabakalar yapılmasını istemiştir. Yine kibir, övünme ve böbürlenmeye de izin verilmiştir. Bilakis Allah düşmanlarına karşı böbürlenmek müstehaptır. Hz. Peygamber Ebu Dücâne Simâk b. Hareşe el-Ensârî'yi iki saf arasında kibirli bir şekilde yürürken görünce *"Allah bu şekilde yürümeyi şurası (savaş) dışında kötü görmektedir"* demiştir⁵. Bir başka hadislerinde ise şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın sevdiği ve sevmediği kibir vardır. Sevdiği kibir savaşta düşmana karşı ve sadaka konusunda yapılan böbürlenmedir"*⁶.

Allah haram kıldıklarının mutlaka daha hayırlı bir alternatifini yaratmıştır. Örneğin fal oklarına dayanarak nasip aramayı yasaklamış; yerine istihare duasını koymuştur. Faizi haram, kazanç getirici ticareti helal kılmıştır. Kumarı haram, at, deve ve ok yarışları gibi din için faydalı müsabakalardan elde edilen malı helal kılmıştır. İpeği yasaklarken, yün, keten ve pamuktan imal edilmiş gösterişli elbiseleri serbest bırakmıştır. Zina ve homoseksüelliği (livata) yasaklarken, güzel kadınlarla evlenip eğlenmeyi helal kılmıştır. Sarhoş eden içkileri içmeyi haram, beden ve ruh için faydalı leziz diğer içecekleri mubah kılmıştır. Çalgı aletlerini dinlemeyi yasaklarken Kur'ân dinlemeyi serbest bırakmıştır. Pis yiyecekleri yasaklarken güzellerini helal kılmıştır.

Bunu anlayıp kavrayan için alçaltıcı arzulardan kurtulmak kolay olur. Bu kişi kendisini yüceltecek şeylere yapışır. Allah'ın em-

⁵ Taberani, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VII, 104; Heysemi, *Mecmau'z-zevaid*, VI, 109; İbn Hişam, *es-Siretü'n-nebeviyye*, II, 67.

⁶ Ahmed b. Hanbel, V, 446; Ebu Davud, 2659; Nesai, V, 78; Darimi, II, 149.

rettiği, yasakladığı ve mubah kıldığı şeylerdeki hikmetini, rahmetini ve kullarına verdiği nimetin mükemmelliğini anlar. Allah'ın emrederken kullarına ihtiyacından, yasaklarken de onlara karşı cimriliğinden bunu yapmadığını bilir. Yani onlara iyilik ve rahmetinden bir şeyleri emrettiğinin ve yine onları korumak için ve merhametinden dolayı bazı şeyleri yasakladığının farkında olur⁷.

Aziz okuyucu işte sana bu küçük kitabı sunuyorum. Burada yazılı olarak sana arzedilenler, müellifin anlayışı ve aklının erdikleridir. Sen bundan istifade et; zararı müellife aittir. Sen bunun meyvelerini ye; kazancını yazara bırak. Eğer teşekkür ve övgün olmayacaksa en azından başısla ve mazur gör.

Allah övgü ve hamdi kendine özgü kıldı, azarlanmayı insanlara verdi

Allahım! Bunu rızana uygun kıl! Dünya ve âhirette yazarına, okuyanına ve istinsah edenine faydalı yap! Muhakkak ki sen duaları işitensin ve kabulü umulansın! Sen bize yetersin ve sen ne güzel vekilsin!

⁷ Raudatu'l-muhibbin, s. 29.

Birinci Bölüm

SEVGİNİN ANLAMLARI VE AMAÇLARI

1. SEVGİ, BÜTÜN FİİL, HAREKET VE DİNLERİN ESASIDIR

A. Sevgi Bütün Fiillerin Esasıdır

Sevgi, hak olsun batıl olsun her türlü fiilin esasıdır. O halde dini amellerin aslı da Allah ve Peygamber sevgisidir. Aynı şekilde dini sözlerin esası da Allah ve Peygamberi tasdik etmektir. Allah ve Peygamber sevgisinin mükemmelliğini engelleyen ve bununla yarı-şan her düşünce ya da Allah ve Peygamberini tasdik mükem- melliğini önleyen her şüphe, imanın esasına muhaliftir ve onu za- yıflatan bir unsurdur. Eğer bu unsur sevgi ve tasdike karşı çıkacak kadar güçlenirse, küfür ve büyük şirk halini alır. Eğer bu kadar güç- lenmez ise onların mükemmelliğini engeller ve onları zayıflatır. Al- lah'a ibadet etmek ve dua etmek isteyenleri bundan alıkoyar. Bi- linmelidir ki dostluk ancak düşmanlıkla olur. Allah Teala, kendisini seven Haniflerin İmamının (Hz. İbrahim) kavmine şöyle dediğini aktarır: "İbrahim dedi ki: İyi ama, ister sizin, ister önceki atala- rınızın; neye taptığınızı (biraz olsun) düşündünüz mü? İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır; ancak alemlerin Rabbi (benim dostum- dur)"⁸. Elbette Allah'ın dostunun böyle bir sevgi taşıması doğru

---

⁸ eş-Şuara, 75-77.

olmaz. Dostluk ancak böyle bir düşmanlığı gerektirir. Sevgi ancak Allah içindir. Allah sevgisi de ancak onun dışındakilerden uzak durmakla olur.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: *"İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki: "Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir." Şu kadar var ki, İbrahim babasına: "Andolsun senin için mağfiret dileyeceğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez" demişti. (O mü'minler şöyle dediler:) Rabbimiz! Ancak sana dayandık, sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır"*⁹.

Bir başka ayette ise şöyle buyrulmaktadır: *"Bir zaman İbrahim, babasına ve kavmine demişti ki: Ben sizin taptıklarınızdan uzağım. Ben yalnız beni yaratana taparım. Çünkü O, beni doğru yola iletecektir. Bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki, insanlar (onun dinine) dönsünler"*¹⁰.

Böylece dostluk Allah için, düşmanlık ise onun dışındaki bütün sahte ma'budlar içindir. Bütün peygamberlerin ve onlara tâbi olanların birbirlerinden miras aldıkları baki kelime *La ilahe illallahtır*. İşte Haniflerin İmamının kıyamete kadar tâbilerine bıraktığı miras da bu kelimedir¹¹.

B. Sevgi Hareketin Esasidir

Ulvî ve süflî alemlerdeki her hareketin esası sevgidir. Bütün hareketlerin fâil ve gâî illeti sevgidir. Hareketler üç kısma ayrılır: İrâdî ve ihtiyârî hareketler, tabîî hareketler ve zorunlu hareketler.

⁹ el-Mümtahine, 4.

¹⁰ ez-Zuhruf, 26-28.

¹¹ ed-Dâu ve'd-devâu, s. 331.

Tabii hareketlerin aslı durgunluktur. Eğer cisim tabii yerinden ayrılırsa hareket etmiş olur. Tekrar tabii merkezine dönmek için hareket eder. Bunun merkezinden çıkıp hareket etmesi, onu harekete zorlayan bir şeyle olur. Cismi zorlayan ve harekete sevkeden bir şeyin zorlamasıyla ortaya çıkan zorunlu hareketler de vardır. Tabii hareket ise onu tekrar merkezine götürmek ister. Dolayısıyla her iki hareket de cismi harekete zorlayan bir sebebe dayanır. O da her iki hareketin aslıdır. İrâdî hareket ise diğer iki hareketin esasıdır. Böylece her üç hareket de irade ve sevgiye dayalı hale gelmiş olurlar.

Hareketlerin bu üç kısımla sınırlı olduklarının delili şudur: Eğer hareket edenin hareket etme şuuru varsa bu durumda hareket iradidir. Eğer hareket etme şuuru yoksa ya öncelikle tabiidir ya da ikinci olarak zorunludur. Eğer bu sabit olarak kabul ediliyorsa göklerde, yerde ve bunlar arasında feleklerin, güneşin, ayın, yıldızların, rüzgarın, bulutların, yağmurun, bitkilerin, annelerinin karnındaki ceninlerin hareketleri bunları idare eden ve taksim eden melekler vasıtasıyla olur. Pek çok Kur'ân ayeti ve hadis bunlara delalet etmektedir. Bunlara inanmak meleklerle imanı tamamlayan bir unsurdur. Allah Teala rahimler için melekler tayin etmiştir. Ayrıca yağmur, bitkiler, rüzgar, felekler, güneş, ay, yıldızlar için de melekler görevlendirmiştir. Her kul için dört meleğe vazife vermiştir: Sağında ve solunda kiramen katibeyn ve ön ve arkasında koruyucu melekleri. Kişinin ruhunu kabzedenden ve onu kalacağı cennet ya da cehenneme hazırlayan melekler de vardır. Kabirde kişiyi sorgu suale çekecek ve ona azap edecek ya da nimetler sunacak melekler de görevlendirilmiştir. Kişi kabirden kalktığında mahşere melekler tarafından götürülecektir. Cehennemde azap eden ya da cennette nimetler sunan melekler de vardır. Dağlarla ilgilenen ve bulutları emredilen yere yönlendiren, yağmuru Allah'ın emriyle onun dilediği kadar indiren, cennetin ve cehennemin bakımıyla ilgilenen melekler de görevlendirilmiştir. Allah'ın en büyük ordusu meleklerden müteşekkildir. "Melek" sözü başkasının emrini yerine getiren elçi

anlamını taşır. Onlar kendiliğinden bir şey irade edip yapamazlar. Bilakis bütün emirleri Allah'tan alırlar. Allah'ın emir ve izniyle işleri, tanzim eder düzenlerler. Daha önce *Îmânu'l-Kur'ân* adlı eserimde bu anlatılanların ve onlarla yemin edilmesinin anlamını açıklamıştım.

İşte bunlar bilinince anlaşılır ki bütün sevgi, hareket, irade ve fiiller, yer ve göklerin Rabbine yapılan birer ibadettir. Bütün tabîî ve zorunlu hareketler sevgiye tabidir. Eğer sevgi olmasaydı felekler dönmez, yıldızlar hareket etmez, rüzgar esmez, bulutlar yol almaz, anne karnındaki ceninler kıpırdamaz, bitkiler tohumlardan çıkmaz, denizlerde dalgalar oluşmaz, işleri düzenleyen ve idare eden melekler çalışmaz, yerler, gökler ve diğer mahlukat Yaratanına hamdedip tesbih etmezdi. *"Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız. O halîmdir, bağışlayıcıdır"*¹².

C. Alemde Her Fiil ve Hareketin Aslı, Sevgi ve İradedir

İşte bunlar bilinince anlaşılır ki alemde her hareket ve fiilin aslı sevgi ve iradedir. Bunlar bütün fiil ve hareketlerin başıdır. Aynı şekilde nefret ve hoşlanmamak da bütün terk ve kaçınmaların başıdır. Eğer insanların çoğunun kabul ettiği gibi terk ve kaçınmanın da birer varoluşsal nitelik olduğu kabul edilirse bu böyledir. Ancak eğer bunların yokoluşsal (ademî) nitelik olduğu kabul edilirse yine de bunların olmamasının bunları gerektiren şeylerin olmamasına bağlı olması yeteli görülmelidir.

Araştırıldığında görülür ki terk iki türdür: Varoluşsal bir nitelik olan terk. Bu, nefsi fiilden alıkoymak ve menetmektir. Bunun

¹² el-İsrâ, 44.

sebebi de varoluşsalıdır. Bir de mutlak yokluk olan terk vardır. Bunda ise terki gerektiren şeyin olmaması yeterli görülmektedir.

Böylece terk iki kısma ayrılmış olmaktadır. Bunlardan birinde terkin varlığını gerektirecek sebebin olmaması yeterlidir. Diğerinde ise nefret ve hoşlanmamak gibi terki gerektiren bir sebep bulunmaktadır. Ancak bu sebeplerin bizatihi kendileri nefsi fiilden alıkoyup men etmemektedir.

Ahenk sevgiden kaynaklanır. İrade, nefsin alıkonulduğu şeyden daha güzelini ister. Böylece iki şey çatışır. Bu durumda daha hayırlı, ulvî, faydalı ve sevimli olan değersize tercih edilir. Hoşlanılan bir şey, ancak daha güzel bir şey için terkedilir. Nefret edilen bir şey ise ancak daha fazla nefret edilen bir şeyden korunmak için işlenilebilir.

Daha sonra akıl ve zeka gelir. Bilgi ve temyiz gücüyle sevilen ve sevilmeyen şeylerin dereceleri farkedilir. İki sevimliden daha iyisi tercih edilir. Daha kötüden kurtulmak için zararı diğerine nispetle az olan kötü şey sabır, sebat ve yakîn gücüyle yapılır.

Nefis, sevilen bir şeyi ancak başka bir sevilen şey için terkeder. Yine ancak sevilen bir şeyi elde etmek için hoşuna gitmeyen şeylere katlanır. Yahut da başka bir kötü şeyden kurtulmak için meşakkete girer. Nefis böyle bir kurtuluşu ancak sevdiği şeye ters olduğu zaman yeğler. Bu durumda yine bizzat sevdiği şeyi elde etmeye sebeplere sarılarak çalışmış olur. Yine hoşlanmadığı şeyleri defederken de sebeplere sarılır. Sevdiği şeyi elde etmek için çalışması ondan aldığı tad içindir. Hoşlanmadığı şeyleri defetmeye çalışması da ondan alamadığı tad içindir. Örneğin sidik, dışkı, kan, kusmuk, sıcak, soğuk, açlık ve susuzluk gibi acı veren şeyleri defetmek böyledir.

Hoşlanılmayan şeyin sevilene ulaştırdığı bilinince o da sevimli hale gelmektedir. Nefis bir açıdan onu sever bir başka açıdan nefret eder. Aynı şekilde sevilen bir şeyin de nefret edilen bir şeye

ulaştırdığı bilinince de o da sevimsiz hale gelir. Nefis onu da bir açıdan sever başka bir açıdan nefret eder.

Yaşayan bir kişi sevdiği ve arzu ettiği bir şeyi ancak yine sevdiği ve arzu ettiği başka bir şey için terkeder. Hoşlanmadığı bir şeyi de ancak yine hoşlanmadığı bir şeye düşme korkusuyla yapar. Ancak akıl, iki sevimli şeyden daha değersizini ve faydasızını daha değerli ve faydalısı karşısında terkeder. Nefret edilen iki şeyden ise daha zararlısından kurtulmak için daha az zararlısını işler.

Böylece anlaşılmaktadır ki sevgi ve irade nefret ve hoşlanmanın da aslı ve illetidir. Ancak nefret ve hoşlanmamak sevgi ve iradenin aslı ve illeti değildir. Her nefret, nefret edilenin sevilene karşı olmasından ortaya çıkar. Eğer sevilen olmasaydı nefret olmazdı. Halbuki bir şeyi sevmek böyle değildir. Sevgi bizatihi kendisi var olabilir. Nefret edilene karşı olmak için sevgi var değildir. İnsanın sevdiğine karşı olan şeye buğzetmesi, onun zıddını sevmesini gerektirir. Sevme gücü ne kadar kuvvetli ise ona karşı olan şeylere buğzetme gücü de o kadar kuvvetli olur.

İşte bu sebeple "İmanın en kuvvetki ipi Allah için sevip buğzetmektir"¹³. Aynı şekilde "Kim Allah için sever, buğzeder, verir ve engellerse kamil iman sahibi olur"¹⁴.

İman, ilim ve ameldir. Amel ilmin meyvesidir. İki çeşittir: Sevmek ve nefret etmek şeklinde kalbin ameli. Sevgi ve nefretten organların fiil ve terk şeklinde iki ameli ortaya çıkar. Bunlar da verme ve engelleme şeklinde tezahür eder.

Bu dört şey Allah için yapılıncı kişi kamil imana ulaşır. Bunlardan ne kadarı eksik ya da Allah dışında başka bir şey için yapılırsa o kadar iman azalır.

¹³ Ahmed b. Hanbel, IV, 286; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, I, 89.

¹⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 438, 440.

İşte bütün bu anlatılanlar bilinince anlaşıyor ki ulvî ve süflî alemlerdeki bütün hareketlerin sebebi sevgi ve iradedir. Bunların gayeleri de yine sevgi ve iradedir.

Hareketler irâdî, tabîî ve zorunlu olmak üzere üçe ayrılır. Eğer hareket eden şeyin hareket etme şuur ve iradesi varsa hareket irâdîdir. Eğer şuur yoksa ya da hareket etme iradesi olmadığı halde hareket ediyorsa ya tabîîdir ya da zorunludur.

Bunu daha açık şöyle ifade edebiliriz: Hareketin başı ya hareket edenden ayındır ya da ona ait bir kuvvet iledir. Eğer ayrı ise hareket zorunludur. Eğer ondaki bir kuvvet ile ise ya şuurcludur ya da şuursuzdur. Eğer şuurculu bir şekilde hareket etmişse irâdî aksi halde tabîîdir.

Hareket ile şuur ve irâde bir arada olursa hareket irâdîdir. Eğer bunlar olmazsa ve hareket hareket edendeki bir kuvvetle oluyorsa tabîî, hareket edendeki bir kuvvetle olmuyorsa zorunludur.

Göklerde ve yerde feleklerin, yıldızların, güneşin, ayın, rüzgarın, bulutların, bitkilerin, hayvanların hareketlerinin hepsi, gökler ve yerlerin işleriyle görevli melekler tarafından yapılmaktadır. Allah Teala bunu şöyle açıklamıştır: "*İş düzenleyenlere andolsun*"¹⁵ ve "*İşi ayıranlara andolsun*"¹⁶. İman edenler ve peygamberlere tâbi olanlar bunları meleklerin yaptığını kabul eder. Ancak peygamberleri yalanlayanlar ve Allah'ı inkar edenler ise yıldızlar bunları yapıyor der. *Miftâhu dâri's-saâde* adlı büyük eserimizde bunlara karşı delillerimizi genişçe açıkladık.

Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet pek çok melek çeşidi olduğunu göstermektedir. Onlar yaratılmışların çeşidine göre farklı görevler üstlenmişlerdir. Allah Teala dağlar, bulutlar ve yağmur için melekler görevlendirmiştir. Yine anne rahminde çocuğun nutfе halinden

¹⁵ en-Nâziât, 5.

¹⁶ ez-Zâriyât, 4.

doğuncaya kadar yaşadığı süreçte vazife yapan melekler vardır. Kişiyi koruyan melekler yanında yaptıklarını yazan, sayan ve koruyan melekler de vardır. Bunlar yanında ölüm işlerine ve kabir sualine bakan, felekleri hareket ettiren, güneş ve ay ile ilgilenen, cennemi yakan, oradakilere azap eden, bakımını yapan, cennetle ilgilenip bakımını yapan, oradaki ağaçlarla alakadar olan ve cenneteki nehirlerle bakan melekler vardır. Ayrıca Allah'ın en büyük ordusu da meleklerden oluşmaktadır: "Yemin olsun, (iyiliklerle) birbiri peşinden gönderilenlere; şiddetle eserek (zararlıları) savunup atanlara; (hakikat ve hayırları) yaydıkça yayanlara; (Hak ile batılı) birbirinden iyice ayıranlara; (Allah'a yönelenleri) arıtmak, (kötüleri) sakındırmak için öğüt telkin edenlere"¹⁷. "Söküp çıkaranlara, yavaşça çekenlere, yüzdükçe yüzenlere, yarışıkça yarışanlara, iş düzenleyenlere andolsun"¹⁸. "Saf saf dizilmişlere, toplayıp sürenlere, zikir okuyanlara"¹⁹. Bunlardan başka rahmet ve azap melekleri, arşı taşıyan melekler ve gökleri dua, tesbih ve takdis ile imar eden melekler de vardır. Ayrıca Allah Teala dışında sayısını kimse-nin bilemeyeceği birçok melekler de bulunmaktadır.

"Melek" sözü başkasının emrini yerine getiren elçi anlamına gelmektedir. Onların kendiliklerinden bir şey yapmaları mümkün değildir. Bilakis emir verme yetkisi tamamen Kahhâr olan ve ortağı bulunmayan Allah'a aittir. Melekler yalnızca O'nun emirlerini yerine getirmektedirler. "O'ndan emir almazdan önce konuşmazlar; onlar, sadece O'nun emri ile hareket ederler. Allah, onların önle-rindeki de arkalarındaki de bilir. Allah rızasına ulaşmış olanlar-dan başkasına şefaet etmezler. Onlar, Allah korkusundan titrerler!"²⁰ "Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne

¹⁷ el-Mürselât, 1-6.

¹⁸ en-Nâziât, 1-5.

¹⁹ es-Sâffât, 1-3.

²⁰ el-Enbiyâ, 27 28.

emolunursa onu yaparlar"²¹. "Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır"²². Ancak Allah'ın emriyle iner ve sadece O'nun izniyle bir şey yaparlar. Onlar "...lütuf ve ikrama mazhar olmuş kullardır"²³. Meleklerin bir kısmı saf tutmuş, bir kısmı ise Allah Teala'yı tesbih etmektedir. Hepsinin belli bir makamı vardır. Hiçbiri haddini aşmamaktadır. Kendilerine emredileni ne eksik ne de fazla yaparlar. Onların Allah katında en yücresi "Göklerde ve yerde kimler varsa O'na aittir. O'nun huzurunda bulunanlar, O'na ibadet hususunda kibirlenmezler ve yorulmazlar. Onlar bıkip usanmadan gece gündüz tesbih ederler"²⁴. Onların reisleri Cebrâil, Mikail ve İsrail'dir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Cebrail, Mikail ve İsrail'in Rabbi olan, göklerin ve yerin yaratıcısı, gizli ve aşikar herşeyi bilen Allahım! İhtilaf ettikleri konularda kulların arasında nihaî hükmü sen verirsin. Senin izninle hak konusunda yapılan ihtilafta bana yol göster. Muhakkak ki sen dilediğini dosdoğru yola iletirsin!"²⁵

Tekrar konumuza dönelim. Ulvî ve süflî alemlerdeki bütün hareketleri melekler yapmaktadır. İrâdî hareketlerin tamamı irade edeni hareketi yapmaya sevkeden bir iradeye tabidir. Tabii hareketlerin sebebi ise hareket edendeki meyil ve istektir. Ateş, bitkiler ve rüzgarın hareketleri böyledir. Ağır cisimlerin aşağıya doğru hareketleri de aynı şekildedir. Çünkü tabiatı gereği önünde engel olmadıkça asıl yerine yani merkeze ulaşmak istemektedir. Zorunlu

²¹ en-Nahl, 50.

²² et-Tahrîm, 6.

²³ el-Enbiyâ, 26.

²⁴ el-Enbiyâ, 19-20.

²⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 156; Müslim, 770; Ebu Davud, 768; Tirmizi, 3420.

hareketlere gelince ağır cisimlerin zorlamayla yukarı doğru hareket etmeleri böyledir. Yani onu zorlayan şeyin iradesine tabidir. Bu durumda, aslı, irade ve muhabbet olmayan hiçbir hareket olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bunlar bilinince anlaşılır ki sevilen şeyi istemede temel muharrik muhabbettir. Muhabbet, Rahmân'ı sevenleri, Kur'ân'ı sevenleri, ilim ve imanı sevenleri, para ve mal mülk sevgisi taşıyanları, putları ve haçı sevenleri, kadınları seven erkekleri ve yakışıklı erkekleri seven kadınları, vatani sevenleri, kardeşleri sevenleri harekete geçiren şeydir. Bunları seven kimselerin kalplerinde bir hareket meydana getirir. Bu hareketlenme yalnız sevdiği şey zikredilince ortaya çıkar. Bu sebeple kadınları ve çocukları ya da şeytan işi ses ve şarkıları seven kimselerin kalplerinin, ilim ve iman ile ilgili şeyler ya da Kur'ân zikredildiğinde hareketlenmediklerini görürsün. Ancak sevdikleri şeyler zikredilince kalpleri titrer ve coşar. Kalplerinin içi ve dışı sevdikleri şeylere karşı harekete geçer.

Aslında sevilen bütün bu şeyler batıldır ve geçicidir. Yalnızca Allah sevgisi ve Allah sevgisini takip eden Resulullah, Kitap, din ve evliyaullah sevgileri batıl ve geçici değildir. Bu sevgiler devamlıdır. Bunların meyveleri ve kişiye kazandırdıkları, kişi bu sevgileri taşıdığı sürece devamlılık arzeder. Bunların diğerlerine oranla fazileti aynı şekilde bunları sevenlerin geçici sevgilerle avunanlara üstünlükleri anlamına gelir. Sevenlerin, sevgi sebep ve bağlantıları kesilse dahi, Allah sevgisinin sebepleri ortadan kalkmaz. Allah Teala şöyle buyurmuştur: *"İşte o zaman görecekler ki kendilerine uyulup arkalarından gidilenler, uyanlardan hızla uzaklaşırlar ve o o anda her iki taraf da azabı görmüş, nihayet aralarındaki bağlar (esbâb) kopup parçalanmıştır"*²⁶.

Atâ'nın Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine göre ayette geçen esbâb / bağlar kelimesi sevgi anlamına gelmektedir. Mücâhid ise

²⁶ el-Bakara, 166.

"dünyadaki birliktelikleri" şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Dahâk ise "yakınlıkları ve cehennemdeki yerleri" der. Ebu Salih ise "amelleri" yorumunda bulunur.

Bu yorumların hepsi doğrudur. Çünkü esbâb / bağlar aslında dünyadaki birliktelikleridir. Bu birliktelik, içine düştükleri zor durum (başka şeylere daha fazla muhtaç olmaları) sebebiyle ortadan kalkmıştır. Allah'a karşı ihlas içinde olan ve tevhidi kabul edenlerin esbâbı / bağları ise devamlılığını sevdikleri ve ibadet ettikleri varlığın devam ettiği sürece korumaktadır. Çünkü esbâb / bağların devamlı olup olmaması, gaye edindiği şeyin devamlılık ve geçiciliğine tabidir.

D. İbadetlerin Aslı ve Tamamlayıcısı Sevgi ve Allah İçin Yapılmasıdır

Hülasa Allah'ın emrettiği ve mahlukatı onun için yarattığı övgüye layık sevginin esası ortak koşmaksızın yalnızca Allah'ı sevmektir. Bu sevgi, sadece O'na ibadet edilmesini gerekli kılar. Çünkü ibadet, kişinin güçsüzlüğünü hissederek sevginin son haddine ulaşmak demektir. Bu da ancak Allah Teala için yapılır.

Muhabbet, nicelik ve nitelik bakımından farklı mertebelerdeki pek çok çeşidi barındıran bir şey olunca, muhabbet en fazla ibadet ve boyun eğme gibi Allah'a özgü ve layık şeylerde kullanılır olmuştur. Bu sebeple Allah sevgisi konusunda aşk, ğarâm (tutku), sabâbe (özlem), şağaf (aşırı sevgi), heva (arzu) gibi kelimeler değil, muhabbet kelimesi kullanılır. Örneğin "...Allah, sevdiği ve kendisini seven mü'minlere karşı alçak gönüllü..."²⁷, "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın..."²⁸ ve "...İman edenlerin ise Allah'a olan sevgileri çok daha fazladır..."²⁹ ayetlerinde böyle bir kullanım söz konusudur.

²⁷ el-Mâide, 54.

²⁸ Âl-i İmrân, 31.

²⁹ el-Bakara, 165.

Allah tarafından indirilen bütün kitaplar baştan sona Allah sevgisini ve gereklerini emredip buna zıt şeyleri sevip gereklerini yapmayı yasaklamaktadır. Bu kitaplarda her iki çeşit sevgiye (Allah ve diğerleri) tutulmuş olanlar hakkında misaller verilmiş, kıssalar anlatılmış, dereceleri gösterilmiş, sevap ve ceza olarak hak ettikleri açıklanmıştır. Allah ve Resulünü başka her şeyden daha çok sevmeyenler imanın tadına varamaz. Enes b. Mâlik'in Resûlullah'tan naklettiği ve *Sahîhayn*'de³⁰ yer alan bir hadiste bu olgu şöyle açıklanmıştır: "*Kim şu üç şeye sahip ise imanın tadına varır: Allah ve Resûlünü başka her şeyden daha fazla sevmek, birisini sadece Allah için sevmek ve Allah kendisini kurtardıktan sonra tekrar küfre dönmeyi ateşe atılmayı istememek gibi istememek*".

Sahîhayn'de rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber bir başka hadislerinde ise şöyle buyurmuştur: "*Vallahi! Beni babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha fazla sevmeyen kişi gerçek anlamda iman etmiş sayılmaz*"³¹.

Bu sebeple başından sonuna kadar bütün peygamberler ortak koşulmaksızın yalnızca Allah'a ibadete çağırmışlardır. İbadetin aslı, tamamlayıcısı ve mükemmelleştiricisi ise muhabbet ve yalnızca Allah'a ibadet edip, ibadette Allah'a asla ortak koşmamaktır. Bu iki esas içeren kelime, İslâm'a yalnızca kendisiyle girilen kelimedir. Bu kelime söylenmedikçe ne kan ne de mal emniyeti sağlanmış sayılır. Kalp ve lisan ile bu kelimenin gereği yapılmadıkça Allah Teala'nın azabından kurtulunamaz. Bu kelimeyi zikretmek, zikirlerin en üstünüdür. İbn Hibbân'ın *Sahihi*'nde nakledildiğine göre Resulullah şöyle buyurmuştur: "*Zikirlerin en üstünü: Lâ ilâhe illallah*"³². Bu kelimeyi içeren ayet Kur'ân ayetlerinin efendisidir. Bu kelimenin

³⁰ İmam Buhârî ve İmam Müslim'in *es-Sahîh* adlı eserlerinde.

³¹ Buhari, 15; Müslim, 44.

³² İbn Mace, 3800; Nesai, *Amelü'l-yeum ve'l-leyle*, 831; İbn Hibban, 843; Hakim, *Müstedrek*, I, 498.

gereğini içeren sure Kur'ân'ın üçte birine denktir³³. Allah Teala bütün peygamberlerini bu kelimeye davet için göndermiştir. Bütün kitaplar da bu kelime için indirilmiştir. Şariatlerin hepsi bu kelimenin hakkını vermek için konmuştur. İşte bu kelimeyle kul Rabbinin yanına girip çevresinde yer alabilir. Allah dostlarının ve düşmanlarının sığınağı da bu kelimedir. Allah düşmanları karada ya da denizde bir zorlukla karşılaşınca hemen tevhide yönelip şirkten vazgeçerler. Bu esnada dinin tamamını ihlasla Allah'a has kılarlar³⁴. Allah dostları ise dünya ve ahiretteki zorlukların hepsinde bu kelimeye sığınır.

İşte bu sebeple endişe anında okunacak dua şöyledir: *"Kendisinden başka ilah olmayan Allah Azimdir, Halimdir. Kendisinden başka ilah olmayan Allah arşın Rabbidir ve Azimdir. Kendisinden başka ilah olmayan Allah göklerin, yerin ve arşın Rabbidir ve Kerimdir"*³⁵.

Hz. Yunus'un, Allah tarafından sıkıntısının giderilmesine sebep olan duası da şöyledir: *"Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum"*³⁶.

Sevban'ın naklettiğine göre Hz. Peygamber bir şeylerden endişe ettiği zaman *"Allah Rabbimdir ve ben O'na asla şirk koşmam"* şeklinde dua edermiş. Bir başka rivayette ise *"O Allah'tır ve O'nun ortağı yoktur"* dediği yer almaktadır³⁷.

Esmâ bnt. Umeys'in naklettiğine göre Hz. Peygamber kendisine sıkıntılı durumlarda okuması için şu duayı öğretmiştir: *"Allah! Allah Rabbimdir. Ben asla O'na şirk koşmam"*³⁸.

³³ İhlas suresi kastedilmektedir.

³⁴ Bk. Lokmân, 32.

³⁵ Buhari, 6345; Müslim, 2730.

³⁶ el-Enbiyâ, 87.

³⁷ Nesai, *Amelü'l-yeum ve'l-leyle*, 657; İbn Sünni, 335.

³⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 369; Ebu Davud, 1525; İbn Mace, 3882; Nesai, 649; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, X, 196; Taberani, *Dua*, 1027.

Tirmizi'nin Sünen'inde nakledilen bir hadise göre ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Balinanın karnında Hz. Yunus şöyle dua etmiştir: "Senden başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum" Kim bu şekilde dua ederse mutlaka duasına icabet edilir"*³⁹.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde ise merfu olarak şu hadis nakledilmiştir: *"Allahım! Rahmetini diliyorum. Bir an bile beni kendimle başbaşa bırakma. Benim her halimi sen düzelt. Senden başka ilah yoktur"*⁴⁰.

Tevhid; isteyenlerin sığınağı, kaçanların barınağı, sıkıntıda olanların kurtuluşu ve hasret çekenlerin yardımcısıdır. Tevhidin hakikati sadece Allah Teala'yı sevmek, yüceltmek, tazim etmek, karşısında eğilip boyun eğmektir.

Bütün hareketlerin esasının sevgi ve irade olduğu anlaşıncı sevilen şeyi bizzat kendisi için sevmek, başka bir şey elde etmek için sevmemek gerekir. Çünkü sevilen şey başka bir şey elde etmek için sevilirse sevginin illet ve gayesinde devr / teselsül (fasit döngü) meydana gelir. Akıl sahibi herkesin bildiği gibi bu da batıldır. Bir şey başka açılardan değil sadece bir açıdan sevilir. Her açıdan yalnızca kendi varlığı sebebiyle sevicecek yegane varlık ilahlığın tek sahibi Allah Teala'dır. Çünkü göklerde ve yerde birden fazla ilah olsaydı bunlar yıkılıp giderdi. Peygamberlerin ümmetlerini Rabbin birliğine çağırdıkları ilahlık ise ibadet ve Allah'ı ilah olarak bilmektir. Bunun gereği ise Allah'ın Rab oluşunu birlemektir. Bu müşrikler tarafından da kabul edilmiştir. Allah Teala onların bu kabulünü kendilerine karşı delil olarak kullanmıştır. Çünkü tevhidü'r-rububiyeyi (Allah'ın Rab oluşunun birlenmesini) kabul etmek Allah'ın ilahlığının birliğini (tevhidü'l-uluhiyye) de kabul etmeyi gerektirir.

³⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 170; Tirmizi, 3505; Nesai, *Amelü'l-yeum ve'l-leyle*, 656; Hakim, *Müstedrek*, I, 505; II, 383.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 42.

E. Kurtuluş Sadece Allah'ı Sevmekle Mümkündür

Her canlının iradesi ve bu iradeye göre ameli vardır. Yine her hareket eden şeyin hareketini yönlendirdiği bir amacı bulunmaktadır. Kurtuluş, ancak söz konusu hareketin amacının yalnızca Allah Teala olmasıyla mümkündür. Çünkü onun varlığı, Allah Teala'nın onun Rabbi ve yaratıcısı olmasına bağlıdır. Varlık yalnız Allah Teala ile mümkündür. Onun kemale ulaşması da Allah Teala için var olmasıyla olanaklıdır. Allah Teala ile olmayan, yoktur. Yine Allah Teala için olmayan da faydasız ve devamsızdır. Bu sebeple Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök kesinlikle bozulup gitmişti"*⁴¹. Bu ayette yer ve gök yok olurdu denmemiştir. Çünkü Allah Teala bunlar bozulduğu halde onları kalıcı kılma kudretine sahiptir. Ancak onların düzen içinde varlıklarını sürdürmeleri yaratıcılarının sadece Allah Teala olması ve ortağı bulunmamasına bağlıdır. Zira hareket ve amellerin düzeni niyet ve amaçlarının düzgün olmasıyla mümkündür. Her amel, amel edenin niyet, kasıt ve iradesine tabidir.

Amellerin salih ve fasit şeklinde taksimi bazen kendi zatlari bazen de niyet ve maksadlarına göredir.

Sevgi ve iradenin faydalı ve zararlı şeklinde taksimine gelince bu sevginin yönlendirildiği şeye yani sevgiliye göredir. Sevgili, bizzat kendisi için sevilen bir şey ise bu en büyük sevgilidir. Kul için kurtuluş, felah, lütuf, sevinç ancak ve ancak söz konusu sevgilinin yegane mahbub, murad ve nihayi amaç olmasıyla mümkündür. Bu durumda sevgisi onun için faydalı olur. Fakat sevgilisi, muradı ve nihayi amacı ondan başka bir şey olursa bu durumda sevgisi kendisi için zararlı bir hal alır, azab ve sıkıntı olur.

Faydalı sevgi, seveni saadet ve nimetlere ulaştıran sevgidir. Zararlı sevgi ise seveni sıkıntı, elem ve ıstıraplara gark eden ve ona zarar veren sevgidir.

⁴¹ el-Enbiyâ, 22.

Eğer bu anlaşılırsa bilen ve nefesine hakim olan (nasihat eden) bir kişinin kendisine zarar verecek, sıkıntıya sokacak ve elem verecek bir sevgiye tutulmaması gerekir. Böyle bir sevgiye tutulması ancak tasavvur ve bilgisinin kötülüğünden ya da amaç ve iradesinin kötü olmasından kaynaklanır.

Birincisi cehalet ikincisi ise zulümdür. İnsan esasında zalim ve cahil olarak yaratılmıştır. Cehalet ve zulümden ancak Allah Teala'nın ona fayda verecek şeyleri öğretmesi ve rüşdünü ilham etmesiyle kurtulur. Allah kimin hakkında hayır dilerse ona fayda verecek şeyleri öğretir. Böylece cehaletten çıkar ve öğrendiklerinden faydalanır. Neticede zulümden de kurtulur. Fakat Allah kimin hakkında hayır dilemez ise o zaman da onu yaratılışı üzere bırakır. Abdullah b. Amr'ın Resulullah'tan naklettiği ve *Müsned*'de yer alan bir hadiste bu durum şöyle anlatılır: *"Allah Teala mahlukatı karanlıkta yarattı. Sonra onlara nurundan verdi. Bu nurun isabet ettikleri hidayete erdi, isabet etmeyenler ise dalalete düştü"*⁴².

Nefis bazen kendisine zarar verecek şeyleri bilmemesi ya da amacının fasit oluşu sebebiyle yahutta her ikisinden dolayı kendisine zarar verip fayda vermeyen şeyleri arzular. Allah Teala Kur'ân-ı Kerim'de cehalet ve zulmün çağrısına uyanları kınamaktadır: *"Eğer sana cevap veremezlerse bil ki onlar sırf heveslerine uymaktadırlar. Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyan-dan daha sapık kim olabilir! Elbette Allah zalim kaumi doğru yola iletmez"*⁴³. *"...Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Halbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir"*⁴⁴.

İlim ve adalet bütün iyiliklerin, cehalet ve zulüm ise bütün kötülüklerin anasıdır.

⁴² Ahmed b. Hanbel, II, 176.

⁴³ el-Kasas, 50.

⁴⁴ en-Necm, 23.

Allah Teala emrettiği adaletin sınırını belirlemiştir. Bu sınırı aşanlar zalim ve hadlerini bilmemiş olurlar. Adaletten çıkıp zulüm ve düşmanlığa yönelenler ise bunun karşılığında cezalarını çekeceklerdir. Bu sebeple Allah Teala şöyle buyurmuştur: *"Ey Adem oğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez"*⁴⁵. Yine hanımı ve cariyeleri dışındaki kadınlarla ilgilenenler hakkında ise *"Bundan öteye (geçmek) isteyenler ise, onlar taşkınların ta kendileridir"*⁴⁶ buyurmuş ve ayrıca *"Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez"*⁴⁷ ayetini indirmiştir.

Burada anlatmak istediğimiz şey şudur: Zulmü ve düşmanlığı sevmek ilmin ya da amacın fasit olmasından yahut da her ikisinin birden yanlışlığından kaynaklanır.

Amacın fasitliği ilmin fasitliğinden kaynaklanır denmiştir. Kişi zarar veren şeyin ve ona tabi olanların verdiği zararı hakiki olarak bilse kesinlikle ona tutunmaz. Örneğin iştah kabartıcı lezzetli bir yemeğin zehirli olduğunu bilen hiç ondan yer mi? Ancak kişinin zarar verecek şey hakkındaki bilgi eksikliği ve ondan kaçınma konusundaki kararsızlığı zarar veren şeye tutunmasına sebep olur. Bu sebeple gerçek iman kişiyi faydalı şeylere yöneltir ve zararlı şeylerden uzaklaştırır. Eğer kişi faydalı şeylere yönelip zararlı şeyleri terk etmiyorsa gerçek iman sahibi değil demektir. Onun imanı yaptığı şeyler kadardır. Mü'min görüyormuşcasına cehenneme gerçekten inanır. Bu durumda bırakın cehennemlik işler yapmayı cehenneme götüren yoldan uzaklaşır. Yine mü'min cennete de kesinlikle inanır. Oraya girmeyi çokça arzular. İnsanın dünyada yaptığı faydalı şeyler ya da uzak durduğu zararlı şeylerde içinde hissettiği şey işte budur.

⁴⁵ el-A'râf, 31.

⁴⁶ el-Mü'minûn, 7.

⁴⁷ el-Bakara, 190.

O halde kulun en fazla ihtiyaç duyduğu şey kaçınmak için zararlı şeyleri yapmak içinde faydalı şeyleri bilmesidir. Bu arada faydalı şeyleri sevip zararlı şeylerden nefret etmesi için de bu bilgiye muhtaçtır. Bu konudaki muhabbet ve nefreti Allah'ın sevgisi ve nefretine muvafık olmalıdır. Bu, kulluğun ve Allah sevgisinin gereklerinden biridir. Kul, Rabbinin sevdiğine kızar, nefret ettiğini severse o ölçüde kulluğu azalır.

Burada iki yol vardır: Akıl ve şariat. Allah Teala akıllara ve fitratlara doğruluğu, adaleti, ihsanı, iyiliği, iffeti, cesareti, güzel ahlakı, emanete riayeti, akrabalık bağıını korumayı, mahlukata nasihati, ahde vefayı, komşuluğu korumayı, mazluma yardım etmeyi, hakkı savunanları desteklemeyi, misafirperverliği, yorguna yardım etmeyi ve benzeri şeyleri yerleştirmiştir. Akıllara ve fitratlara bunlara zıt şeyleri sevmemeyi de koydu. Akıl ve fitratlara göre bunları güzel ya da çirkin bulmak susuz ike soğuk su içmeyi, aç ike lezzetli bir yemek yemeyi, soğukta sıcak tutan bir giysi giymeyi güzel görmek gibidir. Kişi nasıl bunları tabiatı gereği kötü göremiyorsa aynı şekilde kemal sıfatlarını ve onların faydasını da kötü görmez ve kemal sıfatlarının zıddını sevmez. Eğer bu akılla ve fitratla bilinmez, sadece dinin bildirmesi ile bilinir denirse bana göre bu söz yanlış olur. *Miftahu dari's-saade* adlı eserimde bunun yanlışlığını atmış açıdan açıkladım. Bu düşüncenin yanlışlığı konusunda Kur'ân, sünnet, akıl ve fitrattan ilgili delilleri zikrettim.

Amellerin faydalısını zararlısından ayırabilmenin ikinci yolu ise dinin bildirmesidir. Bu birinci yola göre daha geniş, daha açık ve daha doğrudur. Çünkü fiillerin nitelikleri, halleri ve neticeleri gizlidir. Bunların hepsini tafsilatıyla bilen yegane kişi ise Hz. Peygamberdir. İnsanların en alimi ve rey, istihsan ve akıl itibarıyla en isabetlisi (sağlamı), akli, reyi, istihsanı ve kıyası sünnete uygun olanıdır. Mücahid "En faziletli ibadet güzel reydir. O da sünnete ittiba etmektir" demiştir.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: "*Kendilerine bilgi verilenler,*

Rabbinden sana indirilenin (Kur'an'ın) gerçek olduğunu bilir; onun, mutlak galip ve övgüye lâyık olan (Allah'ın) yoluna ilettiğini görürler"⁴⁸.

Selef alimleri sünnete ve Hz. Peygamber'in ilmi meselelerde bildirdiklerine muhalefet edenleri Haberiyye şeklinde isimlendirirlerdi. Ameli meselelerle ilgilenenleri ise şüphe ve heves ehli (ehlü's-şübühat ve'l-ehva) diye adlandırırlardı. Çünkü sünnete muhalif rey ilim değil cehalettir. Hevaya uymaktır dine uymak değildir. Böylesi bir reye tutunan Allah'ın hidayeti olmaksızın hevasına uymuş demektir. Onun sonu, dünyada dalalet, ahirette sıkıntıdır. Ancak Allah'ın peygamberleri ve kitapları aracılığıyla gösterdiği hidayete tâbi olanlar hem dalaletten hem de ahiret sıkıntısından kurtulurlar. Bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: *"Dedi ki: Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan (cennetten) inin! Artık benden size hidayet geldiğinde, kim benim hidayetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz. Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu, kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz"*⁴⁹.

Hevaya uymak sevgi ve nefrette olur. Bu konuda Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: *"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendini, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, bükerek (doğru şahitlik etmez), yahut şâhidlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır"*⁵⁰. Bir başka ayette ise *"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kininiz, sizi âdil davran-*

⁴⁸ Sebe, 6.

⁴⁹ Taha, 123-124.

⁵⁰ en-Nisâ, 135.

mamaya itmecin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış) tır. Allah'a isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir"⁵¹ buyurulmuştur.

Tâbi olmanın yasaklandığı heva bazen kişinin kendi hevası bazen de başkasının hevası olabilmektedir. Her iki durumda da heva ve hevese uymak yasaklanmıştır. Çünkü heva ve hevesler Allah'ın, peygamberleri ve kitapları aracılığıyla gösterdiği hidayetine aykırıdır.

F. Sevgi Alemin Varlığının Esasıdır

Bu bölüm kitabın en önemli bölümlerinden biridir. Burada konuya girmeden önce bir girizgah yapmak gerekmektedir. Hareketler üçe ayrılır: İrâdî hareketler, tabiî hareketler ve zorunlu hareketler. Hareketin başı ya hareket edenden ya da başkasından kaynaklanır. Eğer hareket edenden kaynaklanıyorsa ya şuurlu ve bilgisi dahilinde bir harekettir ya da değildir. Eğer şuurlu ve bilgisi dahilinde bir hareket ise irâdîdir. Eğer şuurlu ve bilgisi dahilinde değilse tabiîdir. Eğer hareketin başı başkasından kaynaklanıyorsa zorunludur. İstersen hareket edenin kendi iradesiyle ya da iradesi dışında hareket ettiğini de söyleyebilirsin. Eğer kendi iradesiyle hareket ederse irâdîdir. Eğer kendi iradesiyle hareket etmez ise ya kendi merkezine doğru hareket eder ya da başka bir yöne doğru. Bu durumda eğer merkezine doğru hareket ederse tabiî, başka bir yöne doğru hareket ederse zorunludur. O halde irâdî hareket hareket edenin iradesine tabi olmaktadır. İrade edilen ise ya bizzat kendisi için ya da başka bir şey için irade edilir. Başka bir şey için irade edilen şey devr ve teselsül (fasit döngü) meydana gelmemesi için kendisi için irade edilen bir şey ile bitmelidir. İrade hareket edene ya da başkasına bir fayda sağlamaya ve tad almaya yahut da hareket edenden ya da başkasından bir zararı defetmeye tabi-

⁵¹ el-Maide, 8.

dir. Akıllı olan, kendisine bir fayda temini ya da kendisinden bir elemi uzaklaştırılması amacı olmaksızın başkası için fayda teminine ya da ondan bir zararlı şeyi uzaklaştırmaya çalışmaz. Yani irâdî hareketi muhabbetine tâbi olmaktadır. Aslında hareketli bütün canlılar bu hükme tâbidir. Tabiî harekete gelince bu cismin kendi merkezine ve asli mekanına doğru yaptığı harekettir. Bu da onu merkezden çıkaran harekete tâbidir. Yani cismi merkezinden uzaklaştıran zorunlu bir harekete tâbidir. Bu zorunlu hareket ya yukarı atılan taşın aşağıya doğru yaptığı hareket gibi ihtiyaridir (hareket ettirenin ihtiyarına bağlı) ya da rüzgarın cisimleri estiği yön cihetinde yatırması gibi ihtiyari (hareket ettirenin ihtiyarına bağlı) değildir. Bu hareket zorlayan güce bağlıdır. Zorlayan gücün ise hareketi kendisinden değil başkasından kaynaklanır. Zira ulvi ve süfli alemdeki işlerle görevli pek çok melek bulunmaktadır.

Allah Teala'nın felekler, güneş ve ayı hareket ettirmekle görevlendirdiği melekler vardır. Yine O'nun emriyle rüzgarı yönlendiren melekler de bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır: "*Ad kavmi ise, uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler*"⁵². Pek çok selef alimi şöyle demiştir: "Rüzgar barajların üzerine doğru kuvvetle esti. Onlar rüzgarın gücünü engellemeyi başaramadılar". İmam Buhari bu söze *Sahihi*'nde yer varmıştır. Yağmur için ve bulutların emredilen yerlere sevk edilmesi için de melekler görevlendirilmiştir. Nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Bir adam boş bir arazide giderken bulut içinden "Falanca'nın bahçesini sula!" diye bir ses işitti. Bulutu takip etti. Bulut bir bahçe üzerinde suyunu boşalttı. Bahçe içinde elinde bir kürek, çalışan bir adam gördü. Ona: "İsmin ne?" diye sordu. Adam da ona "Falan!" diye cevap verdi. Bu isim, adamın buluttan işittiği isimdi. "Ben sana şu suyu getiren buluttan bir ses işitmiştim, senin ismini söyleyerek "Falanca'nın bahçesini sula!" diyordu. Sen bahçede ne yapıyorsun?" dedi. Bahçedeki adam da*

⁵² Hâkka, 6.

"Bahçeden çıkan mahsulün üçte birini tasadduk ederim. Üçte birini ben ve ailem yeriz, üçte birini de bahçeye iade ederim" dedi⁵³.

Allah Teala dağlarla ilgilenen melekler de görevlendirmiştir. Resulullah'tan sahih bir yolla gelen bir habere göre dağlarla ilgilenen melek Hz. Peygamber'e gelmiş, selam vermiş ve isterse kavmini helak edebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Hayır onlara mühlet verilmesini istiyorum. Belki de Allah Teala onların çocuklarından kendisine ibadet edip şirk koşmayan kimseler yaratacaktır" buyurmuştur⁵⁴. Yine anne rahimleriyle alakalı melekler de vardır. Bunlar "Ey Allahımız! Nutfe olsun mu?" "Alaka (pıhtılaşmış kan) olsun mu?" "Mudğa (et parçası) olsun mu?" "Kız mı olsun erkek mi?" "Rızkı nasıl olsun?" "Eceli ne kadar olsun" "Bahtsız mı olsun mutlu mu?" gibi sualler sorarlar. Bu dünya da herkes için dört melek görevlendirilmiştir. Kişinin amellerini kaydeden sağ ve sol tarafta yer alan iki melek ile kişinin önünde ve arkasında yer alıp Allah'ın izniyle onu koruyan iki melek bulunmaktadır. Ölümle ve kabir sualiyle ilgili melekler de vardır. Yine rahmet ve azap melekleri de bulunmaktadır. Mü'mini Allah'a itaate yönlendiren melekler, cehennemi yapıp yakan ve oranın işleriyle ilgilenen melekler, cenneti yapıp tefrişatıyla ilgilenen, oradaki taht ve serirleri, sergi ve yastıkları imal eden melekler de mevcuttur. Hülâsa ulvi ve süfli alemlerdeki her şey cennet ve cehennemin işlerinin tamamı Allah'ın izni ve emriyle melekler tarafından yerine getirilmektedir. "O'ndan önce konuşmazlar; onlar, sadece O'nun emri ile hareket ederler"⁵⁵ ve "Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve

⁵³ Buhari, VI, 376.

⁵⁴ Buhari, 3231; Müslim, 1795.

⁵⁵ el-Enbiyâ, 27.

emredildiklerini yapan melekler vardır"⁵⁶ ayetleri bunu ifade etmektedir.

Bu ayetlerde haber verildiğine göre melekler Allah'ın emrine asla karşı gelmemektedir. Allah'ın emirlerini yerine getirmeye güçleri yetmekte ve bu konuda acziyet içinde olmamaktadırlar. Yani kendisine emredilen şeyi isyan sebebiyle değil de acziyet sebebiyle yapamayan kimseler de değildir.

Denizlerle alakadar olan onları dalgalandıran melekler de vardır. Bunlar denizlerin yeryüzünü kaplayıp dünyadakilerin boğulmasını engellemektedirler. İnsanoğlunun iyi ve kötü bütün amellerini yazıp kaydeden melekler de mevcuttur. Bu sebeple meleklerle iman etmek imanın vazgeçilmez bir ögesi durumundadır. İmanın öğeleri beş tanedir: Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere ve ahiret gününe iman etmek.

O halde alemdeki hareketlerin tamamının melekler tarafından icra edildiği anlaşılmaktadır. Onların hareketleri de Allah Teala'nın emri ve iradesiyle olmaktadır. Sonuçta her şey, hüküm ve kader itibarıyla Allah Teala'nın iradesinin gerçekleşmesine dayanmaktadır. Melekler Allah'ın emriyle bunu gerçekleştiren varlıklardır. Bu sebeple onlara, Arapça'da elçilik (risâlet) anlamına gelen ulûke kökünden melâike denilmiştir. Yani onlar Allah'ın emirlerini yerine getiren elçilerdir.

Anlatmak istediğimiz şey şudur: Bütün feleklerin ve onların içerdiği şeylerin hareketleri, sevgiyi gerektiren bir irâdî harekete bağlıdır. Yani sevgi ve irade her fiilin aslı ve başıdır. Muhabbet ve iradede yoksun hiçbir fiil yoktur. Hatta bu irade, sevmediği ve nefret ettiği şeylere bile izin vermektedir. Çünkü bu kötü şeylerin zıddına yönlendirmekte ve bu yönlendirmeden hoşlanmaktadır. Mesela şöyle denilir: "Kızgınlığını giderdi" ve "Göğsünü açtı / sadrına şifa verdi". Şifa ve afiyet hoşlanılmasa bile sevilen bir şeye

⁵⁶ et-Tahrîm, 6.

ulaşmak içindir. Örneğin hastalığın acısını hafifleten ilacı içmek böyledir. Çünkü her ne kadar bu bir açıdan hoşlanılmayan bir şey de olsa yine de seve seve ilaç içilmektedir. Zira sevilen şeye ulaşip hoşlanılmayan şeyden kurtulmanın yolunun bu olduğu bilinmektedir. Heva ve arzulara muhalif bir fiili yapmak da böyledir. Her ne kadar bunlardan hoşlanılmasa da yine de muhabbet ve irade için bunlar yapılmaktadır. Yani bunlar bizatihi kendileri sevimsiz gelse de sevilen şeye ulaşmak için bunların yapılması gerekmektedir. Canlılar sevip hoşlandıkları bir şeyi ancak yine sevip hoşlandıkları bir başka şey için terkederler. Yani daha az sevgi duydukları şeyi daha fazla sevgi duydukları lehine bırakırlar. Böylece muhabbet ve irade, nefret ve hoşlanmamanın da aslı ve temeli olmaktadır. Çünkü hoşlanılmayıp nefret edilen şey sevilen şeye zıttır. Fiil ya sevileni elde etmeye çalışmak ya da sevilene ulaşmak için sevilme-yeni bırakmaktır. Böylece bütün fiiller sevileni elde etmeye yönelik olmaktadır.

İhtiyârî / irâdî hareketlerin temeli iradedir. Tabiî ve zorunlu hareketler de iradeye tabidir. Sonuçta bütün hareketler irâdî harekete dayanmaktadır. Ulvi ve süfli alemlerdeki her hareket irade ve muhabbete bağlıdır. Bu muhabbet ve irade ile ve bunlar için alem hareket etmektedir. Yani fail ve gâî illet bunlardır. Hatta muhabbet ve irade ile ve bunlar için alem yaratılmıştır. Ulvi ve süfli alemlerdeki her hareketin sebebi ve amacı irade ve muhabbetir. Muhabbetin hakikati sevenin nefsinin sevdiği şeye doğru hareket etmesidir. Yani muhabbet durmaksızın hareket etmektir. Muhabbetin zirvesi ise kulluktur. Boyun eğmek ve haddini bilmektir. Sevilen şeye itaat etmektir. İşte dünya, ahiret, gökler ve yerin kendisi ile ve yine kendisi için yaratıldığı gerçek (hakikat) budur. Allah Teala şöyle buyurmuştur: *"Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık. O saat mutlaka gelecektir. Şimdilik onlara güzel muamele et"*⁵⁷. Bir başka ayette ise *"Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri*

⁵⁷ el-Hicr, 85.

biz boş yere yaratmadık..." buyurulmaktadır⁵⁸. Bir diğerinde ise "Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?" ifadesi kayıtlıdır⁵⁹.

Bütün mahlukatın kendisi ile ve yine kendisi için yaratıldığı hakikat yalnızca Allah Teala'ya ibadettir. Bu da O'nu tamamen sevmek ve karşısında boyun büküp haddini bilmektir. Emir, yasak, sevap ve ceza türünden şeyler kulluğun gereklerindendir. Peygamberler ve kitaplar bunun için gönderilmiş; cennet ve cehennem bu sebeple yaratılmıştır.

Gökler ve yer Allah'ın yolu olan adaletle ayakta durmaktadır. Adalet, Allah Teala'nın en fazla sevdiği şeylerden biridir. Hz. Şuayb'ın şöyle dediği Kur'ân'da anlatılmaktadır: "*Ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır*"⁶⁰. O, takdir ve hükmünde dosdoğru yoldadır. Bu da mahlukatın, emirlerin, sevap ve cezanın kendisiyle ortaya çıktığı adalettir. Gökler, yer ve ikisi arasındakilerin kendisiyle ve kendisi için yaratıldığı hakikat de adalettir. Bu sebeple mü'minler ibadetlerinde şöyle derler: "...*Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın Seni tesbih ederiz...*"⁶¹ Böylece onlar, Rabbini, gökleri, hikmetsiz ve övgüye layık bir gayesi olmaksızın boşuna yaratmış olmaktan tenzih ederler. Allah Teala'ya zat ve sıfatları için hamdedildiği gibi bu tür övgüye layık gayeleri sebebiyle de hamd edilir. Fiillerindeki övgüye layık gayeleri sevdiği ve rıza gösterdiği hikmettir. Sevmediği şeyleri de sevdiği şeyler için gerekli olduklarından ve sevilen şeylerin varlığı seilmeyenlerin varlığına bağlı olduğundan yaratmıştır. Bu sebeple Allah Teala, daha fazla sevdiği şeylerin ortadan kalkmaması ya da sevdiği şeye nispetle

⁵⁸ Sâd, 27.

⁵⁹ el-Mü'minûn, 115.

⁶⁰ Hûd, 56.

⁶¹ Âl-i İmrân, 191.

daha fazla nefret ettiği bir şeyin ortaya çıkmaması için, sevdiği bazı şeyleri yapmamaktadır. Örneğin kendisine düşman olanların kalplerine iman ve Allah'a itaat duygusunun girmesine engel olmaktadır. Çünkü onların kendisine itaat etmelerini istememektedir. Çünkü böylece kendisine daha sevimli gelen, Allah düşmanlarıyla cihad edilmesi olgusu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu cihad, Allah için dostluk ve düşmanlık duygularını da beraberinde getirmektedir. Bundan başka Allah dostlarının canlarını Allah yolunda feda etmeleri olgusunu da unutmamak gerekir. Böylece onlar, Allah'ın sevgi ve rızasını kendi canlarına tercih etmiş olmaktadırlar. Allah bunun için hayat ve ölümü yaratmıştır. Yeryüzündeki her şeyi onun için zinet kılmıştır: *"O ki hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır"*⁶². *"Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus zinet yaptık"*⁶³.

Allah Teala Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: *"O hanginizin amelinin daha güzel olacağı hususunda sizi imtihan etmek için, Arş'ı su üzerinde iken, gökleri ve yeri altı günde yaratandır. Yemin ederim ki, "Ölümden sonra muhakkak dirilteceksiniz" desen, kafir olanlar derhal "Bu, açık bir büyüden başka bir şey değildir" derler"*⁶⁴. Böylece Allah Teala alemin, ölümün, hayatın ve yeryüzündeki şeylerin birer zinet olarak yaratılmasının imtihan için olduğunu haber vermektedir. Sınavı yaratılanların hangisinin daha güzel amel edeceğini, amellerinin Rablerinin sevdiği şeylere uygun olup olmayacağını ve kendilerinin ve alemin kendisi için yaratıldığı gayeye muvafık düşüp düşmeyeceklerini tespit amacına matuftur. Bu gaye, Allah'ın sevgisini ve O'na itaat edilmesini içeren kulluk bilincidir. Bu ise en güzel ameldir. Allah'ın sevgi ve rızası burada

⁶² el-Mülk, 2.

⁶³ el-Kehf, 7.

⁶⁴ Hûd, 7.

yer alır. Allah Teala hikmeti gereği yukarıda arzedilenlere muhalif (zıt) şeyleri de yaratmıştır. Böylece, emri ve takdiri arasında hangisi daha güzel amel edecek diye mahlukatı imtihan etmiştir.

Bu imtihanda kullar iki kısma ayrılmaktadır: Bir kısım yaratılmışlar Allah'ın emirlerine uyup sevdiği şeyleri yaparlar. Emrin durdurduğu yerden ileri gitmeyip onun hareket ettirdiği yere doğru ilerlerler. Kaderde emri kullanıp kader denizinde emir gemisine binerler. Emri kadere hakim kılıp Allah rızasını takip ederler ve O'nun emrine tâbi olarak kadere kader ile karşı çıkarlar. İşte bunlar kurtuluşa erenlerdir.

İkinci grup ise emir ve kader arasında, sevdiği ve razı olduğu şeyler arasında ve kader ve kaza arasında çelişki yaşayanlardır. Bunlar dört fırkaya ayrılmışlardır:

Birinci fırka kadere dayanıp emri reddetmişlerdir. Bunlar mahlukatın en kafirlerindendir. Allah Teala onların sözlerini Kur'ân-ı Kerim'de şöyle aktarmaktadır: *"Putperestler diyecekler ki: "Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık." Onlardan öncekiler de aynı şekilde (peygamberleri) yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar. De ki: Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi var mı? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz"*⁶⁵. Putperestler bir başka sefer de *"Allah dileseydi ne biz ne de babalarımız ondan başkasına tapardık. Onun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık." Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberlerin üzerine açık seçik tebliğden başka bir şey düşer mi!"*⁶⁶ demişlerdir. Yine şu ayetlerde de onların sözleri aktarılmaktadır: *"Ve dediler ki: Rahmân dileseydi biz onlara tapmazdık. Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar"*⁶⁷. "Al-

⁶⁵ el-En'âm, 148.

⁶⁶ en-Nahl, 35

⁶⁷ ez-Zuhruf, 20.

*lah'ın size rızık olarak verdiklerinden hayra sarfediniz, denildiğinde, kâfirler mü'minlere dediler ki: Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız? Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz"*⁶⁸.

Allah Teala onları yalan söyleyen ve inkar edenlerin düştüğü alçak duruma sokmuş; onları cahil bırakmış ve açık bir dalalet içinde olduklarını haber vermiştir.

İkinci fırka ise kaderle beraber olur, onunla yürür, onunla durur, onu esas alır ve kaderin emre muvafık düşüp düşmemesine bakmaz. Bunların dini kaderdir. Helal kaderde helal olan haram da kaderde haram olandır. Bunlar takdir gereği üstün olan tarafı tutarlar. Üstün olanın müslüman, kafir, iyi ya da fasık olması onlar için fark etmemektedir. Bunların üst seviyedeki insanları ve abidleri eğer kaderde yer alan kevnî bir hakikate şahid olur ise takdir icabı saltanatı elinde tutan kâfirlerle beraber olup onları korurlar. Bu ikinci fırkada yer alanlar da kâfirdir.

Üçüncü fırka ise kaderin emre muhalif olduğunu kabul etmekle beraber yine de kaderle beraber olurlar. Kaderi esas almazlar, fakat yine de onu dikkatten uzak tutmazlar. Emri kadere hakim kılmazlar. Emre ittiba edip kaderi kaderle karşılamaktan aciz düşmüşlerdir. Bunlar tefrite düşen kimselerdir. Acziyet ile Allah'a isyan arasında bir noktada durmaktadırlar.

Bu fırkalar şeyhleri İblis'i imam kabul etmiş ona uymaktadırlar. Çünkü kaderi emre ilk takdim eden ve emre kaderle ilk defa karşı çıkan varlık İblis'tir. "(İblis) dedi ki: Rabbim! Beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracam!"⁶⁹ "İblis dedi ki: Öyle ise beni azdırmaya karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin

⁶⁸ Yâsîn, 47.

⁶⁹ el-Hicr, 39.

doğru yolunun üstüne oturacağım"⁷⁰. Böylece İblis, kadere dayanıp Allah'ın emrini reddetmiştir. Kaderle istinbat edip Allah'a karşı delil getirmeye kalkışmıştır. Görüldüğü gibi ona tâbi olanlar ise dört fırkaya ayrılmışlardır. İblis ve orduları alemde serbest bırakılmışlardır. Kader bunların dinidir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: "(Resûlüm!) Görmedin mi? Biz, kâfirlerin üzerine, kendilerini iyice (is-yankârlığa) sevkeden şeytanları gönderdik"⁷¹. Onların dinleri kadedir. Varacakları yer ise cehennemdir. Allah Teala peygamberleri emriyle göndermiştir. Onlara kader ehliyle savaşmalarını emretmiştir. Onlar için emirlerinden gemiler yapmış; kader denizinde kendilerinin ve tabilerinin bu gemilere binmelerini istemiştir. Kurtuluşu bu gemilere binenlere özgü kılmıştır. Daha önce de gemiye binenleri kurtarmış ve bunu alemler için bir ibret kılmıştır. Emre bağlı olanlar kadere bağlı olanlarla onları emre döndürmek için savaşır-lar. Kadere bağlı olanlar da emre bağlı olanları emirden çıkarmak için savaşır-lar. Peygamberler kadere iman etmekle birlikte emri kadere hakim kılarlar ve emri din olarak telakki ederler. İblis ve ona tabi olanlar ise kaderi din olarak telakki eder ve kadere dayayıp emri reddederler. Kader ve emir konusunda bu anlatılanları ve alemin bu meselede beş fırkaya bölünmüş olduğunu bir düşün!

Ulvi ve süfli alemlerin hareketleri ile bunlarda meydana gelen hareketler emre uygundur. Bu emir ya Allah'ın sevip razı olduğu dini bir emirdir ya da takdir ettiği kevnî bir emirdir. Allah'ın bu meseledeki takdir ve kazası boşuna değildir. Bilakis hikmet ve övgüye layık gayeler içerir. Bu arada bazı işler de vardır ki Allah bunların sebep ve başlangıcını sevmese bile amaçlarını sever. Örneğin Allah Teala kulların günah işlemelerini istemese de onlara mağfiret etmeyi sever. Yine kulun örtülmesi gereken kusurlar işlemesini sevmese bile kusurları örtmeyi sever. Bundan başka ateşten kurtarılmaya muhtaç bırakacak günahları sevmese bile bu durumdaki

⁷⁰ el-A'râf, 16.

⁷¹ Meryem, 83.

kimseleri azat etmeyi sever. Allah Teala affetmeyi de sever. Bir hadis-i şerifte şunlar kayıtlıdır: "*Allahım! Sen affedicisin. Affetmeyi seversin. Beni de affet!*"⁷². Halbuki affedilecek günahları sevmeyiz. İşledikleri günahları sevmese bile bunlardan tevbe edenleri ve tevbelerini sever. Kendileriyle cihad edilenlerin fiillerini sevmese bile Allah yolunda cihad edenleri sever. Hatta bunlar kendisinin en fazla sevdiği kimselerdir. Bu, senin için açılmış geniş bir kapıdır. Bu kapıdan girersen bilgi bahçesine ulaşırsın. Oraya ulaşamayanlar ise kederlerinden ölürlər.

Burası hakkında pek çok kitap yazılsa bile azdır. Ancak basiret ve üstün zekalılar oraya kapısından girebilirler. Bu kapının sırrı şudur: Allah Teala isim ve sıfatları itibariyle kemal derecesindedir. Aslında herhangi bir açıdan noksanlığı bulunmayan mutlak kemal Allah Teala içindir. O isim ve sıfatlarını sever. Bunların mahlukat üzerinde icra ettiği tesirleri görmekten de mutlu olur. Bu olgu onun kemal vasıflarını taşımasının bir gereğidir. Zira Allah Teala tekdir, teklîği sever. Güzeldir güzelliği sever. Alimdir, alimleri sever. Cömerttir cömertleri sever. Güçlüdür ve güçlü mü'mini zayıf mü'minden daha fazla sever. Edep sahibidir; edep sahiplerini sever. Vefalıdır; vefalıları sever. Şekûrdur; teşekkür edenleri sever. Doğru sözlüdür; doğruyu söyleyenleri sever. İhsan sahibidir iyilik yapanları sever.

Allah Teala affetmeyi, mağfireti, yumuşak davranışı, bağışlamayı, kusurları örtmeyi sevince, bu sıfatların ortaya çıkmasını sağlayacak sebepleri de takdir etmesi gerekir. Kulları O'nun isim ve sıfatlarının mükemmelliğine bunlara dayanarak istidlal ederler. Bunlar kulları Allah'ı sevmeye, yüceltmeye, övmeye ve O'na hamd etmeye yöneltir. Böylece Allah'ın mahlukatı yaratmakta gözetdiği gaye tahakkuk etmiş olur. Bununla birlikte bazıları bunu idarak

⁷² Ahmed b. Hanbel, VI, 171, 182, 183; Tirmizi, 3513; İbn Mace, 3850; Hakim, Müstedrek, I, 530.

edemeyebilir. Bu idrak edemeyiş, gayelerin kemali ve zuhuru için sebeptir. Allah'ın hoşlanmadığı bu idrak edemeyiş, olmamasından daha sevimli olan bir durumu ortaya çıkarır. Bu konu hakkıyla düşünölmelidir. Bu durum kıyamet günü bütün mahlukat bir yerde toplandığı, her nefse hayır ya da şer, nimet ya da elem şeklinde hakettiğı karşılık verildiğı zaman açıkça görölecektir. Herkese zerre miktarı da olsa karşılığı verilecektir. O gün her nefse amaçladığı şey –ki nefis kendisi bu gayeye yöneldiğine şahitlik edecektir– ulaşacaktır. Yine o gün bütün kainat söz ve hal ile Allah Teala'ya hamd edecektir. Kur'ân-ı Kerim'de bu durum şöyle anlatılmaktadır: *"Melekleri görörsün ki, Rablerine hamd ile tesbih ederek Arş'ın etrafını kuşatmışlardır. Artık aralarında adaletle hükmolunmuş ve alemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun denilmiştir"*⁷³. Bu ayette sözü söyleyen fail / özne hazfedilmiştir. Çünkü bu fail / özne belli değildir. Aslında Allah'ın verdiğı bu hüküm karşısında herkes Allah'a hamd ediyor olacaktır. Gökler ve yerdekiler, iyiler ve kötöler, insanlar ve cinler ve hatta cehennemlikler bile hamd edecektir. Hasan el-Basrî ya da bir başkası şöyle demiştir: *"Cehennemlikler kalplerinde Allah'ın hamdi yer aldığı halde oraya gireceklerdir. Kalplerinin hamd etmesine engel olamayacaklardır"*. İşte şu ayetteki failin / öznenin hazfedilme sırrı da bu olsa gerektir: *"Onlara: İçinde ebedi kalacağınız cehennemin kapılarından girin; kibirlenenlerin yeri ne kötüdür denilir"*⁷⁴. Şu ayette de aynı durum geçerlidir: *"...Onlara: Haydi ateşe girenlerle beraber siz de girin denildi"*⁷⁵. Sanki bütün kainat aynı şeyi söylemektedir. Allah da onlara cevap vermektedir. Elbette en doğrusunu Allah Teala bilir⁷⁶.

⁷³ ez-Zümer, 75.

⁷⁴ ez-Zümer, 72.

⁷⁵ et-Tahrim, 10.

⁷⁶ Raudatu'l-muhibbîn, s. 91.

G. Sevgi Bütün Dinlerin Aslıdır

Sevgi ve iradenin her fiilin temeli olduğunu yukarıda anlattık. Aynı şekilde sevgi hak olsun batıl olsun bütün dinlerin de temelidir. Zira dinler açık / zahiri ve gizli / batını amellerden oluşur. Sevgi ve irade ise bunların hepsinin esasıdır. Din, Allah'a itaat, ibadet ve ahlaklı olmaktır. Bir anlamda ahlak ve adet halini alan sürekli itaat demektir. Bu sebeple aşağıdaki ayette geçen ahlak keklimesi din olarak tefsir edilmiştir: "*Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin*"⁷⁷.

Ahmed b. Hanbel'in Süfyan b. Uyeyne vasıtasıyla İbn Abbas'tan naklettiğine göre o bu ayeti "Sen büyük bir din üzeresin" şeklinde tefsir etmiştir.

Hız. Aişe validemize Resulullah'ın ahlakı sorulduğunda "Onun ahlakı Kur'ân idi" demiştir⁷⁸.

Din kelimesinde zelil kılma ve hakim olma anlamları da vardır. Yine bu kelime de zillet, boyun eğme ve itaat etme anlamları da bulunmaktadır. Bu sebeple anlam itibarıyla en yüksekte (el-a'lâ) en alta (el-esfel) doğru bir seyir izler. Örneğin Arapça'da "Ben ona hakim oldum (دنته) o da zilletini kabul etti (دان)" denilir.

Bir şiirde şu ifade vardır:

Zilletten (dinden) korkunca Rabab kabilesine boyun eğdi (dâne)

Böylece izzet ve şeref içinde yaşar oldular.

Din kelimesinin anlamı en alttan (el-ednâ) en üste (el-a'lâ) doğru da bir seyir izler. Allah'a boyun eğdim (دنت الله), Allah için boyun eğdim (دنت لله), Falanca Allah'a boyun eğmemekte (فلان لا يدين الله دينا) gibi sözlerde "boyun eğmek", Arapça دان fiiliyle ifade edilmektedir. الله دان demek Allah'a itaat etti, O'nu sevdi ve O'ndan

⁷⁷ el-Kalem, 4.

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 91, 163; Müslim, 746; Nesai, III, 199.

korktu demektir. **ان لله** demek ise Allah karşısında zelil oldu, boyun eğdi, O'ndan korktu ve O'na tâbi oldu demektir.

Batın / gizli dinde sevgi ve ibadet gibi boyun eğmenin olması gerekir. Zahir / açık din ise böyle değildir. Bu sevgiyi gerektirmez. Halbuki bunda da zahiren zilletin farkında olmak ve boyun eğmek söz konusudur.

Allah Teala kıyamet gününü, din günü olarak adlandırmıştır. Çünkü o gün insanlar amellerinin karşılığını alacaklardır. Hayır işleyenler güzel, şer işleyenler kötü karşılık göreceklerdir. Yani o gün hesaba çekilecek ve yaptıklarının karşılığını göreceklerdir. Bu sebeple kıyamet günü, ceza günü ya da hesap günü olarak da adlandırılmıştır.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: *"Mademki ceza görmeyecekmişsiniz, onu geri çevirsenize, şayet iddianızda doğru iseniz"*⁷⁹. Yani madem ceza görmeyecek, mahkum olmayacaksınız; ruhu yerine geri göndersenize demektir. Bu ayetin tefsir edilmesi gerekir. Zira bu ayet yeniden diriltilip hesaba çekilmeyi inkar edenlere karşı bir delil olarak indirilmiştir. O halde delil, delalet ettiği şeyi tam olarak istilzam etmelidir. Yani zihni delalet ettiği şeye sevk etmelidir. Çünkü aralarında telazüm (kopmaz ilişki) vardır. Her melzum lazımı için delildir. Ancak bunun zıttı geçerli değildir.

Burada şöyle bir istidlal söz konusudur: Kafirler öldükten sonra tekrar diriltilmeyi ve hesaba çekilmeyi inkar edince aslında Rablerini, O'nun kudret, rubûbiyet ve hikmetini inkar etmiş olmaktadır. Ya kendilerine hakim olan, onlarla ilgili tasarruflarda bulunan, istediğinde onları öldüren, istediğinde yaşatan, onlara bir şeyleri emredip yasaklayan, iyi amel işleyenlere sevap; kötü amel işleyenlere ceza veren bir Rableri olduğunu kabul edeceklerdir ki bu durumda öldükten sonra tekrar diriltilmeye, emrî ve cezaî dine de

⁷⁹ el-Vâkıa, 86-87.

inanırlar; ya da bunları inkar ederlerse, kendilerine hükmeden, dilediği tasarrufta bulunan bir Rableri olmadığını iddia ediyorlarsa, o zaman ölümlerini durdursunlar ve ölmek üzere iken ruhu tekrar geri yerine koysunlar bakalım! Bu ölmek üzere olanların yanında olanlara bir hitaptır. Zira onlar o kişinin ölümünü bizzat görmekte-dirler. Yani eğer güç ve tasarruf yetkiniz varsa ruhu geri yerine ko-
yun da görelim! Mademki Rabbiniz yok, size hakim kudret sahibi üzerinizde hükmünü icra eden ve emirlerini sizler üzerinde yerine getiren bir varlık yok o halde bunu yapın! İşte bu hitap karşdakini en üst seviyede aciz bırakmaktadır. Zira onlar tek bir nefsi dahi bir mekandan diğerine taşımaktan acizdirler. Hatta bunun için insanlar ve cinler bir araya gelseler bile başaramazlar. O halde Allah Teala'nın rubûbiyetine, vahdaniyetine, kulları üzerindeki tasarru-funa, onlar üzerinde hükümlerini icra edişine daha fazla ne delil olabilir ki!

İki din vardır: Şer'î ve emrî din ile hesâbî ve cezâî din. Bunla-rın her ikisi de Allah Teala'ya aittir. Emir olsun ceza olsun bütün din Allah Teala'ya aittir. Her iki dinin temeli ise muhabbetir. Zira Allah Teala'nın emrettiği şeyler O'nun sevip razı olduğu şeylerdir. Yasakladıkları ise sevip razı olduklarına zıt olan sevmediği ve nefret ettiği şeylerdir. Allah Teala bu yasaklananların zıttını sevmektedir. Böylece emrî ve şer'î dinin tamamı Allah'ın sevgi ve rızasına daya-nıyor olmaktadır.

Kulun Allah'a boyun eğmesi ancak muhabbet ve rıza ile olursa makbuldür. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: *"Allah'tan Rab İslam'dan din ve Muhammed'den peygamber olarak razı olan imanın tadına varır"*⁸⁰. Bu din muhabbetle ayakta dur-maktadır. Yine muhabbet sebebiyle ve muhabbet için bu din gön-derilmiştir. Temelleri sevgi üzerine kurulmuştur.

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, I, 208; Müslim, 34; Tirmizi, 2623.

Aynı şekilde cezâî din de böyledir. Bu din, iyilik yapanların ödüllendirilmesini ve kötülük yapanların ise cezalandırılmasını içerir. Bunların her ikisi de Allah Teala tarafından sevilmektedir. Çünkü bunlar adaleti ve fazileti gereğidir. Bunların her ikisi ise kemal sıfatlarındandır. Allah Teala sıfat ve isimlerini sever. Bunları sevenleri de sever. Bu dinlerin her ikisi de Allah'ın emirlerinde, yasaklarında, lütuf ve cezalarında üzerinde bulunduğu dosdoğru yoldur. Kur'ân-ı Kerim'de Hud aleyhisselamın kavmine şöyle dediği haber verilmektedir: *"Biz "Tanrılarımızdan biri seni fena çarpmış" demekten başka bir söz söylemeyiz! Hud dedi ki: "Ben Allah'ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım. O'ndan başka (taptıklarınızın hepsinden uzağım). Haydi hepiniz bana tuzak kurun; sonra da bana mühlet vermeyin! Ben benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır"*⁸¹.

Hız. Hud Rabbinin emir, yasak, sevap, ceza, kaza, kader, vermeme, lütfetme, güzel yaşatma, imtihan etme, başarıya ulaştırma, yalnız bırakma konularında dosdoğru yol üzerinde olduğunu bilip; bunlarda isim ve sıfatlarının gerektirdiği adalet, hikmet, rahmet, ihsan, fazilet, gerekli yere sevap verme, gerekli yere ceza yağdırma, başarıya ulaştırma, yalnız bırakma, verme, vermeme, hidayet etme ve dalalette bırakma gibi O'nun kemalinin gereklerinin dışına çıkmadığının farkında olunca; Bunların hepsinin layık olduğu yere bahşedildiğinin idrakinde olunca; -ki Allah Teala bunlar sebebiyle hamd ve sena edilmeyi hak etmektedir- bu bilgi ve idraki, sağlam bir kalp ile korkmadan kavminin liderlerine şunları haykırmasını gerektirmiştir: *"Ben Allah'ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım. O'ndan başka (taptıklarınızın hepsinden uzağım). Haydi hepiniz bana tuzak kurun; sonra da bana mühlet vermeyin! Ben benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz*

⁸¹ Hûd, 54-56.

olan Allah'a dayandım. Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır"⁸².

Bundan sonra Allah Teala kudret ve hükmünün kendisi dışındaki her şeyi kapsadığını ve her şeyin azameti karşısında zillete düştüğünü haber vermiştir. "Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır". Hud aleyhisselam nasıl olur da perçemi başkasının elinde olan birisinden korkabilir. Kendisi ise karşısındakinin perçemini tutanın elinde, hükmü ve saltanatı altındadır. O halde böyle bir korku en büyük cehalet ve en kötü zulümdür.

Daha sonra Allah Teala kendisinin bütün hüküm ve takdirlerinde dosdoğru yol üzerinde olduğunu haber vermiştir. Kul, Allah'ın zulüm edeceğinden korkmaz. O'ndan başkasından da korkulmaması gerekir. Çünkü O'nun dışındakilerin perçemi O'nun elindedir. Dosdoğru yol üzerinde olduğundan zulmetmesinden ve adaletsiz davranmasından da korkulmamalıdır. Allah Teala kulları üzerinde hükmünü icra eder ve hükümlerinde adil davranır. Mülk ve hamd O'na aittir. Kulları üzerindeki tasarrufları adalet ve lütuf (fazl) dairesinden dışarı çıkmaz. Eğer bahşediyor, ikram ediyor, hidayete erdiriyor, başarı veriyor ise bu rahmet ve fazlındandır. Yok eğer vermiyor, yalnız bırakıyor, dalalette bırakıyor, terk ediyor, sıkıntı veriyorsa bunlar da adalet ve hikmeti gereğidir. O, her iki durumda da dosdoğru yoldadır.

Sahih olarak gelen bir hadiste şunlar kayıtlıdır: "Kul bir sıkıntı ya da hüznün verici bir şeyle karşılaştığında "Allahım! Ben senin kulunum! Kulunun ve cariye'nin oğluyum! Perçemim elindedir! Üzerimde hükmünü icra edersin! Verdiği hükümlerde adaletli davranırsın! Allahım! Kendini isimlendirdiğin ya da kitabında indirdiğin ya da kullarından birine öğrettiğin ya da gaybda bilinmesini kendi-

⁸² Hûd, 54-56.

ne özgü kıldığın bütün isimlerin vasıtasıyla senden niyaz ediyorum! Kur'ân-ı Kerim'i kalbimin esenliği, gönlümün nuru, sıkıntımın gidericisi, kederimin ilacı kıl!" Kul, bunları söyleyince Allah Teala sıkıntısını giderip rahatlık hissi verir. Orada bulunanlar "Ya Resulallah! Bunu öğrenelim mi?" dediler. Hz. Peygamber de "Elbette! Bunu duyan herkes öğrenmelidir!" buyurdu"⁸³.

Bu Allah Teala'nın kevnî ve emrî hükümleri ile kulun ihtiyarına bağlı olan ve olmayan kazalarını içerir. Allah, her iki hükmünü de kul üzerinde icra eder. O, her iki kazasında da adildir. Bu hadis yukarıdaki ayet sebebiyle varid olmuştur. Aralarında çok yakın ilişki vardır⁸⁴.

H. Allah Sevgisi Dinin, Amellerin ve İradelerin Temelidir

Allah'ı sevmek, O'na yakın olmak, O'nunla karşılaşmayı arzulamak, O'ndan ve O'nunla razı olmak dinin, amellerin ve iradelerin temelidir. Aynı şekilde O'nu, isimlerini, sıfatlarını ve fiillerini bilmek din ilimlerinin hepsinden üstündür. O'nu bilmek en büyük bilgidir. O'nu arzulamak amaçların en yücesidir. O'na ibadet etmek amellerin en şereflişidir. O'nu isimleri ve sıfatlarıyla övmek, medhetmek, yüceltmek sözlerin en değerlisidir. İşte Hz. İbrahim'in Hanif dininin esası budur.

Allah Teala Peygamber'ine şunları söylemiştir: "Sonra da sana "Doğru yola yönelerek İbrahim'in dinine uy! O müşriklerden değildi" diye vahyettik"⁸⁵.

H. Peygamber sahabilerine sabah kalktıklarında şöyle demelerini tavsiye ederdi: "İslam fıtratı, ihlas kelimesi, peygamberimiz Muhammed'in dini, Hanif ve Müslüman olan babamız İbrahim'in

⁸³ Ahmed b. Hanbel, I, 391, 452; Hakim, Müstedrek, I, 509.

⁸⁴ ed-Dâu ve'd-devâu, s. 345.

⁸⁵ en-Nahl, 123.

İnancı (millet) üzere sabahladık. Hz. İbrahim müşriklerden değildi"⁸⁶.

İşte *Lâ ilahe illallah* sözünün hakikati budur. Bütün peygamberlerin dini olan İslam bunun üzerinde durmaktadır. Allah'ın İslam'dan başka dini de yoktur. Hiç kimseden başka bir din de kabul etmeyecektir. "Kim, İslam'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette ziyan edenlerden olacaktır"⁸⁷.

Allah'ı sevmek hatta O'nu O'ndan başka her şeyden daha fazla sevmek dinin en önemli farzlarından, en büyük asıllarından ve en değerli kaidelerinden biridir. O'nunla birlikte O'nun sevgisine benzer şekilde bir mahluku seven affedilmeyecek şirke düşmüş demektir. O kişinin amelleri de kabul edilmeyecektir.

Bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: "İnsanlardan bazıları Allah'tan başkasını Allah'a denk tanrılar edinirler de onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a olan sevgileri ise çok daha fazladır. Keşke zalimler azabı gördükleri zaman bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu önceden anlayabilselerdi"⁸⁸.

Kul, Resulullah'ı canından, ailesinden, çocuklarından, babasından ve bütün insanlardan daha fazla sevmedikçe ehl-i imana dahil sayılmaz⁸⁹. Hz. Peygamber'i sevmek Allah'ın sevgisine tabidir. Allah'ın sevgisini de varın siz düşünün! Allah Teala insanları ve cinleri ancak kendisine ibadet etsinler diye yaratmıştır. İbadet, Allah'ı tam anlamıyla sevmeyi, yüceliğini kabul etmeyi, karşısında ne derece zayıf kalındığının bilincinde olmayı içerir. Allah Teala bu

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 407.

⁸⁷ Âl-i İmrân, 85.

⁸⁸ el-Bakara, 165.

⁸⁹ Buhari, 15; Müslim, 44.

sebeple peygamberleri göndermiş, kitaplarını indirmiş ve şeriatleri vaz, etmiştir. Sevap ve cezayı bunun üzerine koymuştur. Cennet ve cehennem bunun için yaratılmıştır. İnsanlar bunun için şakî (günahkar) ve said (mutlu) diye bu sebeple ayrılmıştır. Allah Teala hiçbir mahluka benzemez. O'nun muhabbeti, yüceliğinin idraki ve O'ndan korkulması da başka sevgi, yüceltme ve korkulara benzemez.

Mahlukattan korkulduğunda ondan kaçılır ve uzak durulur. Allah Teala'dan korkulduğunda ise O'na yaklaşılr ve sığınılır. Mahlukatın zulüm ve düşmanlığından korkulur. Allah'ın ise adalet ve hesabından korkulur.

Muhabbet de aynı şekildedir. Mahlukatı sevmek Allah için değilse seven için bir azap ve vebaldır. Böyle bir sevgiden ortaya çıkan elem, lezzetten daha fazla olur. Bu muhabbet Allah'a ne kadar uzak ise elem ve azabın şiddeti de o derece fazla olur. Böyle bir sevgi geçicidir vefasızdır. Sevilen varlık pek çok kişi tarafından sevilirse muhabbet bitebilir. Yine sevilen varlık sevene düşman ya da nefretlik duyabilir. Yahut da kendi maslahatını daha fazla sevdiği için kendisini sevene karşılık vermez. Bunlar dışında başka sebeplerle de böylesi bir sevgi geçici olabilir.

Ancak Allah sevgisi buna benzemez. Çünkü kalpler için onları yaratan, yoktan vareden, onların ilahı, mabudu, velisi, mevlası, rabbi, müdebbiri, rızık vereni, öldüreni ve diriltene olan Allah'tan daha sevgili bir şey yoktur.

Allah sevgisi nefislerin saadeti, ruhların hayatı, nefislerin süruru, kalplerin gücü, akılların nuru, gözlerin aydınlığı ve iç alemin mamurluğudur. Sağlam kalpler, güzel ruhlar ve anlayışlı akıllar için Allah sevgisinden, O'na yakın olmaktan ve O'nunla karşılaşmayı ummaktan daha tatlı, leziz ve güzel bir şey yoktur. Mümin bir kimsenin duyduğu bu tatlılık, başka bütün tatların üzerindedir. Hissettiği saadet başka bütün saadetlerden daha mükemmeldir. Aldığı

lezzet başka bütün lezzetlerden fazladır. Mesela bu hissi duyanlardan biri şöyle demiştir: "Kalbime bazen öyle duygular gelir ki o zamanlar şöyle derim: Eğer cennetlikler bu halde ise onlar güzel bir hayat yaşıyorlar demektir".

Bir başkası ise "Kalbim bazen Allah'a yakın olmaktan ve O'nu sevmekten dolayı coşar ve sarsılır" demiştir.

Başka birisi ise "Gaflet ehlinin miskinleri dünyadan göçüp gittiler; ama orada en en güzel şeyi tatmadılar" demiştir.

Bir diğeri ise "Eğer sultanlar ve veliahtları bizim içinde olduğumuz şeyi bilselerdi, kılıçlarını çeker ve onun için bizimle mücadele ederlerdi" demiştir.

Bunları hissedip tatmak Allah sevgisinin derecesiyle ve sevilen varlığın ve O'na yakın olmanın güzelliğini idrak etmeyle orantılıdır. Eğer sevgi mükemmel, sevileni idrak etme tam ve O'na yakınlık üst derecede olursa duyulan tat, lezzet, sevinç ve saadet de o kadar güçlü olur.

Kişi Allah Teala'yı, isimlerini ve sıfatlarını bilir, O'nu ister, sever ve O'na yakın olursa kalbinde tarif edilemez hazlar duyar. Bu duygular ancak tatmakla bilinebilir. Kişi böylesi bir hazza ulaştığı zaman başka bir sevgiyi buna takdim etmesi (öncelemesi) imkansızdır. Bu sevgi ne kadar artarsa kulluk bilinci, Allah karşısında zilletinin farkında olma durumu, O'na boyun eğmesi ve sadece O'na kul olduğunun idraki de artar. Böylece O'ndan başka her şey karşısında hürriyetini elde eder.

Kalp ancak Rabbine ibadet edip, O'nu sevmek ve O'na dayanmak suretiyle felaha erer, sağlam olur, saadet bulur, sevinir, lezzet alır, mutmain olur ve sükun bulur. Mahlukattan bütün sevdiklerini elde etse bile mutmain olmaz. Bilakis bunlar onun ihtiyaç ve sıkıntısını artırır. Bundan ancak nihaî muradı ve son hedefi sadece Allah olmak şeklinde yaratıldığı ve hazırlandığı şeyi kalbine

tam olarak yerleştirmekle kurtulur. Çünkü kalbin bizzat kendisi Rabbine ve ilahına muhtaçtır. Zira Allah Teala kalbin mabudu, sevgilisi, ilahı ve istediğidir. Aynı şekilde Allah Teala kalbin yaratıcısı, rızık vereni ve düzenleyicisi olduğu için de kalp O'na muhtaçtır. Bir kalbe Allah sevgisi yerleşip güçlenince oradan başkalarını ilahlaştırma ve başkalarına kulluk etme duyguları silinip gider.

Hür, aziz ve korunmuş oldu

Yüzünde de nur ve parıltı vardı

Bütün müslümanların kalbi Allah'ı sever, O'nu zikretmekle mutmain olur, lezzet ve sevinç duyar, O'nu bilmekle saadete erer, O'nunla karşılaşmayı arzular ve O'na yakın olmak ister. Ancak başka şeylerle meşgul olunca ve kalbini bu meşgul olduğu şeylere yönlendirmesi sebebiyle bu duygularını hissedemeyebilir. Bir şeyin varlığı ile hissetmek ve farkında (şuurunda) olmak farklı şeylerdir.

Bunun kuvvet, zayıflık, fazlalık ve azlığı, imanın kuvvet, zayıflık, fazlalık ve azlığıyla orantılıdır.

Bir kulun nihaî muradı ve son amacı yalnızca Allah Teala değilse –ki Allah bizzat varlığı sebebiyle sevilen ve yönelinen yegane varlıktır; ondan başka her şey O'nun için sevilir ve arzulanır- bu durumda *Lâ ilahe illallah* şeklinde yapılan şehadet tam anlamıyla tahakkuk etmemiş olur. Burada bir eksiklik, kusur ve o derecede de şirk var demektir. Bu sebeple de kalbinde Allah sevgisine dair bulunmayan şeyler ona elem, ıstırap ve azap verecektir.

Her yolu deneyerek kul bu dünyalık sevgiliye ulaşmaya çalışsa, bütün kapıları açmaya uğraşsa;, ancak Allah'tan yardım isteyip O'na dayanmasa, bu konuda Allah'a muhtaç olduğunun farkında olmasa, Allah'ın tevfiği, istemesi, yardımı dışında istediğini elde edemeyeceğini bilmese –ki onun için bundan başka çıkış yolu yoktur- sevdiğine sahip olması mümkün değildir. Çünkü Allah'ın dilediği olur dilemediği ise olmaz. Kişiyi sevdiğine ancak Allah ulaş-

tırır. Yolu sadece O gösterir. İbadet ve taat de ancak O'nun yardımıyla olur. *"Alemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz"*⁹⁰.

O halde kul günah işledikçe, başka istek ve arzularıyla meşgul oldukça, imanın lezzet ve tatlılığını duyamaz. Bu iman tadı giderek azalabilir hatta sonunda kalbolabilir. Çünkü eğer kulun kalbinde iman mükemmel bir şekilde yer etmiş olsaydı başka tat ve lezzetleri buna tercih etmezdi. Halbuki imanın tadı ile başka tatlar kıyas dahi edilemez. Dünya ve içindekilere oranla bunlar bir hardal tanesinden bile daha küçüktür. Bu sebeple Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Kişi mü'min olarak zina etmez, hırsızlık yapmaz, içki içmez"*⁹¹. İmanın hakikatini hissetmek ve kalbe bunu yerleştirmek kişinin böyle aşağılık şeylere yönelmesini ve imanı bulandıracak şeylerle meşgul olmasını önler.

İşte bu sebeple Allah'a karşı ihlaslı olan, O'nun zikriyle kalbi sükuna eren ve kalbi Allah'la buluşmayı arzulayan kulların böylesi haramlardan uzak durup bunlara yönelmediklerini görürsün. İmanın tadını bunlarla değiştirmeyi hayvan pisliğini alıp nefis mücevherleri vermek gibi görürler. Altını artıklar karşılığında; miski de dışkı mukabilinde satmak gibi telakki ederler. Elbette insanlar arasında bunu kabul edenler de vardır. Onlar da kendilerine uygun şeylere yönelir, yüksek arzu ve mükemmel lezzetlerden uzaklaşırlar. Bok-böceklerinin gül kokusundan kaçmalarına benzer bunların uzaklaşmaları! Mesela zarar görecekt diye misk kokusu duyunca burnunu kapatan ve bundan hoşlanmayan insanları bizzat ben görmüşümdür.

⁹⁰ et-Tekvîr, 28-29.

⁹¹ Buhari, 2475; Müslim, 57.

2. SEVGİNİN YERİ VE TARİFİ

II. Sevginin Yeri

Burası öyle bir yerdir ki orada mücadeleler olmuş, âmiller oraya gözünü dikmiş, eskiler oranın bayrağını ele geçirmek için çalışmış, sevenler kendilerini oraya adanmış ve âbidler rüzgarının verdiği serinlikle serinlemişlerdir. Orası kalplerin azığı, ruhların gıdası, gözlerin aydınlığıdır. Orası öyle bir hayattır ki mahrum olan ölmüş gibidir. Öyle bir ışıktır ki elde edemeyen, karanlıklar denizinde kalmıştır. Öyle bir şifadır ki bulamayanın kalbi her türlü hastalığa açıktır. Öyle bir tattır ki tadamayan hayatı boyunca elem ve azap çekecektir.

Sevgi iman, ameller, makamlar (makâmât) ve hallerin (ahvâl) ruhudur. Öyle ki bunlar sevgisiz kalınca ruhsuz ceset gibidirler. Yolcular pek çok zorluklara katlandıktan sonra ancak gitmek istedikleri yere varırlar. Onların menzillerine ulaşması sevgi olmadan mümkün değildir. Sevgi onları öyle makamlara yerleştirir ki onsuz oraya ulaşmaları olanaksızdır.

Sevgi insanları sevgiliye vuslatları için sürekli üzerinde yolculuk yaptıkları binitleridir. Onları hedeflerine ulaştıran en yakın yoldur.

Tallâhi! Sevenler dünya ve şerefini elde etmişlerdir. Zira sevdikleriyle beraberlik onlar için en büyük nasiptir. Allah Teala mah-lukâtın kaderini meşiet ve üstün hikmetiyle takdir ederken "kişi sev-diğiyle beraberdir" diye hükmetmiştir. Sevenlere verilen nimet ne kadar da bol ve mebzûl!

Tallahi! Haber veren insanlar öldü gitti. Onlar kendi döşekle-rinde uyumaktalar. Onlar pek çok merhaleleri katettiler. Yolculuk-larında da arzuladıkları yere vardılar.

Senin bu şımarık yürüyüşün kadar hiçbir şeye şaşmıyorum!

Yavaş yürüyorsun ama en önce sen varıyorsun!

Şevke çağırının "Hayye ale'l-felâh" çağrısına kulak verdiler. Sevdiklerine vuslat konusunda canlarını kurban ettiler. Bunu razı olarak ve hoşnutluk içinde yaptılar. Sabah, öğlen akşam ve gece hep sevgililerine yürüdüler. Tallahi! Menzillerine varınca hamd et-iler. Mevlalarının verdiği şükrettiler. Zaten insanlar rahata ermek için sıkıntıya girmezler mi?

*Çabuk ol! Eğer niyetin varsa! Şevkin önderi (kervan başı)
kervanı götürüyor. Sende yolları katet!*

Onların sevgi ve rızasına çağırıldığında bin defa "buyurun" de!

*Onların dışında kalanlara bakma! Baktığında hamala
döndüklerini görürsün!*

*Yürürken oturanlara da bakma! Sana teşvik olarak duyduğun
şevk yeter.*

*Onlardan erzak al! Ancak hidayet ve fakirlik yolunda yürür!
İstediğin yere böyle varırsın!*

*Binitin yorulduysa yolculuğuna zikirleriyle hayat ver!
Zikir seni canlandıracaktır*

*Eğer bitkinlikten korkarsan, önünde vuslat gülü var;
pınarı bulmalısın!*

Onların nurundan aydınlan! Bu aydınlıkta yürü, o sana yol gösterir. Meşaleler işe yaramaz.

Misvak ağaçlarıyla dolu vadiye git! Orada biraz uyu. Belki onları görürsün.

Ya da Benü Amr'in vadisinde dur! Onları ara!

Ya da gece Müzdelife'de dur! Orada da bulamazsan ne zaman bulacaksın? Gafil olana yazık!

Adn cennetlerine gel! Senin varacağın ilk menziller oradadır ve onlara yakındır.

Düşmanların sana küfrediyor. Geride kalanları gördün onlar ağlıyorlardı.

Onları ibretlik resimler olarak bırak. Onlardan söz etmeye gerek yok. Bırak onları. Arzu edilecek şeyler değil.

O silinmiş resimler kaç kişiyi katil kaç kişiyi maktul hale getirdiler

Onlardan muhabbet kafilesinin yolu için bir uğur elde et.

Sabırla müsaade etmesini söyle nefse. Karşılaşma anında sıkıntılar ortadan kalkacaktır.

Sadece bir saat. Sonra hüznünler dağılıp gidecektir.

Muhabbetin karşılığında verilecek ilk şey ruhun kurban edilmesidir. Müflis, korkak ve cimri olanların böyle bir özelliği yoktur!

Sevgiliye vuslat sevenin kanı karşılığında satılır

Bu parayı verip bunu alacak kimse var mı?

Tallahi! O kadar zayıf düştü ki müflisler bile bunun pazarlığına girebiliyor. O kadar değersizleşti ki paraya sıkışmışlar bile vadeli satışını yapabiliyor.

Müzayede için arzedildi. Canların kurban olması dışında bir paraya verilmeyecektir. Tembeller geride kaldı. Sevenler ise han-

gisi bu karşılığı verebilecek diye bakıyor. Mal aralarında dolaştı ve şunların elinde kaldı: *"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse Allah, sevdiği ve kendisini seven mü'minlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir"*⁹².

Sevgi iddiasında bulunanlar çoğalınca bu iddialarını ispatlayacak bir delil getirmeleri istendi. Eğer insanların iddia ettiklerine bakılacak olsaydı gamsızlar, sıkıntılara gark olduklarını iddia ederlerdi. İddiacılar kanıtlarla birbirlerinden ayrılırlar. Onlara bu iddianın ancak delil olursa kabul edileceği söylenir: *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir"*⁹³.

Aslında mahlukatın hepsi geç kaldı. Sevgiliye tâbi olanlar ise fiil, söz ve ahlaklarıyla ortaya çıktılar. *"Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar"*⁹⁴ ayetinin tezkiyesine dayanarak adil bir delil getirmeleri istendi.

Müşterinin büyüklüğünü, malın karşılığında verilecek paranın fazlalığını ve satış sözleşmesini yapmaya yetkili olanın yüceliğini görünce malın gerçek kıymetini anladılar. Onu değersiz bir paraya başkasına satmayı en büyük zulüm olarak gördüler. Hoşnut olarak onunla Rıdvan biatı yaptılar. Bu anlaşmada muhayyerlik hakkı da almadılar. *"Vallahi! Bu sözleşmeyi ne bozacağız ne de bozulmasını isteyeceğiz"* dediler.

Akit bitip malı teslim alınca onlara nefisleriniz ve mallarınızı size fazlasıyla geri veriyoruz denildi: *"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz*

⁹² el-Mâide, 54.

⁹³ Âl-i İmrân, 31.

⁹⁴ el-Mâide, 54.

kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar"⁹⁵.

Sevgi ağacı kalbe dikildiğinde, ihlas suyuyla ve sevgiliyi takip etmekle sulandığında çeşit çeşit meyveler verir. Rabbinin izniyle bu meyveleri her daim vermeye devam eder. Bu ağacın kökleri kalbin derinliklerinde dalları sidretü'l-müntehâdadır.

Yalnızca sevgilisine ulaşmak isteyeninin çabaları asla boşa gitmeyecektir: "Kim izzet ve şeref istiyor idiyse bilsin ki izzet ve şeref hepsi Allah'ındır. O'na ancak güzel sözler yükselir. Onları da Allah'a amel-i salih ulaştırır. Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince onlar için çetin bir azab vardır ve onların tuzağı bozulur"⁹⁶.

A. Sevgi Sevgidir

Sevgi en açık şekliyle ancak yine kendisiyle tanımlanabilir. Onun hakkında yapılacak başka tanımlar sadece kapalılığını ve anlaşılmağını artırır. Tanımı kendi varlığıdır. Sevgi en açık şekliyle ancak yine "sevgi" diye nitelenebilir.

Bununla birlikte sevgi hakkında söz söyleyenler onun sebepleri, illetleri, alametleri, şahitleri, sonuçları (semeresi) ve hükümleri üzerinde konuşmuşlardır. Yapılan tanımlar bu altı şey üzerinde dönüp durmaktadır. Bu sebeple söz söyleyenin idrakine, makamına ve haline göre yapılan tanımlar farklılık göstermektedir.

Sevgi (muhabbet) Arapça H-B-B kökünden türemiştir. Bu kök lughat itibarıyla beş şey üzerinde dönüp durmaktadır:

1- Saflık ve beyazlık. Araplar dişlerin beyazlığını ve temizliğini حَبُّ الْأَسْنَانِ (habebü'l-esnân) diye isimlendirirler.

2- Yükseklik ve ortaya çıkmak. Su kabarcığına حَبُّ الْمَاءِ

⁹⁵ Âl-i İmrân, 169-170.

⁹⁶ Fâtır, 10.

(habebü'l-mâi) denilir. Şiddetli yağmurlarda bu görülür. Bardağın üstüne de حب الكأس (habebü'l-ke'si) denilir.

3- Bağlılık ve sabitlik. Devenin oturup kalkmamasına حب البعير (habbe'l-baîru) denilir. Bir şiirde şu beyit vardır:

Kötü deve oturup kalkmadığında nasıl vuruluyorsa

Aynen bu şekilde ona kırbaçla vurdum

4- İç ve öz. Kalbin içine حبة القلب (habbetü'l-kalbi) denilir. Tohum da böyle الحبة isimlendirilir. Çünkü o bir şeyin özü, maddesi ve kıvamıdır.

5- Korumak ve tutmak. Suyun bir kaba konularak saklanması حبيب الماء (hibbü'l-mâi) denilir. Burada sabitlik manası da vardır.

Kuşkusuz bu beş şey sevginin gereklerindendir. Çünkü sevgi saflık içerir, kalbin sevdiğine karşı heyecanını barındırır. Arzu ettiği sevgili ile bağlantısı sebebiyle yükselir ve ortaya çıkar. Kalbin sevdiğini arzu etmesinin kalbe yerleşmesi söz konusudur. Bu duygu kalpten ayrılmayacak gibi oraya yer eder ve süreklilik arzeder. Aeven sevdiğine özünü ve en değerli şeyi olan kalbini teslim eder. Bütün azim, irade ve düşüncesi sevdiği için bir araya toplanır.

Anlaşıyor ki sevgi (muhabbet) bu beş anlamın hepsini içermektedir. Bu manaları ifade etmek için boğazın en altından gelen (mahreç) Arapça ح harfi ile dudaklardan çıkan ب harfi kullanılmıştır. Buna göre ح harfi başlangıç, ب harfi son/nihayet olmaktadır. İşte sevginin durumu ve sevgiliyle bağlantısı da böyledir. Zira sevginin başlangıcı sevgiliden, sonu da onadır. Sevginin (muhabbet) fiil hali Arapça'da حبه و أحبه şeklindedir. Bir şiirde şunlar yazılıdır:

Ebu Mervan'ı hurmaları sebebiyle seviyorum (uhibbu)

Bilmiyor ki komşuya hoşgörü daha fazla olmalıdır

Hurmaları olmasaydı onu sevmezdim (habebtü)

Değersiz bir köle kadar bile iltifat etmezdim

Ancak daha sonra sadece **أحب** (uhibbu) fiilinin ism-i faili olan **محب** (muhibbün) kelimesini kullandılar ve **حب** (habbe) fiilinin ism-i faili olan **حاب** (hâbbün) kelimesini kullanmadılar. Bununla birlikte **حب** (habbe) fiilinin ism-i mefulü olan **محبوب** (mahbûbün) kelimesini kullanıp **أحب** (uhibbu) fiilinin ism-i mefulü olan **محب** (muhabbün) kelimesini pek az kullandılar. Mesela şair şöyle demiş:

Geldin işte! Beni sevilen (muhabbün) ve ikram edilen bir kimseden başka bir şey sanma!

Arapça'da sevgi anlamına gelen **حب** (hubbün) kelimesine de lalet ettiği şeyin şiddet ve kuvvetine mutabık olsun diye harekelerin en şiddetlisi ve güçlüsü olan dammeyi (ötre) verdiler. Sevilen anlamına gelen **حب** (hibbün) kelimesine ise sevilenin hafifliği sebebiyle ötrede daha hafif olan kesrayı verdiler. Zira sevileni zikretmek sevenlerin kalplerine ve dillerine çok hafif gelir. Arapça'da benzer kullanımlar vardır. Örneğin çalınan şey (menhûb) anlamında (nihb) denilir. Kesilen hayvan (mezbûh) anlamında (zibh) denilir. Taşınan mal (mahmûl) anlamında (himl) denilir. Mesela bu son kelimedede masdar olan (haml) kullanılmaz. Daha sonra bunu (haml)e ilhak etmişlerdir. Zira taşıyana taşıdığı bazen ağır gelmez. Örneğin ağaçların meyvesini taşıması ya da hamile kadınların çocuklarını taşıması böyledir.

Lafızlar ile manalar arasındaki bu uyumu ve mutabakatı bir düşün! Böylece Arapça'nın ne büyük bir dil olduğunu anlayacaksınız. Onun öyle özellikleri (durumu) vardır ki başka hiçbir dilde bu nitelikler (durum) bulunmamaktadır.

B. Sevginin Tanımları

Alimler icra ettiği tesirler ve ortaya koyduğu işaretlere bakarak

sevgi için çeşitli tanımlar yapmışlardır. Burada söylenmesi gereken söz şudur:

1- Sevginin, kara sevdaya tutulmuş bir kalp ile sürekli bir meyl içinde bulunmak olduğu söylenmiştir. Bu tanımda özel sevgi ile ortaklı sevgi tam ayrılmamaktadır. Ayrıca bu tanım doğru sevgi ile illetli sevgi arasındaki farka da işaret etmemektedir.

2- Sevginin, beraber olunan her şeyi bırakıp sevgiliyi tercih etmek olduğu söylenmiştir. Bu tanımda ifade edilen olgu, sevginin hükümlerinden ve icra ettiği tesirlerden biridir.

3- "Sevgi, gizli ve açık her şeyde sevgiliye muvafakat etmektir" diye bir tanım da yapılmıştır. Bu da sevginin gereklerinden biridir. Ancak yine de önceki iki tarife göre daha mükemmeldir. Çünkü bu tarifte doğru ve özel sevgi tanımlanmakta, sadece irade ile meyl etmek ve tercihte bulunmak durumlarına değinilmemektedir. Çünkü böylesi bir meyl veya tercihte sevgiliye muvafakat olmazsa sevgi illetlidir (hastalıklı) demektir.

4- "Sevenin sıfatları sebebiyle yok olup, sevgilinin zatı için ispat edilmesidir". Bu da sevgiye kapılıp yok olma hükmüyle ilişkilidir. Sevenin nitelikleri yok olur ve sevgilinin zat ve sıfatlarında tamamen kaybolunur. Bu konunun daha fazla açıklanmaya ihtiyacı vardır. Zira bunu ancak böylesi bir sevgiye tutkun olanlar idrak edebilirler.

5- Bu konuda yapılan tanımlardan biri de şöyledir: "Kalbin, sevgilinin arzu ettiği şeylerle uyum içerisinde olmasıdır". Burada da sevginin gereklerinden ve hükümlerinden biri konu edinilmektedir. Uyum içerisinde olmaktan maksat sevgilinin arzu ettiklerine, emirlerine ve razı olduğu şeylere muvafakat etmektir.

6- "Sevgi için "Hizmet etmekle birlikte layıkınca hürmete riayet edememekten korkmak" tanımı da yapılmıştır. Sevenin gerektiği şekilde hizmet etmesine rağmen hürmet ve tazimde hata etme kor-

kusu taşıması sevginin göstergelerinden, işaretlerinden ve tesirlerinden biridir.

7- "Nefsinden gelen çoğu az bulup, sevgiliden gelen azı çok bulmaktır" tanımını da sevgi için yapılmıştır. Bu, Ebû Yezîd'in⁹⁷ tarifidir. Burada mevzu bahis edilen şeyler de sevginin hüküm, gerek ve işaretleridir. Seven kişi sevgilisi uğrunda bütün gücünü de sarfetse bunu az görür ve utanır. Ancak buna rağmen sevgilisinden küçük bir şey dahi alsa bunu büyük görür ve önemser.

8- "Sevgi, işlenen küçük bir hatayı büyük görmek, eda edilen çok miktardaki taatı küçümsemektir". Bu da bir önceki maddede yapılan tanıma benzemektedir. Ancak bu (sekizinci) tanımda zikri geçen şey, sadece seven açısından ortaya konulan fiilleri kapsamaktadır.

9- "Taata sarılmak muhalefetten uzak olmaktır". Bu da Sehl b. Abdillah'ın⁹⁸ tanımıdır. Bu da sevginin hüküm ve gereğidir.

10- "Sevgilinin niteliklerinin sevenin sıfatlarına bedel olarak ona yerleşmesidir". Bu tarif Cüneyd el-Bağdâdî'ye⁹⁹ aittir. Bu tarifte kapalılık söz konusudur. Burada kastedilen şudur: Sevenin kalbinde sevgilinin, sıfatlarının ve isimlerinin zikri o kadar hakim olur ki artık sevenin kalbi tamamen bunlarla dolar. Şuur ve hisleri yalnızca onlara yönelik olur. Bu şuur ve hisleri kendi nefsini düşünüp hissetmesinin yerine geçer. Bu tanımın bundan daha güzel bir anlama

⁹⁷ Tam adı Tayfûr b. İsâ el-Bistâmî'dir. Meşhur bir zahiddir. Hakkında pek çok haberler nakledilmiştir. Vahdet-i vücûd ve fena makamlarını kabul ettiği söylenmiştir. Hicrî 261 yılında vefat etmiştir (*Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 67; *Vefeyâtü'l-a'yân*, I, 240; *el-A'lâm*, III, 235).

⁹⁸ Tam adı Sehl b. Abdillah et-Tusterî'dir. Büyük bir mütekellim ve mutasavvıftır. *Tefsîru'l-Kur'ân* ve *Rekâiku'l-muhibbîn* adlı eserleri vardır. Hicrî 283 yılında vefat etmiştir (*Tabakâtu's-sûfiyye*, s. 206; *Hilyetü'l-evliyâ*, X, 189).

⁹⁹ Tam adı Cüneyd b. Muhammed el-Bağdâdî'dir. Hem mutasavvıf hem de büyük bir din alimidir. Kitap ve sünnete bağlı kalmış, mezmum inançlardan mezhebini korumuştur. Hicrî 297 yılında vefat etmiştir (*Târîhu Bağdâd*, VII, 241; *Hilyetü'l-evliyâ*, X, 255; *el-A'lâm*, II, 141).

gelmesi de muhtemeldir. O da şudur: Sevenin sevgilisinin niteliklerine muvafık düşmeyen kötü vasıfları sevgilisinin sıfatlarına uygun düşecek güzel niteliklere dönüşür.

11- "Kendi nefesine hiçbir şey bırakmayacak şekilde kendinin tamamını sevdiğine vermendir". Bu Ebû Abdillâh el-Kureşî'nin tarifidir. Bu da sevginin gerek ve hükümlerindendir. Burada kastedilen şey şudur: İradeni, azmini, fiillerini, nefsini, malını ve vaktini sevdiğine hibe etmendir. Bunların hepsini sevdiğinin rıza ve muhabbetine bağlı kılmandır. Ayrıca bunlardan hiçbir şeyi sevdiğin sana vermedikçe almamandır.

12- "Kalbinden sevdiğin dışındaki her şeyi silip atmandır". Bu tanım eş-Şiblî'ye¹⁰⁰ aittir. Mükemmel sevgi bu tanımda söz edilen şeyi gerektirmektedir. Zira kalpte başka şeylerin kalıntısı var olduğu müddetçe sevginin samimiyeti ortadan kalkar.

13- "Sürekli olarak nefsi azarlamaktır". Bu tanım İbn Atâ'ya¹⁰¹ aittir. Bu tarifte kapalılık mevzubahistir. Kastedilen şey şudur: Sevdiğinin rızası konusunda nefsini sürekli azarlamak ve hiçbir zaman amel ve halinden razı olmamaktır.

14- "Sevdiğinin, bir başkası tarafından senin sevdiğin kadar sevilmesini kıskanmak". Bu tanım da eş-Şiblî'ye aittir. Kastettiği şey şudur: Sevdiğini bir başkasının senin kadar sevmesi sebebiyle nefsinin hakir görüp küçümsemendir.

15- "Dalları kalbe yerleştirilmiş muvafakat ve itaat meyvesi veren iradedir".

¹⁰⁰ Tam adı Düfl b. Cahder eş-Şiblî'dir. Abid bir zattır. Debnâvend'e vali olarak atanmış, ancak daha sonra kendisini ibadete vermiştir. Hicrî 334 yılında vefat etmiştir (*Vefeyâtü'l-a'yân*, I, 180; *Sıfatu's-safve*, II, 258; *el-A'lâm*, II, 341).

¹⁰¹ Tam adı Ahmed b. Muhammed b. Atâillâh el-İskenderî'dir. Şâzelî mutasavvıflarındandır. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin en büyük hasımlarından biriydi. *el-Hükmü'l-Atâiyye*, *Tâcu'l-arûs* ve *Letâifü'l-minen* adlı eserleri vardır. Hicrî 709 senesinde vefat etmiştir (*ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 273; *el-A'lâm*, I, 221).

16- "Sevenin sevdiğiindeki hissesini (haz) ve ihtiyaçlarını unutmasıdır". Bu, Ebû Yakup es-Sûsî'nin tanımıdır. Kastı şudur: Sevgi kişinin kalbine hakim olunca ihtiyaç ve nasibini unutturur. Bunların hepsi muhabbetin hükmüne dahildir.

17- "Her durumda düşünmemekten, zihninden silmekten uzak olmak". Bu tanım en-Nasrâbâzî'ye aittir. Bu da sevginin gerek ve semeresindendir. Bir şiirde şunlar kayıtlıdır:

Hayali hayal bölgesinden geçti; İbret veren düşüncesizliğin resmini görünce ağladı

18- "Halis irade ve samimi istek ile yalnızca sevgiliyi arzulamaktır".

19- Muhammed b. el-Fadl'ın¹⁰² tarifi ise şöyledir: "Sevgiliye duyulan muhabbet dışında diğer bütün sevgilerin kalpten çıkarılmasıdır". Onun da söylemek istediği şey sevgi konusunda sevgiliye ortak koşmamaktır.

20- "Kalbi, sevgili dışındakilere kıskançlıktan, sevgiliye ise korkudan kapatmaktır". Bu tanım açıklanmaya muhtaçtır. Tanımın ilk kısmı anlaşılıyor. İkinci kısmı ise yani kalbin sevgiliye duyduğu bu derece sevgiye rağmen ona kapatılması imkansız görünmektedir. Ancak bilinmelidir ki korku/huşunun kişiye hakim olması ancak böyle gerçekleşir. Bu durum korku ve tazim ile birlikte bulunan sevginin alametlerinden biridir. Yukarıdaki tanımın Hz. Peygamber'in "Bir şeyi sevmen seni kör ve sağır yapar"¹⁰³ hadisinin açıklaması olduğu da ifade edilmiştir. Bu tarife göre hadiste söylenmek istenen "Sevgili dışındakilerden kıskançlık, sevgiliden ise korku sebebiyle kör eder" şeklindedir.

¹⁰² Tam adı Muhammed b. el-Fadl el-Belhî'dir. Meşhur bir mutasavvıftır. Horasanlı şeyhlerin önde gelenlerindendir. Hicrî 319 senesinde vefat etmiştir (*Ta-bakâtu's-sûfiyye*, s. 212; *Hilyetü'l-evliyâ*, X, 232; *el-A'lâm*, VI, 330).

¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, V, 194; VI, 450; Ebu Davud, 5108.

Halbuki hadiste kastedilen şey bu değildir. Orada şu söylenmek isteniyor: Bir şeyi sevmek seni kör ve sağır yapar. Onun kötü yönlerini ve çirkinliklerini düşünmezsin. Eğer sevdiğinin böylesi yönleri varsa bunları ne görür ne de duyarsın. Yoksa bu hadiste Allah Teala'ya yönelik arzu edilen sevgiden bahsedilmemektedir. Böylesi bir sevgiden bahsedilirken Hz. Peygamber'in "Bir şeyi sevmen..." ifadesini kullanması yakışık almaz. Ayrıca Allah Teala'yı seven kişi hiç kör ya da sağır diye nitelenebilir mi?

Biz yukarıda arzedilen iki mertebeyi inkar etmiyoruz. Zira seven bazen korku ve tazim sebebiyle kör ve sağır olabilir. Fakat Rabbinin seven bir kişi bu şekilde nitelenemez. Böylesi bir sevgiye tutulmuş olanlar kör ve sağır kimseler değildir. Bilakis gerçekte onlardır görüp işitenler! Onların dışında kalanlar lal, kör ve sağır olan akılsızlardır!

21- "Tamamen bir şeye meyletmen; sonra da o şeyi kendi nefis, ruh ve mülküne tercih etmendir. Bunların yanında gizli açık her şeyde ona muvafakat edip sevgin konusundaki eksikliğini bilmen-dir". Cüneyd el-Bağdâdî'nin kaydettiğine göre bu sözler Hâris el-Muhâsibî'ye¹⁰⁴ aittir.

22- "Sevgi, kalpte yanan bir ateştir. Sevgilinin arzusu dışındaki her şeyi yakıp kül eder". Şeyhülislâm İbn Teymiye'nin şöyle dediğini duydum: İbâhîlerden birini azarladım. Bana bunu söyledi sonra da şöyle dedi: Kainatın tamamı onun muradıdır. Bundan daha sevimsiz şey var mıdır? Ben de ona dedim ki: Eğer sevgili fiillere, sözlere, kavimlere kızıyorsa, düşmanlık ediyorsa, kovup lanetliyorsa, sen de onları seviyorsan; ya onun dostu ya da düşmanıdır, öyle değil mi? Bunun üzerine taş yutmuş gibi oldu. Arkadaşlarının önderi iken onlardan ayrıldı.

¹⁰⁴ İsmi Hâris b. Esed'dir. Mutasavvıfların büyüklerindendir. Usul ve muamelat konularında alim idi. Pek çok eseri vardır: Âdâbu'n-nüfûs, er-Riâye li hukûkillah, Risâletü'l-müstersîdîn bunlardan bir kaçıdır. Hicrî 243 senesinde vefat etmiştir (Sıfatu's-safve, II, 207; Hilyetü'l-euliyâ, X, 73; el-A'lâm, II, 153).

Bu tanım doğrudur. Bu tarifi yapanın söylemek istediği ise sevgilinin dini emir şeklinde sevip istedikleri dışındaki her şeyi kalpten silip atmaktır. Yoksa takdir edip yarattıklarını (kaza) kalpte yakıp kül etmek değildir. Ancak sonraki dönemlerde yaşayan insanlar (selef alimlerinden sonra gelenler) ilim bakımından yetersiz oldukları için ibâhîlik, hulûl ya da ittihad gibi yanlış düşüncelere girmişlerdir. Masum olan ise ancak Allah Teala tarafından korunanlardır.

23- "Sevgi, bütün gücünü sarfetmek ve sevgiliye itiraz etmektir". Bu da sevginin haklarından, semerelerinden ve gereklerinden biridir.

24- "Sevgiliyi görmeden uyanılamayan bir sekr (sarhoşluk) halidir. Sevgiliyi görünce yaşanan sarhoşluğu ise nitelemeye kelimeler yetmez". Bir şiirde şair şöyle demiştir:

*İnsanlar kadehi dolaştırarak sarhoş oldular
Ben ise sakiyi gördüğüm için sarhoşum*

Sevgi ve Sevgilinin (Allah Teala) böylesi sözlerden korunması icab eder. Bunları söyleyenin gayesi samimiyeti, yaşadıkları ve sevdiğinin hakimiyeti sebebiyle mazur görülmektir. Allah Teala'ya duyulan sevgiyi betimlemek için böylesi meseller vermeye gerek yoktur. Allah sevgisi bunların hepsinden yücedir. Böylesi sözler kirli ağızlarda dolaşan sonradan çıkma lafızlardır. Samimi olan ise samimiyetinin korumasındadır.

25- "Başkasını sevgiliye tercih etmemek ve her işte sevgiliyi hakim kabul etmektir".

26- "Sevgilinin kulu ve kölesi olmaktır. Yani O'ndan başkasına köle olmaktan kurtulmaktır".

27- "Sevgi, sevgiliyi arzu ederek kalbin yolculuk etmesi, dilin her daim onu zikretmeyi sevmesidir".

Bana göre kalbin sevgiliyi arzu ederek yolculuk yapması, onunla karşılaşmaya iştihak duyması demektir. Dilin sevgiliyi zikretmekten hoşlanmasına gelince, kuşkusuz bir şeyi seven onun adını çokça zikreder.

28- "Sevgi sıkıntılarla azalmayan iyiliklerle çoğalmayan şeydir". Bu Yahyâ b. Muâz'ın tanımıdır. Sevgiliyi bizzat kendi varlığı için irade ve arzu etmek; bu konuda iştihak sahibi olmaktır. Bu duygular bu uğurda çekilen sıkıntılar sebebiyle azalmaz, sevgilinin iyilikleriyle de artmaz.

Bu noktada bir şeyler söylemek icab etmektedir. Sevgi yapı itibariyle iyilikler sebebiyle artar. Böylesi bir artış sevgi için bir eksiklik ya da illet (hastalık) değildir. Burada Yahyâ b. Muâz'ın söylemek istediği şey şudur: Kalp tamamen muhabbetle dolmuştur. Sevgili iyilik yaptığında bu iyilik sebebiyle duyulan sevgi kalpte girecek boş bir yer bulamaz. Aslında sevgili sebep olmaksızın böylesi bir sevgiyi zaten hak etmiştir. Ancak yine de şu vehim ortadan kalkmaz. Sevgi sonsuzdur. Bilgi ve iyilik arttıkça sevgi de artar ve güçlenir. Sevgilinin güzelliği ve iyiliği de sonsuzdur. Bu durumda ona duyulan sevgi de sonsuzdur. Hatta bütün mahlukatın sevgisi tek bir kimsenin kalbinde toplansa yine de bu Allah Teala'ya layık olan sevgiden zayıf kalır. İşte bu sebeple kulun Rabbine duyduğu sevgiye "Aşk" denmez. Çünkü aşk, sevgide ifrata kaçmak demektir. Kul ise hiçbir zaman Allah sevgisinde ifrat derecesine ulaşamaz.

29- "Sevgi, her şeyinle sevgiliyle meşgul olup, onun karşısında zelil olduğunu çokça hissetmendir".

30- Burada yapılacak tanım daha önce söylenenlerin en kapsamlısıdır. Ebû Bekr el-Kettânî şöyle bir kıssa anlatmıştır: Panayır günlerinden birinde Mekke'de sevgi üzerine bir mesele tartışılır oldu ve alimler oturup bu konuda konuştular. Cüneyd el-Bağdâdî bunların en küçüğü idi. Ona "Ey Iraklı! Görüşünü söyle!" dediler. Başını eğip sustu. Bu arada ağlamaya başladı. Daha sonra "Nef-

sinden kaçıp Rabbinin zikriyle buluşan, O'nun haklarına riâyet eden, kalbiyle O'na bakan, heybetinin nurları kalbini yakan, O'nun sevgi kadehinden güzelce içen, gaybın örtülerine rağmen Kâdir-i mutlak olan Allah'ın varlığına şahid olan¹⁰⁵, Allah ile konuşan, Allah'tan konuşan, Allah'ın emriyle hareket eden, Allah ile duran, Allah ile olan, Allah için olan ve Allah ile beraber olan kuldur" cevabını verdi. Bunun üzerine oradaki bütün alimler ağlamaya başladı. "Bundan daha fazla söz söylemeye gerek yok! Ey ariflerin tacı! Allah en güzel mükafatlarla seni karşılasın!" dediler.

Sevgi üzerine yapılan tanımlar, onun delalet ettiği anlamı tespit etmekte hakikatini açıklamamaktadır.

Ebu'l-Abbâs¹⁰⁶ "Sevgi konusunda araştırmacı alimlerin (ehl-i tahkîk) bazı sözleri vardır. Herkes kendi zevki (idraki) ölçüsünde konuşmuş, iştihakına göre açılım sağlamıştır" demiştir.

Bana göre icra ettiği tesir ve işaretlerle bilinen vicdani zevk ile bağlantılı olan konular –ki bunların pek çok tesir, işaret ve gerekleri vardır ve bunların hissedilmesi kişiden kişiye değişir- hakkında söylenen sözler işte bu hislerin farklılığı sebebiyle değişkenlik gösterir. Sevgi de böyledir. O, anlamlarının hakikati itibariyle gözle görülmez. Bu sebeple onun hakkında söz söyleyen kimseler niteleme konusunda müttetik değillerdir. Zira sevgi, özü itibariyle derece derecedir.

Kalbin sevgili ile ilişkisi ve sevginin en üst derecesi olan dostluk arasında da sınırlanamayacak düzeyde farklılıklar vardır. Sevginin bunu icab ettiren tesirleri ve yine buna delalet eden alametleri vardır. Herkes bu alametlerden idrak edebildiği ölçüde değerlendir-

¹⁰⁵ *Medâricü's-sâlikîn*, III, 6.

¹⁰⁶ Tam adı Ahmed b. Muhammed b. Musâ es-Sanhâcî el-Endülüî el-Merrî'dir. Ehl-i faziletten salih bir kimse olarak tanınır. Şiirleri vardır. *Mehâsinü'l-mecâlis* adıyla bir eseri bulunmaktadır. Hicrî 526 senesinde vefat etmiştir (*Vefeyâtü'l-a'yân*, I, 54; *el-A'lâm*, I, 215).

melerde bulunmaktadır. Ancak sevgi bunların hepsinin ötesinde bir şeydir. İsmi müsemması değildir. Lafzı da manasını açıklayan bir durum arz etmemektedir.

Musibet, bela, şiddet ve elem gibi isimler de böyledir. Bunların isimleri delalet ettikleri şeyin çeşidini ortaya koymakta yoksa hakikatini açıklamamaktadırlar. Bunların hakikati ancak söz konusu şeyi tadmak ve bunun ortaya çıkmasıyla bilinir. Tadmak ile ortaya çıkmak (vücûd) arasında ve tasavvur ile ilim arasında da fark vardır. Sevgi hakkında yapılan tanımların hepsi doğru olmakla birlikte hakikatini ortaya koymakta yetersizdir. Bunların hepsi birer işaret, alamet ve uyarıdır.

"Kısaca sevgi, seveni, sevgili dışında başka bir şeye boyun eğmekten alıkoyan bir tazimin kalpte var olmasıdır"

Şöyle bir açıklama yapılmıştır: Sevgili dışında başka bir şeye boyun eğmekten alıkoyan bu tazim sevginin icra ettiği tesir ve gereklerinden biridir. Yoksa bu, sevginin kendisi değildir. Eğer sevgi samimi ise seveni, sevgili dışında başka bir varlığa boyun eğmekten alıkoymalıdır. Yoksa başkasına boyun eğmekten meneden şey sadece tazim değildir. Tazim edilmeye müstehak olan dışında başka bir varlığa boyun eğmekten alıkoyan şey, sevgiyle beraber olan tazimdir. Eğer sevgide tazim yoksa yine aynı durum geçerlidir. Ancak kalpte hem sevgi hem de tazim yer etmiş ve onu doldurmuşsa sevgili dışında başka bir şeye boyun eğmek imkansızdır¹⁰⁷.

C. Sevgi Üzerine Sözler

Ebu'l-Abbâs'ın söyledikleri dışında sevgi için daha pek çok tanımlar yapılmıştır.

1- "Sevgi, kalbin sevdiğine meyletmesidir. Bu tanım sevginin hakikatini tasavvura imkan vermemektedir. Çünkü sevgi, meylet-

¹⁰⁷ *Tarîku'l-hicreteyn*, s. 531.

meşe göre kalp aşıından daha bilinen bir şeydir. Ayrıca meyletme, sevginin hakikatine delalet etmemektedir. Çünkü sevgi, kalbin meyletmesine oranla daha özel (hâss) bir şeydir. Çünkü kalp, zararını bildiği için sevmediği bir şeye meyledebilir. Eğer bu meyle sevgi denirse bir karışıklık ortaya çıkar.

2- "Sevgi, sevenin, sevdiğinin güzellik ve iyiliklerini bilmesidir". Bu da eksik bir tariftir. Çünkü sevilenin güzellik ve iyiliğini bilmek onu sevmenin sebebidir. Bu durumda sevgi sebebiyle açıklanmış olmaktadır.

3- "Sevgi, kalbin sevdiğiyile ilişkisidir".

4- "Kalbin sevdiğine yönelmesidir".

5- "Kalbin sevdiğiyile huzura ermesidir".

6- "Kalbin yalnızca sevdiğiyile meşgul olmasıdır".

7- "Sevgiliyi bilme ve rızasını kazanma konusunda gayret göstermektir".

8- "Sevgilinin zikri geçince kalbin duyduğu heyecandır".

9- "Kalpte murakabe suyuyla sulanan bir ağaçtır. Sevgilinin rızasını tercih etmektir".

10- "Sevgi sınırları (hudûdullah) korumaktır. Allah'ın sınırlarına riayet etmeyen kimseye gerçekten seviyor denemez".

11- "Sevgi, sıkıntıyla azalmayan iyilikle artmayan bir iradedir".

12- "Sevgi, nefis konusunda sevgili için cömert olmaktır".

13- "Sevgi, sevdiğinin seni kendisinden başka tarafa yönelmeye bırakmayan bir gözetleyicisinin olmasıdır".

14- "Sevdiğine duyduğün muhabbet dışında kalbinden bütün sevgileri çıkarmandır".

15- "Allah'ın emirlerine uyma konusunda samimiyet, Resûlullah'ın sünnetine riayet konusunda ihlastır".

16- "Sevgi, Allah'ı zikretmekten uzaklaşıp, başkasına yakın olmamaktır". Ebû Yezîd el-Bistâmî şöyle demiştir: "Sevgi, nefsinden gelen çoğu az bulup, sevgiliden gelen azı çok bulmaktır".

17- "Sevgi, sevgilinin seni öldürmesi yine onda hayat bulmandır".

18- "Sevgi, sevdiğin dışındaki her şeyi kalbinden silip atmandır".

19- Sevgi, sevdiğindeki derecenı unutup tamamıyla ona muhtaç olduğunu hissetmendir". en-Nasrâbâzî şöyle demiştir: "Sevgi, her durumda düşünmemekten, zihninden silmekten uzak olmaktır".

20- "Sevgi, sevgiliyi görmedikçe bitmeyen bir sarhoşluktur".

21- "Sevgi, hiç kapıdan ayrılmamaktır".

22- Muhabbet Arapça ح (hâ) ve ب (bâ) harflerinden türemiştir. Hâ harfi ruhtan çıkış ve sevgiliye yöneliş demektir. Bâ harfi ise bedenden çıkıp sevgiliye itaat etmek demektir. Ebû Amr ez-Zeccâî¹⁰⁸ şöyle demiştir: "Cüneyd'e sevgi konusunu sordum. Bana "İşaret mi istiyorsun?" dedi. Ben de "Hayır" diye cevap verdim. "O halde neyi soruyorsun?" dedi. Ben de "Sevginin bizzat kendisini soruyorum" dedi. Şöyle cevap verdi: "Mahlukat içinde Allah'ın sevdiklerini sevmen, O'nun sevmediklerini sevmemendir".

23- "Sevgi, kalbin ve ruhun ayrılmamacasına sevgiliyle birlikte olmasıdır". Zira kişi sevdiğiyle beraberdir.

Denildiğine göre bunlardan başka sevgi için daha pek çok ta-

¹⁰⁸ Tam adı: Muhammed b. İbrahim en-Nisâbûrî'dir. Ebû Osman, Cüneyd el-Bağdâdî ve Rüveym'in arkadaşıdır. Sayılamayacak kadar çok faziletiyle ilgili haberler vardır. Mekke'de yaşamıştır. Hicrî 348 senesinde vefat etmiştir (*Tabakâtu's-süfiyye*, s. 431; *Hilyetü'l-evliyâ*, X, 376).

nımlar da vardır. Sevgi, sevgi dışında başka bir şey ile tanımlanamaz ve nitelenemez. Anlaşılması için de yine ancak kendisi kullanılabilir. Yani sevgi, sevgidir.

Tariflerin yapılması ise bir problemle karşılaşılması ya da anlama sorunundan kaynaklanır. Eğer böyle bir problem yoksa tanımların yapılmasına da gerek yoktur. Mesela bazı bilginler "Bir şey tanımlandığında ondan daha açık ve anlaşılır kelimeler kullanılmalıdır" derler. Halbuki sevgiyi açıklarken kullanılan bütün sözcükler sevgi / muhabbet kelimesinden daha kapalıdır.

D. Sevginin Tanımlanmaya İhtiyacı Olmaması

Ebu'l-Abbâs şöyle demiştir: "Bazı insanlar şöyle demiştir: Sevginin hakikatini açıklayan bir söz yoktur. Kıskançlık sevginin niteliklerindendir. Kıskançlık örtünmeyi ve gizlenmeyi ortaya çıkarır. Kim kıskançlık konusunda çokça konuşursa ve sırrını açığa çıkarırsa o bundan zevk almıyor demektir. Onu harekete geçiren şey sevginin kokusudur. Eğer zevk alıyor olsaydı açıklayıp bu meselede konuşmazdı. Sevgi sevenin sözlerinden değil halinden anlaşılır. Onun hakikatini ancak seven ve sevilen bilir. Çünkü kalplere sırların iyice düşünülmesi özelliği konulmuştur. Bir şiirde şunlar kayıtlıdır:

Bakışıyla işaret ediyor ben de anlıyorum

Ben de ona bakıyorum o anlıyor

Gözlerimiz birbiriyle konuşuyor

Biz susuyoruz sevgi konuşuyor

Her mananın ifade edildiği bir sözcük (sığa) vardır. Özellikle de herkesçe bilinen anlamların sözcükleri daha malumdur. Fakat bazen ifade bazen anlamı tam olarak açıklar. Örneğin dirhem, ekmek, su ve süt böyledir. Bu tür ifadeler lafızlar içerisinde en fazla olanlardır. Bazen mana lafzın delalet ettiğinin üstünde bulunur. Bu

durumda mana lafzın kendisini ifade etmesinden daha yücedir. Örneğin Allah Teala'nın ve Kur'ân-ı Kerim'in isimleri böyledir.

Sevginin ismi de böyledir. İsmi manasını açıklamamaktadır. Bilakis sevginin müsemması isminin üstündedir. Şevk, aşk, ölüm ve belanın ismi de böyledir. Bazen de mana lafzın altında yer alır. Yani lafız manadan üstündür. Cevher lafzını örnek olarak verebiliriz. Bu bir şeyin en az, küçük, ince ve değersiz için kullanılır. Yani manası lafzı derecesinde değildir.

Bunlar bilinince anlaşılır ki "Sevginin hakikatini açıklayan bir söz yoktur" cümlesi sevgi lafzının manasını açıklamadığı anlamına gelmektedir. Yani manası lafzının üstündedir. "Kıskançlık sevginin niteliklerindendir. Kıskançlık örtünmeyi ve gizlenmeyi ortaya çıkarır" cümlesine gelince bu sevginin hüküm ve gereği üzerine söylenmiş bir sözdür. Yoksa sevginin mahiyet ve hakikatinden bahsetmemektedir. Sevenler bu hüküm konusunda birbirlerinden farklı derecelerdeler. Bazıları kıskançlığı sevginin bir gereği ve alameti gibi algırlar. Kendisinden böyle bahsedilmesini sevgileri için bir delil zannederler. Halbuki bunların sahip olduğu şey sevginin kokusudur kendisi değildir. Zira sevginin hakikati gizliliği ve saklamayı ön planda tutar. Bu Melâmîlerin yoludur.

Bu sebeple denilmiştir ki sevgi, iradenin gizlenmesi, uyumluluğun gösterilmesidir. Bu grup pek çok sebebe dayanarak muhabbetin gizlenmesini mükemmel sevginin göstergesi olarak telakki etmişlerdir.

1- Sevgi gizli oldukça kalpte büyür ve şiddetlenir. Mesela "Sevgi onu öldürdü gizledi" denilir. Ancak seven kişi sevgisini açığa vurur, açıklar ve ilan ederse zayıflar ve yok olmaya yüz tutar.

2- Sevgi bir hazinedir. Hatta kulun kalbine ve içine yerleştirilmiş en büyük hazinedir. Ona hırsızların ulaşabileceği bir yol yoktur. Eğer açılıp saçılırsa bu durumda yol kesen eşkıya ile hırsızlara hazinenin yeri gösterilmiş olur. Zira nefisler kıskançtır. Sevgiliyi bir

başkasının daha sevmesi nefse hoş gelmez. Sevgiliyi kıskandığında ise sevgiliyi seven diğer kalplere saldırır ve onlardan söz konusu sevgiyi çıkarır.

Gerçekte Allah yolcularının yollarını kesen pek çok salık (yolcu) bu afete düçar olmuşlardır. Onlar kendi kendilerini kandırmışlardır. Güya bu hissettikleri şey dünya ile kirlenmiş nefislerin sevgisinden, sevdiklerini kıskanmalarıymış. Nefisleri, nefislerin ilk sahibi olan ve sevgisini açıklayan Allah'ı kıskandıklarını onlara aşılarmış ve onları kandırmıştır. Ancak onlar dönüp uzaklaşmışlar ve gasp edip soymuşlardır. Allah'a çağırان evliyaullah'a göre bu yol gerçekte Allah'a düşmanlık ve şeytana yardım yoludur. Allah'ın kullarını onun için yarattığı ve onlara yapışmalarını emrettiği dosdoğru yolu kapatmak demektir.

İşte bu yol kesen hırsız eşkiyalardan sakınma içgüdüsü, sevgi ehlini sevgiyi gizlemeye sevk etmiştir. Görünürde kınandıkları pek çok şey ile sevgi ehlinden olmadıklarını göstermeye çalışmışlardır. Halbuki gerçekte kalpleri sevgiyle kaplanmış ve sevgi tamamen kalplerine yerleşmiştir.

Kıskançlık olarak algıladıkları bu his, aslında şeytanın aldatmacası ve tuzağıdır. Gerçekte bu his, gayret (kıskançlık) olarak adlandırdıkları hasedden başka bir şey değildir. Allah aşıklarının kıskançlığı Allah'ın haram kıldıklarının işlenmesi durumunda ortaya çıkar. Allah için kıskanılır yoksa Allah kıskanılmaz. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Allah kıskanır. Mü'min de kıskanır. Allah'ın kıskanması kulun haram kılınan bir şeyi yapmasıdır"*¹⁰⁹.

Sevenin kıskançlığı sevdiğinin kıskançlığına muvafakat etmektir. Bu da sevgilinin kıskandığı şeyi kıskanmaktır. Eğer sevgili onun sevdiklerinden ise o da Allah'ın sevdiklerini kıskanır. Aslında o sevdiğinin iradesinin aksine çalışmaktadır. Yani sevgilinin sevdiğini

¹⁰⁹ Buhârî, 5223; Müslim, 2761.

yok etme yolunda çaba sarfetmektedir. O halde Allah için sevilen kıskançlık nerede bu duygu nerede? Bu müslüman kardeşini kıskanmak anlamına gelir. Yani nasıl olur da Allah ona lütuf ve ih-sanda bulunmaktadır sorusunu sormaktır. Bu his, Allah'tan kıskanmak anlamına gelir yoksa Allah'ı kıskanmak değildir. Çünkü Allah kıskanılmaz, Allah için kıskanılır. Kıskançlık mevzuunu ileride müstakil bir başlık altında inceleyeceğiz ve orada çeşit ve hakikatini açıklayacağız.

3- Mükemmel sevgi kalbin sevgili ile meşgul olmasına ve açıklayıp niteliklerini belirtmekle ilgilenmemesine vesile olur. Sevgisi samimi ise halini ve niteliğini anlatmak yerine sevgiye tam anlamıyla dalar. İşte bu, onların yoludur. Bazıları ahlaksızlığını, sevgisini itirafını ve açığa vurmasını sevgisinin tamlığını ve kuvvetini gösteren bir şey gibi sunarlar. Sevginin kendilerine hakim olduğuna delalet eden birer alamet gibi düşünürler. Neticede sevgi onların içine öylesine yerleşmiştir ki onu gizlemeye güçleri yetmez olmuştur. Mesela Ebu'l-Hüseyn en-Nûrî şöyle demiştir: "Sevgi sırların açılıp dökülmesidir". İşte en-Nûrî benzerleri böyle bir durumdadır.

Bu görüşte olanlara göre muhabbeti gizlemek, onun zayıflığı ve eksikliği demektir. Muhabbetin hakikati, kişinin onu ve onun etkisiyle kendisinde ortaya çıkan sonuçları her türlü bağdan azade kılması, asla engellememesi; muhabbet bir davranışı gerektirir ya da fedakârlık ve isâra¹¹⁰ yöneltirse buna engel olmamasıdır. Bu görüşte olanlara göre kişinin tüm organlarının, tüm konuşmalarının, her anının, her hareket ve duruşunun, inkârı mümkün olma-

¹¹⁰ İsar: Fedakârlık, başkalarının hak ve manfaatlerini kendi hak ve manfaatlerinden önde tutma, diğergâmlık. Bir insanın, fayda sağlama ve zarardan korunma konusunda kendisinden çok başkalarını, özellikle dostlarını ve din kardeşlerini düşünmesi. Ebu'l-Hüseyn en-Nûrî'nin tasavvuf anlayışı isarı esas alırdı. O şöyle derdi: "Allah'ım, bazı kişilere mutlaka azap edeceksen onların yerine cehennemde beni yak." (Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay. İst. 1977, s. 272.) (Çeviren)

yacak şekilde, kendisinde var olan muhabbeti dile getirmesi, muhabbetin olgunluğunu gösterir.

Ali b. Ubeyd şöyle demiştir: Yahya b. Muaz, Ebu Yezid'e yazdığı bir mektupta şunu demişti: "Aşk şarabından o kadar çok içtim ki sarhoş oldum." Ebu Yezid de ona şöyle bir mektup yazdı: "O da bir şey mi! Senin dışındaki bazı kimseler, göklerin ve yerin tüm denizlerini içip bitirmelerine rağmen hâlâ doymamışlar ve susuzluktan dilleri sarkık bir halde 'Daha yok mu?' demekteler."

Görüldüğü gibi sahip oldukları üstün manevî mertebelerine rağmen her iki arif de muhabbeti gizlemeyi veya inkâr etmeyi gerekli görmemişlerdir.

Üstat Ebu Ali ed-Dekkak, sık sık şu şiiri okurdu:

Benim iki sarhoşluğum vardır, dostlarımlınsa bir.

Onlar arasında bu, sadece bana lütfedilmiş bir vergidir.

Bir adam¹¹¹ Abdullah b. Münazil'e¹¹² gelip "Ben rüyamda bir yıla kadar senin öleceğini gördüm" dedi. Abdullah da şöyle dedi: "Ecelimi ne kadar da çok uzattın! Bir yıl kadar yaşayacağım ha! Hâlbuki Ebu Ali es-Sakafî'den¹¹³ şöyle bir şiir dinlemiştim:

Ey ayrılığın uzunluğundan yakınan, sabret

Belki yarın kavuşursun sevdiğine, biter bu hasret.

Şiblî de şöyle demiştir: "Seven susunca helak olur, arif ise susmayınca!"

¹¹¹ Bu kişi, Ahmed b. Hâmid el-Esved'dir.

¹¹² Tam adı, Abdullah b. Muhammed b. Münâzil, Ebu Muhammed olup Nisabur'un en önde gelen şeyhlerindendir. Hicrî 329 yılında vefat etmiştir. (*Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 366)

¹¹³ Tam adı, Muhammed b. Abdulvahhab, Ebu Ali olup şerî ilimleri çok iyi bilen birisiyken bunları bırakıp kendini tasavvufa adanmıştır. Hicrî 328 yılında vefat etmiştir. (*Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 361)

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Muhabbetin açığa vurulmasıyla ilgili olarak söylenenler, artık kalbine muhabbet iyice yerleşmiş olan, sapasağlam dağlar yerinden oynasa bile kalbindeki muhabbette bir eğrilik ve değişme olmayan kişiler içindir. Muhabbetin gizli tutulmasıyla ilgili olarak daha önce geçen ifadeler ise müptedi (işe yeni başlayan) müridin durumunu yansıtır. Öyle ki kalbinde aşk ateşi tutuşmuş fakat kendisi onunla ilgilenme imkânı bulamamıştır. Bu sebeple şiddetli rüzgârların o ateşi söndüreceği korkusuyla onu gizler, elinden geldiğince rüzgârlara karşı onu örter. Fakat ne zaman ki o ateş iyice tutuşur ve kalpte yer edinirse işte o zaman rüzgârların çokluğu onun sadece ve sadece alevini artırır.

Demek ki bu husus insandan insana farklılık arz etmekte, kişinin muhabbetinin sağlamlığı ve zayıflığına göre değişmektedir.

Muhabbeti tarif etmek ve onun sırlarıyla hükümlerini açıklamak amacıyla konuşan kişiler, muhabbeti bilen ilim ehlinde olabilirler fakat bu tür insanların, her yönüyle muhabbeti hayatlarına yansıtan kişilerden oldukları her zaman için söylenemez. Bir niteliği bilmekle onu tatmak, onu yaşamak bambaşka şeylerdir. Muhabbeti bilmek ayrı şey, onun kalpteki varlığı ayrı şeydir.

Kalbi muhabbetle dolu olan nice insan vardır ki kendisine muhabbetin tarifi, hükümleri ve hakikati sorulduğunda onu ne tarif edebilir ne de niteleyebilir. Muhabbet hakkında konuşanların çoğu hâl diliyle değil, ilim diliyle konuşmuşlardır. En iyisini Allah bilir, belki de bu durum bazı büyük zatların şu sözlerinde kastedilen şeydir: "Allah'la arasında en çok perde bulunan insan, O'nu hep lafla anlatan insandır." Bahsedilen bu kişi, tek nasibi Allah'ı kuru laflarla anlatmak olup kalbi O'na bağlı olmayan kişidir ki onun hâli, tıpkı kendisine ait herhangi bir mal olmadığı halde işi gücü zenginlerden ve onların mallarından, dünya mal-mülkünden bahsetmek olan züğürdün hâline benzer.

Hiç şüphesiz, kalpte var olduğu halde bilinçli olarak muhabbet hakkında konuşmayı terk etmek, bu konuda çok konuşup da kalp-

te muhabbetin hiç olmamasından daha hayırlıdır. Bunlardan daha hayırlı ve daha üstün olan ise kişinin hem gönlünün hem de yaşıntısının muhabbetle dolması ve insanları aydınlatmak, eğitmek ve onlara nasihatte bulunmak amacıyla bu muhabbetin o kişinin dilinden sözlerine taşmasıdır. İşte bu hâl, en olgun insanların hâlidir. Lütü ve keremi istenecek olan, elbetteki Allah'tır.

Ebu'l-Abbas'ın "*Sevgi sevenin sözlerinde değil, karakter ve tavırlarında kendini açığa vurur.*" sözü elbetteki doğru bir sözdür. Çünkü kişinin muhabbetine, hâlinin delil olması, sözlerinin delil olmasından yeğdir. Hatta gerçek anlamda muhabbete delil olacak olan şey, sözlü ifadeler değil hâl ve hareketlerdir. Zira sana, hâl ve hareketlerinde sözlerini destekleyen hiç bir delil olmadığı halde sadece diliyle "*Seni seviyorum.*" diyen kişiyle, susup konuşmadığı halde her hâl ve hareketinin sana olan sevgisine delil olduğunu gördüğün kişi arasında elbette ki fark vardır.

Cüneyd-i Bağdadi şöyle demiştir: Seri es-Sakatî¹¹⁴ bana bir kâğıt parçası vererek "*Bu, senin için yedi yüz kıssadan, nice menkıbeden daha hayırlıdır.*" dedi. Kâğıdın üzerinde şunlar yazılıydı:

*Sevdiğimi iddia edince, yalanladı beni ve şöyle dedi sevgili:
Görüyorum ki kemiklerin etli; hâlbuki aşk kalbi eritmeli,
Soldurmalı insanı ve seslenene cevap veremez etmeli,
Zayıflatmalı ve geriye sadece ağlayan bir göz bebeği kalmalı.*

Özetle, sevginin gerçek delili, hâl delilidir. Söz delili, doğru da yalan da olabilir.

Ebu'l-Abbas'ın "*Sırların kalplerde gizli olması sebebiyle sevenin sevgisinin hakikatini, sevilen dışında kimse idrak edemez.*" sözü ise şu anlama gelir: Sevenin sevgisinin hakikatini ve sırrını sadece

¹¹⁴ Serî b. el-Muğalles es-Sekatî, Ebu'l-Hasen: Büyük mutasavvıflardandır. Kendi zamanında Bağdatlıların imamı ve hocasıydı. Cüneyd-i Bağdadi'nin hem dayısı hem de hocasıdır. Hicrî 253 yılında vefat etmiştir. (*Tabakâtü's-Sûfiyye*, s. 48)

sevgilisi bilir. Bu, sevenle sevilen arasında gizli olan kuvvetli bağ sebebiyledir. Sevgiliye en yakın olan şey sevenin ruhudur. Başkaları, her ne kadar kendisinde muhabbetin izlerinin ve delillerinin açığa çıkmasıyla kişinin seven olduğunu bilseler de, aralarında gizli bir bağ bulunması ve her iki ruhun birbirine çok yakın olması sebebiyledir ki sevilenin sevende fark ettiği hakikatleri ve incelikleri algılayamazlar. Hele de bu muhabbet iki kişi arasında karşılıklı ise o zaman seven ve sevilen sakın bir halde dururken dahi aralarında nice haller, sözsüz diyaloglar, karşılıklı sevgi, işaretleşme, azarlama, yakınma ve benzeri durumlar cereyan eder de yanı başlarında duran arkadaşları bile onların bu hallerini fark edemez.¹¹⁵

3. SEVGİNİN AMACI

A. Sevginin Amacı Kulluktur

Kulluk, hem sevginin hem de itaatin amacıdır. Örneğin " 'Abbedehu'l-hubbu" yani "Sevgi onu köleleştirdi, itaate mecbur kıldı." denir. Ya da "Tarikun mu'abbedün bi'l-akdâm" yani "Çokça gidip gelmek suretiyle kullanıma uygun hale getirilmiş, adeta köleleştirilmiş, boyun eğdirilmiş yol" ifadeleri kullanılır. Seven de böyledir. Sevgi, ona boyun eğdirmiş, onu emri altına almıştır. Fakat ibadet, Allah dışında hiçbir varlığa yapılamaz. Zaten Allah da ibadet konusunda kendisine ortak koşulmasını asla affetmezken bunun dışındaki hususlarda dilediğini affedebilmektedir.¹¹⁶ Kulluk seviyesindeki muhabbet, sevgi çeşitlerinin en üstünü, en değerlisi olup kulları üzerinde sadece Allah'a ait olan bir haktır.

¹¹⁵ *Tarîku'l-hicreteyn*, s. 557.

¹¹⁶ 4/Nisa, 48.

Muaz b. Cebel (r.a.) şöyle demiştir: "Bir gün Allah'ın elçisiyle (s.a.s.) birlikte yolculuk yapıyordum. Bana "Ey Muaz!" dedi, ben de "Buyur, ey Allah'ın Elçisi! Emrindeyim!" dedim. Sonra biraz daha yürüdük. O yine "Ey Muaz!" dedi, ben de "Buyur, ey Allah'ın Elçisi! Emrindeyim!" dedim. Sonra bir müddet daha yürüdük. O yine "Ey Muaz!" deyince ben de "Buyur, ey Allah'ın Elçisi! Emrindeyim!" dedim, O da "Bilir misin, Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir?" buyurdu. Ben "Allah ve Elçisi en iyi bilendir." dedim. O da "Allah'ın hakkı kulların O'na ibadet etmeleri, hiçbir şeyi O'na ortak koşmamalarıdır. Peki, bunu yerine getirdikleri takdirde kulların Allah üzerindeki hakları nedir, bilir misin? Onlara ateşle azap etmemesidir." buyurdu.¹¹⁷

Allah, Elçisi Hz. Muhammed'i (s.a.s.) en yüce makamlarda dahi hep "kulluk" ifadesiyle anmıştır. Bu makamlar "Meydan okuma", "İsra" ve "Davet" makamlarıdır. Allah, meydan okuma makamı hakkında şöyle buyurmaktadır: "Eğer kulumuza indirdiğimiz bu Kitap hakkında bir şüphe duyuyorsanız o zaman bir tek sûresine benzer bir sûre getirin bakalım!"¹¹⁸

İsra hakkında ise şöyle buyurmuştur: "Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir."¹¹⁹ Davet makamı hakkında ise şöyle buyurmuştur: "Allah'ın kulu (Hz. Peygamber) kalkıp da Rabbine dua ediverince..."¹²⁰ İnsanlar mahşer günü, Ulu'l-Azm olan Peygamberlerden şefaatçi olmalarını istediklerinde Hz. İsa (a.s.) şöyle diyecektir: "Muhammed'e (s.a.s.) gidin. O, Allah'ın geçmiş ve gelecek tüm günahlarını affettiği kuldur."¹²¹ Hz.

¹¹⁷ Buhari, 6267 ve 7373; Müslim, 30; Tirmizî, 2643.

¹¹⁸ 2/Bakara, 23.

¹¹⁹ 17/İsra, 1.

¹²⁰ 72/Cinn, 19.

¹²¹ Ahmed b. Hanbel, III, 248; Buhârî, 7410; Müslim, 193.

Peygamber (s.a.s.) bu makama Allah'a kulluktaki mükemmelliği ve Allah'ın O'nu tam olarak affetmiş olması sebebiyle ulaşmıştır. Kulun en şerefli sıfatı, kulluk sıfatıdır. Zira "Allah'ın en çok hoşuna giden isimler, Abdullah (Allah'ın kulu) ve Abdurrahman (Rahman'ın kulu) isimleri, en dürüst isimler Haris ve Hemmam isimleri, en çirkin isimler ise Harb ve Mürre isimleridir."¹²² Haris (Saban süren) ve Hemmam (Endişeli, tedirgin) isimlerinin en dürüst isimler olmasının sebebi bir ekinin veya işin ortaya çıkmasına sebep olan bir kaygı, irade ve azim ifade etmeleridir. Harb (Savaş) ve Mürre (Acı) isimlerinin en çirkin isimler olmasının sebebi ise bunların aklın çirkin gördüğü ve nefret ettiği anlamlar içermesidir.¹²³

B. İşin Özü Allah'ı Arzulamaktır

İşin özü Allah'ı arzulamak, O'nun rızasını talep etmek, çeşitli vesilelerle O'na yaklaşılmaya çalışmak ve O'na kavuşmayı şiddetle arzulamaktır. Eğer kul böyle bir kaygı taşımıyorsa o zaman bunun yerine cenneti, oradaki nimetleri, Allah'ın kendi dostları için orada hazırlamış olduğu şeyleri arzulamalıdır. Eğer böyle bir kaygı da taşımıyorsa en azından ateşten ve Allah'ın, kendisine karşı gelenler için cehennemde hazırlamış olduğu şeylerden korkmalıdır. Fakat nefsi bu üç durumun hiçbirine razı olmazsa o zaman bilmelidir ki o, cennet nimetleri için değil, cehennem ateşi için yaratılmış biridir. Allah'ın takdir etmesi ve başarıya ulaştırması hariç, bu konuda insan ancak ve ancak hevasına muhalefet ederek başarıya ulaşabilir. Mü'minin dört mevsimi vardır: İlkbaharı, Yazı, Sonbaharı ve Kışı. Tüm bu mevsimler, Allah'a giden yolda mü'minin konaklarıdır ve bunlar dışında bir konağı yoktur. Allah, hevaya muhalefet yolu dışında cennete götüren bir başka yol; hevaya tabi olma yolu dışında da cehenneme götüren bir başka yol yaratmamıştır.

¹²² Ahmed b. Hanbel, IV, 345; Ebu Dâvûd, 4950; Tirmizî, VI, 218-219.

¹²³ *Ravzatu'l-Muhibbîn*, 87.

O şöyle buyurmaktadır: *"Her kim haddi aşar ve dünya hayatını tercih ederse hiç şüphesiz onun varacağı yer cehennemdir. Her kim de Rabbinin huzuruna varacağı günden korkar ve kendisini hevaya tabi olmaktan alıkoyarsa hiç şüphesiz onun varacağı yer cennettir."*¹²⁴ *"Rabbinin makamından korkan için iki cennet var."*¹²⁵ Bu son ayette bahsedilen kişinin, günaha heves edip de Allah'ın kendisini gördüğünü ve günah sebebiyle ahirette düşeceği kötü durumu hatırlayarak sırf Allah için o günden vazgeçen kişi olduğu söylenmiştir.

Allah, heva ve hevese tabi olmanın kişiyi Allah yolundan çıkaracağını haber vermiştir: *"Ey Davud, biz seni yeryüzünde halife kıldık. Öyleyse insanlar arasında hak ile hüküm ver, sakın hevaya uyma. Yoksa seni Allah yolundan saptırır."*¹²⁶ Allah, kendi yolundan sapanların varacağı yeri de bildirmektedir: *"Allah yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle çok şiddetli bir azap vardır."*¹²⁷ Ayrıca hevaya uymanın kulun kalbinin mühürlenmesine sebep olacağını da ifade etmektedir: *"Onlar, Allah'ın, kalplerini mühürlediği kişilerdir ki heva ve heveslerine uymuşlardır."*¹²⁸ Hz. Peygamber (s.a.s.) de şöyle buyurmaktadır: *"Aciz insan, heva ve hevesinin peşinde yaşadığı halde Allah'tan beklentide bulunan (affedileceğini düşünen) insandır."*

Bazı hadislerde şu ifadeler geçmektedir: *"Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey, midelerinizin ve ferçlerinizin azgın istekleri ve heveslerinizin sizi saptırmasıdır."*¹²⁹ *"Ümmetim hakkında en çok*

¹²⁴ 79/Nazi'at, 37-41.

¹²⁵ 55/Rahman, 46.

¹²⁶ 38/Sâd, 26.

¹²⁷ 38/Sâd, 26.

¹²⁸ 47/Muhammed, 16.

¹²⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 423.

korktuğum şeyler zalim bir yönetim, âlimin hata etmesi ve peşine düşülen heva ve heveslerdir."¹³⁰

Bazı bilgelere "Hangi arkadaş daha üstündür?" diye sorulmuş, onlar da "salih amel" demişlerdir. "Peki, en zararlı şey nedir?" diye sorulunca da "Nefis ve heva" diye cevap vermişlerdir. Bazı bilgeler de şöyle demiştir: "Bir konuda kararsız kalınca şöyle bir düşün; hevana yakın olan neyse ondan uzaklaş." Bir hükümdara büyük suç işlemiş olan bir mahkûm getirilmiş, hükümdar da ona şöyle demiştir: "Eğer heva ve hevesim seni affetmemi isteseydi aksine davranır, seni öldürürdüm. Fakat heva ve hevesim seni öldürmemi istediğinden aksini yapıyor ve seni affediyorum." Heysem b. Malik et-Tâî şöyle demiştir: Numan b. Beşir'in bir gün minberde şöyle dediğinin işittim: "Şeytanın birçok ağı ve kapanı vardır. Şeytanın bu tuzaklarından bazıları da Allah'ın verdiği nimetlerle şırmamak, gururlanmak, insanlara karşı kibirli davranmak ve O'nun rızası dışındaki şeylere heves beslemektir."

İmam Ahmed'in Müsned'inde geçen bir hadis şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki: "Üç şey helak eder, üç şey de kurtarır. Helak edenler, cimrilik, heva ve hevese uymak ve kişinin kendisini beğenmesidir. Kurtaranlar ise gizlide ve açıkta Allah'tan korkmak, sakın halde de öfkeli halde de adaletli olmak, fakirken de zenginken de dengeli, orta yollu olmaktır."¹³¹

Tirmizi'de ise şöyle bir hadis geçmektedir: Hz. Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki: "Ne kötü bir kuldur, zorbalık edip haddi aşan fakat Cebbar ve A'lâ olanı unutan! Ne kötü bir kuldur, kendini beğenip kibirlenen, Kebîr ve Müteâl olanı unutan! Ne kötü bir kuldur, gaflete dalıp vaktini boş şeylerle geçiren, kabri ve çürümeyi unutan! Ne kötü bir kuldur, haddi aşip inat eden, hayatın başlangıcı ve sonunu unutan! Ne kötü bir kuldur, dini kullanarak dünyevî kazanç

¹³⁰ Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebir, XVII, 17; Heysemî, Mecma', I, 187.

¹³¹ Beyhakî, Şuabu'l-İman, 745; et-Terğib ve't-Terhib, 82.

elde etmeye çalışan! Ne kötü bir kuldur, şüpheli şeylere dalarak dinini bozan! Ne kötü bir kuldur, ihtirasları kendisini yöneten! Ne kötü bir kuldur, hevası kendisini sapıtan! Ne kötü bir kuldur, arzuları kendisine hâkim olan!"¹³²

Hız. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), heva ve hevesini, vahye uydurmayan kişinin iman etmiş olmayacağını, yeminle ifade etmiştir.¹³³ Demek ki heva, uyulan değil uyan olmalıdır. Her kim hevaya uyarsa onun hevası uyulan, peşinden gidilen olur. Her kim de Hız. Peygamber'in (s.a.s.) getirdiği mesajlara uymak üzere hevasına muhalefet ederse işte onun hevası dine uymuş olur. Allah, kendi katından gelen bir kılavuza uymaksızın sadece hevasına tabi olanın en zalim kişi olacağı hükmünü koymuştur: "Eğer senin çağrına uymazlarsa bil ki onlar sadece hevalarına uyuyorlar. Allah katından bir rehberi olmaksızın hevasına uyandan daha sapkın kim olabilir! Allah zulümde ısrar eden bir toplumu asla doğru yola iletmez."¹³⁴

Ayetteki ifadedden de anlaşıldığı gibi Allah, hevasına uyanı doğru yola iletmez. Cenab-ı Hak, kendisine uyulan şeylerin iki kısım olduğunu ifade etmektedir ki bunun bir üçüncüsü yoktur. Bunlar da ya Hız. Peygamber'in (s.a.s.) getirdiği mesajlar ya da hevadır. Bunlardan birine uyan diğerine uyamaz. Şeytan insanın etrafında dönüp dolaşır ve onun iç dünyasına sızabileceği, aklını çelebileceği bir yol arar da heva yolundan başka bir yol bulamaz. Bu sebeple şeytan, hevasına muhalefet eden kişinin gölgesinden bile korkar. Hevaya muhalefet edebilmek de ancak Allah'ı ve O'nun mükâfatını arzulamak, O'nu görememe ve azabına maruz kalma korkusunu yaşamakla mümkündür. Şifanın tatlılığı hevaya muhalefet etmektir. Ona uymak en büyük zehir, muhalif davranmaksa en büyük

¹³² Tirmizî, 2448; Hakim, Müstedrek, III, 316.

¹³³ Beğavî, Şerhu's-Sünne, I, 317; Hatîb, Tarihu Bağdâd, IV, 369; Nevevî, Erbaîn, 41.

¹³⁴ 28/Kasas, 50.

ilaçtır. Ebu'l-Kasım el-Cüneyd'e "İnsanlar amaçlarına ne zaman ulaşabilirler?" denmiş, o da "Zehirleri ilaçları oluverince." demiştir. Kendisine "Ne zaman zehirleri ilaçları olur ki?" diye sorulunca da şöyle cevap vermiştir: "Bu, insan hevasının zıttına davranınca gerçekleşir." Bu söz şu anlama gelir: İnsanın zehiri hevadır. Kişi ona muhalif davranınca bu muhalefet, o zehiri ilaca çevirir ve böylece insan şifa bulur.

Heva ile ilgili şöyle bir yorum da yapılmıştır: "Heva kelimesi "Devirmek, yıkmak" kökünden gelir. Zira o, insanı en rezil, en alçak durumlara düşürür. Heva, alçaklığın dörtte üçünü oluşturur. O, ateşe götüren en büyük cadde iken ona muhalefet de cennete götüren en büyük caddedir."

Ebu Dülef el-İclî¹³⁵ şöyle demiştir:

*Ne yazık, edepli olan o gence ki hevası edebine baskın gelir,
Bilerek çirkin işe yönelir ve sırf arzusu için başka ırzı kirletir,
Yaptığına pişman olunca akli başına gelir,
Akılsızca geçen o vakte ağlayıverir.*

İbn-i Mürtefik el-Hüzelî ise şöyle demiştir:

*Söyle fikrini bana; Bir adam ki iyiliğe niyet eder ama kendisini
hevası yener,*

*Zararına olanı göremeyen o olur ama
Kendisini gören Allah'ı, görmüyor zanneder.*

¹³⁵ Tam adı, Kasım b. İsa'dır. Kerh valisidir. Aynı zamanda bir şair olup yazdığı şiirleri bestelemiştir. Halife Me'mun'un ordusunda komutanlık da yapmıştır. Bazı eserleri vardır. "Siyâsetu'l-Mülûk" ve "el-Büzâtu ve's-Sayd" bunlardan bazılarıdır. Hicrî 226'da vefat etmiştir. (Vefeyâtü'l-a'yân, I, 423; Tarihu Bağdâd, XII, 416; el-A'lâm, V, 179.)

C. Mü'minin Allah Sevgisine Rağbeti

Bu mertebe, düşük ve adi olana kanaat etmeyen, aldatılmış aciz bir tacirin yaptığı gibi değerli olanı düşük olan karşılığında satmayan, altında nice çirkinlikleri gizleyen güzelliğin dış görünüşüne kanmayan, erdemli, şerefli, yüce gönüllü insanların ulaşabileceği bir mertebedir. Dış görünüşe aldanmama konusunda, peçe takmış bir kadına bakan bir bedevinin şu şiiri güzel bir örnektir:

*Peçeyi mübarek kılmasın Allah, bir elbiseyi mübarek
kılacaksa eğer,*

Çünkü o, ahu gözleri kapatır, ortaya çirkin bir manzara serer.

Bir başkası da şöyle demiştir:

Gördüğün peçe seni aldatmasın,

Zira onun altında seni hasta edecek gözler var.

Şerefli gönüller, düşük olan şeylere razı olmazlar. Zira Allah da kendilerine verilen yiyecekleri daha basit yiyeceklerle değiştirmek isteyen toplumları ayıplamış, bu sebeple onları yermiştir: "Düşük olanı daha üstün olanla mı değiştirmek istiyorsunuz!"¹³⁶ Böyle bir istek, nefsin alçaklığına ve değersizliğine delildir.

Esmâ¹³⁷ şöyle demiştir: Bedevilerden biri, bir kadınla baş başa kalmış ve içinden onu arzulamıştı. Bu arzusunu gerçekleştirme imkânı bulduğu halde şöyle diyerek kadından uzaklaştı: "Ey kadın, senin iki bacağın arasındaki küçücük bir yer uğruna, genişliği gök-ler ve yer kadar olan cenneti satacak olan bir adam ne kadar ahmak, ne kadar düşüncesiz biridir!"

¹³⁶ Bakara,61.

¹³⁷ Tam adı Abdulmelik b. Kureyb, Ebu Said'dir. Arap dili ve şiirinde önde gelenlerden biridir. Yazdığı eserleri halifelere sunar ve karşılığında birçok hediyelere mazhar olurdu. Hicrî 216 yılında vefat etmiştir. "el-Ezdâd" "el-Hayl" ve "el-Esmâ'ıyyât", eserlerinden bazılarıdır. (Vefeyâtü'l-a'yân, I, 288; Tarihu Bağdâd, X, 410; el-A'lâm, IV,162.)

Ebu Esmâ şöyle demiştir: Bir adam hiç kimsenin kendisini göremeyeceği, ağaçları ve otları çok sık bir vadiye girdi ve "Ben burada bir günah işlesem kim beni görebilir ki?" dedi. Birden bire vadiyi dolduran şöyle bir ses işitti: *"Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır."*¹³⁸

İmam Ahmed İbn Hanbel, Yezid b. Meysere'nin şöyle dediğinin rivayet etmiştir: "Allah şöyle diyor: Ey şehvetini benim için terk eden, geçliğini benim yolumda harcayan genç! Sen benim katımda bazı meleklerim gibisin."

İbrahim b. Cüneyd bir kadınla birlikte olmak isteyen bir adamdan bahsetmiştir: Kadın o adama "Sen Kur'an da, hadis de dinledin ve bu işin haram olarak çok iyi biliyorsun." dese de adam "Kapıları kapat." demiş, kadın da kapıları kapatmış fakat adam ona yaklaşıncı "Kapatmadığım bir tek kapı kaldı." demiştir. Adam "Hangi kapı o?" diye sorunca "Seninle Allah arasındaki kapı!" diye cevap vermiş, adam da ona dokunmaktan vazgeçmiştir.

Bir bedevi şu olayı anlatmıştır: Karanlık gecelerden birinde dışarı çıkmış, yürüyordum ki birdenbire çok güzel bir kızla karşılaştım. Onu elde etmek istedim fakat bana "Bu işi yapmaktan seni alıkoyan aklın yoksa peki ya bunu yasaklayan dinin de mi yok?" dedi. Ben "Vallahi, bizi yıldızlardan başka gören yok ki!" deyince o da "Ya yıldızları yaratan nerede!" diye cevap verdi.

İbn İyaş'ın mevlâsı Ziyad (r.a.), bir arkadaşıyla sohbet ederken ona "Sonumuz ya cennet ya da cehennem, değil mi?" dedi. Arkadaşı "Evet, öyle." dedi. Ziyad "Bu ikisi dışında insanların gidebilecekleri başka bir yer var mı peki?" dedi. Arkadaşı "Hayır." deyince Ziyad da şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki ben kendimi ateşten kıskanırım. Bugün günahlara karşı sabretmek, cehennemin prangalarına sabretmekten daha iyidir."

¹³⁸ 67/Mülk, 14.

Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: Mısır melikinin karısı Hz. Yusuf'u yatağa çağırarak "Haydi, gir örtünün altına!" deyince O da "Örtü beni Rabbimden saklayamaz." demişti.

Yezidî¹³⁹ şöyle demiştir: Bir gün Harun Reşid'in odasına girdim. Üzerinde altın yaldızlı yazılar olan bir kâğıda dalıp gitmişti. Beni görünce gülümsedi. "Ey mü'minlerin emiri, Allah bir şey mi nasip etti?" dedim. O da "Evet, elimdeki bu iki beyitlik şiiri Ümeyye Oğulları'nın hazinelerinden birinde buldum; çok beğendim ve ben de üçüncü bir beyit ekledim:

*Kapanınca bir kapı, açılır bir başka kapı; yönel başkasına
Mide kırbasının dolması yeter, kötü işlerden kaçınman
yeter sana*

Dinini alçaltma ve günahlardan sakın ki uğrama cezasına.

Ebu'l-Abbas en-Naşi¹⁴⁰ şöyle demiştir:

*Fani hayatı sağlıklı ve arzusunca yaşamak için
Kendisine dikkat eden, korunan insan,
Ebedi hayattaki sağlık ve mutluluk için
Nasıl olur da korunmaz hiçbir gınahtan!*

Hız. Ali'nin (r.a.) şu iki beyiti okuduğu söylenmiştir:

¹³⁹ Tam adı, Yahya b. Mübarek el-'Adevî, Ebu Muhammed'dir. Arap dili ve edebiyatında uzmandır. Harun Reşid döneminde yaşamış, oğlu Me'mun'un yetişmesinde emeği geçmiş ve Me'mun'un halifelik yıllarına dek yaşamış, hicrî 202 senesinde vefat etmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: "en-Nevâdir", "el-Maksûr ve'l-Memdûd". (Vefeyâtü'l-a'yân, II, 230; Tarihu Bağdâd, XIV, 146; el-A'lâm, VIII, 163.)

¹⁴⁰ Tam adı Abdullah b. Muhammed'dir. Meşhur bir şairdir. Edebiyat, din ve mantık alanında bilgin bir zat olup bazı eserler vermiştir. Hicrî 293'te vefat etmiştir. (Vefeyâtü'l-a'yân, I, 263; Tarihu Bağdâd, X, 92; el-A'lâm, IV, 118.)

*Nefsine hâkim ol ki senden
Kendisine yetenden fazlasını istemesin.
Hayatın boyunca iyi bil ki yaşadığın andan fazla
Asla yaşamaya malik değilsin.*

Amr b. El-'As'ın şu şiiri de Arapların en güzel şiirlerindendir:

*Kişi sevdiği bir yemeği terk edemez ve günaha yönelen
kalbi nehyedemezse
O kalp amacına ulaşır ve bir müddet susar.
Benzer arzular hatırlatılınca ise iştahı kabarır.*

Şu'be, Mansur'dan, o da İbrahim'den şu olayı nakletmiştir: "Bir abid, kadının biriyle konuşmaya başladı fakat işi uzattı ve sonunda elini kadının baldırına değdirdi. Birdenbire oradan ayrıldı ve yanıp kuruyuncaya dek o elini ateşe koydu."

Zeyd b. Eslem, babasından şu olayı nakletmiştir: Abidlerden biri bir uzlethanede inzivaya çekilmişti. Bir gün dışarı bakarken bir kadın gördü ve ona vuruldu. Kadının yanına gitmek üzere dışarıya bir adım attı fakat birden bire durup düşündü ve bu fikrinden vazgeçti. Dışarı çıkardığı o ayağını tam geri çekecekti ki kendi kendine "Yemin olsun ki Allah'a karşı gelmek isteyen bu ayağı buraya geri sokmayacağım!" dedi ve ayağını uzlethaneye sokmadı. Uzun süre kar, soğuk ve rüzgâra maruz kalan ayak sonunda koptu.

Seleften bazıları şöyle demiştir: "Kalbi sürekli kendi kendisine nasihat eden kişiyi Allah şerefli kılar. Allah'a itaat yolunda olup da değersiz görülmek, O'na isyan yolunda olup da saygı görmekten daha hayırlıdır."

Ebu'l-'Atâhiyye şöyle demiştir: "Bir gün Ebu Nüvas'la karşılaştınca kendisini kınadım ve "Ne zaman aklını başına alacak ve bu işlerden vazgeçeceksin!" dedim. Başını kaldırdı ve bana şöyle dedi:

"Ey Atahi, sen zannediyor musun, bu eğlenceleri terk edeceğimi?"

Zahitliğe soyunup da toplumdaki itibarımı zedeleyeceğimi?"

Ben kendisini kınamada ısrar edince de şunu söyledi:

"Vazgeçmez insanlar günahtan,

Kınayan bir ses olmayınca iç dünyalarında."

Onun söylediği bu son beyiti o kadar sevdim ki tüm beyitlere tercih eder oldum."

İbnü's-Semmak çölde inzivaya çekilip ibadetle meşgul olan bir kadın hakkında şunları söylemiştir: "Eğer mü'minler, -kendisini Allah yoluna adanmış olmasına rağmen- o kadının, gayb perdeleri ardındaki âhiret hayatında kendisini nelerin beklediği konusundaki çekincesini anlamış olsalardı, ne hayatlarından bir tat alabilirler ne de mutlu olabilirlerdi."

Dayğam, bir adama "Allah aşkı, Allah âşıklarının kalplerinin başkalarına duyulan muhabbetlerden lezzet almasına engel olur. Dünyada onların, Allah aşkının değerini düşürecek başka muhabbetleri yoktur. Ahiretteyse sevgililerinin yüzünü görmekten daha değerli bir ödül beklemezler." deyince adam bayılıp düşüvermiştir.

İmam Ahmed'in Müsned'inde geçen bir hadis şöyledir: Hz. Peygamber buyurdu ki: "Allah dosdoğru bir yol belirlemiştir. Bu yolun her iki tarafında birer duvar, duvarlarda da birçok açık kapı vardır. Kapılarda sarkıtılmış perdeler mevcuttur. Yolun başında bir münadi 'Ey insanlar yola girin, başka tarafa sakın sapmayın !' diye seslenmekte; bir münadi de yolun üstünden seslenmekte ve bu kapılardaki örtüleri açmak isteyen biri olunca ona 'Yazık sana, açma onu. Onu açarsan oraya girersin.' demektedir. Bu yol İslam'dır. Sarkıtılmış perdeler Allah'ın çizdiği sınırlar, açık kapılar ise haram-

landır. Yolun başındaki münadi Allah'ın kitabı, üstündeki ise Allah'ın her mü'minin kalbine yerleştirdiği vicdandır."¹⁴¹

Halid b. Me'dan "Yüzünde, kendileriyle dünya işlerini göreceği iki göz; kalbinde de ahiret işlerini göreceği iki göz olmayan hiç kimse yoktur. Allah, hakkında hayır dilediği kimsenin kalbindeki iki gözü de açar ve o kişi o gözlerle, Allah'ın gayb âleminde kendisine vermeyi vaat ettiği şeyleri görür. Fakat Allah bunu dilemezse kişiyi olduğu hâl üzere (sadece yüzündeki gözlerle) bırakır." demiş ve şu ayeti okumuştur: "Yoksa onların kalplerinde kilitler mi var!"¹⁴²

Tirmizi'de şöyle bir hadis geçmektedir: "Akıllı insan, kendisini hesaba çeken ve ölümden sonrası için hazırlık yapandır. Aciz ise heva ve hevesinin peşinde yaşadığı halde Allah'tan beklentide bulunan, affedileceğini düşünendir."¹⁴³

İmam Ahmed'in Müsned'in de geçen bir rivayette Fudâle b. Ubeyd, Hz. Peygamber'den şu hadisi nakletmektedir: "Mücahit, Allah için kendi nefesine karşı cihat edendir. Aciz ise heva ve hevesinin peşinde yaşadığı halde Allah'tan beklentide bulunan, affedileceğini düşünendir."¹⁴⁴

Übeyy b. Ka'b (r.a.) şöyle demiştir: "Her kimin Allah dışındaki tasaları daha çok olursa onun Allah'la alakası yok demektir."

'Atâ b. Yesâr şöyle demiştir: Hz. Musa (a.s.) dedi ki: "Kendi arşının gölgesinde gölgelendireceğin kişiler kimlerdir, ey Rabbim?" Allah da şöyle cevap verdi: "Onlar, elleri günahsız, kalpleri de temiz olanlardır. Benim içim birbirlerini severler, ben onlara hatırlatılınca beni anarlar ve onlar beni anınca ben de onları anırım. Zorluklara rağmen abdesti tam ve en güzel şekilde alırlar. Kartalların yuvaları-

¹⁴¹ Ahmed İbn Hanbel, IV, 182; Hakim, I, 73; et-Terğib ve't-Terhib, 3457.

¹⁴² 47/Muhammed, 24.

¹⁴³ Tirmizî, 2459; İbn Mâce, 4260; Hakim, IV, 251.

¹⁴⁴ Ahmed İbn Hanbel, VI, 20; Tirmizî, 1621.

na yönelmesi gibi onlar da beni anmaya yönelirler. Çocuk başkalarının sevgisinden nasıl hoşlanırsa onlar da benim sevgimden hoşlanırlar. Haramlarım işlendiğinde dövüşteki bir aslan gibi öfkelenirler."

Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: Hz. Musa (a.s.) "Ey Rab-bim, en çok hangi kulunu seversin?" demiş, Allah da "Kendisine bakana beni hatırlatanı." buyurmuştur.

Hişam ed-Destevaî şöyle demiştir: Şu sözler Hz. İsa'nın (a.s.) bilgeliğinin ifadesidir: "Siz sadece dünya için çabalyorsunuz ve kendisine hiçbir bedel ödemediğiniz halde Allah size rızkınızı veriyor. Ama ahiret için hiç çalışmıyorsunuz; hâlbuki bir bedel ödemediğiniz takdirde, orada asla rızıklandırılmayacaksınız. Yazıklar olsun size! Ücreti alıyor ama işi savsaklıyorsunuz. Dünyadan çıkıp kabrin karanlığına ve darlığına girmenize çok az kaldı. Allah size günahları yasaklamış, orucu ve namazı emretmişti. İlim ehlerinden biri nasıl olur da dünyayı ahirete tercih eder ve onu daha çok arzular! Nasıl olur da ahirete doğru gittiğini bildiği halde kendisi dünyaya yönelir ve zararlı olan zararsız olandan daha tatlı gelir kendisine! İlim ehlerinden biri nasıl olur da verdiği hükümler hakkında Allah'ı eleştirir de başına gelen hiçbir şeye razı olmaz! Nasıl olur kendisiyle amel etmek amacıyla ilim öğrenmek istemez de sırf konuşmak amacıyla öğrenmek ister!"

Ma'mer şöyle demiştir: Yahya b. Zekeriyya'ya iki çocuk "Gel birlikte oynayalım." deyince o da "Oynamak için mi yaratıldık?" dedi.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin, nimete mazhar olanları arasında en şerli olanları, bin bir çeşit yemek, bin bir çeşit elbise isteyen ve ağızlarını eğip bükerek yapmacık, samimiyetsiz konuşanlardır."¹⁴⁵

¹⁴⁵ Ahmed İbn Hanbel, *Kitabü'z-Zühd*, 400.

Ebu Nadre (r.a.) şöyle demiştir: Hz. Ömer (r.a.), Musa el-Eş'ari'ye (r.a.) "Bizi Rabbimize yönelt, şevklendir!" dedi, o da Kur'an okumaya başladı. Bir müddet sonra bazı sahabiler "Haydi namaza!" diye seslenince Hz. Ömer "Zaten namazda değil miydik?" dedi.¹⁴⁶

D. Gerçek Sevgi Allah Sevgisidir

Bu makamın, hakkını verebilmek şöyle dursun, tam anlamıyla anlatılabilmesi dahi mümkün değildir. Mahlûkatı arasında Allah'ı en iyi bilen, O'nu en çok seven Rêsul-i Ekrem Efendimiz bile şöyle demektedir: "*Ey Rabbimiz, Seni övmeye gücüm yetmiyor; Sen kendini övdüğün gibisin!*"¹⁴⁷

Eğer bir kul, kalbiyle Allah'ın kemâl sıfatlarından birine şahit olursa bu, o sıfatın tam anlamıyla sevilmesi sonucunu doğurur. Zaten Allah âşıklarının sevgisi de O'nun kemâl sıfatlarının bir eseri değil midir? Çünkü onlar Allah'ı bu dünyada görmemiş, sadece sıfatlarının ve yaratıcılığının eserlerine bakarak O'nun hakkında bilgi edinmiş yani bildikleri şeylerden hareketle bilmediklerine ulaşmışlardır. Fakat O'nu görmüş, O Yüceler Yücesi'nin celaline, cemaline ve kemâline şahit olmuş olsalardı, O'na olan sevgileri bambaşka olurdu. Zira insanların Allah sevgisi konusundaki seviyeleri, O'nun hakkında bilgi sahibi olma ve O'nu tanıma konusundaki seviyeleri oranında farklılık arz etmektedir. O'nu en çok tanıyanlar, en çok sevenlerdir. Bu sebeptendir ki insanlar arasında O'nu en çok sevenler, peygamberler olmuştur. Peygamberler arasında sevgisi en büyük olanlar ise Halileyn'dir.¹⁴⁸ Aynı şekilde ümmet arasında da O'nu en çok seven, en iyi bilendir. Bu sebeptendir ki

¹⁴⁶ Ahmed İbn Hanbel, *Kitabü'z-Zühd*, 622; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, 7512, 7513; *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 2372. *Raudatu'l-muhibbîn*, s. 445.

¹⁴⁷ Müslim, 486; Ebu Dâvûd, 879; Tirmizî, 3493; Nesâî, III, 249; İbn Mâce, 3841; Ahmed İbn Hanbel, I, 96.

¹⁴⁸ Halileyn: İki dost; Hz. İbrahim (a.s.) ile Hz. Muhammed (s.a.s.).

Allah sevgisini inkâr edenler, mahlûkat içerisinde O'nun hakkında en cahil olanlardır. Çünkü bu kişiler, O'nun ilahlığının gerçekliğini, Haliley'nin dostluğunu ve O'nun yaratırken kullarına bahşettiği temiz fitratı inkâr etmektedirler. Bu kişiler dönüp kendi kalplerine, iç dünyalarına bakmış olsalardı, orada da Allah sevgisini bulurlar ve uydurdukları o fikirleri bizzat kendi vicdanlarının dahi yalanladığını görürlerdi. Zaten peygamberler de yaratılıştan beri var olan fitratı tamamlamak, olgunlaştırmak ve bu fitratın bozulan yönlerini, ilk yaratıldığı hâle döndürmek üzere gönderilmişlerdir. Bu peygamberler de yaratıldığı hâl üzere kalıp bozulmaması için insanları, fitratın haklarını gözetmeye ve ona itina göstermeye çağırmışlardır.

Dinlerin tüm emir ve yasakları, zaten fitrata hizmet etmek, onun gereklerini açığa çıkarmak, onu ıslah etmek ve mükemmelleştirmek amacına yönelik değil midir? Allah da mahlûkatını, kendisine duyulan muhabbetin ve teslimiyet duygusunun bir sonucu olan ibadet için yaratmamış mıdır? İnsan da ibadete uygun yaratılmamış mıdır zaten?

Seni bir iş için hazırladılar, keşke anlasan

Ve başıboşluğu kendine yakıştırmasan

Varlık âleminde Allah sevgisi dışında batıl olmayan gerçek bir sevgi var mı ki? Hiç şüphesiz Allah dışındaki şeylere yönelik tüm sevgiler, o şeyin geçici olması sebebiyle geçicidir ve yok olmaya mahkûmdur. Fakat yok olmayan, ebedi varlığa duyulması sebebiyledir ki Allahu Teala'ya duyulan sevgi, tükenmeyecek, yok olmayacaktır. Allah dışındaki her şey batıldır; batılı sevmek de batıldır. Nasıl olur da -kimilerinin yaptığı gibi- kendisinden daha gerçek hiçbir sevgi olmayan gerçek sevgi inkâr edilebilir! Nasıl olur da batıl ve geçici bir sevginin varlığı kabul edilebilir! Sonradan yaratılmış olan bir varlığa duyulan sevgi o varlığın diğer varlıklara nazaran üstün gördüğümüz bir özelliği sebebiyle değil midir? Üstün görülen bu özellik de her şeyi en mükemmel şekilde yaratan Allah'ın bir

eseri değil midir? Bütün üstünlük ve mükemmellik O'na ait değil midir? Bu sebeptedir ki bir şeyi, sahip olduğu bir mükemmellik sebebiyle seven kişinin bu sevgisi aslında o kişinin sadece Allah'ı sevmesini gerektirir. Çünkü o mükemmellik, onu yaratanın sevgisine götüren bir delildir. Çünkü tam anlamıyla sevilmeye her şeyden daha layık olan Allah'tır. Fakat gönüller düşük seviyeli olunca, sevdikleri de kendi seviyesinde olmaktadır. Yüce gönüllü olanlar ise sevgilerini her şeyin en yücesine, en şereflişine adarlar.

Varlıklar âlemindeki her türlü güzellik ve mükemmelliği düşünen kul, tüm bunların Allah'ın kemâlinin bir eseri olduğunu ve kendilerini yaratanın mükemmelliğine işaret ettiğini görür. Nitekim kâinattaki her bilgi O'nun bilgisinin, her kudret O'nun kudretinin bir eseridir. Ulvî ve süflî âlemde mevcut olan tüm mükemmelliklerin O'nun mükemmelliğine oranı, mahlûkatın bilgisinin, gücünün ve hayatının O'nun bilgisine, gücüne ve hayatına oranı gibidir. O zaman demektir ki kâinatın mükemmellikleriyle O'nun mükemmelliğini arasında bir orantı/ karşılaştırma yapma imkânı yoktur. Buna binaen O'na duyulan sevgiyle O'nun dışındaki varlıklara duyulan sevgi arasında da bir orantının/kıyasın olmaması gerekir. Bilakis kulun O'na olan sevgisi, O'nunla arasında orantı olmayan her türlü varlığa duyduğu sevgiden daha büyük olmalıdır. Bu sebeptedir ki O şöyle buyurmaktadır: "İman etmiş olanlar, en çok Allah'ı severler."¹⁴⁹ Mü'minler, her sevenin sevdiğini sevmesinde daha şiddetli bir şekilde Rablerini severler. Bu da ancak sevgiyle tamam bulan iman sözleşmesinin bir gereğidir.

Bu mesele, ilmî bir detay veya herkesi değil de sadece bazı insanları ilgilendiren bir mesele gibi kulun göz ardı edebileceği veya kendisinden kaçabileceği meselelerden olmayıp bilakis kula düşen en büyük farz/görevdir. İman sözleşmesinin, kendisi olmaksızın yapılamayacağı temel esastır. Kul ancak ve ancak bununla Allah'ın

¹⁴⁹ 2/Bakara, 165.

azabından kurtulabilir. İster ilgileysin ister yüz çevirsin, bu böyledir. Muhabbet konusunda bilgisi ve yaşantısıyla ciddi davranmayan, "Allah'tan başka ilah yoktur." şeklindeki şehadetinde de ciddi değil demektir. Zira her ne kadar inkârcılar reddetseler ve cahiller de anlamasalar, muhabbet kelime-i şehadetin sırrı, hakikati ve ifade-sidir. Çünkü gerçek ilah, sevilen ve kendisine ibadet edilen varlıktır. Öyle ki kalpler O'nu, severek ilah kabul eder, kendisine boyun eğerek, itaat eder, kendisine karşı hem korku hem de ümit duygularını hisseder, sıkıntılı anlarında O'na yönelip önemli işlerinde O'na dua eder. Kulu hakkında hep iyi olanı gözettiği konusunda O'na güvenir, O'na sığınır, O'nu anmakla rahatlar ve O'nu severek huzur bulur. İşte bu vasıflara sahip tek varlık Allah'tır. Bu sebeptendir ki kelime-i şehadet sözlerin en doğrusudur. Şehadeti ikrar edenler Allah'ın tarafındaki insanlar olmakta, inkâr edenler ise O'nun düşmanı olmakta ve gazabını ve intikamını hak etmektedir.

Allah sevgisi meselesi, etrafında din değirmeninin taşlarının dönüp durduğu temel eksendir. Bu mesele düzgün olduğu takdirde her mesele, her hareket ve her tat düzgün olacaktır. Kul, bu meselelenin hakkını vermediğinde ise onun hem ilmi hem ameli; hem davranışları hem de sözleri bozulmaktan kurtulamayacaktır. Güç ve kuvvet sadece Allah'a aittir.

Ebu'l-Abbas'ın *"Avâmın Allah sevgisi, minnet duygularından kaynaklanan bir sevgidir."* sözü ise sevginin bir kaynağının, kalıcılığının ve gelişiminin bulunduğu anlamına gelir. Sevginin kaynağı, kulun, Allah'ın ihsanına mazhar olması, O'nun lütfunu ve kuluna karşı cömertliğini müşahade etmesidir. Kalıcılığı ise Allah'ın, elçileri aracılığıyla koymuş olduğu kurallara uymakla mümkündür. Sevginin gelişmesi ve artması ise kulun, yoksulluk ve muhtaçlık duygularının etkisiyle Rabbine yönelmesine bağlıdır. Yoksulluk ve muhtaçlık her ne zaman kulu Rabbine yönelmeye çağırırsa kul bu çağrıya cevap verir. Çünkü kul özü itibarıyla fakirdir, O'na muhtaçtır ve her zaman için bu fakirliği kendisini Allah'a çağırmaya devam

edecektir. Kendisi de bu çağrıya cevap verdiği müddetçe muhabbet de gelişmeye ve artmaya devam edecektir. Rabb Teala her ne zaman kulun kalbinde fakirlik ve muhtaçlık duygularını hatırlatsa, kulun kalbi de hemen çaresizlik, fakr, muhabbet ve itaat duyguları içerisinde O'nun huzurunda boyun bükerek çağrısına icabet eder. Ebu'l-Abbas'a göre bahsi geçen bu sevgi, avâmın sevgisidir. Çünkü bu sevginin kaynağı Allah'ın sıfatları ve cemali değil, fiilleridir. Bu tür insanlara ihsanda bulunulmadığı zaman kalpleri hemen değişir, muhabbetleri yok olur veya zayıflar. Zira muhabbetlerinin sebebi, kendilerine yapılan ihsandır. Tıpkı bunun gibi, belli bir sebebe binaen seni seven kişi, o sebep ortadan kalkınca sana sırtını döner. Çünkü o, hep iyilik/ihsan beklemekte, kesintisiz bir şekilde kendisine nimetlerin gelmesine bağlı olarak sevmektedir.

Ebu'l-Abbas'ın *"Avamın Allah sevgisi, vesveseleri kesen, yapılan ibadet ve iyilikleri lezzetli kılan ve başa gelen musibetlere karşı insanı teselli eden bir sevgidir. Avamın nezdinde bu sevgi, imanın temelidir."* sözü hakkında şunlar söylenebilir:

Avamın sahip olduğu Allah sevgisinin vesveseleri sona erdirmesi, seven kişinin, kalbini, sevdiği varlığın huzuruna getirmesi, ona teslim etmesi sebebiyledir. Çünkü herhangi bir şey hakkındaki vesveseler, o şeyden uzak olmaktan, onu bilmemekten kaynaklanan duygulardır. Bir şeyin zaten huzurunda, yanı başında olan kişinin vesveseyle ne işi olabilir ki? Vesveseye kapılan kişi, ruhunu/nefsini ve kalbini mabudunun huzuruna getirebilmek için çabalar. Seven kişinin kalbi işe zaten sevdiğinden uzakta değildir ki onu sevdiğinin huzuruna getirmek için çabalasın. Çünkü vesvese ve sevgi birbirine zıt iki duygudur.

Avamın sevgisinin vesveseleri sona erdirmesinin bir başka yönü de şudur: Seven kişinin kalbinden dünyevi arzuların vesveseleri kesiliverir. Çünkü onun kalbi, sevdiğinin sevgisiyle dolmuştur ve artık içinde bulunduğu bu hâl sebebiyle onun kalbine dünyevî arzu ve özlemlerin çekiciliği ulaşmaz, etki etmez.

Vesveseler ve özlemler, arzu duyduğu şeylere karşı kulun fakir ve muhtaç olmasından kaynaklanmaktadır. Allah'ı seven kul ise O'nun ihsan bahçelerinden meyveler devşirmiş, ihtiyacını karşılayacak ve fakirliğini giderecek kadar nimetlere mazhar olmuş, geride ne bir özlem ne dünya bir vesvese kalmıştır. Kendisine Allah'ın vermiş olduğu nimetlerin farkına vardığı ve başkalarının şahit olmadığı nimetlere şahit olduğu için vesveselerinin ve dünyevî özlemlerinin yerini, onları vereni sevmek, O'na şükretme ve O'nu anma duyguları almıştır.

Ebu'l-Abbas'ın *"Yapılan ibadet ve iyilikleri lezzetli kılan"* sözü de doğru bir sözdür. Çünkü seven, sevdiğine hizmet etmekten ve O'na itaat ederek yaşamaktan lezzet alır. Sevdiğine duyduğu sevgi ne kadar güçlü olursa, itaat ve hizmetten aldığı lezzet de o oranda mükemmel olur. İşte her kul, kendi imanını ve Allah sevgisini bu teraziyle ölçsün ve sevdiğine hizmet etmekten lezzet mi alıyor yoksa sıkıntı, bıkkınlık ve usanç duyarak, zoraki mi O'na hizmet ediyor, bir baksın. İşte bu, kulun imanının ve Allah sevgisinin mihenk taşıdır.

Seleften bazıları şöyle demiştir: "Ben, namaza başlıyor fakat sonunda namazdan çıkacağım diye üzülüyorum. Namazdan çıkınca da gönlüm daralıyor."

Bu sebeptendir ki Hz. Peygamber Efendimiz, *"Namaz, gözümün nuru kılındı."*¹⁵⁰ buyurmuştur. Hiçbir insan, gözünün nuru yani en büyük huzur vesilesi olan şeyden ayrı kalmak, uzak olmak istemez. Bazı kulların gözünün nuru ise Allah'ın kendilerine bahsettiği nimetler ve rahat bir hayattır.

Seleften kimileri de şöyle demiştir: "Ben, gece olunca sevinirim. Çünkü sevdiğime gönlümü açtığım ve sırf O'na hizmet etmekle, huzurunda boyun bükmeyle meşgul olduğum için geceleri

¹⁵⁰ Nesâî, VII, 61; Ahmet İbn Hanbel, III, 128; Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağır, I, 262; Hakim, II, 160.

hayatım tatlanır, gözüm aydın olur. Şafak söktüğünde ise üzülrüm. Çünkü gündüz, tüm bu güzelliklerden beni alıkoyar."

Seven kişi için, sevgilisine hizmet etmekten ve itaat etmekten daha tatlı hiçbir şey yoktur. Bazıları şöyle demiştir: "Yirmi sene boyunca kıldığım namazla eziyet çektim. Daha sonra ise yirmi yıl boyunca namazdan lezzet aldım."

O'na hizmet etmekten bu şekilde zevk duymak, lezzet almak, ancak sürekli sabretmek ve zahmet çekmekle mümkündür. Kişi ancak bu konuda sabır gösterdiği ve sabrında samimi olduğu takdirde tam olarak lezzete ulaşır. Ebu Zeyd şöyle demiştir: "Nefsimi Allah'a doğru sürdüğümde o sürekli ağlıyordu. Ben yine de onu sürmeye devam ettim ve sonunda artık kendisi gülerek O'na doğru yol almaya başladı." İşte bahsedilen bu manevî makama varıncaya dek her sâlik, afetlere, duraklamaya ve geri dönme tehlikesine açıktır. O makama varınca ise artık onun ereceği nimetler, seyr-i sülukunda; lezzet alması, o yoldaki gayretinde; azap görmesi ise seyrinde gevşemesi veya durmasında olacak; onun için en büyük sıkıntı o yolda vakit kaybetmesinde ve durmasında olacaktır. Bilinmelidir ki sıkıntılı ve zorlu bir muhabbet dışında bu makama giden başka bir yol yoktur.

Ebu'l-Abbas'ın "*Musibetler karşısında teselli veren*" sözü de doğrudur. Çünkü seven, başına gelen her musibet karşısında, başkısıyla değil, sadece sevdiğiyle teselli bulur. Sevdiğiyle iyi olduktan sonra ne elinden kaçan şeyleri der eder ne de başına gelene sızlanır. O, sevdiğini, her şeyin bir telafisi olarak görür fakat onun dışındaki şeylerin onun yerini doldurabileceğini asla düşünmez. Onun nazarında, sevdiğine dokunmadıktan, ona zarar vermedikten sonra her musibet kolaydır.

İşte bu duygular sebebiyledir ki Ensâr'dan bir hanım, Uhut savaşında Hz. Peygamber'in başına bir şeyler geldiğini duyunca hemen evinden çıkıp savaş meydanına kadar gitmiş, şehit olan ba-

bası ve oğlunun cesetlerini görmesine rağmen onların yanında beklemeyip, "Allah'ın Elçisi'ne ne oldu?" diye onu soradurmuş, kendisine "O yaşıyor, şu tarafa git!" denmiş, Hz. Peygamber'i bulunca da ona bakarak "Sen sağ olduktan sonra ölen hiç kimseyi dert etmem!" demiştir.¹⁵¹

Hiçbir faydası olmasaydı da sadece bu faydası (musibetlere karşı teselli etmesi) olsaydı dahi, Allah sevgisine şeref olarak bu yeterdi. Zira kul için musibetler kaçınılmazdır ve hiçbir şey musibetleri onun çözdüğü gibi çözemez, bertaraf edemez. Ölüm ve ölüm sonrası sıkıntıları için de bu geçerlidir. O sıkıntılar, muhabbetle kolay olur, muhabbetle çözülür. Hesap gününün sıkıntıları için de bu geçerlidir. Musibetlerin en büyüğü cehennemdir ve onu bertaraf edecek olan tek şey Allah'ı sevmek ve elçisine tâbi olmaktır.

Muhabbet, dünya ve ahiretteki tüm güzelliklerin temelidir. Nitekim Semnûn¹⁵² şöyle demiştir: "Allah'ı sevenler, dünya ve ahiretin şerefini elde etmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber "Kişi sevdiğiyle beraberdir." buyurduğuna göre Allah'ı sevenler de Allah'la birlikte olacaklardır."

Ebu'l-Abbas'ın "Avamın nezdinde sevgi, imanın temelidir." sözü ise meramı ifadede yetersiz kalmaktadır. Hiç şüphesiz ki Allah sevgisi, imanın temeli, kendisi olmaksızın ayakta duramayacağı sütunu gibidir. Elbetteki o olmadan iman olmaz. Fakat Ebu'l-Abbas'ın bu ifadesindeki muradı ise şudur: "Sadece nimetlere mazhar olmaktan doğan böyle bir sevgi, avamın imanının temelidir. Havassın imanının temeli ise, O'nun kemalini bilmekten, isim ve sıfatlarını iyice anlamaktan neşet eden bir muhabbettir."¹⁵³

¹⁵¹ Olayın ayrıntısı için bakınız: İbn Hişam, *es-Siretü'n-nebeviyye*, III, 105.

¹⁵² Tam adı Semnûn b. Hamza el-Havâss, Ebu'l-Hasen veya Ebu Bekr'dir. Zahid bir Sûfi, aynı zamanda da şairdir. Basralıdır fakat Bağdat'a yerleşmiş ve hicrî 290'da orada vefat etmiştir. (*Hilyetü'l-evliyâ*, X, 309; *Tarihu Bağdâd*, IX, 234; *el-A'lâm*, III, 140.)

¹⁵³ *Tarîku'l-hicreteyn*, s. 575.

E. Kulluğun Özü

Kulluğun özü, itaatle katışık/boyun eğerek sevmek ve sevilene itaat etmektir. Her kim birisini sever ve ona boyun eğer, itaat ederse, işte o zaman, kalbi sevdiğine kulluk ediyor demektir. Hatta kulluk, sevginin bir mertebesidir. Kulluk derecesine ulaşan böyle bir sevgiye Teteyyüm de denir. Sevginin mertebeleri şunlardır:

Birinci mertebe, "Alâka (ilgi duyma)" mertebesidir. Sevenin sevilene ilgi duyması sebebiyle bu şekilde isimlendirilmiştir. Şair şöyle demiştir:

*Ben Leyla'ya ilgi duydum; ki o, nazarlıklar takınmış,
Yaşıtlarının göğsü, onunki kadar olmamış.
Bir başka şair ise şöyle demiştir:
Ey çocuğumun anası, ilgi mi beklersin hâlâ?
Başındaki saçların döküldüğü ve kalanlar da ağardığı halde!*

İkinci mertebe, "Sababet (akma, meyletme, özlem duyma)" mertebesidir. Sevenin kalbinin, sevilene meyletmesi, ona doğru akması sebebiyle bu şekilde isimlendirilmiştir. Bir şair şöyle demiştir:

*Sevenler, özleminden şikâyet etmekte,
Keşke tek başıma çekseydim ben, çektikleri o yükü,
Ve sevginin tüm lezzeti kalbimin olsaydı,
Ne benden önce ne de benden sonra
Hiçbir seven, bu lezzete ulaşmasaydı.*

Üçüncü mertebe, "Ğarâm (tutkun olma, bağımlılık)" mertebesidir. Sevginin, kopmaz bir şekilde kalbe yerleşmesi aşamasıdır. Borç aldığı kişiye bağımlı olması sebebiyle borçluya da "Ğarim" denir. Şu ayette de buna yakın anlamda kullanılmıştır: "Rabbimiz!

*Cehennem azabını üzerimizden sav. Doğrusu onun azabı gelip geçici değil, devamlıdır (kâne ğerâmâ)."*¹⁵⁴

Son dönem bilginleri sevgi hakkında ğaram kelimesini çokça kullanır olmuşlardır fakat bu kelimeye Arap şiirinde çok fazla rastlanmaz.

Dördüncü mertebe, "Aşk" mertebesidir. Aşk sevgide aşırılık hâlidir. Bu sebeple Allah'ın bir başka varlığı sevmesi hakkında bu kelime kullanılmaz.

Beşinci mertebe, "Şevk (aşırı özlem)" mertebesidir. Şevk, kalbin sevilene doğru çok hızlı/ısrarlı bir şekilde yol almasıdır. İmam Ahmed'in Müsned'indeki bir hadiste kelimenin Allah'la ilgili olarak kullanıldığına da şahit olmaktayız: Ammar b. Yasir, bir gün namaz kılmış fakat namazı kısa tutmuştu. Sebebi sorulunca da şöyle dedi: Ben Hz. Peygamber'in de kendisiyle dua etiği bazı dualarda bulundum: "Allah'ım, gayb bilginin ve yaratma kudretinin hakkı için sana yalvarıyorum; eğer benim için hayırlı olan yaşamak ise beni yaşat! Benim için hayırlı olan ölmek ise canımı al! Allah'ım, açıkta da gizlide de senden korkmayı, sana saygılı olabilmeyi diliyorum senden! Öfkede de sükûnette de hakkı söyleyebilmeyi diliyorum senden! Fakirlikte de zenginlikte de dengeli olabilmeyi diliyorum senden! Senden, tükenmeyen nimetler istiyorum! Kesintisiz göz aydınlığı, yaşam huzuru istiyorum! Ölüm sonrası rahat yaşam istiyorum! Senin yüzüne bakmanın lezzetinin istiyorum! Sana kavuşmaya şevk duymayı istiyorum! Bezdirenen fakirlikten, azdıran zenginlikten sana sığınıyorum! Allah'ım, bizi iman süsüyle süsle! Bizi, doğru yola erenlerden ve doğru yola iletenlerden kıl!"¹⁵⁵

Bir kutsi hadiste Cenab-ı Allah'ın şu sözleri geçmektedir: "Ebrarın bana kavuşmaya duydukları şevk fazlasıyla arttı. Ben ise

¹⁵⁴ 25/Furkan, 65.

¹⁵⁵ Ahmet İbn Hanbel, IV, 264; Nesâî, III, 54; Hakim, I, 516.

onlara kavuşmaya çok daha şevклиyim."¹⁵⁶ Bu durumu Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu sözleri de ifade etmektedir: "Kim Allah'a kavuşmayı arzularsa Allah da ona kavuşmayı arzular."¹⁵⁷

Gönül ehli bazı arifler "Her kim Allah'a kavuşmayı arzuluyorsa bilsin ki Allah'ın vaadi mutlaka gelecektir."¹⁵⁸ ayeti hakkında şunları söylemiştir: "Allah, dostlarının kendisine kavuşmaya olan şevklerini ve kalplerinin O'na kavuşmak dışında hiçbir şeyi kabul etmediğini görünce, bu dostları için gönüllerini ferahlatacak bir kavuşma vakti belirlemiştir."

Mutlak anlamda en hoş, en lēzzetli hayat, Allah'ı seven, O'nu özleyen samimi kulların hayatıdır. Hakikatte en hoş, en güzel hayat, onların hayatıdır. İnsanın gönül dünyası için onlarınkinden daha hoş, daha faydalı ve daha rahat bir hayat yoktur. Bu hayat tarzı, Allah'ın şu sözünde geçen güzel hayattır: "Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak güzel işler yaparsa kesinlikle ona çok hoş bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz."¹⁵⁹

Ayette kastedilen hayat, elbetteki mü'minlerle kâfirlerin, iyilerle kötülerin beraberce yaşadıkları bu dünya hayatında güzel şeyler yeyip içmek, güzel şeyler giyinmek ve evlenmekle geçen bir hayat değildir. Zira Allah düşmanları bu tür dünyevî konularda Allah dostlarından çok daha önde olabilir, kat kat daha fazla imkânlarla sahip olabilirler.

Ayette Cenab-ı Hakk, salih amel işleyen herkese hoş bir hayat yaşatacağı garantisini vermektedir. O, vaadine sadıktır, hiçbir zaman verdiği sözden caymaz. Kimin hayatı, tüm kaygılarını birleştire-

¹⁵⁶ Gazali, *İhyâ*, III, 1359.

¹⁵⁷ Buhârî, 2443; Müslim, 2683.

¹⁵⁸ 29/Ankebut, 5.

¹⁵⁹ 16/Nahl, 97.

ren ve hepsini bir tek kaygıya, Allah'ın rızasını kazanma kaygısına dönüştüren kişinin hayatından daha güzel bir hayat olabilir ki! Bu kişinin kalbi parça bölük olmaktan kurtulup topyekün Allah'a yönelmiştir. Daha önce her biri apayrı birçok vadiye bölünmüş olan irade ve fikirleri, tümü Allah'a bağlı olan şubelere dönüşmüş; en yüce sevgiliyi anmak, O'nun sevgisini kazanmak, O'na kavuşmayı ve O'na yakın olmayı arzulamak tüm benliğini sarmıştır. Bütün tasası, iradesi ve yönelişi/kastı; özetle, kalbinden geçen her fikir, bu duygular etrafında odaklanmıştır. Susunca Allah düşüncesiyle susar; konuşunca Allah düşüncesiyle konuşur; dinleyince Allah düşüncesiyle dinler; görünce Allah düşüncesiyle görür. Allah düşüncesiyle tutar, Allah düşüncesiyle yürür; Allah düşüncesiyle kıınıldar, Allah düşüncesiyle durur; Allah düşüncesiyle yaşar, Allah düşüncesiyle ölür ve yine O'nu düşünerek dirilitir. Buhârî'de geçen bir hadiste Hz. Peygamber, Allah Teala'nın şu ifadelerini bize bildirmektedir: *"Kulum, kendisine farz kıldığım şeyleri eda etmekten daha güzel bir şeyle bana yaklaşmamıştır. O, ben kendisini seveyim diye nafilelerle de bana yaklaşmaya devam eder. Ben onu sevince de onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benimle duyar, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür. Benden bir şey isteyince kesinlikle ona verir, bana sığınınca mutlaka onu korurum. Yapacağım hiçbir şeyde, kendisi ölmeyi istemeyen, benim de sıkıntı çekmesini istemediğim fakat ölümden kaçması mümkün olmayan mü'min kulumun canını almaktaki kadar tereddüt etmedim."*¹⁶⁰

Manasını, kaba tabiatlı, katı kalpli olanların anlayamayacağı bu hadis, Allah'ın sevgisini celbeden sebepleri iki şeyde özetlemektedir:

1. O'nun farz kıldıklarını eda etmek,
2. Nafilelerle de O'na yaklaşmak.

¹⁶⁰ Buhârî, 6137.

Allah, kendisine yaklaşmak isteyenlerin en güzel yolunun farzları eda etmek, peşi sıra da nafilelere devam etmek olduğunu bildirmiştir. Allah'ı seven kişi, nafilelere çokça devam eder ve sonunda Allah tarafından sevilen biri olur. Allah kendisini sevince Allah'ın bu sevgisi, kulun, daha öncekinden çok daha şiddetli bir şekilde Allah'ı sevmesi sonucunu doğurur. Kulun bu sevgisi de kalbini, sevdiği dışındaki tüm kaygı ve düşüncelerden alıkoyar ve ona tamamen hâkim olur. Kalbinde, sevdiği dışındaki hiçbir şeye yer kalmaz. Sevileni, O'nun sevgisini ve yüce vasıflarını anma duygusu, kalbinin dizginini ele geçirir ve sevginin tüm güçlerini haiz bir aşk taşıdığı hususunda samimi olan aşığa, maşukunun hâkim olması gibi ruhuna hâkim olur.

Hiç şüphesiz, böylesine seven bir insan, duyunca sevdiğiyle duyar, görünce sevdiğiyle görür, tutunca sevdiğiyle tutar, yürüyünce sevdiğiyle yürür. Sevdiği her zaman için kalbinde onunla birliktedir; en yakın dostu ve yoldaşdır.

Hadiste geçen "bâ" harfi, musâhabe (birliktelik) anlamı bildirir.¹⁶¹ Bu, eşi benzeri olmayan bir birlikteliktir. Anlatmakla veya bilmekle idrak edilecek bir durum değildir. Zira konu, sırf ilmî bir konu olmayıp "hâlî" yani yaşanarak anlaşılabilecek bir konudur.

Kendisi zaten mahlûk olan bir insan, yine mahlûk olan bir başka insanı severken dahi -yaratılış amacı o insanı sevmek olmadığı ve böyle bir fitrat üzere yaratılmadığı halde- bu duyguları yaşamaktadır. Nitekim bir âşık şöyle demiştir:

*Gözümde hayalin var, dilimde anın
Kalbimde yerin var; sen neredesin?*

¹⁶¹ Hadiste geçen "bâ" harfi, ifadeye "birliktelik, beraberlik" anlamı katan bir harf-i ceridir. Örneğin: "Ve bî yesma'u": "Benimle, yani benimle birlikte, ben onun yanımdaymıyım gibi iştir." (Çeviren)

Bir başkası da şöyle demiştir:

Ne garip şey, onları özlüyorum

Onlar benimle olduğu halde

Her karşılaştığıma onları soruyorum

Gözüm onları arıyor, oysa

Onlar gözbebeğimde

Kalbim onları özlüyor ama

Onlar kaburgalarım arasında

Şu şiir ise bunlardan daha hoştur:

Desem ki "kayboldun", kalbim beni yalanlıyor

Çünkü kalbimde gizli bir yerdesin, kaybolmamışsın

Desem ki "kaybolmadın" göz beni yalanlıyor

Yalanla doğru arasında şaşmış kalmışım

Demek ki seven kişiye, sevdiğinden daha yakın hiçbir şey yoktur. Bazen de sevgi, sevene o kadar hâkim olur ki seven kişi kendi nefsinden daha çok, sevdiği kişiye yakın olur. Öyle ki kendi kendisini unutsa dahi sevdiğini unutamaz. Bir şiirde şöyle geçmektedir:

Unutmak istiyorum tüm anılarını ama

Leyla her vesileyle, canlanıyor karşımda

Yukarda geçen kutsi hadiste sadece "kulak, göz, el ve ayak" zikredilmiştir. Çünkü bunlar kavrama (idrâk) ve işleme (fiil) organlarıdır. Kulak ve göz, kalbi, istemeye veya reddetmeye sevk eder, sevmesine veya nefret etmesine sebep olurlar. Sonuç olarak da el ve ayak kullanılır. Kulun Allah ile işitme ve Allah ile görme hissi, idrak organlarına yerleşmiş, sevgisine ve nefretine hâkim olmuşsa, onun tutmasında da yürümesinde de kendisini belli eder.

Hadiste kulak, göz, el ve ayaktan bahsetmekle yetinilip de "dil"e değinilmemiş olmasını bir düşünün! İşitme duyusu bazen kişinin isteğiyle bazen de isteği dışında işlev görür. Göz de aynı şekilde bazen kişinin isteği dışında aniden bazı şeyleri görür. El ve ayağın hareketleri de kişinin mecburen yaptığı zaruri hareketlerdir. Peki ya sadece kişinin arzusu ve isteğine bağlı olarak gerçekleşen dil hareketleri? İşte kul, Allah'ın emrettiği hususlar hariç, dilediği takdirde onu kullanmayabilir. Aynı zamanda dilin kalpten etkilenmesi, diğer organların kalpten etkilenmesinden çok daha fazladır. Zira dil, kalbin tercümanı ve elçisidir.

Bir düşünün, Allah, kulun işitmesinin kendisiyle, görmesinin kendisiyle, tutmasının kendisiyle, yürümesinin kendisiyle olmasını nasıl ifade etti: *"Onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum."* Bu şekilde Allah, kendisinin kulunun yanında olduğunu, kulunun da, algılamalarında, duymasında, görmesinde, el ve ayaklarıyla yaptığı hareketlerde kendisiyle birlikte olduğunu vurgulamıştır.

Düşünün, Allah niçin *"Benimle duyar, benimle görür."* dedi de *"Benim için duyar benim için görür."* demedi? Bazıları burada ("için" anlamına gelen) "lâm"ın kullanılmasının daha doğru olduğunu, zira "lâm"ın amacı göstermeye, bu işlerin O'nun için yapıldığını ifade etmeye daha uygun olduğunu ve "O'nun için" demenin "O'nunla" demekten daha "özel" olduğunu düşünebilir. Bu yanlış bir düşüncedir, hatadır. Çünkü burada geçen "bâ" harfi, "lâm"ın ifade ettiği "istiane (yardım dileme)" anlamını ifade etmez. Buradaki "bâ", sadece "musâhabe" ifade eder. Yani cümlenin anlamı şöyledir: "Kulum, ben onun yoldaşyken, yanı başındayken işitir, görür, tutar ve yürür." Bir hadiste de şöyle bir ifade geçmektedir: *"Beni andığı ve dudakları benim adımla kımıldadığı sürece ben de kulumla birlikteyim."*¹⁶² İşte bu, şu ayette belirtilen özel birlikteliktir:

¹⁶² Ahmet İbn Hanbel, II, 540; İbn Mâce, 3792; Hakim, I, 486; İbn Hibbân, 815.

"Üzülme, Allah bizimle birlikte dir."¹⁶³ Hz. Peygamber de hicret sırasında Hz. Ebu Bekr'e hitaben şöyle demiştir: "Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne düşünüyorsun?"¹⁶⁴ Bazı ayetlerde de şu ifadeler geçmektedir: "Muhakkakki Allah, daima iyilik yapanlarla beraberdir."¹⁶⁵ "Çünkü Allah takva ile hareket edip iyiliği seçenlerin yanındadır."¹⁶⁶ "Sabredin; muhakkakki Allah sabredenlerle beraberdir."¹⁶⁷ "Hiç şüphesiz Rabbim benimledir, bana bir çıkış yolu gösterecektir."¹⁶⁸ "Bilin ki ben sizinle beraberim; işitirim, görürüm."¹⁶⁹

Verilen örneklerde de görüldüğü hadiste geçen "bâ", bahsi geçen birlikteliği ifade etmek içindir. Kulun ihlâsa, sabra, tevekküle ve Allah'a kulluk makamına ulaşabilmesi de ancak bu "bâ" ve bu birliktelikle gerçekleşir.

Kul Allah ila birlikte olunca her sıkıntı ona kolay olur; korkuları güvene dönüşür. Allah'la her zorluk kolaylaşır, her uzak yakınlaşır. Kaygı, gam ve kederler O'nunla yok olur. O'nunla beraberken tasa kalmaz. Ancak kul, buradaki "bâ"nın anlamından uzaklaşınca tasa ve kederle karşılaşır ve o zaman kalbi balık gibi olur; sudan çıkınca yine suya dönmek için sıçrar ve dönüp durur.

Kul, Rabbinin sevdiği şeyleri yaptıkça Rab de onun ihtiyaç ve isteklerine cevap verir. Zira hadiste "Benden bir şey isteyince kesinlikle ona verir, bana sığınınca mutlaka onu korurum." buyrulmuştur. Yani "Nasıl ki, o benim emirlerime sarıldı ve sevdiğim şey-

¹⁶³ 9/Tevbe, 40.

¹⁶⁴ Buhârî, 3453; Müslim, 2381.

¹⁶⁵ 29/Ankebut, 69.

¹⁶⁶ 16/Nahl, 128.

¹⁶⁷ 8/Enfal, 46.

¹⁶⁸ 26/Şuara, 62.

¹⁶⁹ 20/Tâ-hâ, 46.

leri yaparak bana yaklaştıysa ben de onun benden istediklerine ve başına gelebilecek kötülüklerden bana sığınmasına cevap veririm."

"Allah" ve "kulu" şeklinde her iki tarafın birbirine karşı bu uyu- mu o derece güçlenir ki bu durum Allah'ın, kulunun canını alma konusundaki tereddüdünü ortaya çıkarır. Çünkü kul ölümden hoş- lanmamakta; Allah da kulunun hoşlanmadığı şeyden ve onun sı- kıntı çekmesinden hoşlanmamaktadır. Bu yönüyle Allah'ın onu öldürmemesi gerekir fakat kulun maslahatı ölmektedir. Çünkü Al- lah onu yeniden diriltmek için öldürmekte; iyileştirmek için hasta etmekte; zenginleştirmek için fakirleştirmekte; vermek için kısmak- tadır. En güzel biçimde tekrar oraya döndürmek içindir ki, atası Âdem'in (a.s.) sulbündeyken onu cennetten dışarı çıkarmıştır. Atası Âdem'e, tekrar oraya koyma niyetinde olduğu halde "Cennetten çık!" demiştir. İşte budur gerçek "Sevgili", başkası değil! Öyle ki ku- lun her bir tüy bitiminde, O'na karşı tam bir sevgi olsaydı dahi tüm bu sevgiler O'nun, kulu üzerinde hakkı olan sevginin ancak çok az bir kısmının karşılığı olurdu.

Sal kalbini, istediğin hevesin peşine

Sevgi sadece ilk sevgiliyedir yine

Gencin alıştığı nice menziller vardır dünyada ama

Daima özlemi ilk menziledir yine

F. Sevgi Mertebelerinin Sonuncusu

Sevginin son mertebesi ise "Teteyyüm" mertebesidir. Tetey- yüm, sevenin sevdiğine kulluk etmesidir. Kalbindeki sevgi kendisini kul-köle eden kimse için "Teyyemehu'l-hubbu" ifadesi kullanılır. "Teymullah" ifadesi de "Abdullah (Allah'ın kulu)" anlamına gelir. Kulluk, sevilene boyun eğmek ve itaat etmektir. Araplar, üzerinden çokça geçildiği için açılmış olan yola, "Boyun eğdirilmiş yol" anla- mında "Tarikun mu'abbed" derler. İşte kul da, içindeki sevgi ve sevdiğine bağlılık, kendisini boyun eğmeye, itaate sevk eden kişi-

dir. Bu sebeple kulun en şerefli hâli ve en şerefli makamı, kulluktur. Kendisi için kulluktan daha yüce bir makam yoktur. Zira Cenab-ı Hak, mahlûkatın en yücesi ve kendisinin de en sevdiği varlık olan elçisi Hz. Muhammed'i (s.a.s.), en şerefli makamlarda dahi hep kul olma yönüyle anmıştır. Onun kulluğunun vurgulandığı bu değerli makamlar şunlardır: 1. Allah'a davet makamı: *"Allah'ın kulu O'na davet etmek üzere kalktığında üstüne yığılırcasına etrafına üşüşüyorlar."*¹⁷⁰ 2. Meydan okuma makamı: *"Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin!"*¹⁷¹ 3. İsrâ makamı: *"Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir."*¹⁷²

Buhari'de geçen şefaitle ilgili bir hadiste şu ifadeler geçmektedir: *"Muhammed'e (s.a.s.) gidin. O, Allah'ın, geçmiş ve gelecek tüm günahlarını affettiği biridir."*¹⁷³ Hz. Peygamber, bu yüce şfaat makamına, kulluktaki kemali ve Allah'ın kendisini tamamen bağışlamış olmasıyla ulaşmıştır. Zira Allah tüm mahlûkatı, hiçbir ortak koşmaksızın sadece kendisine kulluk etmeleri için var etmiştir. O kulluk ki boyun eğme ve itaat etme çeşitlerinin en mükemmeli olmasının yanında sevgi çeşitlerinin de en mükemmeli. İşte İslam'ın özü ve yüz çevirenin kendi kendisine yazık etmiş olacağı İbrahim dininin özü bu kulluk gerçeğidir. Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kendine cahilce kötülük edenden başka kim İbrahim'in inanç sistemini reddeder? Oysa biz, gerçekten onu dünyada seçkin kıldık; şüphesiz ki o, âhirette de iyiler arasında yer alacaktır. Çünkü rabbi ona, "Bana teslim ol" buyurmuş; o da, "Âlemlerin rabbine teslim oldum" demişti. İbrahim de bu dini oğullarına vasiyet etti,*

¹⁷⁰ 72/Cin, 19.

¹⁷¹ 2/Bakara, 23.

¹⁷² 17/İsra, 1.

¹⁷³ Buhârî, 4206; Müslim, 193.

Ya'kub da. "Oğullarını! Allah sizin için bu dini seçti; öyleyse yalnız O'na teslim olmuş mü'minler olarak can verin!" (dediler). Yoksa Ya'kub son nefesini verirken siz orada mıydınız? O sırada Ya'kub oğullarına, "Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?" demiş; onlar da "Senin, ataların İbrahim, İsmail ve İshak'm ilâhı olan tek Tanrı'ya kulluk edeceğiz; biz sadece O'na teslim olduk" demişlerdi."¹⁷⁴

¹⁷⁴ 2/Bakara, 130-133.

İkinci Bölüm

SEVGİNİN ÇEŞİTLERİ VE SEBEPLERİ

1. SEVGİNİN KISIMLARI

A. Sevgi Çeşitleri

Sevginin dört çeşidi mevcut olup bunların birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Çünkü bu ayrımı yapamaması sebebiyle yanlış sapan nice insan olmuştur.

1. Allah Sevgisi: Allah'ın azabından kurtulmak ve mükâfatına ulaşmak için bu sevgi tek başına yeterli değildir. Zira müşrikler de, Yahudiler de, Hristiyanlar da Allah'ı sevmektedirler.

2. Allah'ın Sevdiğini Sevmek: İnsanın İslam'a girip küfürden kurtulmasına sebep olan sevgi işte bu sevgidir. Allah'ın en çok sevdiği insanlar da bu konuda sevgisi en sağlam ve en güçlü olanlardır.

3. Allah İçin, O'nun Uğrunda Sevmek: bu sevgi çeşidi, Allah'ın sevdiğini sevmenin bir gereğidir. O'nun sevdiğini sevmek de ancak O'nun için, O'nun uğrunda sevmekle tamam olur.

4. Allah Yanında O'nu Sever Gibi Başka Şeyi de Sevmek: İşte bu, şirke götüren sevgidir. Allah için değil de Allah ile birlikte, O'na

denk tutarak başka şeyi de seven herkes, O'na ortak koşmuş olur. Böyle bir Allah sevgisi müşriklerin sevgisidir.

Sevginin, burada konumuz olmayan beşinci bir çeşidi daha vardır ki o da doğal sevgi yani insan tabiatının, ihtiyaç duyduğu şeylere meyletmesidir. Susuzun suyu, açın yemeği sevmesi, uykuyu, eşi ve çocuğu sevmek buna örnektir. Bu tür sevgiler Allah'ı anmaktan ve O'nu sevmekten alıkoymadığı sürece kınanmaz. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ey iman edenler! Mallarınız da çocuklarınız da sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Bunu yapanlar mutlaka hüsrana uğramışlardır."*¹⁷⁵ *"Ne ticaretin ne de alışverişin kendilerini Allah'ı anmaktan alıkoymadığı kimselerdir onlar."*¹⁷⁶

B. Yarattılmışlar Arasındaki Sevgi

Yaratılmışlar arasında ortak olan sevgi üç türdür:

1. Tüm varlıklarda ortak olan sevgi: Açın yemeği, susuzun suyu sevmesi ve benzeri sevgiler böyledir. Bu tür sevgiler sevileni yüceltmeyi, ona tazimde bulunmayı gerektirmez.

2. Acıma ve şefkate dayanan sevgi: Babanın çocuğunu sevmesi ve benzeri sevgiler böyledir. Bu tür sevgiler de sevileni yüceltmeyi gerektirmez.

3. İlgiye, yakınlığa dayanan sevgi: bu, bir sanat, bir ilim dalı, bir şeyi kabullenme, ticaret veya yolculuk gibi konularda ortak olan kimi insanların birbirlerini sevmesi veya kardeşlerin birbirlerine olan sevgisidir.

Bu üç çeşit sevgi, yaratılmışlar arasında mevcut olan sevgidir. Onlardaki bu sevgi Allah'a şirk koştukları anlamına gelmez. Zira Hz. Peygamber de tatlı yiyecekleri ve balı severdi.¹⁷⁷ Tatlı ve soğuk

¹⁷⁵ 63/Münafikûn, 9.

¹⁷⁶ 24/Nur, 37.

¹⁷⁷ Buhârî, 5682; Dârimî, II, 107.

olan içecekler en sevdiği içeceklerdendi¹⁷⁸. En sevdiği et, hayvanın butuydu.¹⁷⁹ O hanımlarını severdi ve en sevdiği hanımı Âişe (r.a.) idi.¹⁸⁰ O ashabını da severdi ve en sevdiği sahabisi Ebu Bekr es-Sıddık (r.a.) idi.¹⁸¹

C. Avamın Sevgisi

Ebu'l-Abbas şöyle demiştir: *"Avamın Allah sevgisi, minnet duygularından kaynaklanan, sünnete tâbi olmakla karar bulan ve muhtaçlık duygusuyla O'na yöneldikçe gelişen bir sevgidir. O, vesveseleri kesen, yapılan ibadet ve iyilikleri lezzetli kılan ve başa gelen musibetlere karşı insanı teselli eden bir sevgi olup avamın nezdinde imanın temelidir."*

Şöyle de söylenebilir: Hiç şüphesiz sevginin, kimi diğerinden üstün olan birçok derecesi mevcuttur. Her bir derece kendi altındaki dereceye göre daha özel, kendi üstündekine göreyse daha geneldir. Sevginin bu şekilde özel ve genel diye kısımlara ayrılması, her bir dereceyi diğerinden ayıran bariz farklara göre değildir. Bu ayrım sadece o sevgiyi ortaya çıkaran etkenlere ve sebeplere dayanmaktadır. Bu yönüyle sevgi ikiye ayrılabilir:

Bunların ilki, iyilik görmekten, nimete ve bolluğa ermekten kaynaklanan sevgidir. Şu bir gerçek ki yaratılışı itibarıyla insan kalbi, kendisine iyilik yapanı sevmeye, kötülük yapandan ise nefret etmeye meyillidir. Yine şu da bir gerçektir ki insana, Allah'tan daha çok faydası dokunan bir başka varlık da yoktur. O'nun kuluna karşı bu ihsanı kulun her nefesinde ve her lahzasında görünmektedir. Kul bütün hallerinde O'nun ihsanı içinde adeta yüzmektedir. Ku-

¹⁷⁸ Ahmet İbn Hanbel, VI, 38; Tirmizî, 1895; Hakim, IV, 137.

¹⁷⁹ Buhârî, 4712; Ebu Dâvûd, 3781; Tirmizî, 1837; İbn Mâce, 3307; Ahmet İbn Hanbel, I, 394.

¹⁸⁰ Buhârî, 3662; Tirmizî, 3886.

¹⁸¹ Buhârî, 3662; Tirmizî, 3886.

lun, O'nun nimetlerini tek tek saymak şöyle dursun, sadece çeşitlerini dahi sayıp dökmesi mümkün değildir. O'nun nimetleri arasında, neredeyse kulun hiç aklına gelmeyen nefes nimetini zikretmek dahi yeterlidir. Allah'ın kula karşı sadece bir günde yirmi dört bin nimeti vaki olmaktadır. Çünkü insan sadece bir günde yirmi dört bin nefes alıp vermektedir. Her bir nefes de Cenab-ı Hakk'ın bir nimetidir.

Allah'ın kuluna karşı en basit nimeti dahi günde yirmi dört bin kez gerçekleştiğine göre bundan daha üstün olan nimetler için ne söylenebilir ki acaba! *"Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız basa çıkamazsınız."*¹⁸²

Allah'ın kullarına olan nimetleri onu, başına gelecek zararlı şeylerden ve birçok sıkıntıdan korumasını da kapsamaktadır. Belki de O'nun bu koruması, verdiği nimetler kadar çoktur fakat kul çoğu zaman bunun şuurunda değildir. Hâlbuki Cenab-ı Allah, gece gündüz onu birçok zarardan korumaktadır: *"De ki: Gece gündüz Rahman'dan sizi kim koruyabilir?"*¹⁸³

Ayette geçen "min" harf-i ceri sebebiyle ayet iki şekilde anlaşılabilir. Birinci durumda ayetin ifadesindeki maksat "Allah, size bir zarar vermek istediği takdirde O'na karşı (mine'r-Rahmân) sizi kim koruyabilir?" şeklinde olur. İkinci durumda ise kasıt "O'nun dışında, O'nun yerine (mine'r-Rahmân) sizi kim koruyabilir?" yani "Sizi asıl koruyan O'dur, O'nun dışında bir koruyucunuz yoktur." şeklinde olur. "min" harf-i cerinin ifadeye kattığı bu ikinci anlama şu ayet de örnektir: *"İsteseydik sizin yerinize (minküm), yeryüzünde nesilleri birbirini izleyecek melekler yaratırdık."*¹⁸⁴ Şu şiir de "min" harfinin bu anlamına delildir:

¹⁸² 14/İbrahim, 34.

¹⁸³ 21/Enbiya, 42.

¹⁸⁴ 43/Zuhruf, 60.

*Öyle bir kız ki henüz yufka ekmeği dahi yememiş
Yeşillik yerine (mine'l-bukûli) hiç fıstık tatmamış.*

Şiirde geçen "mine'l-bükûli" ifadesi "yeşillik dışında, yeşillik yerine" anlamına gelmektedir. Ayette (Enbiya, 42) geçen "min" harfinin hangi anlamını alırsak alalım, kullarını muhafaza etmesi, gece veya gündüz başlarına gelebilecek sıkıntılara karşı onları korumasıyla onlara birçok nimette bulunan varlık her halükarda sadece Allah'tır. O'nun dışında hiçbir koruyucuları yoktur. Bu, Allah'ın onlara asla ihtiyacının olmaması, onların ise her yönüyle O'na muhtaç olmalarına rağmen böyledir.

Bazı kutsî hadislerde Cenab-ı Hak, şöyle buyurmaktadır: *"Ben cömerdim, benden daha cömerdi var mı? Onlar bazen başlarına gelen sıkıntılardan dolayı bana isyan ettikleri ben yine de gece boyunca onları korurum."*¹⁸⁵

Tirmizi'de geçen bir rivayete göre Hz. Peygamber, bir gün gökyüzünde bulutları görünce şöyle demiştir: *"İşte yeryüzünü sulayacak bulutlar! Allah bunları, kendisini zikretmeyen ve kendisine kulluk etmeyen bir topluma doğru sevk ediyor."*¹⁸⁶

Buhârî ve Müslim'de geçen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: *"Kendisine yapılan kötülüklere karşı Allah'tan daha sabırlı hiç kimse yoktur. Kulları O'na ortak koşuyor, çocuk nispet ediyorlar fakat tüm bunlara rağmen O yine de onları rızıklandırıyor, dertlerine şifa veriyor, nimetler sunuyor."*¹⁸⁷

Bazı hadislerde şu ifadeler geçmektedir: *"Allah şöyle buyuruyor: Ey Âdemoğlu, benim sana hayrım ulaşıyor, seninse bana şerrin! Sana hiçbir ihtiyacım olmadığı halde verdiğim onca nimetle*

¹⁸⁵ el-İthafâtü's-seniyye, 170. (Deylemî rivayet etmiştir.)

¹⁸⁶ Tirmizî, 3298.

¹⁸⁷ Buhârî, 6099; Müslim, 2804.

sana sevgimi gösteriyorum; sen ise bana muhtaç olduğun halde işlediğin günahlarla bana nefretini gösteriyorsun ve meleklerim habire bana senin çirkin işlerini ulaştırıyorlar."¹⁸⁸

Eğer Allah'ın, bu şekilde kendini insana sevdirmesi olmasaydı bile O'nun, daha önce zaten yaptığı nice ihsan yeterdi. Zira O, göklerdeki ve yerdeki, dünyadaki ve ahiretteki her şeyi insanlar için yaratmış; sonra onları dünya ve ahirette başarılı olacak yeteneklerle donatmış, şerefli kılmış, onlara elçiler göndermiş, kitaplar indirmiş, şeriatlar/kurallar koymuş, diledikleri zaman kendisine niyazda bulunmalarına izin vermiş, yaptıkları her iyiliği on katından yedi yüz katına kadar yazarken her bir kötülüğe tek günah yazmış, tövbe ettikleri zaman o günahı da silerek yerine bir sevap yazmıştır. Kulunun günahı göğün doruklarına ulaşmış olsa bile tövbe ettiğinde onu bağışlamış; dünya kadar hata işlemiş olsa da Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan karşısına çıktığı zaman O da dünya kadar mağfiretle kulunun karşısına çıkmıştır. Kullarına, günahları yerle bir eden tövbe nimetini vermiş, bu hususta onları muvaffak kılmış ve tövbelerini de kabul etmiştir. Yine onlar için, öncesinde işlenmiş olan tüm günahların silinmesine vesile olan hac ibadetini koymuş, bu hususta onları muvaffak kılmış ve bu sebeple onları affetmiştir. O'nun, kulları için belirlediği diğer tüm ibadetler de böyledir. Kullarına bunları emreden, bu ibadetleri onlar için belirleyen ve ibadetlerin karşılıklarını düzenleyen de kendisidir. Sebep de O'ndan, karşılık da O'ndan! Hem başta hem sonda başarıya erdiren de O'dur, karşılığını veren de O! Kulları ise sadece O'nun ihsanının mahallidirler. Başta da sonda da her şey O'ndandır.

O, kuluna kendi malından verir ve "Bununla hayır işle, bana yaklaş; ben de senden bu hayrı kabul edeyim." der. Hâlbuki kul da O'nun, mal da O'nun, ödül de O'nundur. Başta da sonda da veren O'dur. Böyle bir varlık nasıl olur da sevilmez! Kul, O'nun hakkı

¹⁸⁸ *el-İthafâtü's-seniyye*, 215. (Deylemî ve Rafî rivayet etmiştir.)

olan sevgiyi nasıl olur da O'nun dışındaki varlıklara sarf etmekten utanmaz! Hamd edilmeye, övülmeye ve sevilmeye O'ndan daha layık kim var! O, her türlü kusur ve eksiklikten uzaktır, yüceler yücesidir! Hamd olsun O'na! O'ndan başka ilah yoktur; Aziz ve Hakîm'dir.

Allah, kendisine tövbe eden mü'min kulunun bu tövbesine çok sevinir, onun günahlarını affeder ve tövbesi sebebiyle onu sever. Hâlbuki tövbe etmeyi kuluna ilham eden de, ona yardım edip kendisini muvaffak kılan da yine O'dur. O, gökleri meleklerle doldurmuş ve onları yeryüzü ehli için istiğfar etmekle görevlendirmiştir. Arşın taşıyıcısı olan melekleri ise mü'min kullarına dua ve istiğfarda bulunmak, onları cehennem azabından korumak ve onlar için aracılık ederek cennete girmelerine yardımcı olmakla görevlendirmiştir.

Allah'ın, kuluna karşı şu ilgisine, ihsanına, sevgi ve şefkatine, eksiksiz lütfuna bakın ki O, kullarına elçilerini göndermekle, kitaplarını indirmekle; isimleri, sıfatları ve nimetleriyle kendisini onlara tanıtmakla kalmayıp tüm bunların yanında bir de her gece dünya semasına inip durumlarını soruyor; ihtiyaçlarını arz etmelerini istiyor; onları kendisinden istemeye çağırıyor; günahkârları tövbeye, hastaları şifa istemeye, fakirleri zenginlik istemeye, muhtaçları ise ihtiyaçlarını istemeye davet ediyor. Onlar Allah'a savaş açtıkları, O'nun dostlarını işkenceler ederek ateş çukurlarında yaktıkları halde yine de onlara tövbe kapısını gösteriyor ve şöyle diyor: *"Mümin erkeklere ve mü'min kadınlara işkence edip de sonra tövbe etmeyenler var ya, işte onları cehennem azabı, yakıcı azap beklemektedir."*¹⁸⁹

Bu ayet hakkında seleften bazıları şöyle demiştir: "Allah'ın şu keremine bakın ki Uhdûd Ashâbı, O'nun dostlarına işkence ettik-

¹⁸⁹ 85/Burûc, 10.

leri, onları ateş çukurlarında yaktıkları halde Allah yine de onları tövbeye davet ediyor."

İşte bu kapı, dileyen herkesin Allah sevgisine doğru gideceği kapıdır. O'nun, kullarına olan nice nimeti gözler önündedir. İnsanlar her nefeste ve her anda bu nimetler içinde yüzüp gitmektedirler.

Bazı hadislerde Hz. Peygamber'in şu ifadesi geçmektedir: "Size vermiş olduğu nimetleri sebebiyle Allah'ı seviniz. Beni de O'na olan sevginiz sebebiyle seviniz."

Buraya kadar bahsettiğimiz sevgi, iyilik ve ihsana, nimetlere ve bolluğa mazhar olmaktan kaynaklanan bir sevgidir. Kalp, sevgisini arttıracak ve güçlendirecek olan bu nimetlerin her birini anlamaya doğru bir yolculuğa başlayınca, bu nimetlerin sonu olmadığından bu yolculuk da hiçbir nimette son bulmaz. Bilakis kul, bu nimetleri seyrettikçe daha çok ibret alır ve bunların az bir kısmını bile saymaktan ne kadar aciz olduğunun farkına varır. Yeni öğrendiklerinden hareketle daha bilmediği daha nice nimet olduğunu anlar. İşte Allah, kullarını bu kapıdan kendisine ulaşmaya çağırmaktadır. Öyle ki bu kapıdan (mahlûkatı ibret nazarıyla seyretme kapısından) geçenler, bir başka kapıdan çağrılacaklardır ki o da Allah'ı, "Esmâ ve sıfatları" ile tanıma kapısıdır. İşte bu kapıdan ancak O'nun has kulları ve dostları girebilir. Bu kapı, gerçek sevenlerin kapısıdır ki onlar dışında kimse buradan giremez. Onlardan hiçbiri de Allah'ı bilmenin zevkine doyamaz. Aksine O'nun hakkında bilgi sahibi oldukça ona olan özlemleri, sevgileri ve susuzlukları artar. İhsanı ve nimetleri aracılığı ile Allah'ı tanımaya, kemal ve cemal sıfatlarıyla tanımakta de eklenince, şanı bu denli yüce olan bir varlığı sevmekten -şerle dolu, kısır ve her türlü güzelliğe uzak bir kalbe sahip olanlar dışında- hiç kimse uzak kalmaz. Zira Allah, kalpleri, sıfatlarında ve ahlakında güzel ve kâmil olanı sevme fitratıyla yaratmıştır.

Allah kullarının kalplerini böyle bir fitrat üzere yarattığına göre şu gerçeği hatırlatmak gerekir: Allah'tan daha çok ihsan sahibi

olan, O'ndan daha kâmil ve daha güzel olan hiçbir varlık yoktur. Mahlûkatında mevcut olan tüm güzellik ve olgunluklar da O'nun birer eseridir. Kemaline sınır biçilmesi, celal ve cemalinin nitelenmesi mümkün olmayan sadece O'dur. Yarattığı varlıklardan hiçbiri, O'nun güzel sıfatlarını, muazzam ihsanlarını ve eşsiz fiillerini hakıyla övemez. O ancak kendi kendisini övdüğü gibidir.

Kemal vasfı, bizzat sevilen bir vasıf olduğuna göre Allah'ın da zatı ve sıfatları sebebiyle sevilmesi vacip olur. Çünkü O'ndan daha kâmil hiçbir şey yoktur. O'nun esma ve sıfatlarından her biri tek başına bir sevgi sebebidir. Çünkü O'nun tüm isimleri güzeldir. Bu isimler O'nun sıfatlarından elde edilmiş isimler olup fiilleri de bu isimlere delildir. O, her yaptığı ve her emrettiği sebebiyle seilmeye ve övülmeye layık olandır. Çünkü O'nun hiçbir fiilinde abes (lüzumsuzluk), hiçbir emrinde de sefeh (tutarsızlık) yoktur. Bilakis O'nun tüm fiilleri, hikmet, maslahat, adalet, lütuf ve rahmet dairesinin içindedir. Fiillerinin her biri hamdi, övgüyü ve sevgiyi gerekli kılar. O'nun tüm emirleri de maslahat gereği olup övgü ve sevgiyi gerekli kılar. O'nun tüm sözleri doğruluk ve adalettir. Verdiği tüm karşılıklar da lütuf ve adalettir. Eğer O bir şey verdiyse, lütfundan ve rahmetindedir. Eğer bir şey vermez veya cezalandırırsa, o zaman da adaleti ve hikmeti gereğidir.

Kulların O'nun üzerinde hiçbir hakkı yoktur

Fakat hiçbir gayret de katında zayi olmaz

Kulları azap görürse adaleti gereğidir

Nimet görürlerse lütfu gereği

Zira O'dur Kerim ve Vasi' ¹⁹⁰

¹⁹⁰ Tarîku'l-hicreteyn, s. 569.

D. Havâssın Sevgisi

Ebu'l-Abbas şöyle demiştir: *"Havâssın sevgisi ise, kalpleri ele geçiren, tanımlamaları kesen, işareti defeden ve tarif etmekle bitmeyen bir sevgidir. Ancak hayret ve sükût hâli ile bilinir."*

Burada hangisinin daha üstün olduğu konusunda ihtilaf olan iki sevgi mertebesi söz konusudur. Bunlardan biri Ebu'l-Abbas'ın belirttiği havâssın mertebesidir ki bunu, Şeyhu'l-İslam Herevî, "Menazilu's-Sairîn" adlı eserinde üçüncü mertebe olarak zikretmekte ve şöyle demektedir: *"Üçüncü mertebedeki sevgi, kalpleri ele geçiren, tanımlamaları kesen, işareti def eden ve tarif etmekle bitmeyen bir sevgidir."* Bu sevgi, Allah sevgisinin zirvesidir. Bunun altındaki dereceler ise, dille anlatılabilecek bir alandır ki insanın fitratının ve aklının gereği olan bir sevgi mertebesidir.¹⁹¹

Herevî ve takipçilerine göre ikinci mertebe, derece bakımından üçüncü mertebenin aşağısında olup Allah'ın sıfatlarına muttali olmaktan kaynaklanan bir sevgi mertebesidir. Bu konuda şöyle demektedir: *"İkinci mertebe, Hakkı, onun dışındaki her şeye tercih etmeye sevk eden, hakkı dilden düşürmeyen ve kalbin her zaman ve her şeyde hakkı görmesini sağlayan bir sevgidir. Bu sevgi, Allah'ın sıfatlarını mütalaa etmekten, O'nun ayetleri hakkında düşünmekten ve çeşitli manevî makamlarla kişinin kendini eğitmesinden kaynaklanan bir sevgidir."*

Usulleri gereği, Herevî ve tâbileri, ikinci mertebedeki sevgiyi üçüncü mertebedeki sevgiden daha aşağı derecede görmektedirler. Çünkü onlara göre salikin (müridin) asıl hedefi "Fenâ hâli"ne ulaşmaktır ve bunun ötesinde başka bir amaç yoktur. Üçüncü mertebedeki sevgi, seveni fenâ derecesine erdirip de müşahade âlemini görmez kılarak ruhunu kapladığı ve seven kişi bu hâl içinde eriyip yok olduğunda; onun küllî görüntüsü silinip de sevgilisi dışında

¹⁹¹ Medâricü's-sâlikîn, III, 39.

hiçbir şey kalmadığında sanki daha önce de seven kendisi değil de sevdiğiymiş gibi olur. Çünkü zaten hiç var olmayan (kendisi) fani olmuş, hiç zail olmayan (Allah) baki kalmıştır.

Görüldüğü gibi onlar, bu sevgiyi anlatacak, tarif edecek söz kalmayınca onu "*Tanımlamaları kesen, işareti defeden*" şeklinde tarif etmişlerdir. Bu sevginin işaretlerle/örnek göstererek anlatılamayacağını söylemektedirler; zira işaret, seveni de sevileni de kapsar. Fakat bu mertebede artık seven fani olmuş ve onun işaretle bir ilgisi kalmamıştır. Çünkü olmayan bir şeye işaret edilmesi mümkün değildir.

Onlara göre bu makamın (üçüncü mertebenin) sırrı, sevgide fenâ bulmaktır (el-Fenâu fi'l-hubb).¹⁹² Öyle ki seven bu makamda ne bir şekli ne sevgiyi ne de sebepleri görür. (Sadece sevilen kalmıştır.) bu sebeptir ki bu mertebeden önceki ilk iki merteye yetersizdir. Çünkü bu iki mertebedeki sevgi, sevenin bekasından (kalıcılığından) ve sevginin sebeplerini görmesinden kurtulamamıştır. Üçüncü merteye ise böyle değildir. Bu sebeptir ki bu mertebedeki sevgi için "nitelemelerle tarif edilemez" yani "nitelemeler bu sevgiye ulaşamaz, onu tarif edemez" demişlerdir. Böyle bir derecelendirme Herevî'nin kitabının tüm bölümlerinde mevcuttur; "Fenâ" derecesini her zaman için bir önceki seviyeden üstün görmektedir.

Bize göre en doğru olan ise Herevî'nin ikinci mertebeye koyduğu sevginin, üçüncü mertebeden çok daha üstün, çok daha yet-

¹⁹² Fenâ: Yokluk, hiçlik. Çeşitli dereceleri vardır: Kulun kendi fiillerini görmemesi (Lâ fâile illallah), kendi irade ve arzularını Allah'ın iradesinde fani kılması (Lâ maksûde/matlûbe/ma'bûde illallah), Allah'tan başka bir şey görmeyip her şeyi O'nun tecellisi olarak görmesi (Lâ meşhûde illallah), varlıkta fani olup her şeyi Allah olarak görmesi ve Allah olarak bilmesi (Lâ mevcûde illallah), kendisinin de Allah'ta fani olup beşerî vasıflardan sıyrılması ve ilahî vasıflarla donanması (Fenâ fi'llah). (Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay. İst. 1977, s. 188.) (Çeviren)

kin olmasıdır. Bu derece (yani beka¹⁹³ derecesi), kâmil olan Allah âşıklarının derecesidir. Allah âşıklarının imamı, efendisi ve O'nu en çok seveni olan Hz. Muhammed (s.a.s.) de işte bu sebeple (beka derecesiyle) sevginin zirvesine ulaşmıştır. O, sevginin doruğunda olduğu halde kendinden geçmemiş, günlük hayata ve ümmetinin işlerine önem vermiş, bu konuya özen göstermiştir. Namaz kıldığı sırada bile, bir çocuğun ağlamasını duyunca namazı kısa kesmesi buna örnektir.¹⁹⁴ Bir başka örnek de yine namazdayken, düşmanın durumunu araştırmak üzere gözcülük yapmaya gönderdiği bir sahabinin yolunu gözlemesi ve sık sık onun geleceği tarafa doğru göz ucuyla bakmasıdır.¹⁹⁵ Allah sevgisinin en üst derecesinde olmasına rağmen bu gibi halleri olmuştur.

İsra gecesinde gördüğü muazzam ayetleri de soğukkanlılıkla ve sabit bir kalple karşılamış, Rabbinin hitap ve emirlerini dinlemekten aciz kalmamış, namaz vakitlerinin kısaltılması için defalarca ona müracaat etmiştir. Onun bu hâli hiç şüphesiz Hz. Musa'nın hâlin-den çok daha üstündür. Çünkü Hz. Musa, Allah dağa tecelli edince bayılıp düşüvermişti.¹⁹⁶ Hz. Peygamber Efendimiz ise onca mesafe kat ettiği, onca gayb perdelerini aştığı ve o âlemin nice muazzam hallerine şahit olduğu halde yine de gözü ne kaymış ne de hedefinden şaşmıştı, ne kalbi sendelemiş ne de bayılmıştır. Hiç şüphesiz Muhammedî (s.a.s.) mirac da Musevî miractan çok daha üstündür. (Hz. Peygamber Efendimizi örnek almak daha önemlidir.)

¹⁹³ Beka: Kalıcı ve daimi olmak. (Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay. İst. 1977, s. 91.) (Çeviren)

¹⁹⁴ Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Ben biraz uzatarak kıldırmak üzere namaza başlarım fakat ağlayan bir çocuk sesi duyunca namazda olan annesi sıkıntı çekmesin diye namazı kısa keserim." (Buhârî, 710; Müslim, 470.)

¹⁹⁵ Sehl b. Hanzala şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.s.) namaza durdu fakat bitirinceye kadar sık sık gözcünün geleceği tarafa bakıyordu. Sonra selam verdi ve "Müjde! Gözcünüz geliyor!" dedi. (Ebu Dâvûd, 2501.)

¹⁹⁶ "Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Musa da bayılıp düştü." (7/A'raf, 143.)

Hız. Yusuf'u gören kadınları bir düşünün: Onun güzelliği nasıl da onları büyülemiş, kalplerini bağlamış ve onlara kendilerini unutturarak ellerini kesmelerine sebep olmuştu. Aziz'in hanımı Züleyha ise, Hız. Yusuf'u onlardan çok daha fazla sevdiği, sevgisi daha güçlü olduğu halde onda böyle bir hâl meydana gelmemiştir. Çünkü onun sevgisi kalıcı (beka mertebesinde), diğer kadınlarıki ise geçici (fenâ mertebesinde) bir sevgi idi. Hız. Yusuf'un güzelliği ve ona duydukları sevgi, o kadınların kendilerini kaybetmelerine sebep olmuş ve bu yüzden ellerini kesmişlerdi. Züleyha ise onun güzelliği karşısında kendinden geçmemiştir. Çünkü onun kalbi sabit ve sevgisi köklü idi. İşte Züleyha'nın hâli, sevgisinde sağlam olanların hâli gibidir. Diğerlerinin hâli ise ashâb-ı fenâ'nın (kendinden geçenlerin) hâli gibidir.

Sevgide beka hâlinin fenâ hâlinde daha üstün ve daha olgun olduğuna dair bir diğer delil de şudur: Fenâ hâli, sevginin varidatını (getirilerini) taşıyabilme konusunda bir zayıflık varsa ortaya çıkar. Sevgi akıntılarıyla dolan ruh, bu ağırlığı taşıyamayınca kendini kaybeder ve sevgiyi ayırt etme, onu tanıma yeteneğini yitirir. Sevgiden geriye sadece hayret (şaşkınlık) ve sükût (sessizlik) kalır.

Beka hâli ise ruhun kararlılığına ve sağlamlığına bir işarettir. Çünkü beka ehlinde olan kişi, fenâ ehlinde olanın yüklenemeyeceği kadar sevgi yüklenmiş ve bu sevgisinde dilediğince tasarrufta bulunmuş, hakkında tasarrufta bulunulan kendisi olmamıştır. Çünkü kâmil olan kişi, kendisine bir hâl gelince kendisi o hâli kullanan, o hâlin kendisini kullanmasına izin vermeyen kişidir.

Beka hâli aynı zamanda sevilenin kemalini görebilmeyi, ilahlılığına ve sevgisine boyun eğmek gerektiğinin farkında olmayı, razı olacağı şeyleri ve emirlerini bilmeyi, sevdiği ve nefret ettiği şeyleri ayırt edebilmeyi, O'na sevimli gelen şeyle en sevdiği şeyi birbirinden ayırt edebilmeyi ve en sevileni tercih etme gayret ve azmi içinde olmayı da içermektedir.

Sevenin, sevdiğinde fenâ bulması/yok olmasının sevilene ne yararı olabilir ki! Gerçek anlamıyla kulluk beka'da, bilinçli ve uyanık kalmada, Sevgilinin sevdiği ve sevmediği şeyleri birbirinden ayırt edebilmede, O'nun yüceliğini, kendinin ise zelilliğini görebilmede değil midir zaten? Kul, seven ve kendisini sevdiğine teslim eden, tüm irade ve arzusunu, sevdiğinin isteklerini gerçekleştirme yolunda harcayan değil midir? İşte tüm bu ve benzeri deliller Herevî'nin ikinci mertebede ifade ettiği sevginin aslında üçüncü mertebede belirttiği sevgiden çok daha kâmil ve üstün olduğunu göstermektedir.

Bu söylediklerimize karşı şöyle diyebilirsin: "Fenâ ve beka konusunda ancak yaşayarak ve tadarak bu mertebeleri kat edenlerin sözleri kabul edilebilir. Bu konuda sadece zahiri amellere (Lisanu'l-Amel) bakarak konuşanların sözleri makbul değildir. Allah âşıkları hâl ve zevk ehlidirler. Onların muhabbetleri delil ve hüccetlerin çok ötesinde bir durumdur."

Ben de şunu derim: Öncelikle bilmek gerekir ki manevî zevk ve hallere dayanarak sahih ilmi reddetmek büyük bir insafsızlıktır. Sapmaların temelinde de böyle bir düşünce yatmaktadır. Bu sebeptedir ki manevî zevk hislerini ilmin üstünde tutan çoğu salık nice nice yanlışlara sapmış, yeryüzünde fitne ve fesat ortaya çıkmıştır.

Hâli ve zevki ilme üstün tutan nice insan hem sapmış hem de başkalarını saptırmıştır. Doğru olan ise ilmi, hâle ve zevke hâkim kılmak, bunları ilme göre düzenlemektir. Zira ilmin onayladığı makbul, eleştirdiği/cerh ettiği ise makbuldür. Bu ilke, istikamet sahibi olan büyük manevî rehberlerin tümünün vasiyet ettiği bir ilkedir. Onlar, hakkında ilmî delillerin desteklemediği her zevk ve vecdin batıl olduğunu bildirmişlerdir.

İkinci olarak bilmek gerekir ki bir âlimden bir bilgiyi kabul etmek için o âlimin, bildiği o şeyi yaşamış, tatmış olması şart değildir.

Sen, bir hastalık ve onun acılarıyla tedavi yolları hakkında sadece o hastalığa yakalanıp da ilaçlarla tedavi görmüş olan kişinin sözlerine mi inanıyorsun? Akıllı olan hiç böyle bir şey söyler mi?

Üçüncü olarak da şu söylenebilir: Sen bu haller ve zevkler konusunda sadece zirveye ulaşmış olan kişilerin söylediklerinin kabul edilebileceğini kastediyorsun yoksa bu hâl ve zevkleri az da olsa tatmış olanların sözlerinin de kabul edilebileceğini mi kastediyorsun? Eğer ilkinin kastediyorsan, bu durumda hiç kimsenin, bir başkasının bu konudaki sözlerini kabul etmemesi gerekir. Çünkü her manevî zevkin üstünde daha kâmil bir başka manevî zevk vardır. Yok, eğer ikincisini kastediyorsan, ben de derim ki ilim ehlinin az ya da çok, bu hâl ve zevkleri tatmadığını da nereden çıkarıyorsun? Fakat sen, ilimden ve ilim ehlinin yüz çevirdiğin için onların tek işinin bilmek, konuşmak ve tarif etmek olduğunu, sadece ilimden yüz çevirenlerin hâl ve zevk ehli olduğunu zannediyorsun. Zan ise bazen hata ettirir, bazen isabet ettirir. En iyi bilen Allah'tır.¹⁹⁷

E. Özel Sevgi

Özel sevginin sadece Allah'a hasredilmesi gerekir. Kul, Allah dışındaki herhangi bir şeyi özel sevgiyle severse, Allah'ın affetmeyeceği şirk günahına düşmüş olur. Özel sevgi, kulluk seviyesinde bir sevgi olup boyun eğme, tazimde bulunma/yüceltme, her konuda itaat etme ve sevileni her şeye tercih etme sonuçlarını doğurur. Allah dışındaki her hangi bir varlığı bu şekilde sevmek asla caiz değildir. Zaten müşriklerin yaptığı şey de bu sevgi hususunda Allah'la putları eşit tutmak olmuştur: *"İnsanlardan kimi vardır ki, Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah'ı severler."*¹⁹⁸

¹⁹⁷ Tarîku'l-hicreteyn, s. 581.

¹⁹⁸ 2/Bakara, 165.

Ayette, müşriklerin sevgi konusunda başka şeyleri Allah'a denk gördükleri ifade edilmiş fakat mü'minlerin böyle yapmadıkları belirtilmiştir: ". İman edenler ise en çok Allah'ı severler." İman edip de sevgilerini sadece Allah'a adayanlar, O'na ortak koşmamış olmaktadır. Müşrikler ise bu sevgiyi O'na has kılmamışlardır.

Allah'ın mahlûkatı yaratmadaki ve kulluğu emretmedeki amacı ve Peygamberlerin insanları çağırdıkları ilk şey bu sevgidir. Mü'min kulun, ölürken söyleyip de kendisi sebebiyle cennete gireceği son söz de bu sevgiyi itiraf ve ikrar etmesi, sadece Allah'a hasretmesi demek olan kelime-i şehadettir. Bu söz kendisiyle İslam'a girilen ilk söz, dünyadan çıkıp Allah'a doğru gidilen son sözdür. Tüm amel ve ibadetler bu özel sevginin araç-gereçleri gibidirler. Tüm manevî makamlar, bu sevgiye götüren vesileler; onu kazanmaya, olgunlaştırmaya, hastalıklara ve çürümelere karşı korumaya yarayan sebeplerdir. Bu sevgi, saadetin temeli, imanın ruhu, İslam ağacının gövdesidir.

Allah, "Kitab"ı ve "Demir"i bu sevgi için indirmiştir.¹⁹⁹ Kitap (Kur'an) bu sevgiye iletmekte, bu sevgiyi göstermekte ve ayrıntısıyla açıklamaktadır. Demir ise bu sevgiden uzaklaşan, bu konuda başka şeyleri Allah'a ortak koşan kişileri cezalandırmak içindir. Cennet ve cehennem de bu sevgi sebebiyle yaratılmıştır. Cennet bu sevgiyi Allah'a has kılanların yurdu, cehennem ise bu sevgi hususunda başka şeyleri O'na denk görenlerin, O'na ortak koşanların yurdu. Nitekim müşrikler, cehenneme girince ilah kabul ettikleri o varlıklara şöyle diyeceklerdir: "*Vallahi, biz sizi âlemlerin rabbi ile eşit tutarken gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz.*"²⁰⁰ Ayette

¹⁹⁹ "Andolsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik ve beraberlerinde kitap ve mizanı da indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davranınsınlar. Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır. Böylece Allah, görmeden iman ederek kendisine ve peygamberlerine yardım edecekleri ortaya çıkaracaktır. Şüphesiz Allah güçlüdür, üstündür." (57/Hadid, 25.)

²⁰⁰ 26/Şuara, 97-98.

geçen "eşit tutma (tesviye)", müşriklerin o putları, "fiilleri ve sıfatları" hususunda Allah'a denk varlıklar kabul etmeleri anlamında değildir. Zira onlar da taptıkları putların Allah'ın fiil ve sıfatlarına sahip olmadıklarını çok iyi biliyorlardı. Fakat onlar bu konuda Allah'la putların aynı seviyede olmadıklarını bildikleri halde sevme ve tapınma konusunda putları O'na denk tutuyorlar yani Allah'ı sever gibi putları seviyorlar, O'na tapar gibi putlara tapıyorlardı. İşte bu yanlış düzeltmek "Lâ ilâhe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur)" sözünü kabul etmek anlamına gelmektedir. Kendine karşı samimi olan, kendi mutluluk ve kurtuluşunu arzulayan herkesin bu konuda ilmen, amelen ve hâlen uyanık olması, kendini düzeltmesi, bu meselenin kendisi için en mühim mesele olması, bilgi ve amellerinin merkezinde olması gerekir. Çünkü her şey sevgiyi Allah'a has kılmaya bağlıdır. İşin temeli budur ve hesap günü asıl sorgu bu konuda olacaktır. Nitekim Cenab-ı Hak, şöyle buyurmaktadır: "*Rab-bine andolsun ki yaptıklarından dolayı muhakkak surette onların hepsini sorguya çekeceğiz!*"²⁰¹ Seleften birçok âlim ayetteki sorgunun kelime-i şهادetten olacağını söylemiştir.²⁰²

Bu bir hakikattir. Çünkü bütün sorgu sual, kelime-i şهادet, onun hükümleri, hakları ve gerekleriyle ilgili olacaktır. Kelime-i şهادetten ve onun gerektirdiklerinden sorguya çekilmeyen hiç kimse olmayacaktır. Ebu'l-'Aliye şöyle demiştir: "İki cümle vardır ki gelmiş geçmiş tüm insanlara sorulacaktır: Neye ibadet ediyordunuz? Peygamberlere ne cevap verdiniz?"²⁰³

İnsanların neye taptıklarını sormak bizzat kelime-i şهادetten sorguya çekilmeleriyle ilgilidir. Peygamberlere ne cevap verdiklerini sormak ise şهادete götüren sebeplerden, ona ileten yollardan sorguya çekilmeleriyle ilgilidir ve "Acaba o yola girdiler mi? Ken-

²⁰¹ 15/Hicr, 92-93.

²⁰² Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'an*, X, 59.

²⁰³ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-'Azim*, II, 579.

dilerini şehadete davet eden elçilere uydular mı?" sorularını cevaplamaya yöneliktir. Demek ki her şey kelime-i şehadette düğümlenmiştir.

Sevgiyi Allah'a has kılmak, her şeyden üstün tutulması, dört elle sarılması, uğrunda kor ateşin dahi parmak uçlarıyla değil, avuçla kavranması gereken bir meseledir. Bu sevgi Allah'tan, fazladan bir şeymiş gibi istenmez; aksine bu, en büyük istek kılınır. Ancak bunun dışındaki şeyler fazladan istenir. Başarıya ulaştıran Allah'tır; O'ndan başka ilah ve O'ndan başka Rab yoktur.

F. Fayda Veren Sevgi

Bil ki, mutlak olarak en faydalı, en gerekli, en yüce ve en şerefli sevgi, kalplerin, kendisini sevecek şekilde yaratıldığı, mizaca kendisini ilah kabul etme hislerinin yerleştirildiği, yer ve göklerin kendisiyle ayakta durduğu, mahlûkatın kendisini sevecek şekilde yaratıldığı yüce varlığa duyulan sevgidir. Bu sevgi "Lâ ilâhe illallah" şehadetinin sırrıdır. Çünkü ilah, kalplerin, severek, yücelterek, tazimde bulunarak, boyun eğip itaat ederek, kulluk ederek kendisini ilah kabul ettiği varlıktır. Sadece bu varlığa ibadet edilebilir. İbadet, boyun eğme ve itaatin zirvesi olduğu gibi sevginin de zirvesidir, kemal noktasıdır. İşte bu hususta O'na ortak koşmak, O'nun asla affetmeyeceği en büyük zulümdür. Allah her yönüyle ve bizatihi sevmeye layık olandır. Mâsivâ ise bu O'na duyulan bu sevgiye binaen sevilir. İndirmiş olduğu tüm kitaplar, bütün elçilerinin çağrıları, kullarının fitratlarına yerleştirilmiş olan duygular, onlara vermiş olduğu akıl ve sunmuş olduğu tüm nimetler O'nu sevmenin gerekliliğini göstermektedir. Çünkü yaratılırken kalplere nimet vereni ve iyilikte bulunanı sevme hissi yerleştirilmiştir. Peki ya tüm iyilikler kendisinden olan, mahlûkatın sahip olduğu tüm nimetler, hiçbir ortağı olmaksızın sadece kendisine ait olan varlığa karşı kalpler nasıl bir tavır alabilir? Nitekim O, şöyle buyurmaktadır: "*Elinizde nimet olarak ne varsa Allah'tandır. Sonra başınıza bir sıkıntı*

geldiğinde O'na yalvarırsınız."²⁰⁴ Kullarına tanıttığı güzel isimleri ve yüce sıfatları, yaratmış olduğu varlıkların işaret ettiği kemali, yüceliği ve azameti de O'nu sevmenin gerekliliğini göstermektedirler.

Sevginin iki sebebi vardır: Cemâl (Güzel olmak) ve Celâl (Yüce olmak). Allah her iki hususta da mutlak kemal sahibidir. O güzeldir, güzeli sever. Hatta tüm güzellikler O'na aittir; tüm yücelikler O'na aittir. O'nun dışındaki hiçbir şey her yönüyle ve bizatihi sevmeye layık değildir. Şöyle buyurmaktadır: "De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin..."²⁰⁵ "Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdır; Allah yolunda cihat ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lutfü geniştir; O, her şeyi bilir. Sizin veliniz ancak Allah'tır, peygamberidir, bir de Allah'ın emrine boyun eğerek namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren mü'minlerdir. Kim Allah'ı, peygamberini ve iman edenleri veli edinirse bilsin ki Allah'tan yana olanlar mutlaka galip geleceklerdir."²⁰⁶

Velayetin (dostluğun) temeli sevgidir. Sevgisiz dostluk olmaz. Adavetin (düşmanlığın) temeli ise nefrettir. Allah iman edenlerin dostu, iman edenler de O'nun dostudurlar. Mü'minler, kendisine karşı duymuş oldukları sevgiyle O'nu dost edinmişlerdir; O da onlara duyduğu sevgiyle onları dost edinmiştir. O, kulunun kendisini sevmesi oranında onu dost edinir. Bu sebeptendir ki Allah, kendisini bırakıp da başka şeyleri dost edinmeyi reddettiği halde Allah'ın dostlarını dost edinmeyi reddetmemiştir. Zira O'nun dostlarını sevmek, O'nu sevmenin tamamlayıcı unsurudur.

²⁰⁴ 16/Nahl, 53.

²⁰⁵ 3/Âl-i İmran, 31.

²⁰⁶ 5/Mâide, 54-56.

Allah, sevgi hususunda kendi dışındaki herhangi bir şeyin kendisine denk tutulmasını reddetmekte ve bunu yapanların, Allah'ı sever gibi sevdikleri ortaklar edindiklerini bildirmektedir: *"İnsanlardan kimi vardır ki, Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah'ı severler."*²⁰⁷ Böyle yapanların, tapıp durdukları bu varlıklara cehennemde şöyle diyeceklerini haber vermektedir: *"Vallahi, biz sizi Alemlerin Rabbi ile eşit tutarken gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz."*²⁰⁸

Allah, tüm elçilerini işte bu hususta tevhidi (sadece O'nun sevilmesini) gerçekleştirmeleri için göndermiş, tüm kitaplarını bunu için indirmiş, baştan sona tüm peygamberlerin davetleri bu amaç etrafında odaklanmış, gökler ve yer, cennet ve cehennem bunun için var edilmiş, cennet bu tevhidi gerçekleştirenlerin yurdu, cehennem ise bu konuda Allah'a ortak koşanların yurdu kılınmıştır.

Hız. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *"Beni, çocuklarından, ana-babasından ve tüm insanlardan daha çok sevmedikçe hiç kimse iman etmiş olamaz."* Hız. Peygamber'e duyulması gereken sevgi böyle ise peki ya Allah'a duyulması gereken sevgi nasıl olmalıdır ki? Hız. Peygamber, Hız. Ömer'e şöyle demiştir: *"Hayır, beni kendinden de daha çok sevmedikçe iman etmiş olmazsın."*

Sevgi ve sevginin gereklerini yerine getirme konusunda Hız. Peygamber'in dahi bize kendi nefsimizden daha üstün, daha öncelikli olması gerektiğine göre, adı yüce şanı büyük olan ve kendisinden başak hiçbir ilah olmayan Allah, nasıl olur da kullarının O'nu kendi nefislerinden daha çok sevmesini hak etmez?

Allah'ın, Mü'min kuluna verdiği şeylerden kulun sevdiği veya sevmediği her şey O'nu sevmeye çağırmaktadır. Kuluna nimet vermesi veya vermemesi, onu şifaya kavuşturması veya bela ver-

²⁰⁷ 2/Bakara, 165.

²⁰⁸ 26/Şuara, 97-98.

mesi, ruhunu sıkması veya huzura kavuşturması, adaleti, fazlı, öldürmesi veya sağ bırakması, lütfu, ihsanı, rahmeti, günahını örtmesi, affı, müsamahası, sabrı, kulun duasını kabul etmesi, dertlerine derman vermesi, sızlanmalarını bitirmesi, ona hiçbir ihtiyacı olmadığı halde kendisini sıkıntılardan kurtarması, işte tüm bunlar kalpleri O'nun ilahlığını kabule yöneltmektedir. Hatta O'nun, kulun günah işlemesine imkân tanınması, onu serbest bırakması, günahını gerçekleştirirken onu gizlemesi, koruması, kulun O'nun izni ve imkânları ile o günahı işleyebilmesi gibi durumlar da O'nu sevmeye götüren en büyük sebeplerdendir. Bir insan başka bir insana bu kötülüklerin en küçüğünü dahi yapsa asla o kişinin sevgisini kazanamaz. Buna rağmen kul, yaptığı onca kötülüğe rağmen, aldığı nefesler adedince daima kendisine ihsanda bulunan Allah'ı nasıl olur da tüm kalbi ve tüm organlarıyla sevmez?

Allah'ın kula hayrı inmekte, kulun ise O'na şerri ulaşmaktadır. Allah, kendisine hiçbir ihtiyacı olmadığı halde kuluna nimetler vererek kendisini sevdirmekte, kul ise O'na muhtaç olduğu halde işlediği günahlarla kendinden nefret ettirmektedir. Ne Allah'ın ihsanı ve inamı kulu gûnahtan alıkoymakta ne de kulun isyanı ve kötülüğü Allah'ı ihsan ve iyilikten alıkoymaktadır. İşte en büyük kötülük, kalplerin böylesine yüce bir varlığı sevmekten mahrum olması ve sevgisini başka varlıklara yöneltmesidir.

Senin sevdiğin ve seni seven herkes, mutlaka kendi nefsi için ve sen de bazı istekleri olduğu için seni sevmektedir. Allah ise seni senin için sevmektedir. Bir kutsî hadiste şu ifadeler geçer: "*Ey kulum, herkes kendi nefsi için seni istemekte, ben ise kendim için seni istemekteyim.*" Kul, kendisini bu derece düşünen Rabbinden nasıl utanmaz da O'ndan yüz çevirip başka şeyleri sevmekle meşgul olur, kalbini O'nun dışındaki şeylerin sevgisiyle doldurur?

Kendisiyle alışveriş yaptığın hiç kimse, bir kâr elde etmedikçe seninle alışveriş yapmaz. Bu kâr, birçok kâr çeşidinden biri olabilir. Allah ise senin en büyük kârı, an büyük kazancı elde etmen için

seninle alışveriş yapıyor. Senin bir dirhemine on katından yedi yüz katına, hatta daha fazlasına kadar kâr veriyor. Bir kötülüğüne ise sadece bir günah yazıyor ki o da çabucak silebileceğin bir günah.

Allah, seni kendisi için yaratmış; dünya ve ahiretteki her şeyi de O yaratmış. Sevgisini elde etmek için elden geleni yapmaya ve rızasına ermek için tüm gayreti sarf etmeye O'ndan daha olan bir başkası var mı?

Senin, hatta tüm mahlûkatın arzu ve ihtiyaçları O'nun elinde; O ise cömertlerin en cömerdi! Kulu daha istemedi, onun düşündüğünden daha fazlasını veren O'dur. Çok da olsa hatayı affeden ve silen O'dur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'ndan ister. Her gün farklı bir biçimde kendini gösterir. Bir varlığı dinlemek aynı anda bir başkasını dinlemesine engel olmaz. İstenenlerin çokluğu O'nu yanıltmaz. Israr edenlerin ısrarından rahatsız olmaz. Bilakis ısrarla isteyenleri sever. Kendisinden istenmesinden hoşlanır, istenmeyince öfkelenir. Kul O'ndan utanmasa da O kuldan utanır ve onun kendi kendisini gizlemediği zamanlar da bile O kulunu gizler. Kul kendi kendisine acımasa da O kuluna acır. Verdiği nimetler, yaptığı iyilikler ve desteklerle kulunu kendi rızasını kazanmaya çağırmış fakat kul bundan kaçınmıştır. Allah da aynı amaçla elçilerini göndermiş, onlar aracılığıyla kullarına uhrevî vaatlerini bildirmiş ve sonra bizzat dünya semasına inerek şöyle demiştir: "*Benden bir isteği olan var mı, vereyim? Bağışlanma dileyen var mı, bağışlayayım?*"²⁰⁹ Zira şöyle bir söz vardır: "Seni davet ediyorum, kaçınıyorsun; sana elçimi gönderiyorum ya da bizzat ben geliyorum, seni hep uyurken buluyorum."

Kalpler, iyilikleri yalnız kendisi kabul edecek olan, kötülükleri de yalnız kendisi silecek olan böyle bir Mevla'yı nasıl sevmez? Öyle bir Mevla ki O'nun dışında hiç kimse dualara cevap veremez, engelleri kaldıramaz, hataları affedemez, ayıpları örtemez, sıkıntıları yok edemez, hayıflanana yetişemez, istekleri karşılayamaz.

²⁰⁹ Buhârî, 6321; Müslim, 758.

O, zikredilmeye en layık, şükredilmeye en layık, tapılmaya en layık olandır. Arayanların en iyi göreni, hükmedenlerin en şefkatlisi, kendisinden istenenlerin en cömerdi, verenlerin en eli açığı, kendisinden rahmet istenenlerin en merhametlisi, kendisine dönenlerin en yücesi, sığınılanların en güçlüsü, kulun en büyük dayanağı, kuluna karşı bir annenin çocuğuna duyduğu şefkatten daha şefkatli olandır. O, tövbe edenlerin tövbesine, uçsuz bucaksız bir çölde tüm yiyecek ve içeceği üstünde olan devesini kaybedip de hayattan ümit kesen fakat birdenbire onu bulan kişinin duyduğu sevinçten daha çok sevinir.

O meliktir, ortağı yoktur; tektir, eşi benzeri yoktur; O'nun dışındaki her şey yok olmaya mahkûmdur. İzni olmaksızın hiçbir şeye itaat edilmez. Bilgisi dışında hiçbir günah işlenmez. O, itaat edilen ve itaatin karşılığını verendir. Hâlbuki O'nun muvaffak kılması ne nimetiyle itaat edilmiştir. Kendisine karşı gelinen fakat bağışlayandır. Hâlbuki kendi hakkı zayı edilmiştir. O, en yakın şahittir; en yüce koruyucudur; sözüne en sadık olandır; en adil olandır; kullarının perçemlerini (kontrollerini), amel defterlerini ve ecel kitaplarını (kaderlerini) elinde tutandır; kalpler O'na gizli kalmaz; sırlar, katında âşikârdır; gayb, nezdinde apaçıktır; herkes O'na bağlıdır; tüm yüzler O'nun yüzünün nuruna boyun eğmiştir; akıllar O'nu idrak etmekten acizdir; yaratılış ve tüm deliller O'nun bir benzerinin olmadığına şahittir; karanlıklar O'nun yüzünün nuruyla aydınlanmış; yer ve gökler ışığa kavuşmuş, mahlûkat yaşama imkânı bulmuştur; O uyumaz ve uykuya ihtiyaç duymaz; kullarının nasiplerini bazen azaltır bazen çoğaltır; kulun gündüz amelinden önce gece ameli O'na iletilir; gece amelinden önce ise gündüz ameli iletilir; O'nun hicabı nurdur; o hicabı açtığı takdirde O'nun yüzünün heybet ve haşmeti baktığı her şeyi yakar²¹⁰:

Sevgisini başka şeye sarf eden kişi

²¹⁰ Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın yetmiş adet nurdan örtüsü vardır; onları açtığı takdirde O'nun yüzünün heybet ve haşmeti baktığı her şeyi yakar." (Şevkânî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, 450.)

*Tüm mahlûkata sahip olsa da
Hiçbirisi O'nun yerini tutamaz²¹¹*

2. SEVGİNİN DERECELERİ VE MERTEBELERİ

A. Sevginin Dereceleri

Ebu'l-Abbas şöyle demiştir: "Allah sevgisinin üç derecesi vardır. Birinci derecedeki sevgi, vesveseyi kesen, yapılan ibadet ve iyilikleri lezzetli kılan ve başa gelen musibetlere karşı insanı teselli eden bir sevgidir."

"Vesveseleri kesen" ifadesi için şunlar söylenebilir: Vesvese ve sevgi birbirine zıt kavramlardır. Çünkü sevgi, sevgiliyi anmanın, her an onu düşünmenin tüm kalbi kaplamasına sebep olur. Vesvese ise onu düşünmemeye, düşüncenin başka şeylere meyletmesine sebep olur. Sevgi ile vesvese arasında, tıpkı zikir ve gaflet arasında olduğu gibi çok büyük bir tenakuz vardır. Güçlü sevgi, kalbin sevilenle başka şeyler arasında tereddüt etmesine engeldir. Vesveselerin sebebi de işte bu tereddüttür. Yazıklar olsun, kalbinde başka şeylerin vesveseleri olan sevene! Sevdiğinin huzurunda olduğu halde nasıl olur da vesveseler kalbini kaplayabilir? Vesveseler sadece gaflet ehline ve Allah'tan yüz çevirenlere layık değil midir? Nasıl olur da vesveselerle Allah sevgisini bir araya getirebilir?

"Yapılan ibadet ve iyilikleri lezzetli kılan" ifadesi hakkında da şunlar söylenebilir: Seven, sevdiğine hizmet etmekten zevk duyar; sevgisiz kimsenin hizmet ederken hissettiği yorgunluğu hissetmez. Bu, gözlem ve tecrübelerle bilinen bir husustur.

Ayrıca "Musibetlere karşı insanı teselli eden" demektir, çünkü seven sevgide, musibetleri unutturan bir lezzet bulur ve başkalarının hissettiği sıkıntıları hissetmez. Sanki o, daha önce kendisinde olmayan yeni bir tabiata bürünür. Hatta bazen sevgisi o ka-

²¹¹ ed-Dâu ve'd-devâu, s.380.

dar güçlenir ki Yüce Sevgili'nin verdiği sıkıntılardan aldığı zevk, sevgisiz kimselerin maddî haz ve arzulardan aldıkları zevkten çok daha büyük olur. Manevî zevk ve vecdler buna şahittir. En iyisini bilen Allah'tır.²¹²

B. Sevginin İki Yönü

Allah sevgisinin iki yönü vardır: 1. Kulun Rabbine olan sevgisi, 2. Rabbin kuluna olan sevgisi. Sevginin bu iki yönünü de kabul edip etmeme hususunda insanlar dört gruba ayrılmaktadır:

Birinci Grup: Kimi insanlar sevginin belirtmiş olduğumuz her iki yönünü de kabul ederler. Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Kulun Rabbine olan sevgisi akla gelebilecek tüm sevgilerin üstündedir; hatta başka sevgilerle kıyas bile edilemez. Çünkü bu sevgi, "Allah'tan başka ilah yoktur." şahadetinin hakikatidir. Allah'ın, kendi dostlarına, nebilerine ve resullerine olan sevgisi de aynı şekilde başka sevgilerle kıyas edilemeyecek kadar yüce bir sevgi olup O'nun rahmetine, ihsanına ve nimet vermesine ilaveten kuluna yansıttığı bir sıfatıdır. Allah'ın kulunu sevmesi, kulun O'nu sevmesinin bir sonucudur. O, kullarını sevdiği zaman ise kullarının O'nun rahmeti, ihsanı ve iyiliğinden aldıkları pay çok daha fazla ve yetkin olur.

İkinci Grup: Bu grupta "Cehmiye" diye isimlendirilen fırka bulunmaktadır. Bunlar ilk grubun tam aksine bir görüşe sahiptirler. "Allah ne sever ne de sevilir." demektedirler. Fakat Allah sevgisiyle ilgili naslar, inkâr edemeyecekleri kadar çok olduğundan bu nasları kendilerince yorumlama yoluna gitmişlerdir. Buna göre kulun Allah'ı sevmesi, O'na itaati, ibadeti ve sevabına/ödülüne ulaştıracak amelleri çoğaltmayı sevmesi demektir. Naslarda geçen sevgi mutlak anlamda kullanılmış olsa da onlar bu sevgiyi "Kulların sevap ve ecri sevmesi" şeklinde yorumlamaktadırlar. Onlara göre asıl sevi-

²¹² Medâricü's-sâlikîn, III, 36.

len, itaat ve ibadet gibi vesilelerle gelen sevap/ödüldür. Allah ise bizzat değil, sevabına sebep olan vesileleri sevmekle sevilmiş olmaktadır.

Bu grup, Allah'ın kullarını sevmesiyle ilgili nasları ise Allah'ın onlara ihsanda bulunması ve nimetler vermesi olarak yorumlamışlardır. Bazen bu sevginin, O'nun kullarını övmesi, methetmesi olduğunu, bazen ise bu gibi şeyleri "irade etmesi" olduğunu savunmuşlardır. Özetle, O'nun kullarını sevmesini bazen bizzat onlar için yaptığı işle yani ihsanda bulunması, övmesi ve benzeri şeylerle, bazen de bu gibi şeyleri murat etmesi, bu konudaki iradesi ile yorumlamışlardır.

Bunlar şöyle demektedirler: "Allah'ın iradesi, kullarına bazı manevî haller ve yüce makamlar vermesi şeklinde tezahür ederse "muhabbet"; ceza vermesi ve intikam alması şeklinde tezahür ederse "gazap"; ihsanda bulunmak ve nimetler bahşetmek şeklinde tezahür ederse "birr"; kulunun farkında olmadığı ve hesaba katmadığı şekilde ihsanlarda bulunması şeklinde tezahür ederse "lütuf" şeklinde isimlendirilir. O'nun iradesi tektir fakat tezahür ettiği şeye göre çeşitli isimlere ve hükümlere bürünür."

Üçüncü Grup: Kimileri ise Allah'ın kulunu sevmesini, onu övmesi, methetmesi şeklinde anlamış, O'nun bu sevgisini kelam sıfatıyla ilgili bir husus olarak algılamışlardır. Onlara göre bu sıfat, Allah'ın fiilî değil zâtî sıfatlarından. Çünkü fiil, mefulun (yapılanın, verilenin) kendisidir. Bu grup Allah'ın, kullarını, nebilerini ve resullerini sevmesi diye bir şeyi asla kabul etmemektedir.

Dördüncü Grup: Kimileri ise sevgiyi "İrade" sıfatıyla ilgili bir durum olarak almış; "irade"nin aslî anlamına göre bunu zatî bir sıfat, taalluk ettiği şeylere göre ise fiilî bir sıfat olarak kabul etmişlerdir.

Bunlara göre sevgi iradedir ve irade de sadece "muhtes (sonradan var olan)" ile ilgili bir husustur. "Kadîm (ezelden beri mevcut)" olan ise zaten irade edilemez. Bu yorum sebebiyle kulların, nebi ve resullerin Allah'ı sevmesini kabul etmeyip şöyle demişlerdir: "Kulun Allah'ı sevmesi, O'na yaklaşmayı, tazimde bulunmayı ve ibadet etmeyi irade etmesi/arzulaması dışında bir anlam taşımaz." Bu görüşleri sebebiyle aslında bir varlığı ilah kabul etmenin ve ona kul olmanın özü/hakikati olan "sevgi"yi reddetmişler ve bu retlerini Allah'ı tevhit ve tenzih etmenin gereği olarak görmüşlerdir. Bu durumda onların nezdinde, ilah kabul etmenin ve kul olmanın hakikati olan "sevgi" reddedilmedikçe Tevhit ve tenzih tam olarak gerçekleşmiş olmaz.

Bize göre ise tüm deliller, akıl, nakil, fıtrat, kıyas, zevk ve vecd delillerinin tümü, kulun Allah'ı, Allah'ın da kulu sevebileceğini göstermektedir. Bu konuda daha kapsamlı bir eser olan "*Ravdatu'l-Muhibbîn*" adlı eserimizde, yaklaşıp yüz delil sunduk, Allah sevgisinin faydalarını, O'nu sevende meydana kemâlâtı, sevginin sebep ve sonuçlarını anlatarak onu inkâr edenler cevap verdik.

Hiç şüphesiz, Allah sevgisini inkâr edenler, yaratılışın ve dinî emirlerin asıl gayesini ve uğruna yaratıldıkları amacı inkar etmiş olmaktadırlar. Çünkü yaratılışın, dinî emirlerin, ödül ve cezanın varlığının asıl gayesi Allah sevgidir. Bu sevgi, göklerin ve yerin, kendisi sebebiyle yaratıldığı, dinî emir ve yasakların içerdiği asıl hakikattir. O'nu ilah kabul etmenin sırrıdır. Sevgiyi O'na has kılmak ise "Lâ ilahe illallah" şهادetiyle gerçekleşir.

Sevgiyi inkâr edenlerin "İlah kelimesi Rab ve Hâlık anlamına gelir." şeklindeki sözleri doğru değildir. Zira müşrikler de Allah'tan başka bir Rab ve Hâlık (yaratıcı) olmadığını, rubûbiyetin ve yaratmanın sadece O'na ait olduğunu kabul ettikleri halde ilahlığı Allah'a has kılmamışlardır. Çünkü ilah kabul etmek, sevmek ve yüceltmek demektir. Müşrikler de bu şekilde yani Allah dışındaki bazı

varlıkları severek ve yücelterek onları ilah ediniyorlardı. İşte Allah'ın affetmeyeceği şirk de müşriklerin yaptığı bu iştir.

Allah şöyle buyurmaktadır: *"İnsanlardan kimi vardır ki, Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler."*²¹³

Ayette Cenab-ı Hakk, Allah'tan başka şeyleri O'nu sever gibi sevenlerin, sevdikleri bu şeyleri O'na ortak koşmuş olacaklarını ifade etmektedir. Bu şirk, yaratıcılığında ve rubûbiyetinde şirk koşmak değil, sevgisinde şirk koşmaktır. Çünkü dünyada -sevgide şirk koşmanın aksine- rubûbiyette O'na şirk koşan hiç kimse yoktur. İnsanların çoğu, sevme ve yüceltme konusunda O'nun dışındaki bazı şeyleri O'na şirk koşmaktadır.

Ayetin devamında ise şöyle buyrulmaktadır: *"İman edenler ise en çok Allah'ı severler."*²¹⁴ Bu ifade iki şekilde anlaşılabilir:

1. "İman edenler, başka varlıkları Allah'a ortak koşanların o varlıkları sevmeleri ve yüceltmelerinden çok daha güçlü bir şekilde Allah'ı sevmekte ve O'nu yüceltmektedirler."

2. "İman edenler, müşriklerden daha fazla, onlardan daha güçlü bir şekilde Allah'ı severler." Çünkü mü'minler sadece O'nu sevmekte, müşrikler ise sevgilerini şirk koştıkları şeylerle Allah'la arasında paylaştırmaktadırlar. Tek ilaha yöneltilen sevgi, birçok ilaha yöneltilen sevgiden daha güçlüdür.

Ayette geçen *"Ortak koştukları o varlıkları, Allah'ı sever gibi severler."* ifadesi de iki şekilde anlaşılabilir:

1. "O varlıkları, Allah'ı sevdikleri gibi severler." Bu anlama göre müşriklerin Allah'ı da sevdikleri fakat bunun yanında bu sevgiye başka varlıkları ortak ettikleri ifade edilmiş olur.

²¹³ 2/Bakara, 165.

²¹⁴ 2/Bakara, 165.

2. "Onlar, taptıkları o varlıkları, mü'minlerin Allah'ı sevdikleri kadar güçlü bir sevgiyle severler." Ayette bu ifadeden hemen sonra da mü'minlerin, onların o putları sevmesinden daha güçlü bir şekilde Allah'ı sevdikleri ifade edilmiştir.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye, bu iki anlamdan ilkinin tercih etmekte ve şöyle demektedir: "Müşrikler sevgi konusunda başka şeyleri Allah'a ortak koştukları ve mü'minlerin aksine sevgilerini O'na has kılmadıkları için ayette kınanmaktadırlar."

Bir ayette de müşrikler, bu şekilde başka şeyleri Allah'a ortak koştuklarını itiraf etmekte ve kendileriyle birlikte cehennemde azap gören o varlıklara şöyle demektedirler: "*Vallahi, biz sizi Alemlerin Rabbi ile eşit tutarken gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz.*"²¹⁵

Müşriklerin, o ilahları, yaratıcılık ve rubûbiyet hususunda Allah'a eşit görmedikleri bilinen bir husustur. Onlar o ilahları, sadece sevme ve yüceltme hususunda O'na eşit tutmuşlardır.

Müşriklerin bu tutumu, şu ayette ise " 'adl (denk tutma)" kökünden gelen bir ifadeyle anlatılmaktadır: "*Ama yine de kâfir olanlar, rablerine eş tutuyorlar.*"²¹⁶ Yani onlar, sevme ve yüceltme demek olan ibadet etme hususunda başka şeyleri O'na denk tutuyorlar. Ayette geçen " 'adl " ifadesi anlamı hakkında iki görüş varsa da en doğru olan budur. Bu konudaki diğer görüşe göre ise ayetteki "bi-rabbihim" ifadesinde geçen "bâ" harfi " 'an " anlamında kullanılmıştır. Bu durumda buradaki " 'adl ", "Bir şeyi terk etmek, ondan vazgeçip başka şeye yönelmek" anlamına gelir. Buna göre ayetteki ifade, "Onlar, (gerçek) rablerini(bi-rabbihim) terk edip (ya'dilûn) başka şeylere yöneliyorlar." olur. Bu görüş güçlü değildir. Zira Araplar, " 'adeltü bi-keza" ifadesini asla " 'adeltü 'anhü" anlamında kullanmazlar. "bâ"nın "an" anlamında kullanımı ancak soru cümle-

²¹⁵ 26/Şuara, 97-98.

²¹⁶ 6/En'am, 1.

sinde vakidir. Örneğin, "seeltü 'anhü" anlamında "seeltü bi-keza" derler. Bu kullanım da soru soranın sorduğu şeye itina gösterdiğini, önem verdiğini gösterir.

"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi seysin"²¹⁷

Bu ayete "Sevgi Ayeti" denmektedir. Bu ayet hakkında Ebu Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: "Kalpler Allah'ı sevdiklerini iddia edimce sanki Allah da o kalpleri sınama amacıyla bu ayeti indirmiştir."

Ayetteki "Allah da sizi seysin" ifadesi O'nu sevmenin varlığına, bu sevginin meyveleri ve faydalarının olduğuna delildir. Bu sevginin alameti, Peygambere tabi olmak; meyvesi ve faydası ise o Peygamberi gönderenin sevgisine nail olmaktır. Peygambere tabi olmayan ise ne kendisi Allah'ı sevmiş olur ne de Allah onu sever.

"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, her şeyi bilir."²¹⁸

Ayette bahsedilen kavmin dört vasfı zikredilmektedir:

İlk İki Vasıfları: Onlar, mü'minlere karşı alçakgönüllü, merhametli ve şefkatli; kâfirlere karşı ise vakarlıdırlar. 'Atâ şöyle demiştir: O mü'minlerin diğer mü'minlere tavrı, çocuğun babaya, kölenin efendisine tavrı gibidir. Kâfirlere karşı tavırları ise aslanın, avına tavrı gibidir: "Kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler."²¹⁹

²¹⁷ 3/Âl-i İmran, 31.

²¹⁸ 5/Mâide, 54.

²¹⁹ 48/Feth, 29.

Üçüncü Vasıfları: Üçüncü nitelikleri, canla, elle, dille ve malla Allah yolunda cihat etmeleridir. Bu fiilleri, muhabbet iddialarının gerçekliğini gösterir.

Dördüncü Vasıfları: Onlar, Allah hakkında kendilerini kınayanların kınamalarına aldırılmazlar. Bu da sevgilerinin sağlamlığını gösterir. Kınamaların etkisiyle sevdiğinden uzaklaşan kişi gerçek seven olamaz.

*"Hangisi O'na daha yakın olacak diye rablerine götüren vesileler ararlar ve O'nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar."*²²⁰

Burada Allah üç makam zikretmektedir:

1. Allah'ı sevmek, O'na yakın olmayı istemek.
2. Salih amelleri O'na yakın olmak için vesile kılmak.
3. Vesilelere sarıldığı halde Havf (korku) ve Recâ (ümit) duyguları arasında olmak.

Şu, kesin olarak bilinen bir husustur: Sen sadece kendisine yakın olmayı sevdiğin kişiye yaklaşımaya çalışırsın. Ona yakın olma isteğin bizzat onu sevmenden kaynaklanır. Hatta onu sevmen, ona yakın olmanı gerektirir. Cehmiye'ye göre ise asla böyle bir sevgi yoktur. Ne Allah zatı itibariyle bir şeye yaklaşır ne de herhangi bir şey O'nun zatına yaklaşabilir. Zatı itibariyle ne sever ne de sevilir.

Bu iddiasıyla Cehmiye, kalplerin hayatı, ruhların gıdası, nefislerin neşesi, gözlerin aydınlığı, dünya ve ahiretin en değerli nimeti olan Allah sevgisini inkâr etmiş olmaktadır. Bu görüşleri sebebiyle kalplerine katılık damgası vurulmuş, Allah'ın marifeti ve muhabbe-tiyle aralarına perdeler gerilmiştir. O'nu ne tanır ne de severler. O'nu ancak isim ve sıfatlarının işlevselliğini yok sayarak anarlar. Allah'ı bu şekilde anmaları, onların en büyük suçları ve günahlarıdır. Hatta onlar, isimleri sıfatları ve celalinin nitelikleriyle Allah'ı

²²⁰ 17/İsra, 57.

ananları, cezaya müstahak görmekte ve asıl kendileri hak ettiği halde onlara delilik isnat etmektedirler. Akıllı ve kalbi diri olan kişiler için, onların konuşmalarındaki kabalığı ve iğrençliği görmeleri; sözlerinin, Allah'ı sevmek, bilmek ve birlemekten insanları uzaklaştırdığına şahit olmaları yeterlidir.

Allah şöyle buyurmuştur: *"Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kouvma!"*²²¹ Bir başka ayette ise Allah dostları şöyle demektedir: *"Biz sizi sadece Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz."*²²²

Bir diğer ayet ise şöyledir: *"Onun elinde, hiç kimsenin, karşılığı verilecek bir nimeti yoktur. Ancak yüce rabbinin rızasını kazanmak için verir."*²²³ Bu ayette Allah, ebrarın, mukarrebînin ve kendisini sevenlerin amellerinin asıl gayesinin Allah rızasını kazanmak olduğunu ifade etmektedir.

*"Yok, eğer Allah'ı, Resulü'nü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden iyiliği seçenlere büyük bir ödül hazırlamıştır."*²²⁴

Ayet, Allah'ı istemekle ahireti istemeyi birbirinden ayırmaktadır. Allah'ı istemek, ahirette O'na bakmanın lezzetine ulaşmaya sebep olur. Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber'in şu ifadeleri geçmektedir: *"Allah'ım, senin gayb bilginin ve yaratma kudretinin hakkı için sana yalvarıyorum; eğer benim için hayırlı olan yaşamak ise beni yaşat! Benim için hayırlı olan ölmek ise canımı al! Allah'ım, açıkta da gizlide de senden korkmayı, sana saygılı olabilmeyi diliyorum senden! Öfkede de sükûnette de hakkı söyleyebilmeyi diliyorum senden! Fakirlikte de zenginlikte de dengeli olabilmeyi dili-*

²²¹ 6/En'am, 52.

²²² 76/İnsan, 9.

²²³ 92/Leyl, 19-20.

²²⁴ 33/Ahzab, 29.

yorum senden! Senden, tükenmeyen nimetler istiyorum! Kesintisiz göz aydınlığı, yaşam huzuru istiyorum! Ölüm sonrası rahat yaşam istiyorum! Senin yüzüne bakmanın lezzetinin istiyorum! Sana kavuşmaya şevk (özlem) duymayı istiyorum! Bezdiren fakirlikten, azdıran zenginlikten sana sığınıyorum! Allah'ım, bizi iman süsüyle süsle! Bizi, doğru yola erenlerden ve doğru yola iletenlerden kıl!"²²⁵

Bu hadis-i şerif, Allah'ın yüzüne bakmanın mevcudiyetine ve O'na kavuşmaya özlem duyulabileceğine delildir. Cehmiye'ye göreyse Allah'ın yüzüne bakmanın lezzeti şöyle dursun, O'nun ne yüzü vardır ne de O görülebilecektir. Cehmiye'den bazıları bu hadis-teki gibi dua eden birisini görünce ona şöyle demiştir: "Yazıklar olsun sana! Hadi var sayalım ki O'nun yüzü var, sen o yüzü görebileceğini mi sanıyorsun?"

Enes b. Malik'ten gelen bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şu üç vasıf kimde olursa o, imanın tadına ermiştir: Allah ve Elçisi'nin ona her şeyden daha sevgili olması; sevdiği kişiyi sadece Allah için sevmesi; Allah onu kurtarmışken tekrar küfre dönmeyi, ateşe girmek gibi kötü görmesi."

Ebu Hureyre'den gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber Allah'ın şöyle dediğini ifade etmiştir: "Kim benim bir dostuma düşmanlık ederse ben de ona savaş ilan ederim. Kulum, kendisine farz kıldığım şeyleri eda etmekten daha güzel bir şeyle bana yaklaşmamıştır. O, ben kendisini seveyim diye nafilelerle de bana yaklaşmaya devam eder. Ben onu sevince de onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benimle duyar, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür. Benden bir şey isteyince kesinlikle ona verir, bana sığınınca mutlaka onu korurum."

²²⁵ Ahmet İbn Hanbel, IV, 264; Nesâî, III, 55; Hakim, I, 524-525; İbn Hibbân, 1971.

Bir diğer hadiste ise Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Allah bir kulu sevdiği zaman Cebrail'i çağırıp şöyle der: 'Ben filan kulumu seviyorum, sen de onu sev.' Bunun üzerine Cebrail de onu sever ve gökyüzü ehline şöyle nida eder: 'Allah filan kişiyi seviyor, siz de onu sevin.' Gökyüzü ehli de onu sever ve o, dünyada da kabul gören birisi olur."²²⁶

Buhârî ve Müslim'de geçen bir rivayete göre, Hz. Peygamber'in gönderdiği bir seriyenin komutanı olup da kıldırıldığı her namazda Fatiha'dan sonra "kul huvallahu ehad"i (İhlas Sûresini) okuyan sahabi, Hz. Peygamber'e şikayet edilince kendisini şöyle savunmuştur: "Bu sûre, Rahman'ın sıfatlarından bahseden bir sûredir. Bu yüzden okumayı çok seviyorum." Daha sonra Hz. Peygamber Efendimiz "Ona haber verin, Allah da onu seviyor." buyurarak arkasından haber göndermiştir.²²⁷

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Davud'un (a.s.) yaptığı dualardan biri de şuydu: Allah'ım, senden seni sevmeyi, seni sevmeyi ve senin sevgine ulaştıracak ameli sevmeyi istiyorum. Allah'ım, seni sevmeyi, bana kendimden, ailemden ve soğuk sudan daha sevgili kıl."

Bir hadiste ise Hz. Peygamber'in şu duası geçmektedir: "Allah'ım, beni, seni sevmekle ve katında bana fayda verecek şeyleri sevmekle rızıklandır. Sevdiğim şeylerden bana verdiklerini de, senin sevgine ulaştıracak ameller yapma hususunda bana kuvvet veren şeyler kıl. Sevdiğim şeyleri vermemeni ise sevdiğin şeylere yönelmem için bir fırsat kıl."²²⁸

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde, Allah'ın sevdiği mü'min kulların özelliklerinden; amel, söz ve ahlaklarından bahseden nice ifade-

²²⁶ Buhârî, 6040; Müslim, 2637.

²²⁷ Buhârî, 7375; Müslim, 813.

²²⁸ Tirmizî, 3491.

ler mevcuttur: "Allah sabredenleri sever."²²⁹ "Allah iyi ve güzel işler yapanları sever."²³⁰ "Allah çokça töbe edenleri ve iyice temizlenenleri sever."²³¹ "Allah kendi yolunda tek parça bir duvar gibi kenetlenmiş saflar halinde çarpışanları sever."²³² "Allah muttakileri sever."²³³

Birçok ayette de Allah'ın sevmediği şeylerden bahsedilmektedir: "Allah bozgunculuğu sevmeyiz."²³⁴ "Allah, kendisini beğenmişleri ve övünüp duranları asla sevmeyiz."²³⁵ "Allah zalimleri sevmeyiz."²³⁶ "Allah, kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kişiyi kesinlikle sevmeyiz."²³⁷

Birçok hadiste, "Allah'ın en sevdiği ameller şu şu amellerdir.", "Allah şu şu amelleri sever." ve benzeri ifadeler geçmektedir. Örneğin: "Allah'ın en sevdiği ameller, ilk vaktinde kılınan namaz, ana-babaya iyilik ve Allah yolunda cihattır."²³⁸; "Allah'ın en sevdiği ameller, Allah'a iman etmek, Allah yolunda cihat etmek ve kabul edilmiş bir hacdır."²³⁹; "Allah'ın en sevdiği amal, devamlı yapılardır."²⁴⁰; "Allah ruhsatlarla amel edilmesini sever."²⁴¹ ve benzeri hadisler buna örnektir. Bunlar gibi daha nice hadisler mevcuttur. O'nun, kulunun tövbe etmesine sevinmesi ise insanların bildiği en

²²⁹ 3/Âl-i İmran, 146.

²³⁰ 3/Âl-i İmran, 134.

²³¹ 2/Bakara, 222.

²³² 61/Saff, 4.

²³³ 3/Âl-i İmran, 76.

²³⁴ 2/Bakara, 205.

²³⁵ 31/Lokman, 18.

²³⁶ 3/Âl-i İmran, 57.

²³⁷ 4/Nisa, 36.

²³⁸ Buhârî, 527; Müslim, 85.

²³⁹ Buhârî, 26; Müslim, 83.

²⁴⁰ Buhârî, 5861, 6465; Müslim, 782.

²⁴¹ İbn Hibbân, 354; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebir, 11880.

büyük sevinçtir. Bu da O'nun tövbeyi ve tövbe edeni sevmesinden kaynaklanmaktadır.

Eğer Allah sevgisi diye bir şey batıl ise bu durumda iman ve ihsanın tüm makamları da batıl olur. Allah'a giden yolun menzilleri anlamsızlaşır. Çünkü bu sevgi tüm makamların, menzillerin ve amellerin ruhudur. Ruh çıkarıldığı takdirde tüm bu şeyler ruhsuz birer ölü oluverirler.

Amellerin Allah sevgiyle yapılması ihlâsla yapılması demektir. Hatta Allah sevgisi ihlâsın ta kendisi; hatta ve hatta İslam'ın ta kendisidir. Çünkü bu sevgi, boyun bükerek, severek ve itaat ederek Allah'a teslim olmaktır. Allah sevgisi olmayanın kesinlikle İslam'ı da yoktur. Zira bu sevgi "Lâ ilâhe illallah" şهادetinin hakikatidir. Şهادette zikri geçen "ilah", kulların sevdiği, boyun eğdiği, kendisine karşı korku ve ümit hissettiği, yücelttiği ve itaat ettiği varlıktır. "İlah", "me'lûh" demektir yani kalplerin severek ve boyun eğerek ilah edindiği varlıktır. "Teellüh (ilah edinmek)", "Taabbud (kulluk etmek, tapmak)" demektir. Taabbud ise sevginin son mertebesi, zirvesidir. Kişinin sevdiği varlık, kendisine boyun eğdirdiği ve tüm benliğine hâkim olduğu zaman "abbedehu'l-hubbu ve teyyemehû" yani "Sevgi onu kul köle etti, kendine bağladı" denir.

Sevgi, kulluğun hakikatidir. Sevgi ve rıza, hamd ve şükür, havf ve recâ olmadan Allah'a yönelmek mümkün müdür? Gerçek sabır O'nu sevenlerin sabrı değil midir? Çünkü O'nu sevenler, sevdiği ve razı olduğu şeyleri elde etme hususunda O'na güvenir, O'na dayanırlar.

Gerçek "Zühd" de O'nu sevenlerin zühdüdür. Çünkü onlar, sevdiklerinin sevgisi dışında her şeyi değersiz görür, hiçbir şeyi önemsemezler. Gerçek "Hayâ" da onların hayâsıdır. Çünkü Allah'ı sevmelerinden ve yüceltmelerinden kaynaklanır. Sevgiden kaynaklanmayan hayâ ise saf, katıksız korku demektir.

"Fakr" makamı da böyledir. Hakiki fakr, ruhların sevilene

muhtaçlığıdır. Bu, fakr çeşitlerinin en üstünüdür. Kalbin sevilene muhtaç olmasından daha büyük bir muhtaçlık yoktur. Kulun bu muhtaçlığı, özellikle de sevgisini O'na has kıldığı ve O'nun dışında O'na denk hiçbir şey göremediği zaman kendini açığa vurur. İşte ârifler katında asıl fakr budur.

"Ğinâ (Zenginlik)" makamı da böyledir. Asıl ğinâ, kalbin sevilene ulaşmakla yetinmesidir. Allah'a ve O'na kavuşmaya duyulan şevk de böyledir. Bu şevk, Allah sevgisinin özü ve sırrıdır.

Bu sevgiyi reddeden veya içini boşaltan kimseler, tüm bu anlatılanları reddetmiş olmaktadır. Böylelerinin perdeleri en sıkı ve en kalın perde, kalpleri ise en sert ve Allah'tan en uzak olan kalplerdir. Bunlar, Hz. İbrahim'in "Allah dostu" olmasını da reddetmektedirler. Hâlbuki dostluk, muhabbetin kemal noktasıdır. Onlar, Hz. İbrahim hakkında Kur'an'da geçen "Halîl (dost)" kelimesini "muhtaç" anlamında yorumlamaktadırlar. Onlara göre "Halîlullah" demek, "Allah'a muhtaç" demektir. Sözüm ona, onların bu tevillerine bakarsak, Allah'ın hem iyiler hem günahkârlardan, hatta hem mü'minlerden hem kâfirlerden birçok dostu olduğunu kabul etmek zorunda kalırız. Çünkü günahkârların da kâfirlerin de çoğu, küçük büyük tüm ihtiyaçlarını Allah'tan istemekte ve her hâlükârda O'na muhtaç olduklarını bilmektedirler.

Allah sevgisini reddeden bu inkârcılar, sadece "dostluğu" değil, kulluğu, ulûhiyeti birlemeyi, İslam, iman ve ihsanın hakikatlerini de reddetmişlerdir. Bu bozuk fikirleri sebebiyle Halid b. Abdullah el-Kasrî²⁴², bunların öncüsü ve fikir babası olan Ca'd b. Dirhem'i²⁴³ idam etmiştir. Halid b. Abdullah, bir kurban bayramı günü halka hitaben şöyle bir konuşma yapmıştır: "Ey insanlar! Kurbanlarınızı

²⁴² Halid b. Abdullah el-Kasrî, Ebu'l-Heysem: Iraklıların yöneticisi ve meşhur Arap hatiplerinden biriydi. Hicrî 126 senesinde Yusuf b. Amr es-Sekafî tarafından öldürüldü. (*el-Eğânî*, XIX, 53; *Tehzibu İbn 'Asâkir*, V, 67; *el-A'lâm*, II, 297.)

²⁴³ Ca'd b. Dirhem: Bidat ehlinde birisidir. Sapkın bazı fikirler savunmuştur. Yaklaşık hicrî 118 yıllarında öldürülmüştür.

kesin; Allah kabul buyursun. Ben de bugün Ca'd b. Dirhem'i kurban edeceğim. Çünkü o, Allah'ın Hz. İbrahim'i dost edinmediğini, Hz. Musa ile konuşmadığını iddia ediyor. Allah onun bu iddialarından beridir, yüceler yücesidir." Konuşmasını peşi sıra bulunduğu yerden aşağı inmiş ve Ca'd'ın boynunu vurmuş, Müslümanlar da bu sebeple ona teşekkür etmiştir. Allah Halid b. Abdullah'a rahmet etsin, amelini kabul buyursun.

C. Sevginin Mertebeleri

Sevginin mertebeleri şunlardır:-

1. Alâka: Kalbin sevilene ilgi duymayası sebebiyle bu şekilde isimlendirilmiştir.

2. İrade: Kalbin sevilene meyletmesi, onu istemesidir.

3. Sabâbet: Kişinin engel olamayacağı bir şekilde ve tıpkı meyilli arazide suyun aşağı doğru akması gibi kalbin sevilene doğru akmasıdır. Kelimenin ism-i faili "sabbun"dür. Fiil çekimi ise "sabâ-yesbû-saben" şeklindedir. Kelime bazen mu'tel kalıptan (sâd-bâ-vâv), bazen de muzaaf kalıptan (sâd-bâ-bâ) kullanılmıştır. Fiil çekiminde mu'tel kalıp, ism-i failinde ise muzaaf kalıp kullanılmıştır. Sabâ, meyletmek demektir. Sabvet ise bunun bir üst derecesidir. Sabâbet ise bağlayıcı bir meyildir, kalbin tamamen meyletmesidir.

4. Ğarâm: Ğarâm, kalbi bağlayan sevgidir. Öyle ki bu sevgi kalpten ayrılmaz, tıpkı alacaklının (alacaklı: ğarîm) borçlunun peşini bırakmaması gibi ona bağlı kalır. Cehennemin isimlerinden birisini "Ğarâm" olması da buna dayanır. Çünkü cehennem ehli ondan kaçamaz, ayrılamaz: "hiç şüphesiz cehennemin azabı gelip geçici değil, devamlıdır (ğarâm)." ²⁴⁴

5. Vedâd: Vedâd sevginin bir sıfatı, saf olanı ve özüdür. Allah'ın isimlerinden birisi de "Vedûd"dur. Vedûd hakkında iki görüş vardır:

a) Vedûd, "Mevdûd" yani "sevilen" anlamına gelir. Buhârî de bu görüştedir.²⁴⁵

b) Vedûd, "Vâdd" yani "kullarını seven" demektir. Allah Kur'an'da "el-Vedûd" ism-i celilini, "el-Ğafûr" ile birlikte²⁴⁶ anmıştır ki bu da "O, tövbe edeni seven (vedûd) ve günahları bağışlayandır (ğafûr)." anlamına gelir. Tövbe edenin nasibi O'nun mağfiretine nail olmaktır.

İlk görüşe göre ise ayetteki ifade "O, sevilen ve bağışlayandır." şeklinde anlaşılır ki bu da O'nu sevenin bağışlanacağı anlamına gelir.

6. Şeğaf: Arapça'da, "şuğife bi-keza", "huve meşğûfun bihi" ve "kad şeğafehu'l-mehbûbu" gibi ifadelerin hepsi de sevgiliye duyulan sevginin kalbi zarına ulaşması için kullanılır. Mısırlı kadınların, Aziz'in hanımı Züleyha hakkında söyledikleri söz de bu anlama gelir: "Kad şeğafehâ hubben: Yusufun sevgisi onun kalbini sarmış."²⁴⁷ Ayetteki ifadenin anlamı hakkında üç görüş mevcuttur:

a) Bu sevgi, kalbi kaplayan ve sevenin başka şeyi görmesini engelleyen sevgidir. Kelbî şöyle demiştir: "Yusuf'un sevgisi onun kalbini öyle perdelemişti ki onun dışında hiçbir şey düşünmüyordu."

b) Bu sevgi, kalbin içine işleyen sevgidir. Bu görüşte olanlara göre ayetin anlamı şöyledir: "Yusuf'u öylesine sevmişti ki onun sevgisi kalbinin zarına yani içine işlemişti."

²⁴⁵ *Fethu'l-Bârî*, VIII, 698.

²⁴⁶ 85/Burûc, 14.

²⁴⁷ 12/Yusuf, 30.

c) Bu sevgi, kalbin zarına kadar ulaşan bir sevgidir. "Şiğâf", kalbin zarı, kılıfı demektir; sevgi bu zara ulaşırsa kalbe dokunur. Süddî şöyle demiştir: "Şiğâf" kalbin üstündeki ince bir zardır. Sevgi, bu zarın içine girmiş, kalbe isabet etmiştir.

Seleften bazıları ayeti, "Şeğâfehâ" şeklinde değil de 'ayn harfiyle "Şe'afehâ" şeklinde okumuşlardır.²⁴⁸ Buna göre ayetin anlamı şöyledir: "Yusuf'a olan sevgisi tüm benliğini sardı, doruğa ulaştı." "Şe'afu'l-cibâl" ifadesi de "Dağların dorukları" anlamında bir ifadedir.

7. Aşk: "Başına gelen kişinin akıbetinden korkulacak kadar şiddetli olan aşırı sevgi" demektir. İbrahim ve Muhammed b. Abdulvehhab, "*Ey Rabbimiz, bize gücümüzün yetmeyeceği şeyleri yükleme.*"²⁴⁹ ayetinde kastedilen şeyin aşk olduğunu iddia etmişlerdir.

İbn Abbas'a (r.a.) daha önceden tanıdığı bir genç getirilmiş; gencin zayıflayıp kürdan gibi incelmış olduğunu görünce sebebini sormuş, orada bulunanlar da "Aşk!" demişler. Bu olaydan sonra İbn Abbas (r.a.), tüm dualarında aşktan Allah'a sığınmıştır.

Aşk kelimesinin anlamı hakkında iki görüş vardır:

1. Aşk kelimesi, ağaçlara dolanan sarı bir bitki (bir sarmâşık cinsi) olan "aşekatün"den gelmektedir. Âşık da bu bitkiye benzetilmiştir.

2. Aşk, ifrattan (aşırılık) gelmektedir.

Her iki açıklamaya göre de açığa çıkan husus şudur: Ne Cenab-ı Allah'ın sevgisi aşk kelimesiyle ifade edilebilir ne de kulların O'na olan sevgisi bu kelimeyle ifade edilebilir. Her ne kadar Allah'a

²⁴⁸ Bu kıraat şekli için bakınız: 'Ukberî, *İmlâu mâ menne bihi'r-Rahmân*, II, 9; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 316.

²⁴⁹ Bakara, 286.

olan sevgileri, temyiz kabiliyetlerini yok etmiş olan bazı sevgi sarhoşları aşk kelimesini kullansalar da bununla sevgideki sadakat ve samimiyetlerini kastetmektedirler.

8. Teteyyüm: Kulluk ve boyun eğme anlamına gelir. Örneğin: "Sevgi ona boyun eğdirdi, onu köleleştirdi" anlamında "Teyyemehu'l-hubbu" denir. "Teymullah", Allah'ın kulu" demektir. "Tek başına kalmak, yetim olmak" anlamına gelen "Yütm" ile "Teteyyüm" arasında hem köken hem de mana itibarıyla bir bağ mevcuttur. "Müteyyem"in sevgisi ve hüznündeki yalnızlığı, "Yetim"in babasız, tek başına kalması gibidir. İkisinin de gönlü kırık, boynu büküktür fakat birisi yetimlikten, diğeri ise teteyyümden.

9. Taabbud: Teteyyümün üstünde olan bir derecedir. Köle, sevgilisi boynuna (hâkimiyetine) sahip olup kendi -müstakil- varlığından geriye hiçbir şey kalmayan kişidir. Artık onun gizli veya açık her şeyi sevdiğinin kölesidir. İşte gerçek kulluk budur. Bunu tamamlayan bu mertebeleri de tamamlamış olur.

Âdemoğlunun Efendisi (s.a.s.) bu mertebeyi tamamlayınca Allah, en şerefli makamlarda dahi onu "kul" sıfatıyla anmıştır. Bu makamlar şunlardır: 1. İsrâ makamı: "*Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye **kulunu** Mescid-i Haranî'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir.*"²⁵⁰ 2. Allah'a davet makamı: "*Allah'ın **kulu** O'na davet etmek üzere kalktığında üstüne yığılırcasına etrafına üşüşüyorlar.*"²⁵¹ 3. Meydan okuma makamı: "***Kulumuza** indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin!*"²⁵²

Mahşer günü diğer tüm Peygamberlerden sonra insanlar şefa-

²⁵⁰ 17/İsrâ, 1.

²⁵¹ 72/Cin, 19.

²⁵² 2/Bakara, 23.

at etmesi için Hz. İsa'ya (a.s.) geldikleri zaman o şöyle diyecektir: "Muhammed'e (s.a.s.) gidin. O, Allah'ın geçmiş ve gelecek tüm günahlarını affettiği kuldur."

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye'nin şöyle dediğini işittim: "Hz. Peygamber Efendimiz'in bu mertebeye ulaşması, kulluktaki mükemmelliği ve Allah'ın onu tam olarak mağfiret etmiş olması sebebiyledir."

Kulluğun hakikati, sevilene tam olarak boyun eğip itaat etmekle birlikte onu tam olarak sevmektir. Örneğin Araplar, "Tarikun mu'abbed" derler, yani "Üstünden çokça gidilip gelinerek açılmış, boyun eğdirilmiş yol."

10. Dostluk: Bu mertebede sadece iki Peygamber bulunmaktadır ki bunlar da Hz. İbrahim (a.s.) ile Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Nitekim bir hadiste şu ifadeler geçer: *"Allah, tıpkı İbrahim'i dost edindiği gibi beni de dost edinmiştir."*²⁵³ Bir başka hadis ise şöyledir: *"Eğer bu dünyada birisini dost edinecek olsaydım, Ebu Bekr'i dost edinirdim. Fakat bilin ki bu arkadaşınız (yani ben) Rahman'ın dostudur."*²⁵⁴ Bu iki hadis, "Dostluk Hz. İbrahim'in (a.s.), muhabbet ise Hz. Muhammed'in (s.a.s.)'dir; biri O'nun halili, diğeri ise habibidir." diyenlerin sözlerinin yanlış olduğunu ortaya koymaktadır.

Dostluk, sevilen dışında hiçbir şeye yer kalmayacak şekilde, sevenin ruhuna ve kalbine nüfuz eden bir sevgidir.

Halil İbrahim (a.s.)'ın, gönlünün meyvesi, kanından canından bir parça olan oğlunu kesmekle emredilmesinin sırrı da -Allah bilir- bu dostluktur. Çünkü o, Allah'tan bir çocuk isteyince Allah da ona vermiş fakat kalbinde çocuğuna duyduğu sevgi de yer edinmiştir. Dostluk makamı ise ortaklığı ve paylaşmayı kabul etmeyen bir ma-

²⁵³ Hakim, II, 550.

²⁵⁴ Buhârî, 6738; Müslim, 2383.

kamdır. Dost (Allah), dostunun kalbinde, bir başkasının da yerinin olmasını kıskanmış ve kalbindeki bu rakibi çıkarması için ona, çocuğunu kesmesini emretmiştir. O da buna kesin karar verip tam da bu kararını gerçekleştireceği anda artık Allah'ın bu emrinin asıl maksadı gerçekleşmiş, çocuğun canına kıymaya gerek olmadığı için Allah Hz. İbrahim'in onu kesmesini engellemiş ve oğlu yerine ona büyük bir kurbanlık bağışlamış ve şöyle demiştir: "*Ey İbrahim, tamam, rüyayı gerçekleştirmiş oldun.*"²⁵⁵ Yani sadakatının gereğini yaptın. "*İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz.*"²⁵⁶ Yani bize itaat etmekte tereddüt etmeyenleri işte böyle mükâfatlandırır, tıpkı emirlerimize sarılmanı sağlamak ve çocuğunu sana bağışlamakla seni sevindirdiğimiz gibi onu da sevindiririz. " *Bu, kesinlikle apaçık bir imtihandır.*"²⁵⁷ Bu sınav, sevilenin seveni sınaması; rızasına uygun olan şeylere yöneltmesi ve ona olan nimetlerini tamama erdirmesi için onu imtihan etmesidir. Hem sınama hem de nimetler ihsan etme amaçlı bir imtihandır.

Bu makamı, Allah'ın, has kullarını davet ettiği bir makamdır. Bu davete sadece akıl ve basiret ehli olanlar uyar. Herkes bu davete icabet edemez, her göz bununla aydınlanamaz. Bu davete icabet edenler, "Yevm-i kabdeteyn"de (mahşer günü), Rab Teala'nın sağ avucun tam ortasında olur, diğer ashab-ı yemin ise kenarlarında olurlar.

D. Himmet ve Üns Arasında Allah Sevgisi

"Menâzil" müellifi Şeyh Herevî şöyle demiştir: "*Muhabbet, kalbin himmet*²⁵⁸ *ve üns*²⁵⁹ *arasında asılı kalmasıdır. Himmet ve üns*

²⁵⁵ 14/İbrahim, 104-105.

²⁵⁶ 14/İbrahim, 105.

²⁵⁷ 14/İbrahim, 106.

²⁵⁸ Himmet: a) Bir kemal hâlini veya diğer bir şeyi elde etmek için bütün ruhânî güçleriyle birlikte kalbin Hakk'a yönelmesi. b) Halis ve iyi niyet. c) Ermiş kişilerin, maksadı hasıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren manevî gücü.

duyguları içinde ve hem bezl (verme, feda etme) hem de men (vermeme, geri durma) hallerinde, kalbin sadece sevilen Zât'a ilgi duyması, başka şeylerin onda hiçbir payı olmayacak şekilde bu ilgiyi O'na has kılmasıdır."

Bu sözün sahibi, muhabbetin himmet ve üns arasında olması gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü muhabbet, ısrarla istemenin son haddi olup seven de en çok özleyen ve isteyen olunca, sonuçta himmet de sevenin sevgisini ayakta tutan unsurlardan bir unsur ve tüm sıfatları arasından bir sıfat olur. Himmetle istemek ise bazen üns hissedilmeden yapıldığından ve seven de sevdiğinin cemaline ve O'na vuslata özlem duymadan duramadığından ortaya ünsün de gerekli olduğu ve sevenin üns ile de muttasıf olması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Sonuçta muhabbet, himmet ve üns arasında olmuş olur.

"Hem bezl hem de men hallerinde" ifadesinden kasıt şu iki ihtimalden biridir:

1. Bezl'den kasıt, sevenin kendi ruhunu ve benliğini, sevdiğine feda etmesi; men'den kasıt ise sevdiğine değil başka şeye feda etmesidir. Bu durumda bahsi geçen bezl ve men sevenle ilgili bir sıfat olur.

2. Buradaki bezl ve men, sevilenin (Allah'ın) durumunu anlatan (O'nun verip vermemesinden bahseden) ifadelerdir. Bu du-

---

(Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay. İst. 1977, s. 243.) (Çeviren)

²⁵⁹ Üns: Recâ ve bast hâlinin üstünde ve onlardan daha güçlü bir neşe hâli. Üns makamında bulunan bir sâlik, ateşe atılsa veya kılıçla yüzüne vurulsa, yaşadığı derin ruhî hazlar sebebiyle bunları hissetmez. Hz. İbrahim'in ateşteki hâli gibi. Üns hâlinin zıttı, ürkeklik, yabanî ve yoz olmak manasına gelen "vahşet"tir. Sâlik Hak ile ünsiyeti oranında halka (mâsivâyâ) yabancılaşır. Halk ile ünsiyet ettiği oranda da Hakk'a yabancılaşır. Üns, sevgilini kemalini zevkle seyretmektir; âşkın sevgilisi ile samimi olması, resmîliğin ortadan kalkmasıdır. (Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay. İst. 1977, s.548.) (Çeviren)

rumda ifadenin anlamı şöyle olur: "Sevdiği kendisine nimetler ih-san etse de etmese de sevenin himmeti daima sevdiğinedir."

"Sadece sevilen Zât'a ilgi duyması" ifadesinden kasıt da şu ili şeyden biridir:

1. İlginin sadece sevilene hasredilmesi.

2. Sevenin, sevgide fenâ bulup yok olması, sevdiğinin güzelli-klerini anmaktan kendi varlığını ve sıfatlarını unutması.

Bizce kasıt, tevhit ve muhabbeti sadece sevdiğine has kılmasıdır.

E. Fena Vadilerinin İlki Olarak Muhabbet

"Menâzil" müellifi şöyle demiştir: "Muhabbet, fenâ vadilerinin ilki; kendisinden mahv (yok oluş) menzillerine doğru inilen bir te-pe; avâmın öne geçmiş olanlarıyla havâssın mübtedilerinin karşı-laştığı son menzildir."

Muhabbeti, fenâ vadilerinin ilki kabul etmiştir. Çünkü bu ma-kamda sevenin tasa ve düşüncelerinin başka şeylerle de ilgilenme vasfı kaybolur. Sevende yok olan ilk vasf, sevdiği dışındaki şeyler-le ilgili tasa ve düşüncelerdir. Çünkü onun kalbi tamamen sevdiği-ne doğru akınca peşi sıra tasa ve düşünceleri de O'na doğru akıp gitmiştir.

"Mahv menzilleri" ifadesinden kasıt şu makamlardır:

1. Allah'ın fiilleri karşısında diğer tüm fiillerin mahv/-yok olması: Sevenin -Allah'ın fiilleri dışında- ne kendisine ne de başkasına ait hiçbir fiil müşahede etmemesi.

2. Kulda var olan tüm sıfatların mahv/yok olması: Ku-lun, o sıfatları, kendisini var edeni, yoktan yaratana tanımaya, O'nun birliğini/vahdâniyetini ve sıfatlarını anlamaya çalışması için ödünç verilmiş birer emanet, bağışlanmış birer hibe olarak görme-

si; kendi diriliği vasıtasıyla Rabbinin diriliğinin manasını anlamaya çalışması; kendi bilgisi, kudreti, iradesi, duyması, görmesi, konuşması, öfkesi ve hoşnutluğu vasıtasıyla Rabbinin bilgisi, kudreti, iradesi, duyması, görmesi, konuşması, öfkesi ve hoşnutluğunun manasını anlamaya çalışması. Çünkü bu sıfatlar kendisinde bulunmaysaydı Rabbinin sıfatlarını da anlayamazdı.

Bu durum, İsrailî rivayetlerden birinde geçen şu yorumdur: "*Kendini tanı ki Rabbin tanıyasın.*"

Kulun sahip olduğu sıfatlar, aslında ilahî sıfatların kulda olan birer izidir. Çünkü bunlar Hakk'ın fiillerinin birer eseridir. O'nun fiilleri ise esmâ ve sıfatlarının gereğidirler. Yani her şey O'nun fiillerine, O'nun fiilleriyse esmâ ve sıfatlarına döner.

Kul bu makamda, kendi sıfatlarını ve hakiki olmayan kendi varlığını görmez olur. Sadece Mabud'unun sıfatlarını, O'nun hakiki olan varlığını idrak eder. Zira Allah kuldaki sıfatları, bunlarla Rabbine ulaşınsın ve O'nu tanınsın diye ona vermiştir. Bunu yapmadığı takdirde kul, kendi marifetullah yolunu kendisi kapatmış olur ve kendindeki bu sıfatlar, yok hükmünü alır. İşte bu sebeptendir ki Allah'tan gafil olan kişiler, sağır, dilsiz, kör, ölü ve akıl yoksunu diye tavsif edilirler.

3. Kulun bizzat (müstakil varlığının) mahv/yok olması:

Bu, ezeli ve ebedi tek varlığın Allah olduğuna; O'nun, kendisinden önce hiçbir şey olmayan "İlk", kendisinden sonra da hiçbir şey olmayan "Son" olduğuna; O'nun dışındaki her şeyin ancak O'nunla kaim ve O'nun bir eseri olduğuna; O'nun varlığının, vacip ve hakiki tek varlık olduğuna; O'nun ezeli ve ebedi tek varlık olduğuna şahit olmaktır.

Kulun bizzat mahv/yok oluşu ancak şu iki yönüyle sahihtir:

1. Kulun zâti yani müstakil varlığının olmayışı: Bu yönüyle kulun yok olmasında hiçbir şüphe yoktur. Çünkü Allah dışında kendi

kendine, bağımsız olarak var olan hiçbir varlık yoktur. O'nun dışındaki her şey, ancak O'nun var kılmasıyla var olmuştur.

2. Müşahedelerdeki yok oluş: Bu durumda kul, Allah dışındaki failleri; O'nun sıfatları dışındaki sıfatları; O'nun varlığı dışındaki varlıkları algılamaz olur. Çünkü Allah'ı müşahade etmenin mükemmeliği, başka şeyleri müşahade etmekten onu alıkoyar.

Kulun varlığının her yönüyle tamamen mahv/yok olduğu anlayışı ise zındıkların ve ittiyadiyye fırkasının (vahdet-i vücud taraftarlarının) mahv anlayışıdır. Menâzil müellifi ve Allah'ın tüm veli kulları, hem hâl hem de akide itibarıyla böyle bir fikirden beridir.

Menâzil müellifine göre asıl gaye mahv ve fenâ menzillerine ulaşmak olduğundan muhabbeti, kendisinden mahv menzillerine doğru gidilen bir tepe olarak kabul etmiştir. Asıl gaye olarak muhabbeti kabul edenlere göre ise mahv menzilleri, kendisinden muhabbetin ruhuna doğru tırmanılan vadilerdir. Sahih bir muhabbetten sonra sadece beka menzilleri vardır. Fenâ ve mahv ise sadece beka menziline giden yoldaki vadiler ve tepeler gibidirler.

"Muhabbet makamı, avâmın öne geçmiş olanlarıyla, havâssın mübtedilerinin karşılaştığı son menzildir."

Bu ifade, müellifin zikrettiği ilkeye dayanır. Bu ilke de şudur: Muhabbet, kendisinden fenâ vadilerine doğru inilen bir tepe gibidir ve aynı zamanda fenâ vadilerinin de ilkidir. Tarifte geçen *"Avâmın öne geçmiş olanları"* ifadesinden kasıt, muhabbet makamının son mertebesinde olanlardır. *"Havâssın mübtedileri"* ifadesinden kasıt ise fenâ makamını başlangıç mertebesinde olanlardır. Fenâ makamı, muhabbet makamlarının sonuncusuna bitişiktir. Bu sebeple bu menzil, avâmın öne geçmiş olanlarının, havâssın mübtedilerine ancak yetişip de onlarla karşılaştıkları son menzildir.

Bu söylediklerimiz müellifin ifadesinin şerhidir. Aynı görüşte olmayan diğer bir gruba göre ise durum onların söylediğinin tam

aksinedir yani bu menzilde, fenâ makamının öne geçenleri muhabbet makamının müptedilerine ancak yetişebilir ve onlarla karşılaşılır. Çünkü muhabbet erbâbı, fenâ erbâbından öndedir, daima kervanın öncüsüdür. Bu görüş, muhabbette beka ehli olanların fenâ ehli olanlardan daha üstün bir halde oldukları kabulüne dayanır. Bizce de doğru olan budur. En iyisini Allah bilir.

F. Allah Sevgisi Dışındaki Sevgiler Hevesten İbarettir

"Menâzil" müellifinin "Onun dışındaki sevgiler ise başka şeylere duyulan heveslerdir." sözü şu anlama gelir: Allah sevgisi dışındaki sevgiler, mahlûkatın, elde etmek istedikleri şeylere duydukları heveslerden ibarettir. O'nu sevenler ise, O'nun köleleridirler. Kölenin hem kendisi hem çalışması hem de menfaati efendisinin mülküdür. Zaten O'nun efendisinin olan bir şeyi bedel olarak yine ona nasıl verebilir ki? Bir işçi yaptığı bir işin ücretini alınca çekip gider ama köle, efendisinin kapısından asla ayrılamaz. Gerçek kölelik de sadece halis muhabbet sahiplerinin köleliğidir. Dünya ve Âhiret şerefini elde edenler de onlar, her iki cihanda güvende ve doğru yolda olanlar da onlardır.²⁶⁰

G. Muhabbette Fâni Olma Makamı

Ebu'l-Abbas şöyle demiştir: "Kuldan (sadır) olan her şey, ancak onun acziyet ve muhtaçlığına yaraşan bir eksikliktir. Hakikat ise Allah'ın kâim kılmasıyla kâim olmak, O'nun sevmesiyle sevmek, O'nun bakmasıyla bakmaktır. Öyle ki ortada ne bir isim, ne bir görüntü, ne bir bakış, ne bir tarif, ne bir sıfat, ne de bir zaman kalır. Sağır, dilsiz ve kör bir halde divan-ı ilahîde hazır bulunurlar."

Bahsedilen bu makam son devrin mutasavvıflarından birçoğunun işaret ettiği fenâ makamıdır. Bunlar bu makamı en büyük gaye, nihâî hedef kabul etmişler, onun altındaki tüm makamları bu

²⁶⁰ Medâricü's-sâlikîn, s. III, 18.

makama ulaştıran birer merdiven olarak görmüşlerdir. Onlara göre muhabbet makamının son menzili, fenâ vadilerinin ilkidir ve bu menzil adeta kendisinden mahv menzillerine doğru inilen bir tepedir. Muhabbet makamı, avâmın öne geçmiş olanlarının, havâssın mübtedilerine ancak yetişip de onlarla karşılaştıkları son menzildir.

Görüldüğü gibi bu görüşte olanlar, muhabbeti asıl gaye değil, sadece menzillerden bir menzil olarak görmüşler; fenâ ashabının uğradığı ilk vadi ve kendisinden mahv menzillerine doğru inilen bir tepe olarak kabul etmişlerdir. Onlara göre muhabbet makamı asıl gaye olmadığı gibi, muhabbet ehli de ancak avâmın öne geçmiş, mesafe katetmiş olanlarıdır. Fenâ ehlinin ilk mertebede olanları dahi onların önündedir. Çünkü fenâ ehlinin ilk mertebesinde olsalar dahi artık havâstandırlar. Diğerleri ise mesafe katetmiş olsalar dahi henüz avâmdandırlar.

Tüm bu görüşleri onların, fenâ makamının daha ötesinde bir gaye ve daha üstünde bir kemal noktası olmayan en yüksek gaye olduğu şeklindeki kabullerine dayanır. Bu fikrin ne anlama geldiği ve doğru olanın ise hangisi olduğu ise -Allah'a hamd olsun ki- açıkça ortadadır.

Ebu'l- Abbas'ın yukarda geçen "*Kuldan (sadır) olan her şey, ancak onun acziyet ve muhtaçlığına yaraşan bir eksikliktir.*" sözü hakkında şunlar söylenebilir: Allah'ın sevdiği "kulluk" vasfı, kula, güzel bir amelde bulunmayı nasip eder de kul da o ameli gerçekleştirir, onu gerçekleştirmede kendisini muvaffak kılanı görür, O'nun lütuf ve nimetlerinin farkında olursa bunda nasıl bir noksanlık ve kusur olabilir ki? Asıl noksanlık ve kusur, o ameli gerçekleştirme hususunda Rabbinin yardım ve tevfikini görmemesi değil midir? Kulun bunu görememesi, her yönüyle Allah'a muhtaç olduğunu bilmesine engel olur. Fakat Dostu ve Yaratıcısı olan Rabbine muhtaç olduğunu, tüm harekât ve sekenâtının (yani tüm fiillerinin) O'na bağlı olduğunu bilmesinde ve halisane bir kulluğa ulaşmak için O'nun yardımını dilemesinde asla bir noksanlık ve kusur yoktur.

"Hakikat ise Allah'ın kâim kılmasıyla kâim olmak, O'nun kendisini sevmesiyle sevmek, O'nun kendisine bakmasıyla bakmaktır. Öyle ki ortada ne bir isim, ne bir görüntü, ne bir bakış, ne bir tarif, ne bir sıfat, ne de bir zaman kalır. Sağır, dilsiz ve kör bir halde divan-ı ilahîde hazır bulunurlar." ifadesiyle ilgili olarak Ebu'l- Abbas'a şu iki şey söylenebilir:

1. Bu sözle eğer kulun ancak Allah'ın onu ayakta tutmasıyla ayakta durabileceğini, ancak Allah'ın onu sevmesiyle onun da Allah'ı sevebileceğini, ancak Allah'ın ona nazar etmesi/bakmasıyla onun da kalbiyle bakarak O'na dönebileceğini kastediyorsan bizce de bu bir hakikattir. Çünkü Allah'tan olan, kuldaki olanın önüne geçmiştir. İlk önce O, kulunu sevmiş sonra da kulu O'nu sevmiştir. Kendisine itaat etme hususunda kulunu kaim kılmış, kul da O'nun kaim kılmasıyla O'na itaat etmiştir. Kendisi kula nazar etmiş, kul da O'na yönelmiş; önce kendisi kula dönmüş sonra da kulu O'na dönmüştür.

2. Fakat bu sözle, bu makamda kulun tüm fiillerinin yok olduğunu ve onun hiçbir şeyi kendisine ait görmediğini, kulun değil de bizzat Allah'ın kendi kendisini zikrettiğini, O'nun kendi kendisini Tevhid ettiğini, kendi kendisini sevdiğini kastediyor ve tüm sebepler ve görüntülerin aslında hariçte yok olmadığı halde kul nazarında yok olduğunu söylüyorsa bizce "Daha ötesinde bir kemal mertebesi olmayan asıl kemal budur" şeklindeki bu iddia, bunu savunanın, zevki ve vecdi dışında hakkında hiçbir delil gösteremeyeceği mesnetsiz bir iddiadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu, asıl gaye değildir. Kulun gayesi yolun ortasında olmak/aşırı uçlara kaçmaktır. Zira her şeyi, Allah'ın belirlediği seviye ve yerde, olduğu gibi görmek, en kâmil ve tam olan davranıştır. Bu konuda birçok delil bulunmakla birlikte Allah'ın kâfirler için saydığı bazı sıfatları belirtmek yeterlidir. Allah onları "sağırlar, dilsizler ve körler" diyerek kınamaktadır. Bu sıfatlar, kemal ve övgü sıfatları değil, eksiklik ve kınama sıfatlarıdır. Zira gerçek kemal, işitmek, görmek, akletmek,

tam bir temyiz kabiliyetine sahip olmak, her şeyi Allah'ın koyduğu gibi yerli yerine koymak ve O'nun, arasını ayırt ettiği şeylerin arasını ayırt etmek değil midir? Bütün iş, furkan/ayırdetmek, temyiz etmek ve teybin/açığa çıkarmaktır. Temyiz be tefrik yeteneğinin tamlığı oranında kulun hâli daha kâmil, seyri daha sahih, yolu ise daha doğru ve hedefe daha yakın olur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun.²⁶¹

3. MUHABBETİ ÇEKEN VE CELBEDEN SEBEPLER

A. Muhabbeti Çeken Sebepler

Muhabbeti celbeden ve vacip kılan sebepler on tanedir:

1. Kur'an okumak, ayetlerin manasını ve meramını anlamaya çalışmak; tıpkı birinin, ezberleyip de şerhini yaptığı bir kitabı, müellifinin meramını anlamak için iyice düşünmesi gibi ayetleri de derinlemesine düşünmek.

2. Farzlar dışında birtakım nafile ameller de işleyerek Allah'a yaklaştırmaya çalışmak. Zira nafile ibadetler kulu sevilme derecesine ulaştırırlar.

3. Her durum ve şartta Allah'ı anmaya devam etmek, dil ve kalple, amel ve halle O'nu anmak. Çünkü kulun muhabbetteki nasibi, O'nu anmadaki nasibi kadardır.

4. Heva ve heves kendisine üstün gelmeye çalışsa da Allah'ın sevdiği şeyleri kendi sevdiği şeylerin üstünde tutmak; tırmanmak ne kadar zor olsa da O'nun sevdiği şeylere doğru tırmanmaya çalışmak.

5. Kalbin, Allah'ın esmâsını ve sıfatlarını mütalaa etmesi, kâinattaki yansımalarını gözlemlemesi ve anlamaya çalışması, esmâ ve sıfat bahçelerinde gezinip durması. Zira Allah'ı, esmâsı, sıfatları

²⁶¹ Tarîku'l-hicreteyn, s. 587.

ve fiilleriyle tanıyan kimse hiç şüphesiz O'nu sever. İşte O'nun esmâ ve sıfatlarını ta'til etmeleri (içini boşaltmaları, yok saymaları) sebebiyledir ki Muattıla, Firavniye ve Cehmiye taraftarları olanlar, kalplerin sevgiliye vuslatına engel olan yol kesici eşkiyalar olmuşlardır.

6. Allah'ın iyilik ve ihsanını, gizli ve açık nimetlerini müşahade etmek. Bu da Allah sevgisine götüren bir başka etkindir.

7. Kalbin Allah'ın huzurunda tamamen yatışması, huzur bulması. Bu, Allah sevgisini celbeden en büyük vesiledir.

8. Cenab-ı Hakk'ın dünya sēmasına nüzul vaktinde yani seher vaktinde O'nunla baş başa kalmak; o saatte O'na niyazda bulunmak, kelimasını okumak, O'nun huzurunda kalple meşgul olmak ve kulluk edebiyile edeplenmeye çalışmak, tüm bunları istiğfar ve tövbeyle hitama erdirmek.

9. Allah'ı seven sadık kullarla oturup kalkmak ve meyvenin güzelini seçerek toplamak gibi onların sözlerinin güzel meyvelerini toplamak. Onların yanındayken bir maslahat görmedikçe, kendine veya başkasına bir faydasının olacağını düşünmedikçe konuşmak.

10. Kalple Allah arasına giren her türlü şeyden uzaklaşmak.

Allah'ı sevenler bu on vasıtayla birçok menzile ulaşır, Sevgili'nin huzuruna varırlar. Tüm bu halleri elde etmenin özü ise şu iki şeydir: **1. Rûhen bu hallere müsait ve hazırlıklı olmak, 2. Basiret gözünü açık tutmak.** Başarı Allah'tandır.²⁶²

B. Muhabbetin Kaynağı

Ebu'l-Abbas şöyle demiştir: "Avamın Allah sevgisi, minnet duygularından kaynaklanan, sünnete tabi olmakla karar bulan ve muhtaçlık duygusuyla O'na yöneldikçe gelişen bir sevgidir."

²⁶² Medâricü's-sâlikîn, s. III, 17.

"Minnet duygularından kaynaklanan" yani bu sevgi kulun, Allah'ın açık ve gizli nimetlerine mazhar olmasından ve O'na karşı minnet duyguları hissetmesinden kaynaklanır. Kulun Allah sevgisi, Allah'ın ona bağışladığı nimetlerin farkında olması oranında kuvvetlenir. Çünkü kalpler, kendisine iyilik edeni sevecek, kötülük yapandan ise nefret edecek şekilde yaratılmıştır. Kula gelen iyiliklerin tümü ise Allah'tan, kötülükler ise şeytandandır. Kulun O'ndan gördüğü en büyük nimet ise Allah'ın ona, Allah'ı sevmeye ve bilme, rızasını isteme ve O'na tabi olma imkânı vermesidir. Bu da Allah'ın, onun kalbine attığı bir nur sayesinde olur. Bu nur, kulun kalbinde ve zâtında deveran edince/dolaşıp durunca onun zatını aydınlatır ve kul da bu aydınlıkta kendi kendisini görür ve kendisine hibe edilmiş olan manevî olgunlaşma ve güzelleşme yeteneğinin farkına varır. Himmeti bu nurla meşgul olur, azmi bu nurla güçlenir, nefsinin ve karakterinin karanlıkları bu nurla dağılır. Çünkü nur ve karanlık birleşmeye görsün, mutlaka biri diğerini kovar. Sonuç olarak bu nurla ruh, heybet ve üns duyguları arasında ilk ve asıl Sevgiliye doğru yükselir.

Bu nur, Mukarrabîn-i Sabikin'in²⁶³ kalbinde olursa güneş misali; Ashâb-ı Yemin²⁶⁴ denen erdemli kulların kalbinde olursa dolunay misali; sair mü'minlerin kalplerinde ise yıldız misalidir. Bu son gruptaki mü'minlerin kalplerindeki yıldızlar arasında da fark olup bu fark Zühre²⁶⁵ ile Süha'nın²⁶⁶ farklılığı gibidir.

Ebu'l-Abbas "Sünnete tabi olmakla karar bulan" demektedir. Yani bu muhabbetin sebatı/sürekliliği, Allah'ın Elçisi'nin (s.a.s.) amellerine, sözlerine ve ahlakına tabi olmaya bağlıdır. Muhabbetin

²⁶³ Hayırda öncü olup Allah'a en yakın olan mü'minler. Bakınız: 56/Vakıa Suresi, 10-26.

²⁶⁴ Bakınız: 56/Vakıa Suresi, 27-40.

²⁶⁵ Zühre: Güneşe yakınlık bakımından ikinci olan gezegen, Çobanyıldızı, Venüs.

²⁶⁶ Sühâ: Büyükayı takımyıldızının en küçük ve diğerlerine nazaran ışığı az olan yıldızı.

sürekliliği ve gücü bu bağlılığın fazlalığı oranında; eksikliği de bu bağlılığın eksikliği oranında gerçekleşir. Çünkü hem seven hem de (Allah nezdinde) sevilen olma sonucunu doğuran etken bu bağlılık ve ittibadır. Hem seven hem de sevilen olmadan da iş tamam olmaz. Çünkü senin Allah'ı sevmen tek başına yeterli bir şey değildir. Asıl önemli olan O'nun seni sevmesidir. Sen gizlide ve açıkta, O'nun Habibi'ne tabi olmadıkça, Habibi'nin bildirdiklerini tasdik etmedikçe, emirlerine itaat etmedikçe, çağrısına uymadıkça ve her zaman ona itaati tercih etmedikçe Allah da seni asla sevmez. Sen başkalarının hükümlerini terk edip O'nun elçisinin hükümlerine sarılmadan, başka varlıkları sevmeyi terk edip O'nun elçisini sevmeyi, başkasına itaati terk edip elçisine itaat etmeden Allah seni sevmez. Bunları gerçekleştirmediikten sonra boşuna kendini yorma; dilediğin tarafa git, bir nur ara! Ama yine de hiçbir şey bulamazsın.

Ayetteki şu ifadeyi düşün: "*Bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin*"²⁶⁷ Yani önemli olan Allah'ın sizi sevmesidir, sizin O'nu sevmeniz değil! O'nun sevgisini de ancak Habibi'ne tabi olarak elde edebilirsiniz.

Ebu'l-Abbas'ın "*Muhtaçlık duygusuyla O'na yöneldikçe gelişen*" sözüne gelince: "Fâkat (yoksulluk, muhtaçlık)" duyguları ile Allah'a yönelmek, kulun, muaf olduğu halde ve kendisini hiçbir amel işlememiş görerek daha fazla amel işlemekle Rabbine yönelmesidir. Hatta kulun tam bir iflas ve fakr duygusu içerisinde O'na yönelmesidir, çağrısına icabet etmesidir. Çünkü sürekli muhtaçlık ve yokluk düşüncesi kulun, kendisi hakkında bir amel, hâl ve makam iddiasında bulunmasına engel olur ve kul mahzâ iflas ve yokluk duyguları içinde Rabbinin huzurunda el bağlar. İşte muhabbetin böyle bir müşahede ve bir yöneliş ortamında neşvü nema bulacağına hiçbir şüphe yoktur. Bu ne üstün bir makam, ne yüce bir müşahede!

²⁶⁷ 3/Al-i İmran, 31.

Kul için ne kadar da faydalı, ne kadar da muhabbeti celb eden bir hâl! Yardımı dilenecek olan/müstean elbetteki Allah'tır.

Ebu'l-Abbas şöyle demiştir: *"İkinci mertebe, Hakk'ı, onun dışındaki her şeye tercih etmeye sevk eden, hakkı dilden düşürmeyen ve kalbin her zaman ve her şeyde hakkı görmesini sağlayan bir sevgidir. O'nun ayetleri hakkında düşünmekten ve çeşitli manevî makamlarla kişinin kendini eğitmesinden kaynaklanan bir sevgidir."*

Bahsedilen bu mertebe, sebebi ve gayesi itibariyle bir önceki mertebeden daha yücedir. İlk mertebedeki muhabbetin sebebi Allah'ın ihsan ve nimetlerine şahit olmak iken bu mertebedeki muhabbetin sebebi ise O'nun sıfatlarını mütalaa etmek, işitilen ayetlerini (Kur'an'ı) ve gözle görülen ayetlerini (mahlûkatını) tefekkür etmek, seyr-u sülûk makamlarında meleke kesbetmek, bu makamlarla kendini eğitmektir. Bu sebepledir ki bu mertebenin hedefi bir önceki mertebenin hedefinden daha yücedir.

"Bu sevgi, Hakk'ı, onun dışındaki her şeye tercih etmeye sevk eden bir sevgidir." Yani bu sevgi, kemali ve kuvveti sebebiyle böyle bir sonuca götürür; sevenin, Rabbi uğruna başka şeyleri terk etmesini, başka şeyleri O'na değil, O'nu başka şeylere tercih etmesini gerektirir; O'nun zikrini dilden düşmez kılar. Çünkü her kim bir şeyi severse o şeyi çokça anar, aklından çıkarmaz.

"Kalbin her zaman ve her şeyde hakkı görmesini sağlayan bir sevgidir." Çünkü Allah, kalbi tastamam istila etmiş ve kalp, O'na öylesine bağlanmıştır ki artık O'nun dışında hiçbir şeyi görmez.

"Allah'ın sıfatlarını mütalaa etmekten kaynaklanan bir sevgidir." Yani bu muhabbet, öncelikle O'nun sıfatlarını kabul etmeye bağlı; ikinci olarak bu sıfatları iyice bilmeye ve anlamaya bağlı; üçüncü olarak bu sıfatların ibarelerinde/lafızlarında "tahrif" (aslından saptırma) ve "ta'til"den (içini boşaltma, yok sayma) uzak durmaya bağlı; dördüncü olarak da bu sıfatların manalarında "temsil"

(başka varlıklara benzetme) ve "tekyif'ten (keyfiyetini belirleme) uzak durmaya bağlıdır. Bu dört unsur gerçekleşmedikçe, kulun, sahih bir Allah sevgisine ulaşmasını sağlayan, Allah'ın sıfatlarını müşahade etme hâli gerçekleşemez. Kul, kalben bu sıfatları ne kadar iyi anlar ve manalarını bilirse, o sıfatların sahibine olan sevgisi de o kadar artar. Bu sebeptir ki, Allah'la kul arasındaki muhabbet yolunun yol kesen eşkıyaları olan Cehmiye taraftarları ile Hakk'ı seven mü'minler, birbirleriyle kanlı bıçaklıdırlar.

"O'nun ayetleri hakkında düşünmekten kaynaklanan bir sevgidir." Yani O'nun gözle görülen ve kulakla işitilen ayetlerine ibret ve tefekkür nazarıyla bakılmasından kaynaklanan bir sevgidir. Müşahade edilen veya işitilen ayetlerin her biri Allah sevgisine götürün güçlü birer etkidir. Çünkü bu ayetler, kemalinin ve celalinin sıfatlarını, "Tek Rab" ve "Tek İlah" olduğunu, hikmetini ve iyiliğini, ihsanını ve lütfunu, cömertlik ve keremini, rahmetinin genişliğini, nimetlerinin eksiksizliğini gösteren delillerdir. Bu ayetleri sürekli tefekkür etmek, hiç şüphesiz O'nu sevmeye götürür. Manevî makamlarda kulun kendini eğitmesi de böyledir.

Zira İslam, iman ve ihsan makamlarında tecrübe ve meleke sahibi olanın Allah sevgisi daha kuvvetli olur. Çünkü Allah'ın ona olan sevgisi daha tamdır; Allah da bir kulu sevdiği zaman ise onun kalbine Allah'ı sevme hissini yerleştirir.

Ebu'l-Abbas şöyle demiştir: "Üçüncü mertebedeki sevgi, kalpleri ele geçiren, tanımlamaları kesen, işareti defeden ve tarif etmekle bitmeyen bir sevgidir." Yani bu mertebedeki muhabbet, sevdikleri varlığın cemalinin kendilerine görünmesi sebebiyle sevenlerin kalplerini kapıveren/ele geçiren bir sevgidir. Şeyh (Ebu'l-Abbas) bu ifadeyle muhabbet ve müşahadede fenâ makamına işaret etmektedir. Çünkü tarifler/ibareler bu mertebedeki muhabbetin eşğine varınca kesiliverir; işaret de bu muhabbete ulaşamaz. Bu muhabbet, kelimeler ve işaretlerin üstünde, ötesinde bir muhabbettir.

Onlara göre üçüncü mertebedeki bu muhabbetin hakikati, hâdis (sonradan yaratılmış) olan şeylerin kıdemde (ezelilikte) fenâ bulması, sevenlerin kalplerinde açığa çıkan hakikat nurunun aydınlığında, tüm resimlerin sönüp kaybolması ve bu nurun, sevendeki muhabbeti tarif ve tavsif etmeye ya da işaretle göstermeye engel olmasıdır. Bu durumda seven, kendisinde hissettiği şeyleri tarif etmeye güç yetiremez. Çünkü hissettiği o şeyler fehmini (idrâk, anlayış) ele geçirmiştir ve bilindiği gibi tarif etmek de fehme bağlı bir durumdur. Seven aynı zamanda bu durumda hiçbir şeye işaret de edemez.

Onlara göre ibare (tarif), işaret etmenin altında bir durumdur. Bu sebeptendir ki müellif üçüncü mertebedeki sevgiyi anlatırken "İbareyi kesen, işareti de defeden bir sevgidir" demiştir. Çünkü normalde muhabbet makamlarında ibare mümkünken bu makamdaki sevgide ne işaret mümkündür ne de ibare mümkündür. Onlara göre "Tevhid-i fenâ" makamında tarif de işaret de mümkün değildir. Öyle ki bu makamda, muhabbet hakkında ne bir tarif ne bir isim ne de bir işaret kalır. Zaten asıl gaye de bu seviyeye ulaşmaktır.

Bize göre ise, "Tevhid-i muhabbet", onların işaret ettikleri tevhitte daha kâmil, makam olarak daha üstün ve müşahede açısından da daha yücedir. Çünkü Tevhid-i muhabbet makamı, resullerin, nebilerin ve Allah'a yaklaştıran has kulların makamıdır.

"Tevhid-i fenâ" makamı, Tevhid-i muhabbet makamının çok altındadır. Çünkü resullerin ve nebilerin makamı değildir. Zira resul ve nebilerin tevhitleri, beka ve muhabbet tevhididir; fenâ, gaybet,²⁶⁸ sekr,²⁶⁹ ve yok oluş tevhidi değildir.

²⁶⁸ Gaybet: Kendini kaybetme, kendinden geçme. Hak'tan gelen feyz ve tecellinin çokluğu ve kuvveti sebebiyle sâlikin, çevresinin ve bizzat kendisinin ne yaptığını fark edemeyecek şekilde kendini kaybetmesi. (Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay. İst. 1977, s. 202.) (Çeviren)

Fenâ erbabına göre, seven kişi tam olarak Tevhid-i fenâyâ ulaşamadığı ve kendisi için henüz muhabbetin tarifleri mevcudiyetini sürdürdüğü için muhabbet makamı, ancak kendisinden fenâ vadilerine doğru inilen bir tepecik olabilir.

Tahkik ve basiret erbabı nezdinde ise hiç şüphesiz doğru olan şudur: Muhabbetin dili daha tam, makamı daha kâmil, hâli daha şerefli dir. Muhabbet ehli sekrden sonra sahve (ayık olma hâli), telvinden (çok renklilik) sonra temkine (sübut, kararlılık, pekişmişlik), fenâdan sonra bekaya erenlerdir. Onların lisanı tüm lisanların yerini tutabilecek, beyanları tüm zevkleri açıklayabilecek güçtedir. Makamları tüm makamlardan daha yücedir ve bu makamda olanlar diğer tüm makamlardakilerden daha emin bir konumdadırlar. Çünkü onların makamı diğer tüm makamların reisi dir.

Muhabbetin tariflerinin sonsuz olması ise onun her bir makamda farklı bir şeyle ilgi ve bağlantısının olması sebebiyledir. Çünkü muhabbet her makamın hem ruhu hem taşıyıcısıdır. Sâliklerin ayakları ancak onunla hareket eder. Muhabbetin, her adım, her hâl ve her makamla bağlantısı mevcuttur. Bu sebeple dir ki o, tarif etmekle bitmez; onun nice tarifi vardır.

Ebu'l-Abbas şöyle demektedir: "(Üçüncü mertebedeki) Bu sevgi, Allah sevgisinin zirvesidir. Bunun altındaki sevgiler ise, dille anlatılabilen, yaratılışın/fitratın arzuladığı ve akılların da gerekli gördüğü sevgilerdir."

Ebu'l-Abbas bu ifadesiyle, şunu kastetmektedir: "Allah'a doğru yolculuk yapan sâliklerin zirvesi, üçüncü mertebedeki muhabbet hâlidir. Çünkü bu mertebedeki muhabbet, her türlü şaibe, hastalık ve niyetten uzaktır. Bu muhabbete ulaşan kişi, artık talep eden de-

²⁶⁹ Sekr: Sarhoşluk, mest olmak, kendini kaybetmek. Zahirî ve batınî kayıtları bir yana bırakıp Hakk'a yönelmek. Kuvvetli bir tecelli ile kendinden geçip ruhî bir haz ve zevke ermek. (Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay. İst. 1977, s. 458.) (Çeviren)

ğil talep edilendir. Başka mertebelerdeki muhabbet sahipleri ise sevdikleri varlıktan isteklerde bulunmaya devam ederler. Bu şekilde Allah'ın ihsan ve fiillerinin ne demek olduğu açıktır. O'nun sıfatlarını seven kişi de o sıfatları mütalaa etmekle ruhen lezzet almaya, kalben nimetlenmeye devam eder. Zira ruhların ve akılların, Allah'ın kemal ve cemal sıfatlarını mütalaa etmekten lezzet aldıklarında hiçbir şüphe yoktur. Bu iki mertebe böyleyken üçüncü mertebedeki muhabbet sahipleri ise hem Allah'ın ihsan ve fiillerini müşahade etmekten kaynaklanan muhabbeti hem de sıfatlarını mütalaa etmeye bağlı olan muhabbeti geçen, bunların geride bırakan kişilerdir." Daha önce de belirttiğimiz gibi Ebu'l-Abbas'ın bu fikri, onun, fenâ makamını asıl gaye olarak gören temel ilkesine dayanmaktadır.

Ebu'l-Abbas'ın *"dille anlatılabilen"* ifadesinden kastı şudur: Üçüncü mertebedeki sevginin altındaki sevgiyle sevilen şeyler dille nitelenebilen ve çokça tavsif edilebilen şeylerdir. Yani o şeylerin dille tarif edilmeleri mümkündür. Bu şeyleri *"fıtrat da arzular."* Üçüncü mertebe ise böyle değildir. Çünkü Allah dilemedikçe üçüncü mertebedeki muhabbete hiç kimse ulaşamaz. Zira kesbî değildir; sebepler vasıtasıyla elde edilemez. Dava edilmesi, istenmesi mümkün değildir. Bu sevgi, tüm bu durumlardan uzak ve üstündür.

"Akılların da gerekli gördüğü sevgilerdir." ifadesiyle de şunu kastetmektedir. Üçüncü mertebenin altındaki sevgiler aklın da gerekli/vacip gördüğü sevgilerdir. Gerçekten de müellifin dediği gibi, akıllar Allah sevgisini, can, aile, mal, evlat ve O'nun dışındaki her türlü şeyin sevgisinin önünde tutmanın gerekli olduğuna hükmeder. Akıllı böyle bir hükümde bulunmayanın aklına itibar edilmez. Çünkü akıl da, fıtrat da, şariat de, düşünce de Allah Teala'yı sevmenin, hatta sevgiyi O'na has kılmanın gerekliliğine hükmetmektedir. Tüm Peygamberler de aklın ve fıtratın bu hükmünü tasdik etmek ve desteklemek üzere gelmişlerdir.²⁷⁰

²⁷⁰ Medâricü's-sâlikîn, s. III, 36.

C. Muhabbetin Etkenleri ve Bağlantıları

"Etken (Dâ'î)" kelimesiyle bazen, peşinden irade ve meyil gelen duygu kastedilir ki bu duygu sevenle ilgili bir durumdur; bazen de bu kelimeyle, muhabbetin doğuran, muhabbet kendisine bağlı olan sebep kastedilir ki bu sebep de sevilenle ilgili bir durumdur. Biz bu kelimeyle her iki şeyi de kastetmekteyiz. Yani sevilende var olan ve sevgi doğuran özellikleri, sevendeki hisleri, sevenle sevilen arasında bağ olan ve iki mahlûk arasında olunca münasebet (ilgi) ve mülâemet (uyum) denen muvafakatı (uygunluk) kastetmekteyiz.

Burada üç şey mevcuttur: 1. Sevilenin vasfı ve güzelliği, 2. Sevenin sevilene karşı hislere, 3. Sevenle sevilen arasında ilgi ve uyum demek olan tenasüp (uygunluk). Her ne zaman bu üç husus güçlü ve kâmil olursa işte o zaman aradaki muhabbet de güçlenir ve sağlamlaşır. Muhabbetin eksikliği ve zayıflığı da bunların eksikliği ve zayıflığına bağlıdır. Sevilen eşsiz bir güzelliğe sahip olur, seven de bu mükemmel güzelliğin farkında olur ve her iki ruh arasındaki uyum da güçlü olursa işte böyle bir sevgi, bağlayıcı ve sürekli bir sevgidir.

Bazen sevilenin güzelliğinde bir eksiklik veya kusur olduğu halde seven onu eksiksiz ve kusursuz görürse aralarındaki sevgi de sevenin hissettiği güzellik nispetinde güçlü olur. Çünkü bir şeye duyulan sevgi, insanı kör ve sağır eder; seven, sevdiğinden daha güzel hiç kimsenin olmadığını zanneder. Anlatılana göre bir gün 'Azze binti Cemil²⁷¹, Haccac bin Yusuf'un huzuruna girince Haccac ona "Ey 'Azze, vallahi sevgilin Küseyyir'in dediği kadar güzel değilmişsin!" demiş, 'Azze de ona şöyle cevap vermiştir: "Ey Emîr, o beni, senin beni gördüğün gözle görmüyordu. Zira sevilen, sevenin gözünde ve gönlünde, başkasının gözünde ve gönlünde olduğun-

²⁷¹ 'Azze binti Cemil el-Ğifâriyye: Şair Küseyyir ile kendisi hakkında birçok olay anlatılır. Edîp bir kadındır. Aslen Medineli olup hicrî 85 yılında Mısır'da vefat etmiştir. (el-A'lâm, IV, 229.)

dan daha tatlı ve daha değerli görülür. Bak, şair bunu ne kadar da güzel ifade etmiş:

*Vallahi, anlamıyorum: Gerçekten de o,
Diğer tüm kadınlardan daha mı güzel,
Yoksa benim, aklım başımdan mı gitmiş?*

Bazen de sevgili, had safhada güzel olduğu halde, seven tam olarak bu güzelliğin şuurunda olmaz ve bu şuur eksikliği sebebiyle sevgisi zayıf olur. Sevgilinin güzelliğinin farkına varınca ise ona duyduğu sevgi kalbini esir alır. Bu sebeptendir ki kadınların, yabancı erkeklere karşı yüzlerini örtmeleri emredilmiştir. Çünkü yüzün açık olması güzelliğin tam olarak açığa çıkarılması olur ki bu durumda fitneye kapılma durumu olabilir. Kız istemeye gidenin, almayı istediği kızın yüzüne bakmasına izin verilmesi de bu sebebe mebnidir. Çünkü erkeğin, evlenmek istediği kızın güzelliğini görmesi, aralarında muhabbet ve ülfetin meydana gelmesi açısından önemli bir etkindir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Sizden biriniz bir kızla evlenmek istediği zaman ona baksın. Zira ona bakmasının aralarında ülfet meydana gelmesine etkisi büyüktür.*"²⁷² Karşı taraf güzel olduğu ve kişi de bunun şuurunda olduğu halde aralarında uyum ve ilgi oluşmamışsa aralarındaki sevgi güçlenmez hatta bazen hiç oluşmaz. Çünkü ruhlar arasındaki uyum, sevginin en büyük etkenlerindendir: "*Herkes kendisine uygun olana meyleder.*"

Uyum iki çeşittir: 1. Yaratılıştan gelen aslî uyum, 2. Yakınlıktan veya herhangi bir durumdaki ortaklıktan kaynaklanan geçici uyum. Hiç şüphesiz senin amacın kendisinin amacına uyan kişinin ruhu ile senin ruhun arasında bir muvafakat hâsıl olur. Amaçlar farklı olunca da muvafakat yok olur. Aslî uyum ise, ahlak ve mizaç birli-

²⁷² Ebu Dâvûd, 2082; Tirmizî, 1087; Nesâî, VI, 69-70.

ğidir, ruh benzerliğidir, her insanın kendisine benzeyen insana özlem duymasıdır. Çünkü her şey doğal olarak benzerini kendine doğru çeker. Yaratılış itibariyle benzer olan iki ruh da doğal olarak birbirini çekerler. Bazen bu çekme ve meyil, bir şeyin kendine has bir özelliği olur, illeti bilinemez, özel bir sebep bulunamaz. Mıknatısın demiri çekmesi böyledir. Hiç şüphesiz ruhların birbirini çekmesi, mıknatıs gibi cemadatın (cansız varlıklar) birbirini çekmesinden çok daha güçlü şekilde olmaktadır. Nitekim şöyle denmiştir:

O kadının sahip olduğu güzellikler, tüm güzelliklerin hammaddesidir

Erkeklerin kalplerini çeken bir mıknatıs gibidir.

Bu durum, bazılarını şöyle demeye sevk etmiştir: Aşk güzelliğe ve yakışıklılığa bağlı bir şey değildir ve güzelliğin yokluğu aşkın da yokluğunu gerektirmez. Zira sadece yaratılıştaki tabiattan gelen mizaç ve ruh benzerliğinden ibarettir:

Sevgi, ne güzellikten ne de yakışıklılıktandır,

O ancak ruhun ilgi duyması ve hoşlanmasıdır.

Kimileri şöyle demektedirler: Hakikatte aşk, öyle bir aynadır ki seven kişi o aynada, aslında kendi tabiatını ve zayıf noktalarını, sevdiğinin suretiyle görür. Gerçekte o, kendi ruhunu, tabiatını ve karşıdakinde bulunan, kendine benzeyen özellikleri sevmektedir.

Bazıları sevdiklerine şöyle demiştir: "Ben sende kendi ruhumun cevherini ve benzerini gördüm ve bu sebeple ruhum sana doğru aktı ve sana bağlandı. Ben aslında sadece kendi ruhumu sevmiş oldum." Bir açıdan bu söz doğrudur. Çünkü ilgi ve uyum, bir şeyin diğerine katılması ve eklenmesinin sebebidir. Buna delil olarak şu söylenebilir: Hayvanların en sevdikleri gıdalar kendi bedenlerinin cevherine en çok benzeyen ve onunla en uyumlu olan gıdalardır. Gıda ve gıdalanan arasındaki ilgi ve uyum ne kadar

kuvvetli olursa gıdalananın o şeye olan temayülü de o kadar kuvvetli olur. İlgi ve uyum azaldıkça da aradaki nefret artar. Bu durumun, güzellik ve yakışıklılık sebebiyle ilgi duymanın ötesinde bir durum olduğunda hiçbir şüphe yoktur.

Bu sebeplerden dolayıdır ki şerefli, temiz ve yüce olan ruhlar, bizzat kemal sıfatlarına âşık olurlar. Onların en sevdikleri şey, ilim, cesaret, iffet, cömertlik, iyilik, sabır ve sebatır. Çünkü bu şeylerle, kendi cevherlerinde mevcut olan sıfatlar arasında ilgi ve uyum vardır. Değersiz ve düşük olan ruhlar ise bunların tam aksinedir. Bu basit ruhlar, bu sıfatları sevmekten çok uzaktırlar. İnsanların çoğunu cömertlik ve iyiliğe sevk eden şey, bu iki şeye duydukları sevgi ve bunlardan aldıkları lezzettir. Nitekim Halife Me'mun şöyle demiştir: "Ben affı o kadar çok seviyorum ki artık affetmem sebebiyle bir ecir alamayacağımdan korkuyorum." İmam Ahmed İbn Hanbel'e "Sahip olduğun bu ilmi Allah için mi öğrendin?" diye sorulunca o da şöyle cevap vermiştir: "Allah için olan daima yücedir. Fakat ilim öğrenmek, bana sevdiren ve bu sevgi sebebiyle yaptığım bir iştir." Birisi şöyle demiştir: "Ben birisine bir şey verince verdiğim o şey sebebiyle sevinen o kişiden daha çok seviniyor, huzur buluyor ve vermekten lezzet alıyorum." Bu sebeptir ki cömert bazı insanlar şöyle övülmüştür:

Cömertlik yapınca onu bir titreme alıverir

Tıpkı yaş dalın sıcak rüzgârda titrediği gibi

Bir şair de şöyle demiştir:

Sen kendisinden bir şey isteyiverince

Sevinçten uçtuğunu görürsün onun

Sanki o sana vermiyor da

Sen ona veriyorsun

Cömertlerin çoğunun en çok sevdikleri şey de cömertliktir.

Verdikleri şeylere kendileri daha çok muhtaç olsalar dahi dayanamayıp onu başkasına verirler ve azarlayanın azarlamasına ne de kınayanın kınamasına aldırış ederler. Böylesine yüce gönüllü olanları, beşerin en güzeli olan kadınlar dahi etkileyemez, hayırlı işlerden alıkoyamaz. Zübeyr b. Bekkâr'ın -veya bir başka kişinin- hanımına "Ne mutlu sana! Senin hiç kuman yok." denince o da (kocasının kitaplarını göstererek) "Gördüğünüz şu kitaplar var ya, Allah'a yemin ederim ki bunlar nice kumadan daha beter!" demiştir.

Hocamız İbn Teymiye'nin kardeşi Aburrahman b. Teymiye, babasından şöyle bir olay nakletmiştir: Dedemiz, helâya giderken dahi bize "Şu kitabı al da yüksek sesle oku ki helâdayken de duya-yım." Baş ağrısı veya ateş gibi bir rahatsızlığı olduğunda bile kitapları başucundaydı. Ağrıları hafifleyince hemen okur, hastalık ağır basınca bırakırdı. Bu haldeyken bir gün yanına doktor geldi ve ona "Kendini böyle zorlaman caiz değil. Böylesine kendini zorlaman sağlığına kavuşmana engel oluyor." demişti.

Üstadımız İbni Teymiye şöyle dedi: "Bir gün bende bir hastalık baş gösterdi. Doktor bana 'Senin ilmî çalışmaların ve konuşmaların rahatsızlığını artırıyor.' dedi. Ben de ona 'ben bunlardan uzak kalmaya sabredemem; bak, sana senin uzmanlık alanındaki bilginle cevap vereyim: Ruh, sevinçli ve huzurlu olunca beden güçlenip de hastalığı yenmez mi?' dedim, doktor da 'Evet, dediğin gibi olur.' dedi. Ben de ona şöyle dedim: 'Benim ruhum da ilimle huzur buluyor ve ilimle meşgul olmakla tabiatım güçleniyor, rahatlıyor.' Bunun üzerine doktor da 'Bu bizim tedavi yöntemimiz dışında bir şey.' ya da benzeri bir söz söylemişti.

Kemal sıfatlarına âşık olmak, en faydalı ve en yüce aşktır. Bu aşk da ancak, ruhla bu sıfatlar arasında ilgi ve uyumun olmasıyla gerçekleşebilir. Bu sebeptendir ki en yüce ve en şerefli ruhlar, bu sıfatlara âşık olan ruhlardır.

*Sen, öldüren bir katilsin, her sevdiğini
Kendine seç yine haydi, seveceğin birisini*

Muhabbet, benzerlik ve uyumla gerçekleştiğinden ve onu ilk sebepten daha güçlü olan bir engel dışında hiçbir şey yok edemeyeceğinden, arada bir benzerlik ve uyum olmadığı halde var olduğu iddia edilen muhabbet, ancak belli bir menfaate yönelik bir niyetten ibarettir ve menfaate ulaşıncaya o muhabbet yok olur gider. Seni bir herhangi bir iş sebebiyle seven kişi o işini gerçekleştirdiğinde sana arkasını döndürür. Sevgisi belli bir gayeye yönelik olan kişinin sevgisi baki değildir. Eğer sevgisi, sevilende mevcut olan geçici ve değişken sıfatlara dayanıyorsa o sıfatların zevaliyle onun sevgisi de zail olur. Sevdiğindeki sıfatlar kalıcı sıfatlar olduğunda ise sevgiyi yok olmaya zorlayan bir etken olmadığı sürece sevenin sevgisi de baki kalır. Sevgiyi yok eden etken de sevenin ya halindeki değişikliklerdir ya da sevgiliden gördüğü eza ve sıkıntılardır. Bu eza ve sıkıntılar da sevgiyi ya zayıflatır ya da yok eder. Şair şöyle demiştir:

*Ey sevgili, sevgimin devam etmesini istiyorsan eğer
Öfkelendiğim zaman konuşma, eziyet etme bana
Zira biliyorum ki sevgi ve eziyet bir araya gelince bir kalpte
Sevgi hemencecik yok olur gider mutlaka*

Bu konuda iki görüş bulunmaktadır. Bir grup, sevgiliden görülen sıkıntıların gerçek sevgiyi yok edemeyeceğini, hatta gerçek sevginin, görülen cefa ve eziyetler sebebiyle eksilmeyeceğini ve yok olmayacağını söylemektedir. Onlara göre tam aksine, seven kişi sevgilinin eziyetlerinden lezzet alır. Nitekim Ebu's-Şîs²⁷³ şöyle demiştir:

²⁷³ Muhammed b. Ali b. Abdullah el-Huzâî, Ebu's-Şîs: Usta bir şairdir. Ömrünün sonlarında gözleri görmez olmuş, hicrî 196'da öldürülmüştür.

*Sana olan sevgim, durdurdu beni
Ne geri gidebiliyorum ne de ileri.
Küçümsedin sen beni, ben de küçümsedim kendimi
Ki değer verdiklerinden olayım, değil önemsemediklerinden
biri.
Düşmanlarıma benzedin, sen bu hâlinle
Artık onları da sevmeye başladım, zira
Senden nasibim aynı, onlardan nasibimle.
Seni sevdiğim için kınanmak bana zevk veriyor
Kınayanlar kınasın, ne de olsa her kınama bana, seni
hatırlatıyor*

Bahsettiğimiz birinci gruba göre işte hakiki sevgi budur. Zira bu sevgi uyumun son sınırını içeren bir sevgidir. Öyle ki artık bu seviyede olan kişi, kendisiyle sevgilisinin isteklerini bile bir görüyor. Sırf sevdiği kişinin, kendisini hor ve hakir görmesine uygun/muvafık olsun diye o da kendisini hor ve hakir görüyor, küçümsüyor. Sevdiğinin ona yaptığı eziyet, düşmanlarından gördüğü eziyete benzediği için artık sevdiğine benzeyen düşmanlarına sevmeye başlıyor. Her ne kadar insanın doğasına ters gelse de bu durum, tam bir sevginin gereği ve sonucudur.

İkinci grup ise şöyle demektedir: "Bilakis eziyet sevgiyi yok eder. Çünkü insan, kendisine iyilikte bulunanı sevecek, kendisine eziyet edenden ise nefret edecek fıtratta yaratılmıştır, bu onun doğasında mevcuttur. Diğer grubun söylediği şey kuru bir iddiadan ibarettir."

Bizce insafli olan ise şöyle demektir: Sevgilinin eziyetlerinden nefret etme ve onu sevme hisleri bir kalpte birleşebilir. Kişi, sevgilisinin şahsını sevmeye devam ettiği halde onun eziyetlerinden nefret edebilir. Vakıa da böyledir. Sevgi ve nefretten hangisi galip ge-

lirse diğerinin üstünü örter ve onu hâkimiyeti altına alır. Bu durumu şairin şu sözleri az da olsa ortaya koymaktadır:

*Bana 'Ateşe gir!' desen ve bilsem ki bu,
 Senin hoşnutluğuna bir vesile ya da sana ulaşmaya bir sebep
 Adımımı atarım ve girerim ateşe
 İster rehberliğin olsun bu senin, isterse saptırman.
 Bana kötülük yapman her ne kadar üzse de beni
 Bu niyetle de olsa sevinirim, beni hatırlamandan*

Bu sözlerin sahibi insafli davranmakta ve sevgilisinden gelen zarar her ne kadar kendisini üzse de bu şekilde bile olsa onun kendisini hatırlamasından lezzet aldığını ifade etmektedir. Bu normalin dışında bir davranıştır fakat ancak görülen eziyetin sevgilinin hoşnutluğuna ve ona yaklaşılmaya bir vesile olacağı durumlarda geçerlidir. Zira seven, bu şekilde de olsa gayesine ulaşınca bundan lezzet alır.

Bazı doktorların bana şöyle dediği olmuştur: "Ben, tadı kötü olsa bile, şifa vereceğini bildiğim ilaçtan lezzet alıyor, onu dilimin üstüne koyuyor ve severek emiyorum." İşte, sevenlerin, kendilerini sevgililerine ulaştıracak ve yakınlaştıracak olan sıkıntı ve zorluklardan aldıkları lezzet de böyledir. Onla vuslatı hatırladıkları ve içinde bulundukları durumun vuslata götürecektir olan bir vesile olduğunu bildikleri zaman, acılara katlanmak onlara zevk vermekte, tahammül etmek hoşlarına gitmektedir.

*Seni o kadar düşünüyor ki ne bir şey içiyor ne bir şey yiyor
 Senin yüzünün nuruyla aydınlanıyor, sözlerin ona yol gösteriyor
 Yolun yorgunluğu ve sıkıntılarından muzdarip olunca
 Sana kavuşma ümidiyle kuvvet buluyor.*

Özetle, muhabbet, benzerlik ve uyumu gerekli kılar. İman Ahmed İbn Hanbel, Müsned'inde şu olayı nakletmektedir: "Kureyş halkına gelen ve anlattıklarıyla onları güldüren bir kadın vardı. Bir gün bu kadın Medine'ye geldi ve kendisi gibi, işi gücü insanları güldürmek olan bir kadına misafir oldu. Hz. Peygamber (s.a.s.) 'O kadın kime misafir oldu?' diye sorunca Hz. Aişe (r.a.) 'İnsanları güldüren filan kadına misafir oldu.' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) Efendimiz 'Tüm ruhlar, toplanmış cemaatler (gibidir). Onlardan birbiriyle (önceden) tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar ayrılırlar.' buyurdu."²⁷⁴

Anlatıldığına göre Hipokrat'a eksik akıllı, edepsiz bir adamın kendisini sevdiği söylenmiş, bunu üzerine Hipokrat üzülmüş ve "Herhalde bazı huylarımız uyuşuyor ki beni seviyor." demiştir. Mütenebbi de bu durumu şöyle ifade etmiştir:

*Bir edepsizin beni kınadığını görürsen
Bil ki bu eleştiri benim faziletime bir delildir.*

Bazı doktorlar şöyle demişlerdir: "Aşk, aralarındaki uyum ve benzerlik sebebiyle bir ruhun diğer bir ruha katılmasıdır. Bir su, diğer bir suya karışınca artık onları ayırmak mümkün olmaz. İşte bu sebeptendir ki iki şahıs arasındaki sevgi öyle bir dereceye varır ki birinin acı çekmesiyle diğeri de acı çeker, birinin hasta düşmesiyle diğeri de hasta düşer."

Anlatıldığına göre çok sevdiği bir dostu olan bir adam vardı. Bu adam hastalanıp yatağa düştü. Bir gün arkadaşları kendisini ziyarete geldiler ve onun rahatladığını ve neredeyse iyileşmiş olduğunu gördüler. Adam onlara "Nereden geliyorsunuz?" diye sordu. Onlar da "Filan hastayı ziyaretten geliyoruz." dediler. Adam "O hasta mıydı ki?" diye sordu. Onlar da "Evet, hastaydı fakat bugün

²⁷⁴ Buhârî, 3336; Edebü'l-müfred, 901; Müslim, 2638; Ebu Dâvûd, 4834.

iyileşmiş." dediler. Adam da şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki ben de, bendeki bu hastalık da neyin nesi, diyor ve hiçbir sebep bulamıyordum. Fakat sevdiğim dostlarımdan birine mi bir şey oldu acaba diye düşünmüştüm. Bu sabah ise ben de kendimi çok iyi hissettim ve Allah'ın, sevdiğim o kişiye de şifa vermiş olmasını ümit ettim." Daha sonra adam, bir divit istemiş ve çok sevdiği o dostuna şöyle bir mektup yazmıştır:

*Hasta olmuştum ama ziyaretçiler bahsedene dek
 Senin hastalığından haberdar değildim.
 Sen hasta olmadıkça hastalık,
 Ne diye kapımı çalsın dedim
 Allah şifa verince sana, şifa verdi bana da
 Benle sen uyuştuk, her iki konuda.*

Bir adamın sevdiği bir dost hasta olmuş, ziyarete gidip de dostunu o halde görünce kendisi de hastalanıvermiş; sevdiği kişi iyileşip de kendisini ziyarete gelince onun iyileştiğini gören adamın kendisi de iyileşivermiş ve şu şiiri okumuştur:

*Sevdiğim hastalandı, ziyaret ettim onu
 Onun için üzölmekten hasta oldum eni sonu
 Sevdiğim ziyarete geldi beni
 İyileşiverdim ben, görünce onu.*

Tüm mahlûkatı şöyle bir gözden geçirince birbirini seven iki varlık arasında ya bir benzerlik ya da bir fiil, durum veya hedefte ortaklık olduğunu görürsün. Hedefler, sıfatlar, fiiller ve yollar ayrı olunca ise bu durumda kalpler arasında sadece nefret ve uzaklık olur. Bu durumu ifade etmek için Hz. Peygamber'in şu hadisi kâfidir: "Birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamette, birbirlerine şefkatte mü'minlerin misali, bir bedeninin misalidir. Ondan bir uzuv

rahatsız olsa, diğer uzuvlar uykusuzluk ve hararetle ona iştirak ederler."²⁷⁵

Bu dediklerimize karşı şöyle itiraz edilebilir: "Bu dediklerin, bir şahsın bir başka şahsı sevmesi durumunda, sevilenin de seveni sevmesini ve sevgide ortak olmalarını gerektirmektedir. Hâlbuki vakıa bunun aksinedir. Çünkü seven nice insan, sevdiği tarafından sevilmemekte hatta nefret kılıcıyla vurulmaktadır."

Bu itiraza birçok farklı cevap verilmiştir. Örneğin, Ebu Muhammed İbn Hazm şöyle demiştir: "Benim düşünceme göre aşk, yaratılırken birbirinden ayrı düşmüş olan ruh cüzlerinin, yüce olan aslî şekillerinde birleşmeleridir. Tabi bizce bu birleşme, ruhları, parçalanmış küreler gibi kabul eden felsefecilerin görüşlerini aktaran Muhammed b. Davud'un dediği gibi bir birleşme değildir. Bizce bu birleşme, ruhların bizim müşahade edemediğimiz kendi manevî ortamlarındaki münasebetinin ve yakınlığının gücü oranında gerçekleşir. Zira biz bilmekteyiz ki mizaç birliği ve ayrılığının sırrı, ruhlar arasındaki ortaklık ve farklılıklardır. Bir şekil, kendi şeklini çeker; bir benzer, kendi benzerinde huzur bulur. Aynı cinsten olmanın, hissedilen ve gözlenebilen bir etkisi vardır. Zıtlar arasındaki anlaşmazlık, benzerler arasındaki uyum ve tam olarak açık olmayan hususlarda tartışma gibi durumlar, insanlar arasında bile mevcut iken, manevî âlemin bir unsuru olan; cevheri, buharlaşan bir cevher olan; birleşmeyi, meyli, arzuyu, bozulmayı, şehveti ve nefreti kabul eden bir yapıda yaratılmış olan ruhlar arasında nasıl olmasın ki? Allah şöyle buyuruyor: "Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O'dur."²⁷⁶ Görüldüğü gibi Allah, mutluluk ve huzurun, aynı candan yaratılmakta olduğunu ifade ediyor. Eğer sevginin illeti, fizikî güzellik olmuş olsaydı, çirkin olanların asla sevilmemeleri gerekirdi. Fakat biz, nice insanın, baş-

²⁷⁵ Ahmet İbn Hanbel, IV, 270; Buhârî, 6011; Müslim, 2586.

²⁷⁶ 7/A'raf, 189.

kasının daha üstün olduğunu bildiği halde düşük seviyede olanları sevdiklerini ve bu konuda kalplerine söz geçiremediklerini görmekteyiz. Eğer sevgi, sadece huylardaki uyuma bağlı olsaydı, hiçbir kimse kendisine yardım etmeyeni ve uyum sağlamayanı sevmezdi. Fakat biz bilmekteyiz ki sevgi, bizzat ruha dayanmakta, asıl sebep ruhlar arasında bulunmakta; ruhlar arasında sevgiyi gerektiren sebepler olmayınca da sevgi olmamaktadır."

Ebu Muhammed İbn Hazm, şunları da söylemektedir: "Bu dediğimizi kanıtlayan hususlardan biri de sevginin çeşitleridir. Sevgi çeşitlerinin en üstünü, Allah için birbirlerini sevenlerin sevgisidir. Diğer sevgi çeşitleri ise ya bir işte beraber çalışmaktan, ya bir görüşte ortak olmaktan, ya da insana bağışlana ilmin lütfundan kaynaklanmaktadır. Akrabalık sevgisi, ortak bir hedefe sahip olanların birbirlerine yakınlığından gelen sevgi, birliktelik ve tanışıklıktan gelen sevgi, görülen bir iyilikten, arzulanan bir menfaatten, iki kişi arasında saklanması gereken bir sırdan, ulaşılmak istenen bir zevk veya ihtiyaçtan kaynaklanan sevgiler de diğer sevgi çeşitleridir. Sevgi çeşitlerinden birisi de ruh birliği dışında hiçbir illeti olmayan aşk sevgisidir. Sahih ve samimi bir aşk sevgisi dışındaki tüm diğer sevgiler, sebeplerin ortadan kalkmasıyla ortadan kalkan, artmasıyla artıp eksilmesiyle eksilen, gevşemesiyle gevşeyen sevgilerdir."

Bunları söyledikten sonra yukarda geçen itiraza dönerek şöyle cevap vermektedir: "Kendisini seveni sevmeyen kişi, gizli ve geçici bazı özelliklerle dört bir yanı kuşatılmış ve dünyevî bazı perdelerle çepeçevre sarılmış olan birisidir. Bu durumdayken daha önce sahip olduğu kendi aslî durumunu hissedemez. Bu durumdan kurtulup da aslî hâline dönüverince kendisini sevenle birleşme ve onu sevmeye eşit olur. Sevenin ruhu, bu tür arızî hallerden uzaktır ve sevdiğine olan yakınlığını bilir, onu ister, ona yönelir, onu arar, ona kavuşmayı arzular ve imkânı olduğu takdirde tıpkı bir mıknatısın demiri çekmesi gibi ve ocaktaki ateş gibi onu kendisine doğru çeker."

Diğer bir grup ise bahsi geçen itiraza şöyle cevap vermiştir: "Ruhlar, küre şeklinde yuvarlak olarak yaratılmış, sonra da ikiye ayrılmıştır. Önceki âlemde birbirinin yarısı olan ruhlar bu dünyada da birbirine ilgi uyar ve birbirlerini severler. Orada birbirine uzak olanlar burada da uzak olurlar. Eğer bir yönüyle birbirlerine yakınlık duyuyor, bir diğer yönden ise uyuşamıyorlarsa önceki âlemde de böyledirler."

Bu cevap, bu grubun ileri sürdüğü yanlış bir ilkeye, insanların ruhlarının bedenlerden önce mevcut olduğu, öteki âlemde birbirleriyle tanışık ve yakın olduğu, görüşüp biliştikleri düşüncesine dayanmaktadır. Bu bir hatadır. Zira hem şeriatın hem de aklın gösterdiği gibi doğru olan, ruhların bedenlerle birlikte yaratıldığı ve cesede ruhu üflemeyle görevlendirilmiş olan meleğin, anne karnındaki cenin dört ayını doldurup da beşinci aydan gün alınca ruhu üflediğidir. Ruhun oluştuğu ilk an, bu andır. Daha önce yaratıldığını söyleyenler yanılmaktadırlar fakat bundan daha çirkin bir iddia vardır ki o da ruhun ezeli olduğunu söyleyenlerin bu iddialarıdır.

En güzel cevap, şöyle demektir: Sevgi daha önce de geçtiği üzere iki kısımdır:

1. Belli bir amaca yönelik geçici sevgi: Bu tür sevgiler her iki tarafın da birbirini sevmesini gerektirmez. Hatta çoğu zaman sevilen, sevenden öğrenir, ondan nefret eder. Fakat sevenin kendisinden arzuladığı şeyi, o da sevenden arzuluyorsa sırf bu sebeple o da onu sever. Her biri diğerinden elde etmek istediği bir amacı bulan kadın ve erkek arasındaki sevgi de böyledir.

2. Ruhanî sevgi: Bu sevginin sebebi iki ruh arasındaki benzerlik ve ittifaktır. Bu sevgi tek taraflı değil mutlaka iki taraflı olur. Samimi bir şekilde seven kişi, sevdiğinin kalbini araştırdığı zaman mutlaka orada kendi sevgisine denk veya kendi sevgisinin altında veya üstünde bir sevgi bulunduğunu görür.²⁷⁷

²⁷⁷ *Ravdatu'l-muhibbîn*, s. 102.

D. Muhabbet Ağacı

Muhabbet kalpte bulunan öyle bir ağaçtır ki onun damarları sevgiliye boyun eğmek, gövdesi onu tanımak, dalları ondan çekmek, yaprakları ondan utanmak, meyvesi ona itaat etmek, sulandığı su ise onu anmaktır. Bu unsurlardan herhangi biri olmayınca sevgi de eksik olur.

Allah Kur'an'da kendisinin mü'min kullarını sevdiğinden, mü'min kullarının da kendisini sevdiğinden bahsetmekte ve onların en çok Allah'ı sevdiklerini bildirmektedir. Allah kendisini "Vedûd" diye nitelemektedir. Buhârî bu kelimenin "Habîb (sevgili)" anlamına geldiğini söylemektedir. "Vudd" halis sevgi demektir. Allah mü'min kullarını sever, mü'min kulları da O'nu sever.

Bir kutsi hadiste şu ifadeler geçmektedir: *"Her kim benim bir dostumu hakir görürse bana savaş açmış olur. Kulum, kendisine farz kıldığım şeyleri eda etmekten daha güzel bir şeyle bana yaklaşmamıştır. O, ben kendisini seveyim diye nafilelerle de bana yaklaştırmaya devam eder. Ben onu sevince de onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benimle duyar, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür. Benden bir şey isteyince kesinlikle ona verir, bana sığınınca mutlaka onu korurum. Yapacağım hiçbir şeyde, kendisi ölmeyi istemeyen, benim de sıkıntı çekmesini istemediğim fakat ölümden kaçması mümkün olmayan mü'min kulumun canını almaktaki kadar tereddüt etmedim."*²⁷⁸

Görüldüğü gibi kulun, Rabbini kızdırmayı kerih görmesi, Rabbin de kulun canını almakla onu üzmeyi kerih görmesine neden olmakta ve kulun ihtiyaçlarını giderme, isteklerine cevap verme, sığınma talebinde onu koruma şeklinde Rab ile kulu arasında tam bir irade uyumu gerçekleşmektedir. Bu durum Hz. Aişe'nin (r.a.) Rasûlullah'a (s.a.s.) hitaben söylediği şu sözde ifadesini bulmakta-

²⁷⁸ Buhârî, 6137; Ahmet İbn Hanbel, VI, 256.

dır: "Görüyorum ki Rabbin senin isteğini her zaman çabucak yerine getiriyor."

Amcası Ebu Talib, Hz. Peygamber'e: "Ey yeğenim, görüyorum ki Rabbin hep sana itaat ediyor." demiş, o da amcasına şöyle demiştir: "Ey amcam, eğer sen O'na itaat etseydin, O sana da itaat ederdi." İbn Ebi Nüceyh'in tefsirinde, "Allah İbrahim'i dost edindi."²⁷⁹ Ayeti hakkında Mücahit'in şöyle dediği nakledilmektedir: "Yani Allah onu sevgili ve yakın edindi; O kendisinden bir şey isteyince ona verdi, kendisine dua edince duasını kabul etti." Allah, Hz. Musa'ya şöyle vahyetmiştir: "Ey Musa, sen bana benim istediğim gibi ol ki ben de sana senin istediğin gibi olayım."

"Benimle duyar, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür." ifadesinin daha önce geçen "Onun, işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum." sözüne bağlı olduğunu düşün. Bu durumda kul, işitince Allah ile işitir, görünce O'nunla birlikte görür, tutunca O'nunla birlikte tutar, yürüyünce O'nunla birlikte yürür. Bu, şu ayetlerdeki ifadelerin gerçekleşmesi demektir: "Allah, müttakiler ve sürekli iyilik yapanlarla beraberdir."²⁸⁰ "Hiç şüphesiz Allah, iyilik yapanlarla beraberdir."²⁸¹ "Hiç şüphesiz Allah, iman edenlerle beraberdir."²⁸² Bir kutsi hadiste de şu ifade geçmektedir: "Beni andığı ve dudakları benim adımla kıpırdadığı sürece ben, kulumla beraberim."²⁸³ Bu durum, şu ayette ifade edilen durumun zıttıdır: "Yoksa kendilerini bize karşı savunacak birtakım ilâhları mı var? Onlar ne kendilerini koruyabilirler ne de bizimle beraber olabilirler (tarafımızdan destek göremezler.)"²⁸⁴ Allah'ın bu insanlar

²⁷⁹ 4/Nisa, 125.

²⁸⁰ 16/Nahl, 128.

²⁸¹ 29/Ankebut, 69.

²⁸² 8/Enfal, 19.

²⁸³ Ahmet İbn Hanbel, II, 540; İbn Mâce, 3792; Hakim, I, 496.

²⁸⁴ 21/Enbiya, 43.

için reddettiği birliktelik, sevdiği dostları için kabul ettiği bir birlikte-
liktir. Ayrıca Allah, kullarını sevmeyi, onların, farz kıldığı şeyleri eda
etmelerine; O'na yakınlaşmayı ise nafîle ibadetlere bağlamıştır. Bu
sebepledir ki bunları yapmadan Allah sevgisini kazanmaya çalışa-
nın gayreti boşadır; bu kişi, batıl hayaller ve sahte iddialar peşin-
dedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Allah bir kulu sev-
diği zaman Cebrail'i çağırıp şöyle der: 'Ben filan kulumu seviyo-
rum, sen de onu sev.' Bunun üzerine Cebrail de onu sever ve gök-
yüzü ehline şöyle nida eder: 'Allah filan kişiyi seviyor, siz de onu
sevin.' Gökyüzü ehli de onu sever ve o, dünyada da sevilen birisi
olur. O, bir kuldan sevmeyince de Cebrail'i çağırır ve ona "Ben
filanı sevmiyorum, sen de onu sevmeyin." der. Cebrail de o kulu
sevmez ve gökyüzü ehline "Allah filanı sevmiyor, siz de onu sev-
meyin." diye seslenir. Daha sonra yeryüzü ehli arasında da sevil-
meyen birisi kılınır."²⁸⁵

Bu hadis, Müslim'de geçen bir rivayette Süheyl b. Ebu Salih
tarafından, şöyle nakledilmektedir: "Biz Arafat'ta idik. Yanımızdan
Ömer b. Abdulaziz geçti ve insanlar ayağa kalkıp ona bakmaya
başladılar. Ben babama 'Babacığım, gerçekten de Allah'ın Ömer b.
Abdulaziz'i sevdiğini düşünüyorum.' dedim. Babam 'Niçin?' dedi.
Ben de 'Çünkü insanlar onu seviyor.' dedim. Babam da şöyle dedi:
'Ben Ebu Hureyre'nin Rasûlullah'tan (s.a.s.) şunu naklettiğini işit-
tim: (yukarıdaki hadis)"

Aynı hadis Tirmizî'de²⁸⁶ de geçmekte fakat sonunda Hz. Pey-
gamber'in şu ayeti okuduğu ifade edilmektedir: "İman edip de iyi
işler yapanlar için Rahman, bir sevgi var edecektir."²⁸⁷ Yani -selef-

²⁸⁵ Buhârî, 6040; Müslim, 2637.

²⁸⁶ Tirmizî, 3161.

²⁸⁷ 19/Meryem, 96.

ten bazılarının yaptığı tefsire göre- Allah onları sevecek ve diğer kullarına da sevdirecektir.

Buhârî ve Müslim'de geçen bir rivayete göre bir adam, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) kıyametin vaktini sormuş, o da "Sen kıyamet için ne hazırladın?" buyurmuştur. Adam "Allah'ı ve Elçisi'ni sevmek dışında bir şey hazırlamadım." deyince Hz. Peygamber de "Sen, sevdiğinle berabersin."²⁸⁸ buyurmuştur. Enes (r.a.) şöyle demiştir: "Hiçbir şey için, Rasûlullah'ın bu sözüne sevinmemden daha fazla sevinmemiştim. Çünkü ben hem onu hem Ebu Bekr'i hem de Ömer'i seviyor ve onlarla aynı amellere sahip olmasam bile bu sevgim sebebiyle onlarla birlikte haşredilmeyi umuyorum."

Bir başka hadiste ise Hz. Peygamber (s.a.s.) "Kişi sevdiğiyle beraberdir ve kendisine de onun kazandığı vardır."²⁸⁹ buyurmaktadır.

Enes b. Malik şöyle demiştir: "Öyle bir olaya şahit oldum ki Rasûlullah'ın (s.a.s.) ashabının daha çok sevindiği başka bir olay bilmiyorum. Bir adam geldi ve Rasûlullah'a 'Ey Allah'ın Elçisi, yaptığın hayırlı işler sebebiyle bir adamı seven fakat kendisi o işleri yapamayan kişi hakkında ne dersiniz?' diye sordu. O da 'Kişi sevdiğiyle beraberdir.' buyurdu."²⁹⁰

İşte bu sevgi, Allah için duyulan sevgidir. Sevgili için sevmek ve onun için nefret etmek, yine sevgiliyi sevmek demektir.

Hız. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Allah azze ve celle, kıyamet günü şöyle der: Nerede benim için sevenler? Gölge dışında hiçbir gölgenin olmadığı bu günde, onları ben gölgelendireceğim."²⁹¹

²⁸⁸ Buhârî, 6167; Müslim, 2639.

²⁸⁹ Tirmizî, 2386.

²⁹⁰ Ebu Dâvûd, 5127.

²⁹¹ Müslim, 2566.

Muaz b. Cebel (r.a.), Hz. Peygamber'in şöyle dediğini bildirmektedir: "Allah şöyle demiştir: Benim celalim için birbirini sevenler için, nebiler ve şehitlerin dahi gıpta ettiği nurdan kürsüleri olacak."²⁹²

Muvatta'da geçen bir rivayette Ebu İdris el-Havlanî şöyle demektedir: "Bir gün Dimaşk (Şam) mescidine girince orada ön dişleri bembeyaz bir genç gördüm. İnsanlar onun etrafında toplanmışlardı. Ayrılığa düştükleri şeylerde onun görüşünü soruyorlar ve ona göre karar veriyorlardı. O gencin kim olduğunu sordum, 'Muaz b. Cebel' dediler. Ertesi gün olunca, ondan önce mescide gideyim dedim fakat mescide varınca onun benden önce geldiğini gördüm. Namaz kılıyordu. Bitirinceye kadar bekledim ve sonra yanına gidip ona selam verdim ve şöyle dedim: "Allah'a yemin olsun ki seni Allah için seviyorum." O da "Allah için mi?" diye sordu. Ben de "Evet, Allah için." dedim. O yine "Allah için mi?" diye sordu ben de yine "Evet, Allah için." dedim. Elbisemi tutup beni kendisine doğru çekti ve şöyle dedi: "Müjdeler olsun sana! Zira ben Rasûlullah'ın (s.a.s.) şöyle derken duydum: "Allah şöyle dedi: "Benim için birbirini seven, benim için arkadaşlık eden, benim için birbirine iyilikte bulunan kişilere sevgim vacip olmuştur."²⁹³

Ebu Davud'un Sünen'inde geçen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: "En faziletli amel, Allah için sevip Allah için nefret etmektir."²⁹⁴ Bir diğer hadis ise şöyledir: "Öyle insanlar vardır ki onlar ne nebi ne de şehittirler fakat sahip oldukları yüce makam sebebiyle kıyamet günü nebiler ve şehitler dahi onlara gıpta edecektir." "Kimdir onlar, bize bildirir misin, ey Allah'ın Elçisi?" "Onlar, aralarında ne kan bağı ne de birbirlerine bağışladıkları bir mal olmadığı halde, Allah'ın ruhu adına birbirlerini se-

²⁹² Ahmet İbn Hanbel, V, 239; Tirmizî, 2390.

²⁹³ Ahmet İbn Hanbel, V, 233; Mâlik, Muvatta, II, 953; İbn Hibbân, 575; Hakim, IV, 169.

²⁹⁴ Ebu Dâvûd, 4599; Ahmet İbn Hanbel, V, 146.

venlerdir. Allah'a yemin ederim, onların yüzleri mutlaka nurdur. Onlar bir nur üzeredirler. Halk korkarken, onlar korkmazlar. İnsanlar üzülrken, onlar üzülmazler." Sonra şu ayeti okudu: "Haberiniz olsun Allah'ın dostları var ya! Onlara ne korku var ne de onlar üzülecekler."²⁹⁵

Hadisin biraz farklı bir rivayeti ise şöyledir: "Allah'ın öyle kulları vardır ki onlar ne nebi ne de şehittirler fakat sahip oldukları yüce makam sebebiyle kıyamet günü nebiler ve şehitler dahi onlara gıpta edecektir." Sahabiler "Ey Allah'ın Elçisi, onları bize tanı, özelliklerini bize söyle ki biz de onları sevelim." dediler. O da "Onlar, ne birbirlerine bağışladıkları bir mal ne de aralarında bir kan bağı olmadığı halde, sadece Allah'ın ruhu adına birbirlerini sevenlerdir. Onlar nurudurlar; yüzleri nurdur; nurdan tahtlar üzerindedirler. İnsanlar korkarken onlar korkmaz, insanlar üzülrken onlar üzülmazler." buyurdu ve şu ayeti okudu: "Haberiniz olsun Allah'ın dostları var ya! Onlara ne korku var ne de onlar üzülecekler."²⁹⁶

Müslim'de geçen bir hadiste Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: "Bir mü'min, başka bir köydeki mü'min kardeşini ziyaret etmek üzere yola çıkmıştı. Allah yolda onun karşısına bir melek çıkardı. Melek ona 'Nereye gidiyorsun?' dedi, o da 'Şu köydeki kardeşimi ziyarete gidiyorum.' dedi. Melek 'Onun yanında bir işin mi var?' diye sordu, o da 'Hayır, sadece onu Allah için seviyorum.' dedi. Melek de 'Ben Allah'ın sana gönderdiği bir elçiyim. Bil ki senin o kardeşini sevdiğin gibi Allah da seni seviyor.' dedi."²⁹⁷

Bir adam Muaz b. Cebel'e "Ben seni Allah için seviyorum." demiş, o da "Beni kendisi için sevdiğin Allah da seni sevsin." demiştir.

²⁹⁵ 10/Yunus, 62. Ebu Dâvûd, 3527; İbn Hibbân, 573.

²⁹⁶ 10/Yunus, 62. Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebir, III, 3433; Beğavî, Şerhu's-Sünne, XIII, 50.

²⁹⁷ Müslim, 2567; Ahmet İbn Hanbel, II, 292; İbn Hibbân, 572.

Bir adam Rasûlullah'ın (s.a.s.) yanında otururken yanlarından birisi geçti. Oturan adam "Ey Allah'ın Elçisi, ben bu geçen adamı seviyorum." dedi. Rasûlullah, "Bunu ona söyledin mi?" dedi. Adam "Hayır." dedi. Rasûlullah "Bunu ona söyle!" buyurdu. Oturan kişi kalkıp peşinden giderek sevdiği o kişiye ulaştı ve ona "Allah için seni seviyorum." dedi, o da "Beni kendisi için sevdiğin Allah da seni sevsin." dedi.²⁹⁸

Bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Biriniz bir kardeşini seviyorsa bunu ona haber versin."²⁹⁹

Bir diğer hadis ise şöyledir: "Bir kimse, bir başkasıyla kardeş kılındığı zaman, ona ismini, babasının ismini ve kimlerden olduğunu sorsun. Çünkü böyle yapmak, sevginin artmasına daha uygundur."³⁰⁰

Müslim'in Sahih'indeki bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki iman etmedikçe cennete giremez, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, yerine getirdiğiniz takdirde birbirinizi seveceğiniz bir iş söyleyeyim mi: Aranızda selamı yayın!"³⁰¹

İmam Ahmed İbn Hanbel şöyle demiştir: Bize Haccac b. Muhammed et-Tirmizî, İsrail'den, o da Şerik'ten, o da Ebu Sinan'dan, o da Abdullah b. Huzeyl'den şu olayı nakletmiştir: Bir gün arkadaşları Ammar b. Yasir'i bekliyorlardı. Ammar gelince ona "Gecikmene sebep olan şey nedir?" diye sordular. "Sebebini daha sonra size söyleyeceğim." dedi ve bize şunu anlattı: "Musa (a.s.) bir gün şöyle demişti: "Ey Rabbim, bana en sevdiğin insanı haber ver." Allah: "Niçin soruyorsun?" dedi. Musa: "Sen onu seviyorsun diye ben de

²⁹⁸ Ebu Dâvûd, 5125; Ahmet İbn Hanbel, III, 150; Hakim, IV, 171.

²⁹⁹ Ebu Dâvûd, 5124; Ahmet İbn Hanbel, IV, 130; Beğavî, Şerhu's-Sünne, XIII, 67.

³⁰⁰ Tirmizî, 2392; Ebu Nuaym, Hilyetü'l-evliya, VI, 181.

³⁰¹ Müslim, 54; Ebu Dâvûd, 5193; Tirmizî, 2688; İbn Mâce, 3692.

sevmek istediğim için." diye cevap verdi. Allah şöyle buyurdu: "Yeryüzünün bir ucunda bir kul vardır ki yeryüzünün tâ öbür ucunda olan ve onu tanımayan bir başka kul onu duymuştur. Uzakta olan o kulun başına bir musibet gelse sanki kendisinin de başına gelmiş gibi hisseder; ona bir diken batsa sanki kendisine diken batmış gibi olur. Onu sadece benim için sever. İşte benim en sevdiğim kulum budur." Bunun üzerine Hz. Musa "Ey Rabbim, sen kendi yarattığın insanı ateşe atıyor, ona azap ediyorsun?" dedi, Allah da ona "Hepsi benim yarattığım varlıklar." diye vahyetti ve "Bir ekin ek, ey Musa!" dedi, o da ekin ekti. Allah "Onu sula!" dedi, o da suladı. Allah "O ekinin bakımını yap!" dedi, o da bir süre kadar bakımını yerine getirdi ve sonunda ekini hasat edip kaldırdı. Allah "Ekinin ne durumda ey Musa?" diye sordu; Musa (a.s.), "Hasat edip kaldırdım." dedi. Allah "Ondan geriye tarlada ne bıraktın?" dedi; o da "İşe yaramaz (hayır getirmez) olanı (veya ihtiyacım olmayan kısmını)." dedi. Allah da şöyle buyurdu: "İşte ben de aynı şekilde işe yaramaz (hayır getirmez) olandan başkasına azap etmem!"³⁰²

³⁰² Raudatu'l-muhibbîn, s. 461.

Üçüncü Bölüm

SEVGİNİN TEZAHÜRLERİ VE MEYVELERİ

1. SEVGİDE İSÂR

A. Sevgi, Sevileni Başkalarına Tercih Etmektir

Ebu'l-Abbas şöyle dedi: "*Sevginin, sevileni başkalarına tercih etmek olduğu söylenmiştir.*"

Bu tarif de, tıpkı şevkte olduğu gibi bir şeyi, o şeye sebep olan şeyle tarif etmektir. Nitekim sevgiliyi başkalarına tercih etmek, sevginin sonucu ve gereğidir. Sevgi kalbe yerleşince, sevenin, sevdiğini başkalarına tercih etmesini gerektirir. Bu isâr, sevginin varlığının ve sağlamlığının alametidir. Çünkü kişi, başka şeyleri sevgiliye tercih ediyorsa onu sevmiyor demektir. Sevdiğini zannetse de aslında ya kendi kendisini ya da sevdiğini söylediği o varlıktaki çıkarını sevmektedir. Nitekim başka birisinde, sevdiği kişiden elde etmek istediği çıkardan daha hoşuna giden bir çıkarının olduğunu gördüğü zaman, sevdiğini bırakıp diğerinin peşine düşer.

Sevgide isâr, çoğu insanın yapamadığı bir şeydir. Çünkü genelde insanlar, kendi çıkar ve arzuları için sevmektedirler. Şayet çıkarları ve arzularının artık bir başkasının elinde olduğunu bilseler bu sefer o kişiyi sevmeye başlarlar fakat bu ikinci sevgi de o kişinin

bizzat kendisi için duydukları bir sevgi değil sadece çıkarlarına ve arzularına vesile olduğu için duydukları bir sevgidir. Sevgideki bu dönüşüm /değişiklik şu iki durumda ortaya çıkar: 1.Kişi, bir başkasının yanında daha büyük bir menfaat görür ve eski sevdiğini bırakıp diğer kişiye yönelir. 2. Kişi, sevdiğinden beklediği menfaati elde edince sevgisi zayıflar, kalbi soğur ve içinde konaklayan sevgi kalbinden çıkıp gider. Nitekim şöyle denir: "Seni bir iş için seven, o iş bitince yüz çevirir hemen." İşte böylesine bir sevgi, hastalıklarla kirlenmiş bir sevgidir.

Oysaki gerçek ve samimi sevgi, sevgiliyi sadece kemalinden dolayı, zatı ve sıfatlarıyla sevmeye layık/ehil olmasından dolayı sevmektir. Böyle bir sevginin sonucu ise kulun, sevdiğinin istekleri uğruna kendi isteklerinden vazgeçmesi ve kendisinin sevdiğinden beklediği şeyler için değil, sevdiğinin kendisinden beklediği şeyler için gayret etmesidir. Hastalığın kirlerinden ve nefsin lekelerinden uzak olan sevgi işte bu sevgidir. Böyle bir sevgi, sevileni ve onun isteklerini her şeye tercih etme sonucuna götürür. Bu sevginin hâkimiyeti ne kadar çok olursa, sevileni tercih etme isteği de o kadar eksiksiz olacaktır.

Burada iyice anlaşılması gereken önemli bir husus vardır. Sevileni tercih etmek iki türlü olmaktadır:

1. Bedelli ve ticarî tercih.
2. Sevgiye ve isteğe bağlı tercih.

Birincisinde kişi, ondaki bir menfaati için sevdiğini başkalarına tercih eder ve sarf ettiği gayretin daha da üstünde bir menfaate ulaşmayı hedefler. İkincisinde ise sadece sevginin etkisiyle sevdiğini tercih eder Çünkü samimi sevgi, daima sevileni tercih etmeye sevk eder. Samimi bir şekilde seven kişinin nezdinde en büyük çıkar, sevdiğini tercih etmektir. Onun çıkarı, sevdiğini tercih etme sonucunda ulaşmak istediği bir karşılığa değil bizzat onu tercih etmektir. Bunu ancak takva sahibi, aydınlanmış ve ince ruhlu kimseler

anlayabilir. Katı ruhlu kişilerin ise bundan haberleri yoktur, akıllarının ucundan bile geçiremezler.³⁰³

B. Sevgide İsâr

Aslında İslam, her yönüyle isâra göre davranmak demektir. Çünkü İslam, yücelttiğin ve kendinden dahi değerli gördüğün bazı şeyleri öne çıkarman, onları kendine tercih etmendir. Hatta bu isâarda, kişinin muhtaçlığı da söz konusudur. Çünkü insan, muhtaç olmaksızın dinin gereklerini yerine getirmeye çalışsaydı, bunu sırf cömertliği ve kereminden dolayı yapmış olurdu. Fakat bir şeye muhtaç olmakla birlikte o şeyi başka şeylere tercih etmek, yaratılmışların isârıdır. Ancak Cenab-ı Allah, hiçbir ihtiyacı olmadığı halde kulunu başkalarına tercih etmektedir. Çünkü O, "Ğani" ve "Hamîd"dir. Rasûlullah'ın (s.a.s.) şöyle bir duası rivayet edilmiştir: *"Allah'ım, bizim için arttır, eksiltme. Bize ver, bizi mahrum bırakma. Bizleri yücelt, küçük düşürme. Bizleri tercih et, başkalarını bize tercih etme. Bizi memnun et, ve bizden memnun ol."*³⁰⁴ Şöyle de denmiştir: *"Her kim ki Allah'ı başkalarına tercih eder, Allah da onu başkalarına tercih eder."*

İsâr ve "Esere (Bencillik)" arasındaki fark şudur: İsâr, aslında kendin için istediğin bir şeyde başkasına öncelik vermendir. Bencillik ise başkasına değil kendine öncelik vermendir. Şöyle bir rivayet mevcuttur: *"Hz. Peygamber'e (s.a.s.) zor durumlarda olsun, kolay durumlarda olsun, rahatlıkta olsun, zorlukta olsun, aleyhimize kayırmaların yapıp, hakkımızın çiğnendiği hallerde olsun, daima itaat etmek üzere biat ettik."*³⁰⁵

Demek ki isâr, ya yaratılmışlarla ilgili ya da Yaratan'la ilgili bir durumdur. Yaratılmışların isârı, vaktini zayi etmeyecek, hâlini boz-

³⁰³ Tarîku'l-hicreteyn, s. 536.

³⁰⁴ Tirmizî, 3173; Ahmet İbn Hanbel, I, 34; Hakim, II, 392.

³⁰⁵ Buhârî, 7056; Müslim, 1709.

mayacak, dinini yıkmayacak, manevî yolunu kapamayacak ve sana gelen varidatı engellemeyecek hususlarda başkalarını kendine tercih etmendir. Ancak bu gibi mahzurlardan herhangi biri bulunduğu takdirde başkalarını kendine tercih etmen değil, kendini başkalarına tercih etmen evladır. Çünkü "Racul (adam, yiğit)", Allah'tan gelen manevî nasibi hususunda hiçbir kimseyi kendisine tercih etmeyendir. Salık için bu durumlarda isârda bulunmaması, diğer hususlarda isârda bulunmasından çok daha zorlu ve çetin bir iştir.

Allah'ın da yücelttiği, övgüye değer isâr, dünyevî konulardaki isâr olup ibadet vakti, dinî konular veya kişiye kalbî olgunluk kazandıracak hususlardaki isâr değildir: *"Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliklerinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."*³⁰⁶

Allah bu ayette, Ensar'ın gösterdiği isârın, cimrilikten korunulduğu takdirde insanı kurtuluşa götüren hususlarda yapılan isâr olduğunu bildirmektedir. Cimrilik ve bencillikten sakınılması gereken konular da dünyevî konular olup Allah'a ibadet ve itaat ile geçirilen vakitler değildir. Çünkü Allah'a ibadet ve itaat için ayrılan vakitte bencil olmak, kurtuluşun ve başarının ta kendisidir. Bu konuda bencillik yapmayan kişiler, iflas etmiş bir halde insanlar tarafından gözler önünde yapayalnız bırakılırlar. Bu konulara vakit ayırmakta bencil olmak, insanın kalbini imar etmesi ve en önemli sermayesini koruması demektir.

Bu konuda bencil ve cimri olmanın gerekliliğine delil ise iyi amellere koşmaya ve bu hususta yarışmaya teşvik eden ayetlerdir. Hâlbuki yarışmak ve rekabet etmek, isârın zıddı bir durumdur. Bu ayetler şöyledir:

³⁰⁶ 59/Haşr, 9.

"Rabbimizin bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!"³⁰⁷ "(Ey mü'minler!) Siz hayır işlerinde yarışın."³⁰⁸ "İşte yarışanlar ancak bunda yarışsınlar."³⁰⁹

Rasûlullah (s.a.s.) de şöyle buyurmuştur: "Şayet insanlar ezan okumanın ve ilk safta durmanın mükâfatının ne kadar büyük olduğunu bilselerdi bu konularda (izdiham olur ve) aralarında kura çekmek zorunda kalırlardı."³¹⁰ Bilindiği gibi kura, isâr durumunda değil, ancak izdiham ve yarışma halinde yapılır. Bu yüzden Allah, kendisine itaati ve O'na yaklaştıracı fiilleri isâr konusu kılmamış, aksine bir müsabaka ve rekabet konusu kılmıştır. Bu sebeple İslam fakihleri, "Allah'a yaklaştıran amellerde isâr hoş bir davranış değildir" demişlerdir. Bunun sırrı ise -Allahu a'lem- şudur: İsâr, ortaklaşa yapılması zor olan, isârda bulunanla kendisi için isârda bulunulmasının birlikte yapamayacağı, ancak birisinin tercih edilmesi gereken hususlarda olur. Fakat iyilikte ve Allah'a itaatte böyle bir darlık ve zorluk söz konusu değildir. Örneğin, binlerce hatta yüz milyonlarca insan aynı anda aynı iyilik veya ibadeti yapsalar bile böyle bir darlık veya izdiham söz konusu olmaz, hepsi de bunu yapabilir. Fakat bu kalabalık bir ameli belirli bir mekânda aynı anda yapmaya kalksa ve birileri bunu gerçekleştirdiği halde diğer bazı kimseler izdiham sebebiyle o ameli yapamamışlar, yapamayanlar da azim ve niyetleri sebebiyle -birçok hadis-i şerifte belirtildiği gibi- tıpkı yapanlar gibi sevap ve ecri hak ederler. Çünkü yapma imkânını bulamamış olsalar bile bu konudaki azim ve niyetlerini kaybetmemişlerdir. Hatta o ameli yapamamış olsalar da ona denk, ondan daha üstün veya daha aşağı olan başka amellerde bulunarak kaçırdıkları o amelin yerini doldurabilirler. Böyle yaptıkları takdirde Allah onla-

³⁰⁷ 3/Al-i İmran, 133.

³⁰⁸ 2/Bakara, 148.

³⁰⁹ 83/Mutaffifin, 26.

³¹⁰ Müslim, 439; İbn Mâce, 998.

rın samimâne niyetlerini ve azimlerini görür ve onlara hem yapamadıkları amelin hem de onun yerine yaptıkları amelin sevabını vererek her iki ameli de yapmış kabul eder. İşte bu, Allah'ın dilediği kimseye bahşettiği lütfu keremidir. O, çok büyük lütuf sahibidir.

Önemli olan, kulun Allah'a yaklaştırmaya rağbet etmesi, O'na yaklaştırmaya vesileler araması ve O'nun sevdiği şeylere koşmasıdır. Bu konuda isârdaki bulunarak başkalarını tercih etmesi, Allah'a yaklaştırmaya isteğinden vazgeçmesi ve yarışı bırakması anlamına gelir. Fakat kulun ihtiyaç duyduğu yiyecek, içecek, giyecek ve benzeri şeyler böyle değildir. Çünkü kul, bu konularda ya kendisini ya da bunlara ihtiyaç duyan bir kardeşini tercih edecek, mutlaka biri bunları kullanıp diğeri mahrum kalacaktır. Allah, kendisini dinin sınırları dışına çıkarmadığı, dininin bozulmasına sebebiyet vermediği, (Allah'a giden) yolunu tıkamadığı, Rabbine doğru yolculuğunu zorlaştırmadığı ve kalbini mahlûkata bağlayarak allak-bullak etmediği sürece kulunun, gücünün ve sabrının kaldırabileceği hususlarda isârdaki bulunmasını gerekli görmüştür. Böyle bir durumda isârdaki bulunmasının vereceği basit zararlar, kendi maslahatını düşünmesinden çok daha iyidir. Hatta bir başkası için isârdaki bulunduğu takdirde onu ölmekten, büyük bir zarardan veya zaruri bir ihtiyaçtan kurtarabilecekse ve isârdaki bulununca ölüm veya büyük zarar kendi başına gelmeyecekse isârdaki bulunması vacip olur. Ama kendi başına da gelecekse, isârdaki bulunma zorunluluğu yoktur. Fakat yine de böyle bir durumda isârdaki bulunur (ve bir kardeşi uğruna kendi felaketini göze alırsa) şeref, cömertliğin ve ihsanın zirvesinde bir iş yapmış olur. Çünkü başkasının hayatı uğruna kendi hayatından geçen, başkasının zaruri ihtiyacı için kendi zaruri ihtiyacından geçen kişi, şeref ve cömertliğin nihaî noktasını elde etmiş, başkentine ulaşmış olur.

Bu konuda birçok fikhî meseleler olsa da burası yeri olmadığından bu meselelere değinmiyoruz.

Akla şöyle bir soru gelebilir: "İnsan, aslında isâr değil de ben-

cillik fitratıyla yaratıldığı halde ona isârın kolay gelmesini sağlayan ne gibi sebepler vardır?" İsârı kolaylaştıran bazı durumlar vardır:

1. Kulun güzel ve yüce ahlaka rağbet etmesi: En üstün, en şerefli ve en değerli ahlaki tavırlardan biri de isârdır. Nasıl ki Allah insan fitratına bencilleri sevmeyip onlardan nefret etme duygusunu yerleştirmişse aynı şekilde kişinin arkadaşını yüceltmesi ve onu sevmesi duygusunu da yerleştirmiştir. Allah'ın yaratmasında değişiklik olmaz.

Ahlak üç çeşittir: **A) İsâr ahlakı:** Bu, fazilet ahlakıdır. **B) Paylaşma veya eşitlik ahlakı:** Bu, adalet ahlakıdır. **C) Bencillik ve zorbalık ahlakı:** Bu da zulüm ahlakıdır.

İsâr ahlakına sahip olanlar, sevilen, itaat edilen ve saygı gösterilen kişilerdir. Adalet ahlakına sahip olan kişilere ise hiç kimse eziyet edip üzerinde hâkimiyet kuramaz fakat ona, isârdaki bulunana boyun eğdiği gibi boyun da eğmez. Bencil bir ahlaka sahip olanlar ise hem insanların eziyetine maruz kalırlar, hem de meyilli arazideki selden daha hızlı bir şekilde onların tahakkümü altına girerler. Nice hükümlerini yıkip yerle bir eden şey, bencillik değil midir? Çünkü insanlar, böyle kişilere karşı sabır ve tahammül gösteremezler. Bencillere karşı itaat ve sabrın meşakkati ve zorluğu sebebiyledir ki Rasûlullah (s.a.s.), ashabını bu hususta uyarmış ve her ne kadar kendilerine karşı bencilce davranırsalar da yöneticilere itaat etmelerini emretmiştir.³¹¹

2. İnsanı isâra yönelten sebeplerden biri de kötü ahlaktan nefret etmesi, bencilliği sevmeyip çirkin görmesidir.

3. Allah'ın koymuş olduğu, müslümanların birbirleri üzerindeki haklara saygı duymak da isâra sevk eden üçüncü sebeptir. Bu haklara saygı duyan insan, bunlara titizlikle riayet eder, hakkın zayi olmasından korkar ve bu haklara, adaletin gerektirdiğinden daha

³¹¹ Müslim, 1836; Nesâî, VII, 140.

çok uymadığı takdirde haksızlığa sapabileceğini bilir. Bu, gerçekten de çok zor bir iştir. Çünkü kişi ya karşısındakinin hakkını az da olsa fazla verecek, ya da adaleti gözetip tam vereyim derken istemeden eksik verip zulme sebep olacaktır. İşte hakkın zayi olması ve zulme sebebiyet verme korkusuyla, kendisine de büyük bir zarar vermeyecek şekilde karşıdaki kişiyi tercih eder, îsârda bulunur. Bu şekilde hem dünyada güzel bir şekilde yâd edilme, hem de ahirette daha büyük bir mükâfat elde etme sonucuna ulaşır. Bununla da kalmayıp hem kendi elindeki şeyler bereketlenir, hem de kendisine oluk oluk hayır ve hasenat akar ve böylece îsârda bulunarak verdiği şeyden çok daha büyük nimetlere mazhar olur. Bunu ancak tecrübe eden bilir. Tecrübe etmeyenler ise şöyle bir etraflarına baksınlar. Başarıya ulaşacak olan kişi, Ancak Allah'ın başarıya ulaştırdığı kişidir.

C. Yaratana İlgili Olan İsarın Alameti

Allah hakkında isârda bulunmak, yaratılmışlar hakkında îsârda bulunmaktan çok daha üstüm bir davranıştır. Bu îsar onun hoşnutluğunu başkalarının hoşnutluğuna, O'nun sevgisini başkalarının sevgisine, O'nun korku ve ümidini başkalarının korku ve ümitlerine tercih etmek; başkalarına değil, ona itaat etmek, niyazda bulunmak ve kontrolünü O'na vermektir. Aynı şekilde başkalarına değil, isteklerini, arzularını ve yoksulluğunu O'na arz etmektir. Kulun, kul hakkındaki îsarı, sevdiği bir şey hususunda kardeşini kendine tercih etmesi iken burada ise kul, Allah'ı hem kendisine hem de başkalarına tercih etmekte ve O'nun sevdiği şeyler uğruna kendi sevdiği şeylerden geçmektedir.

Allah katındaki bu îsarın iki alameti vardır:

1. Nefis hoşlanmasa ve yapmaktan kaçınsa da Allah'ın hoşuna giden şeyi yapmak.

2. Nefis hoşlansa ve yapmayı istese de Allah'ın hoşlanmadığı şeyi terk etmek.

Îsar makamına ulaşmak işte bu iki şeyle mümkündür. Allah dışındaki şeyleri alt edebilme ve nefsin isteklerine karşı koyabilme hususunda bu isârın yardımı çok büyüktür. Böyle bir isârın yükü ağır fakat yardımı da büyüktür. Nefisler böyle bir isâra dayanma hususunda çok zayıftır. Fakat kulun kurtuluşu ve saadeti ancak bu îsarla gerçekleşir. Allah'ın, kendisi hakkında kolay kıldığı kimseler içinse kolaydır. Kula düşen, gayret etmek, ne kadar zor olsa da bu zirveye doğru tırmanmaya çalışmak, sıkıntılar ne kadar büyük olsa da canla başla işe koyulmak, büyük başarılarla ulaşmak uğruna küçük riskleri göze almaktır. Çünkü bu îsarın 'âcil (yakın, erken) ve âcil (uzak, geç) meyvelerinden hiçbirisi, başka amellerin meyvelerine benzemez. Bu îsarın, azı bile kulu yüceltir. Bu, Allah'ın dilediğine verdiği fazlıdır. Bu îsar olmadan Allah sevgisinin gerçekleşmesi de mümkün değildir.

Bu isârın kula kolay gelmesini sağlayan bazı şeyler vardır:

1. Kulun tabiatının yumuşak, uyumlu ve kulun uysal olması; kuru, katı ve sert olmaması, bu îsara kolaylıkla uyabilmesi.

2. Kulun imanının sağlam ve köklü, yakınının güçlü olması. Çünkü bu îsar, imanın meyvesi ve neticesidir.

3. Kulun sabrının gücü ve sebatı.

Kul, işte bu üç şeyle îsar makamına yükselir ve ona ulaşması kolaylaşır. İnsanın bu îsardan geri durması ise şu iki sebepten kaynaklanır:

1. İnsanın donuk ve yavaş anlayışlı olması, işlerin hakikatini çok zor görmesi, görse bile gördüğü şeye zan, şüphe ve ihtimalle yaklaşması, gördüğü şekil üzere bırakamaması.

2. İnsanın kıvrak zekâlı ve anlayışlı olması fakat nefsinin zayıf

ve düşük olması, hakkı ve doğruyu gördüğü halde onu tercih etmede zayıf olması. Böyle birisi, nefsinin ancak hastalıklı bir insan gibi yürütebilir. Bir adım kadar yürütür ve bir o kadar da beklemek zorunda kalır. Ya da bu kişi tıpkı bir çocuk gibi arzu ve isteklerine bağlanmıştır. Nefsinin doğru olana sürse de nefsi oyun ve eğlenceye iltifat etmekte, ancak zoraki sürüklenmektedir. Fakat kul, kıvrak zekâlı ve ince anlayışlı bir mizaçla, uyumlu bir tabiatla rızıklandırılmışsa, bu tabiat nehyedince çekiniyor, emredince de süratle ve kolayca emre uyuyorsa, tüm bunların yanında faydalı bir ilme ve sağlam bir imana sahipse, işte bu kişi her bir yandan huzur ve saadet nimetlerine mazhar olur.

Bu üstün mizaç ve tabiat, sahâbe-i kiramda (r.a.) bulunduğu ve Allah onları hem İslam nuruyla, hem yakın gücüyle hem de gönülden imanla kemale ulaştığı için peygamberden sonra tüm insanlığın en üstünü olmuşlardır. Onların dışındaki kişiler için ise Rasûlullah (s.a.s.) "*Uhud dağı kadar infakta bulunsa bile (sahabe-den) birine hatta yarısına bile ulaşamaz.*"³¹² buyurmuştur. Onların bu üstün makamını hakkıyla tasavvur eden kişi, insanın neyle eksik ve geri kalıp neyle ilerlediğini ve saadet mertebelerinde yükseldiğini anlar. Başarı Allah'tandır.³¹³

D. En Yüce İsâr

Kul, sevdiği ve arzuladığı bir şeyi ancak sevdiği ve arzuladığı bir başka şey için terk eder. Fakat iki şeyden güçlü ve baskın olan hangisi ise onun için zayıf olanı terk eder. Nitekim insan, bazen kendi nezdinde sevgisi daha güçlü olan bir şey uğruna, sevmediği ve hoşlanmadığı bir şeyi yapar. Ya da daha çok nefret ettiği bir şeyden kurtulmak için ondan daha az nefret ettiği bir şeyi yapar.

Daha önce de geçtiği gibi aklın gereği, sevdiği iki şey arasın-

³¹² Buhârî, 3673; Müslim, 2540.

³¹³ *Tarîku'l-hicreteyn*, s. 538.

dan kendisi için daha üstün olanı, nefret ettiği iki şey arasından ise daha az nefret ettiği şeyi tercih etmesidir. Bu, hem sevgisinin hem de nefretinin kemal noktasıdır. Bu da ancak şu iki şeyle olur: İdrakin gücü ve kalbin cesareti. Böyle bir tercihten geri kalmamak ise ya anlayış eksikliğinden kaynaklanır ki bu durumda kişi, sevdiği şeyle nefret ettiği şeyin seviyelerini tam olarak idrak edemez. Ya da yapısındaki bir zayıflık ve kalbindeki bir acizlikten kaynaklanır ki bu durumda da kişi daha doğru olanı tercih etme hususunda kalbine söz geçiremez. Fakat insanın anlayışı sahih, yapısı güçlü ise ve sevilen iki şeyin daha üstün olanını, seilmeyen iki şeyin ise daha az zararlı olanını tercih etme hususunda da kalbi cesur ise bu durumda saadetin anahtarını elinde tutuyor demektir.

Kimi insanların şehvetlerinin otoritesi, akıllarının ve imanlarının otoritesinden daha güçlü olur ve güçlü olan zayıf olana hâkim olur. Kimilerinin ise iman ve akıllarının otoritesi, şehvetlerinin otoritesinden daha güçlü olur. Doktorlar çoğu zaman hastaları, kendilerine zararlı olan şeylerden uzak tutmaya çalışırlar fakat hastanın nefsi ve arzusu buna karşı çıkıp aslında zararlı olan o şeyleri yapar, arzusunu aklının önünde tutar. Doktorlar bunu "adem-i mürûet" (kişilik bozukluğu, şahsiyet eksikliği) diye isimlendirmektedirler. İşte tıpkı bunun gibi kalben/manen hasta olan çoğu kişi de arzularının şiddetine kapılarak bu hastalıklarını daha da arttıracak şeylere yönelmektedirler.

Şerrin asıl kaynağı, idrakin zayıf olması, ruhun da zayıf ve düşük olmasıdır. Hayrın asıl kaynağı ise idrakin kâmil olması, ruhun da güçlü, şerefli ve cesur olmasıdır.

Sevgi ve irade de her şeyin temeli ve başlangıcı, nefret ve öfke de her şeyin temeli ve başlangıcıdır. Her iki taraftaki duygular da kalptedir, kulun saadetine ve şakâvetinin (bedbahtlık) temelidir.

İsteyerek yapılmış olan bir fiil varsa, mutlaka arka plandaki sevgi ve iradenin varlığına dayalıdır. Bir fiilin yapılmamış olması ise

kimi zaman onu gerektirecek bir sebebin olmamasından, kimi zaman da onu yapmaya mani olan bir öfke ve nefretten kaynaklanır. Bu, hem emirlerde hem de nehiylerde geçerli bir durumdur, "Keff (geri durma)" diye isimlendirilir ve duruma göre sevabı ya da cezası gerekli kılar. Bir fiili terk etmenin bir sebebin varlığına mı yoksa yokluğuna mı dayalı olduğu tartışması da bu şekilde açıklığa kavuşmuş olmaktadır. Fiili yapmayı gerekli kılan bir sebebin yokluğuna dayalı olan terk, " 'ademî (sebebin yokluğuna dayalı)"; fiili yapmaya mani olan bir sebebin varlığına dayalı olan terk ise "vücûdî (engelleyici bir sebebin varlığına dayalı)" terktir.³¹⁴

E. En Faydalı İsâr

Her canlı, kendi isteğiyle yaptığı fiili, o fiilden bir fayda ve lezzet umduğu için yapar; kendi isteğiyle terk ettiği fiili de ancak bir acıdan kurtulmak, ondan kurtularak şifa bulmak için terk eder.

*O, derdime şifa olmak istemiyor
Fakat biliyorum ki ben
Onu elde edersem eğer
Derdim onunla şifa buluyor.*

Fayda sağlamak ve acıdan uzaklaşmak akıllı her insanın hatta her canlının arzusudur. Fakat insanların çoğu bu konuda çok çirkin yanlışlar yaparlar. Peşinden çok büyük acılar getiren şeylere yönelerek onlardan zevk almak isterler. Zevk alacaklarını zannettikleri bu şeylerle kendilerine acı verirler. Peşinden çok kötü hastalılar getirecek olan şeylerle kalplerine şifa vermeye çalışırlar. Bu, bakışını 'âcil olana (yakına, erkene) diken ve işlerin akıbetini göremeyenlerin durumudur. Hâlbuki akıllılık, işlerin akıbetini düşünmektir. En akıllı insan, âcil de (geç, uzak) olsa, ebedi olan zevk ve rahatını, 'âcil de (erken, yakın) olsa sonlu ve yok olmaya mahkum olan

³¹⁴ ed-Dâu ve'd-devâu, s. 326.

zevke ve rahata tercih edendir. En sefih (düşüncesiz) insan da acı ve korku şaibesi bulunan, çabucak yok olacak olan sonlu bir zevk karşılığında, ebedi olan nimetleri, ebedi hayatın güzelliğini, hiçbir çile ve tasası bulunmayan en büyük zevklerini satan kimsedir.

Bazı âlimler şöyle demiştir: "Akıllı insanların, peşinde koşup durdukları şeye baktım ve elde etmede izledikleri yollar farklı olsa da hepsinin bir tek arzusu olduğunu gördüm: Hepsi de gam ve kederi kendilerinden uzak tutma peşindeler. Kimisi yiyip içerek, kimisi ticaretle uğraşıp para kazanarak, kimisi evlenerek, kimisi müzik ve şarkı dinleyerek, kimisi de oyun ve eğlenceyle bunu gerçekleştirmeye çalışıyor. Ben de kendi kendime şöyle dedim: Akıllı olan bu kişilerin arzusu belli fakat izledikleri bu yol onları amaçlarına ulaştıracak bir yol değil, hatta tam aksi sonuçlara ulaştıracak bir yol. Ben, Allah'a yönelmekten, O'nunla muhatap olmaktan ve O'nun memnuniyetini her şeye tercih etmek dışında, gam ve kederden uzaklaştıran bir yol budamadım."

İsâr yolunun yolcusu olan kimse, bu dünyadaki bazı menfaatlerini kaybetse de asla kaybolmayacak olan en yüce menfaatleri elde eder. Bu büyük menfaatleri elde eden kul, her şeyi elde etmiş, bunu kaybeden ise her şeyi kaybetmiş olur. Bu isârın meyvelerini daha dünyadayken tadan kişi ise en mutlu, en bahtiyar insandır. Kulu ebedi lezzete, sevince ve huzura ulaştıracak olan bu yoldan daha faydalı daha sağlam bir yol yoktur. Başarı Allah'tandır.³¹⁵

2. ALLAH SEVGİSİ MUTLULUĞUN ZİRVESİDİR

A. Allah'ı Her şeyden Daha Çok Sevmeyen Kalp İçin Mutluluk Yoktur

Bilinen bir husustur ki Allah dışındaki melek, insan için veya hayran olsun, tüm canlılar, faydalı olanı alıp zararlı olanı uzaklaş-

³¹⁵ *ed-Dâu ve'd-devâu*, s. 327.

tırmaya muhtaçtır. Buda ancak o varlığın bir "faydalı" ve "zararlı" düşüncesine sahip olmasıyla mümkündür. Fayda, nimet ve lezzet cinsinden, zarar ise acı ve azap cinsindendir.

Her canlının şu iki şeyi bilmesi gerekir:

1. Kendisinden faydalandığı ve elde etmekten zevk duyduğu mahbûbunu ve maksudunu bilip tanıması,
2. Bu maksuduna ulaşma, onu elde etme hususunda kendisine yardımcı olan şeyleri bilmesi.

Bu iki şeyin mukabilinde ise şu iki şey vardır:

1. Sevilen ve arzu edilen şeyin karşısında, seilmeyen, iğrenilen ve zararlı olan şey mevcuttur.
2. Kulun maksuduna ulaşmasına yardımcı olan şeyin yanında, iğrenç ve zararlı olan şeylerden onu koruyan varlık mevcuttur.

Böylece ortaya şu dört şey çıkmış olmaktadır:

1. Sevilen ve daima var olması istenen şey.
2. Seilmeyen ve daima yokluğu istenen şey.
3. Sevileni ve arzu edileni elde etmeye yardımcı olan vesile.
4. Seilmeyen şeyi uzaklaştırmaya yardımcı olan vesile.

Bu dört şey, her kulun hatta her canlının olmazsa olmaz zaruri ihtiyacıdır. Buna göre:

1. Kulun, kendisine yaklaşmak ve hoşnutluğunu kazanmak istediği maksudu ve matlubunun Allah olması gerekir.
2. Bu amacına ulaşmada kendisine yardımcı olacak olan da yine Allah'tır.

3. O'nun dışındaki şeylere kulluk etmek, yönelmek ve bağlanmak ise sevilmeyen ve zararlı olan şeydir.

4. Böyle bir yanlıştan kulu uzaklaştıracak olan da yine Allah'tır.

İşte bu dört özelliği kendisinde bulunduran varlık başkası değil, Allah'tır. İbadet edilen, sevilen ve murat edilen O'dur. Kendi zatına ulaşma ve ibadet etme konusunda yardımcı olan da O'dur. Sevilmeyen ve nefret edilen şeyler de O'nun iradesi ve kudretiyle gerçekleşmektedir. Bu sebeple bu tür şeyleri kuldan uzaklaştıracak tek varlık da O'dur. Nitekim mahlûkatın en ârifi (s.a.s.), O'nun hakkında şöyle buyurmuştur: *"Senin öfkenden hoşnutluğuna, cezandan affına, Senden yine Sana sığınıyorum."*³¹⁶

Rasûlullah'ın bir başka duası ise şudur: *"Allah'ım sana yönelip senden korkarak kendimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim, işimi sana ısmarladım ve sırtımı sana dayadım. Sana karşı senden başka sığınak ve korunak yoktur."*³¹⁷

Sadece O'nunla güvene erişilir, sadece O'na sığınılabilir. O'nun iradesi ve kudretiyle gerçekleşen tüm şeylerden yine O'na sığınılır. Sığınmaya sebep olan da O'dur, sığınılan da O'dur. Her şey O'nun elindedir, bütün övgüler O'nadır, bütün mülkiyet onundur, bütün hayırlar O'nun elindedir. Mahlûkatından hiçbirisi O'nu hakkıyla övemez. Bilakis O, bizzat kendisinin övdüğü gibidir, yaratılmışların övgülerinin çok üstündedir. Bu sebeple kulun iyilik ve saadeti, şu ayetin manasını gerçekleştirmesine bağlıdır: *"(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız."*³¹⁸ Zira kulluk etmek, en mükemmel şekilde maksuda ve matluba ulaşmayı kap-

³¹⁶ Ahmet İbn Hanbel, VI, 201; Müslim, 486; Ebu Dâvûd, 879; İbn Mâce, 3841.

³¹⁷ Buhârî, 247; Müslim, 2710.

³¹⁸ 1/Fatiha, 5.

sar. Müstean (yardım istenen) ise, maksuda ve matluba ulaşma konusunda yardımı istenendir.

Mabud olmak, ulûhiyet manasını; müstean olmak ise rubûbiyet manasını ifade eder. Çünkü ilah, sevme, yönelme, yüceltme, saygı gösterme, korkma, ümit duyma ve tevekkül etme bakımından kalplerin ilah kabul ettiği varlıktır. Rab ise, kulunu terbiye edip yetiştiren, ona ahlaki vasıflar veren, sonra da faydasına olan şeylere ileten varlıktır. O'ndan başka ilah da yoktur, O'ndan başka rab de yoktur. O'nun dışındakilerin rubûbiteyi nasıl ki en batıl şey ise, O'nun dışındakilerin ulûhiyeti de en batıl şeydir. Bu temel prensip Kur'ân'ın birçok ayetinde vurgulanmaktadır:

"O'na kulluk et ve O'na dayan!"³¹⁹

"Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim."³²⁰

"Ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan. O'nu hamd ile tesbih et."³²¹

"Rabbinin adını an. Bütün varlığınla O'na yönel. O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse yalnız O'nun himayesine sığın."³²²

"De ki: O benim Rabbimdir. O'ndan başka tanrı yoktur. Sadece O'na tevekkül ettim ve dönüş sadece O'nadır."³²³

³¹⁹ 11/Hud, 123.

³²⁰ 11/Hud, 88.

³²¹ 25/Furkan, 58.

³²² 73/Müzzemmil, 8-9.

³²³ 13/Ra'd, 30.

"Rabbimiz! Ancak sana dayandık, sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır."³²⁴

İşte bu ayetler, kendisi olmaksızın kulun saadete ulaşamaya-
cağı tevhidin özü olan ulûhiyet ve rububiyet prensiplerinin gereği
olan tavırları ortaya koymaktadır.

Allah kullarını, kendisine ibadet etmeleri, marifetine ulaşma-
rı, O'na yönelip O'nu sevmeleri ve O'na kendilerini adanmaları için
yaratmıştır. Kalpler ve ruhlar ancak O'nu anmakla huzura ve raha-
ta erer. Ahirette O'nu görmekle cennet ehlinin gözleri aydınlanır ve
nimetleri doruğa ulaşır. Allah cennet ehline, O'nun cemaline bak-
maktan ve hiçbir aracı olmaksızın kelimasını dinlemekten daha se-
vimli, gözlerini daha çok aydınlatan ve kalplerine daha çok huzur
veren bir nimet vermemiştir. Dünyada ise onlara, Allah'a iman et-
mekten, O'nu sevmekten, O'na kavuşmayı özlemekten, O'na yakın
olmayı istemekten ve O'nu anmakla gıdalanmaktan daha güzel,
daha sevimli ve gözlerini daha çok aydınlatan bir nimet vermemiş-
tir. Rasûl-i Ekrem, dünya ve ahiretin bu iki nimetini şu duasında
birlikte zikretmektedir: "Allah'ım, gayb bilginin ve yaratma kudreti-
nin hakkı için sana yalvarıyorum; eğer benim için hayırlı olan ya-
şamak ise beni yaşat! Benim için hayırlı olan ölmek ise canımı al!
Allah'ım, açıkta da gizlide de senden korkmayı, sana saygılı olabil-
meyi diliyorum senden! Öfkede de sükûnette de hakkı söyleyebil-
meyi diliyorum senden! Fakirlikte de zenginlikte de dengeli olabil-
meyi diliyorum senden! Senden, tükenmeyen nimetler istiyorum!
Kesintisiz göz aydınlığı, yaşam huzuru istiyorum! Ölüm sonrası ra-
hat yaşam istiyorum! Senin yüzüne bakmanın lezzetinin istiyorum!
Sana kavuşmaya şevk (özlem) duymayı istiyorum! Bezdiren fakir-
likten, azdıran zenginlikten sana sığınıyorum! Allah'ım, bizi iman
süsüyle süsle! Bizi, doğru yola erenlerden ve doğru yola iletenler-
den kıl!"

Rasûlullah, bu çok kıymetli duada, dünyanın en güzel nimeti olan Allah'a kavuşma özlemiyle, ahiretin en güzel nimeti olan O'nun yüzüne bakma nimetini birlikte zikretmiştir. Bu iki nimeti eksiksiz olarak tatmanın yolu da dünyevi konularda zarar görmemeye ve dini konularda fitneye düşmemeye bağlı olduğundan hemen peşinden şöyle dua etmiştir: *"Bezdiren fakirlikten, azdıran zenginlikten sana sığınıyorum!"*

Kulun olgunluğu ise hakikati bilip ona tâbi olmasına, onu başkalarına da öğreterek irşatta bulunmasına bağlı olduğundan duanın sonunda şöyle demiştir: *"Bizi, doğru yola erenlerden ve doğru yola iletenlerden kıl!"*

Faydalı ve maksuda ulaştıran rıza, kazâdan (yani kaderdeki hükmün gerçekleşmesinden) önceki değil de sonraki rıza olduğundan ve genelde başa gelen sıkıntının peşi sıra rıza gösterme azmi çözüldüğünden dolayı Rasûlullah, bir kazânın (musibetin, sıkıntının) peşi sıra rıza gösterebilme niyazında bulunmuştur. Zira kaderde tayin edilmiş olan şeyler hakkında yapılması gereken, sadece şu iki şeydir: 1-Kaderdeki o hüküm başa gelmeden önce hep hayırlı olmasını dilemek. 2-Başa geldikten sonra ise rıza göstermek. Kulun saadeti, işte bu ikisini yapabilmesine bağlıdır. Nitekim bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Âdemoğlunun mutluluğu, Allah'tan hayır dilemesi ve verdiği hükme razı olmasındadır. Âdemoğlunun bedbahtlığı ise Allah'tan hayır dilemesi fakat O'nun verdiği hükme razı olmayıp öfkelenmesindedir."*³²⁵

Açıktaki da gizlide de Allah'tan korkmak her hayrın başı olduğu için de Hz. Peygamber, açıktaki da gizlide de O'ndan korkmayı niyaz etmiştir. Çoğu insan sakın iken hakikati söylediği halde öfkesi sebebiyle batıla meylettiği, bazen de sakinken bile hakkın dışına çıktığı için Allah'tan hem öfke hem de rıza halindeyken hakkı söyleme konusunda kendisini başarılı kılmasını istemiştir. Bu sebeptendir ki

³²⁵ Ahmet İbn Hanbel, I, 168; Tirmizî, 2151; Hakim, I, 518.

seleften bazıları şöyle demiştir: "Memnun olduğu zaman bu memnuniyeti kendisini batıla sevk eden, öfkелendiği zaman da öfkesi kendisini haktan uzaklaştıran kimselerden olma!"

Fakirlik ve zenginlik Allah'ın kulunu kendisiyle imtihan ettiği iki imtihan vesilesi olduğu, kul zenginken israfa kaçıp fakirken de cimrilik ettiği için Rasûlullah Allah'tan her iki durumda da dengeli olmayı, israfa ve cimriliğe meyletmeyerek orta yollu olmayı dilemiştir.

Nimetler kalbî ve bedenî olmak üzere iki türlü olduğu, kulun gözünü aydın kıldığı ve nimetlerin kemâli de kesintili değil sürekli olmasına bağlı olduğu için de "*Senden, tükenmeyen nimetler, kesintisiz göz aydınlığı istiyorum!*" buyurmuştur.

İnsanın süsünün, beden ve kalp süsü şeklinde iki türlü olduğu, kalp süsünün değeri ve önemi daha büyük olduğu ve kalp süsünü elde eden kişi, beden süsünün de en güzelini elde ettiği içindir ki Hz. Peygamber (s.a.s.), zahir olan süsü değil, batın olan süsü istemiş ve şöyle buyurmuştur: "*Allah'ım, bizi iman süsüyle süsle!*"

Bu dünya hayatının, her kim olursa olsun hiç kimse için tam bir rahatlık ve huzur yeri olmadığı, sadece nice sıkıntı çile, dert ve tasalarla dolu, nice gizli ve açık acılarla kuşatılmış bir hayat olduğu ve bundan kaçış da zaten mümkün olmadığı için Rasûlullah da ölüm ötesi hayatın huzur ve mutluluğunu istemiştir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber (s.a.s.), bu duada dünyanın en hoş nimetleriyle ahiretin en hoş nimetlerini bir araya getirmiştir. Kulların Allah'ı ilah edinip O'na ibadet etmeye olan ihtiyaçları, tıpkı O'nun kendilerini yaratmasına, rızıklandırmasına, bedenlerine şifa vermesine, ayıplarını örtmesine ve korkularından emin kılmasına olan ihtiyaçları gibidir. Hatta O'nu ilah edinip sevmeye ve O'na kulluk etmeye çok daha fazla muhtaçtırlar. Bu, kulların en büyük hedefi olmalıdır. Çünkü bu olmadan ne bir iyiliğe, ne bir nimete, ne kurtuluşa ne bir lezzete ne de bir saade'te ulaşabilirler. Bu se-

bepledirdir ki "Lâ ilâhe illallah" sözü iyiliklerin en güzeli olmuştur. Ulûhiyeti Allah'a has kılmak, işin başıdır. Hem Müslümanın hem de kâfirin (Allah'ın varlığını kabul eden müşriklerin) kabul ettiğı bir şey olan rubûbiyetin Allah'a has kılınması ise tek başına yeterli değildir. Hatta müşriklerin bu kabulleri, ulûhiyetin de Allah'a ait olduğunu kabul etmeleri gerektiğı hususunda bir delildir. Nitekim Allah da yüce kitabının birçok yerinde bunu açıklamıştır. Bu sebepledir ki O'na ibadet etmeleri ve hiçbir şeyi ona ortak koşmamaları, Allah'ın kulları üzerindeki hakkıdır. Nitekim sahih bir hadiste Muaz b. Cebel (r.a.) ile Rasûlullah (s.a.s.) arasında şöyle bir konuşma geçmektedir:

- *Ey Mu'az, Allah'ın, kulları üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor musun?*

- *Allah ve Rasûlu daha iyi bilir.*

- *O'nun kulları üzerindeki hakkı, kullarının O'na ibadet etmeleri, hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Peki bunu yaptıkları takdirde kulların Allah üzerindeki hakkı nedir bilir misin?*

- *Allah ve Rasûlu daha iyi bilir.*

- *Kulların Allah üzerindeki hakkı, Allah'ın onları cehennem azabına dûcâr etmemesidir.*

Tevhid, Allah'ın mü'min ve muvahhit kullarını sevmesi ve tövbe etmelerine sevinmesinin sebebi olduğu gibi, kul için de en büyük lezzet, saadet ve nimettir. Kâinatta, Allah dışında, kalplerin huzur bulacağı ünsiyet/yakınlık duyacağı ve kendisine yönelerek rahata ve bolluğa ereceğı hiçbir şey yoktur. Allah'tan başkasına kulluk eden ve o şeyden herhangi bir menfaat ve lezzet elde eden kişinin o şeyden gördüğü zarar, aslında elde ettiğı menfaatten kat be kat daha fazladır. Bu kişi, çok leziz fakat zehirli bir yemek yemiş biri gibidir.

Göklerde ve yerde Allah dışında ilahlar bulunsaydı bu ikisinde bozulma ve kaos meydana gelirdi: *"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti."*³²⁶ Aynı şekilde kalpte de Allah dışında herhangi bir mabud olsa, o da bozulma ve kaosa maruz kalır ve o mabudu oradan çıkarıp da sevdiği, ümit bağladığı, korktuğu, tevekkül ettiği ve kendisine yöneldiği ilah ve mabudu sadece Allah oluncaya dek asla düzelmesi beklenmez.

Kulun en büyük fakr ve ihtiyacı, hiçbir şeyi O'na ortak koşmaksızın sadece Allah'a kulluk etmesidir. Bu ihtiyacına benzeyen başka bir ihtiyacı yoktur ki ona kıyas edilebilsin. Fakat kulun eşi benzeri olmayan bu ihtiyacı sadece bazı yönleriyle, bedenın gıdaya, suya ve nefese olan ihtiyacına benzediğinden bu şeylere kıyas edilebilmektedir. Ama yine de tevhide ve kulluğa olan ihtiyacıyla bedenın bu ihtiyaçları arasında birçok farklar mevcuttur. Çünkü insanın hakikati; kalbi ve ruhudur. Bu ikisi de ancak kendisinden başka ilah olmayan hak ilah ile salah bulur, sadece O'nu anmakla huzura erer, sadece O'nu tanımak ve sevmekle rahatlar, O'na ulaşma gayreti içerisinde ve hiç şüphesiz O'na kavuşacaktır. Kul için Allah'ı birlemekten, O'nu sevmekten, O'na ibadet etmekten, O'ndan korkup O'ndan bir şeyler ummaktan başka salaha ulaşmak mümkün değildir. O'nun dışındaki şeylerde bir zevk ya da sevinç elde etse bile bu zevk ya da sevinç sürekli olmaz, değişir durur, kişi, bir o yana bir o yana sivrulur, hatta kendi sebebiyle rahata ve huzura erdiğini zannettiği şey çoğu zaman kulun acı ve zarar görmesinin en büyük sebeplerinden olur. Fakat hak olan ilah her halükarda, her zaman ve zeminde onun yanındadır. Kul, her nerede olursa olsun, Allah'a olan imanı, sevgisi, saygısı, ibadeti ve zikri kendisinin gıdası ve azığıdır, salahı ve gücüdür. Ehl-i imanın hali buna delildir, Kur'an ve sünnet bunu göstermektedir, fitrat ve kalp de buna şahittir. Durum, hakikat ve irfan adına nasibi çok az olup

³²⁶ 21/Enbiyâ, 22.

Allah'ın ihsanından da geri kalmış olanların şu sözlerindeki gibi değildir: "Kulun Allah'a ibadet etmesi, O'nu zikredip O'na şükretmesi, birer yükümlülük ve meşakkattir. Bunları sebebi de ya kulun bunlarla imtihan edilmesi ya tıpkı bedelli bir alışveriş gibi bu şeylerin karşılığında kendisine sevap/ödül verilmesi ya da kulun hayvani dereceden yükseklere çıkmak amacıyla nefsini terbiye edip güzelleştirmesi içindir." Bu söz, Rahman'ın marifetinden nasiplenememiş, iman hakikatlerinin lezzetini tadamamış, kafasındaki fikir cürûfu (çer-çöp, köpük) ve süprüntüsüyle kendisini bir şey zannetmiş olanların konuşmalarında geçmektedir. Hâlbuki Allah'a ibadet etmek, O'nu tanımak, birlemek ve O'na şükretmek, insanın gözyaşındır, ruhun, kalbin ve gönlün en yüce lezzetidir, bu durumda olan kişinin ulaşmış olduğu en hoş nimettir. Müstean olan Allah'tır, tevekkül ve itimat O'nadır.

"Allah'a ibadet etmek ve emirlerine sarılmak" denince akla ilk gelen şey meşakkat ve külfet değildir. Fakat meşakkat ve külfet, bu şeylerin sebeplere bağlı olan ayrılmaz birer parçasıdır. O'nun emirleri, kullar üzerinde gerekli kıldığı hakları, onlar için koymuş olduğu kanunlar, gözlerin nuru, kalplerin lezzeti, ruhların nimeti ve sevincidir. Ruhlar, bu şeylerle şifaya, saadete felaha ulaşır. Ruhların kemali bu şeylere dönüp bu şeylerle yaşamasındadır. Hatta hakikatte bunlar olmadan ne bir sevinç ne bir ferahlık ne lezzet ne de nimet vardır:

*"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa, mü'minler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir. De ki: Ancak Allah'ın lütfu ve rahmetiyle, işte bunlarla sevinsinler. Bu, onların (dünya malı olarak) topladıklarından daha hayırlıdır."*³²⁷

Bu ayet hakkında Ebu Said el-Hudrî şöyle demiştir: "Allah'ın fazlı, Kur'an; rahmeti ise sizi Kur'an ehli kılmasıdır." Hilal b. Yesâf ise şöyle demiştir: "Yani sizi kendisine yönelttiği İslam ile ve size

³²⁷ 10/Yunus, 57-58.

öğrettiği Kur'an ile sevinin. Bunlar sizin biriktirdiğiniz altın ve gümüşten daha değerlidir." Bir grup ise şöyle demiştir: Allah'ın fazlı, Kur'an; rahmeti ise İslam'dır"

Bize göreyse Kur'an ve İslam'ın her ikisi de Allah'ın fazlı ve rahmeti olma vasıflarını taşımaktadır. Allah, Rasûlüne karşı cömertliğini bu ikisiyle göstermiştir. *"İşte böylece sana da emrimizle Kur'an'ı vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erıştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermekte-sin."*³²⁸ Allah, yücelteceği kişiyi Kur'an ve imanla yüceltmış, alçaltacağı kişiyi de onlardan mahrum bırakarak alçaltmıştır.

Kur'an'ın ve imanın, şu ayetlerle bir teklif/külfet olarak geçtiği şeklinde bir itiraz yapılabilir: *"Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar."*³²⁹ ; *"Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz."*³³⁰

Bu itirazın cevabı şudur: Evet, bu iki ayette teklif (yükümlülük, yük) ifadesi kullanılmıştır fakat ifade olumlu değil, olumsuz şekilde kullanılmış yani 'yüklemez' ve 'yüklemeyiz' denmiş, Cenab-ı Hak, kendi emir, tavsiye ve kanunlarını katıyen teklif diye isimlendirmemiştir. Kur'an'ın birçok yerinde ise kendi emir, tavsiye ve kanunlarını; ruh, nur, şifa, rehber, rahmet, hayat, ahit, tavsiye vb. şekilde isimlendirmiştir.

Ahiretin mutlak anlamda en üstün en yüce ve en değerli nime-ti, Rab Teala'nın yüzüne bakmak ve O'nun hitabını dinlemektir. Nitekim Müslim'de şöyle bir hadis geçmektedir: *"Cennet ehli cennete girdiği vakit, (meleklerden)biri şöyle seslenir: Ey cennet ehli! Allah size bir söz vermişti, onu yerine getirmek istiyor."* Cennet ehli

³²⁸ 42/Şura, 52.

³²⁹ 2/Bakara, 286.

³³⁰ 6/En'am, 152.

ise "Bu söz ne olabilir ki? O bizim yüzümüzü aydınlatmadı mı? Terazilerimizi ağırlaştırmadı mı, bizi ateşten koruyup cennetine koymadı mı? derler. Perde kaldırılır ve Allah'a bakarlar. Onlara, Allah'a bakmaktan daha güzel bir nimet verilmemiştir."³³¹ Başka bir rivayette şu ifade de mevcuttur: "O'na baktıkları sürece başka hiçbir nimete iltifat etmez, dönüp bakmazlar."

Bu hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.s.), cennette kendilerine bahşedilmiş olan onca mükemmel nimete rağmen yine de cennet ehline, Allah'a bakmaktan daha yüce, daha sevimli bir şeyin verilmediğini, onların en çok sevdiği nimetin bu olduğunu açıklamıştır. Çünkü cennet ehlinin Allah'a bakmaktan aldıkları zevk, nimet, sevinç, mutluluk ve göz aydınlığı, oradaki yiyeceklerden, içeceklerden ve ceylan gözlü hurilerden aldıkları lezzetin çok çok üstündedir. Hatta bu iki lezzet ve nimet arasında kıyas dahi yapılamaz. Bu sebeple Cenab-ı Hak, kâfirler hakkında şöyle buyurmuştur: "Hayır! Onlar şüphesiz o gün Rablerinden (O'nu görmekten)mahrum kalmışlardır. Sonra onlar cehenneme girerler."³³²

Allah, kâfirleri iki azaba maruz bırakacaktır: 1. Cehennem azabı, 2. O'nun cemalini görmekten mahrum olma azabı. Allah, kendi dostlarına ise iki çeşit nimet bahşedecektir: 1. Cennet nimetleri, 2. Allah'ı görme nimeti. İşte Allah, Mutaffifin Suresi'nde bu dört şeyin hepsini de zikretmiştir. Yukarıdaki ayetler kâfirlere verilen iki azapla ilgili iken şu ayetler de Allah dostlarına verilen iki nimetle ilgilidir: "İyiler kesinkes cennettedir. Onlar orada koltuklar üzerinde bakarlar."³³³ Şöyle diyenler bu ayetlerin manasını çarpıtmış olurlar: "Ayette geçen cennet ehlinin 'bakmaları', azap gören düşmanlarına bakmaları ya da kendi köşk ve bahçelerine bakmaları ya da birbirlerine bakmaları anlamına gelir." Bu söz, ayetin ma-

³³¹ Ahmet İbn Hanbel, IV, 332; Müslim, 2552, İbn Mâce, 187.

³³² 83/Mutaffifin 15-16.

³³³ 83/Mutaffifin 22-23.

nasını aslından saptırma anlamına gelir. Çünkü ayetten kasıt, "Hayır! Onlar şüphesiz o gün Rablerinden (O'nu görmekten)mahrum kalmışlardır." şeklinde 15. ayetinde belirtilen kâfirlerin Rablerine bakmaktan mahrum olmaları halinin zıttı olan cennet ehlinin Rablerinin yüzüne bakma durumudur. Zira Cenab-ı Allah, surenin ileriki ayetlerinde de kâfirlerin dünyadayken düşman kabul ettikleri mü'minlere karşı, alay maksadıyla söyledikleri sözlere, ahirette nasıl zıttıyla karşılık verileceğini bildirmektedir. "Şüphesiz günahkârlar, (dünyada) iman edenlere gülerlerdi. Onlarla karşılaştıklarında kaş göz hareketiyle alay ederlerdi. Ailelerine döndüklerinde, (alaylarından dolayı) keyiflenerek dönerlerdi. Mü'minleri gördüklerinde: "Şüphesiz bunlar sapıtmış" derlerdi. Hâlbuki onlar, mü'minleri denetleyici olarak gönderilmediler. İşte o gün (ahirette) de iman edenler kâfirlere gülerler."³³⁴ Bu ayetlerden sonra tekrar "Koltuklar üzerinde bakarlar."³³⁵ buyrularak "bakma" ifadesini mutlak olarak kullanmış, herhangi bir konuyla sınırlandırmamıştır. Cennet ehlinin bakabileceği en yüce, en değerli ve en üstün varlık da Cenab-ı Allah'tır. O'na bakmak, bakma çeşitlerinin en yücesi ve en değerlisidir; kâfirler dünyada mü'minler için "Şüphesiz bunlar sapıtmış" demiş olsalar da ahirette O'nu görenler, dosdoğru yolun en üst mertebesinde dirler. Sonuç olarak, surede iki defa geçen "...bakarlar" ifadesinden kasıt, kesinlikle Rab Teâla'ya bakmaktır. Ayetlerin kendi içindeki bağlamına bakan herkes başka bir ihtimalin olamayacağını anlayacaktır.

B. Sadece Allah İçin Sevmek

Her canlının kendince bir iradesi, sevgisi ve bir eylemi vardır. Hareket eden her canlının bu hareketinin temeli sevgi ve iradedir. Hareketini ve sevgisini, kendisi yaratan, yoktan var eden varlığa adanmadıkça hiçbir varlığın salaha ulaşması mümkün değildir. Zira

³³⁴ 83/Mutaffifin, 32-34.

³³⁵ 83/Mutaffifin, 35.

yoktan var edenin var etmesi olmaksızın hiçbir varlığın var olması da mümkün değildir. Bu sebeple Hâlık-ı Zülcelâl şöyle buyurmuştur: *"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti."*³³⁶ Dikkat edilirse Allah *"bozulup gitmişti"* demiş, *"Hiç olmazdı, yok olurdu"* dememiştir. Çünkü Allah, tek ilahı Allah olmadığı için fesada uğrayıp bozulan, kargaşaya, keşmekeşe düçar olan gökler ve yerin bu hâl üzere olsa da varlıklarını sürdürmelerine izin verebilir. Fakat göklerin, yerin ve içinde bulunan her şeyin mabudu sadece ve sadece Allah olmadıkça salah ve istikamet üzere olmaları mümkün değildir. Şayet bu âlemin iki ilahı olsaydı, âlemin düzeni en kötü şekilde bozulurdu. Zira her bir ilah, diğerini yenmeye, ona üstün gelmeye ve tek ilah olamaya çalışırdı. Çünkü ilahlıkta ortaklık, ilahlığın kemali açısından bir eksikliktir. Hiçbir ilah da, ilahlığının eksik olmasına razı olmaz. Bir ilah diğerine hâkim olsaydı, hâkim olan ilah olur, diğeri ise ilah olmazdı. Fakat hiçbir diğeri hâkim olamasaydı, bu durumda da her ikisinin de ilahlığında acizlik ve noksanlık olmuş olur, hiç biri tam ilah olamaz ve ikisinin de üstünde onlara hâkim olan gerçek bir ilahın olması gerekirdi. Aksi halde her ilah kendi yarattıklarını alıp gider ve diğer ilaha üstünlük kurmaya çalışırdı. Bu durum da göklerin, yerin ve içlerinde bulunan her şeyin nizamının fesada uğramasına sebep olurdu. Birbirine denk olan iki hükümdarın bulunduğu bir ülkenin durumu da, iki kocası olan kadının durumu da, içinde iki aygır bulunan az bir suyun durumu da böyledir.

Ülkelerin fesada uğramalarının, temel sebebi de hükümdarların ve yöneticilerin birbirleriyle olan ihtilaflarıdır. İşte bu sebeptendir ki İslam düşmanları hiçbir zaman İslam topraklarını ele geçirmeyi göze alamadıkları halde Müslümanların hükümdarlarının çoğalıp da ihtilafa düştüğü, her birinin bir beldeye hâkim olup diğerlerine üstün gelmeye çalıştığı zamanlarda buna yeltenmişlerdir.

³³⁶ 21/Enbiyâ, 22.

Göklerin ve yerlerin belli bir istikamet üzerine varlıklarını sürdürmeleri, mahlûkatın bütün işlerinin mükemmel bir nizam içerisinde olması, hiçbir ortağı olmaksızın tek ilahın Allah olduğunu, mülkiyetin ve hamdin O'na ait olduğunu, dirilten, öldüren ve her şeye gücü yetenin O olduğunu, O'nun dışındaki tüm mabudların sahte olduğunu göstermektedir:

"Allah evlât edinmemiştir; O'nunla beraber hiçbir tanrı da yoktur. Aksi takdirde her tanrı kendi yarattığını sevk ve idare eder ve mutlaka onlardan biri diğerine galebe çalardı. Allah, onların (müşriklerin) yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir. Allah, gaybı da şehâdeti de bilendir. O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden çok yüce ve münezzehtir."³³⁷

"Yoksa (o müşrikler), yerden birtakım tanrılar edindiler de, (ölüleri) onlar mı diriltecekler? Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir. Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir."³³⁸

"De ki: Eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş'ın sahibi olan Allah'a yol ararlardı."³³⁹

Bu son ayetin manasının şu olduğu söylenmiştir: "Yani tıpkı kralların birbirlerine yaptıkları gibi, her bir ilah diğerini yenip ona hâkim olamaya yol arardı." Bu anlamı şu ayet de desteklemektedir: "ve mutlaka onlardan biri diğerine galebe çalardı."³⁴⁰ Hocamız İbn Teymiye ise şöyle demiştir: "Ayetin manası şudur: O ilahlar bile

³³⁷ 23/Mü'minûn, 91-92.

³³⁸ 21/Enbiyâ, 21-23.

³³⁹ 17/İsrâ, 42.

³⁴⁰ 23/Mü'minûn, 91.

Allah'a itaat edip O'na yakın olmaya çalışırdı. Öyleyse siz nasıl Allah'ı bırakıp da ilah edindiğiniz o şeylere ibadet ediyorsunuz? O varlıklar, sizin iddia ettiğiniz gibi ilah olsalardı, onlar bile Allah'ın kulları olurlardı. Ayetin bu manaya geldiğinin birçok delili vardır:

1. *"Onların yalvardıkları bu varlıklar Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar; O'nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar."*³⁴¹ Yani, "Sizin beni bırakıp da kendilerine ibadet ettiğiniz bu varlıklar bile tıpkı sizin gibi benim kullanımdır, rahmetimi umar, azabımdan korkarlar. Öyleyse niçin bana değil de onlara ibadet ediyorsunuz?"

2. Allah ayette (İsrâ, 42'de) "Bana üstünlük kurmaya çalışırlardı" dememiş, "Arş'in sahibi olan Allah'a yol ararlardı" demiştir. Bu ifade, tıpkı şu ayetteki gibi "Allah'a yaklaşma" anlamında kullanılır: "Ey iman edenler! Allah'tan korkun. O'na yol arayın ve yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz."³⁴² Fakat "üstünlük kurmak, hâkim olmak", "alâ" harf-i ceriyle ifade edilir: "Eğer (hanımlarınız) size itaat ederlerse artık onlara karşı ('aleyhinne) başka bir yol aramayın"³⁴³

3. Müşrikler, edindikleri ilahların Allah'ı yenmeye, O'na hâkim olmaya çalıştıklarına dair bir ifade kullanmamış; tam aksine o ilahların da Allah'a yaklaştırmaya çalıştıklarını ve kendilerini de Allah'a yaklaştırdıklarını söylemişlerdir. Buna karşı da Allah adeta şöyle demiştir: "Sizin iddia ettiğiniz gibi bu varlıklar birer ilah olsalardı, onlar bile Allah'ın kulları olurlardı. Öyleyse niçin Allah'ı bırakıp da O'nun kullarına ibadet ediyorsunuz."³⁴⁴

³⁴¹ 17/İsrâ, 57.

³⁴² 5/Mâide, 35.

³⁴³ 4/Nisâ, 34.

³⁴⁴ ed-Dâu ve'd-devâu, s. 341.

C. Övülen Sevgiyle Kınanan Sevgi

Sevgi, altında birçok türü barındıran bir cins isimdir. Sevginin altında bulunan bu türlerden Allah hakkında kullanılabilecek olanlar, O'na has olan, O'na layık olan ve O'ndan başkası için uygun olmayan şeylerdir. "İbadet" ve "İnabe" böyledir. Çünkü ibadet de inabe de Allah dışındaki hiçbir şeye yapılmaz. Bazen de Allah hakkında bizzat "Sevgi" kelimesi kullanılır: *"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven mü'minlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir."*³⁴⁵ *"İnsanlardan bazıları Allah'tan başkasını Allah'a denk tanrılar edinir de onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a olan sevgileri ise (onlarınkinden) çok daha fazladır."*³⁴⁶

Kınanan sevgi çeşitlerinin en başta geleni, kulun, Allah'la birlikte bir başka şeyi de sevip Allah'a duyduğu sevgiyle O'nun dışındaki o varlığa duyduğu sevgiyi eşit tutmasıdır.

Övülen sevgi çeşitlerinin en büyüğü ise kulun sadece Allah'ı ve Allah'ın sevdiği şeyleri sevmesidir. Bu sevgi, saadetin temeli ve başıdır; bu sevgiye sahip olmayan hiç kimse azaptan kurtulamayacaktır. Şirk anlamına gelen kınanan sevgi ise bedbahtlığın temeli ve başıdır; bu sevgiye sahip olanlar dışında hiç kimse azapta baki kalmayacaktır. Allah'ı seven ve hiçbir şeyi ortak koşmadan yalnızca O'na ibadet eden muhabbet ehli ise ateşe girmeyecek, bazı günahları sebebiyle girenler ise orada ebediyen kalmayacaktır.

Kur'an'ı Kerim'in, (etrafında dönüp durduğu eksen de)/temel amacı da bu sevgiyi ve ona bağlı olan şeyleri emretmek; bunun dışındaki sevgileri ve bu sevgiye bağlı olan şeyleri yasaklamak; bu iki sevgi türüyle ilgili darb-ı meseller vermek, karşılaştırmalar yap-

³⁴⁵ 5/Mâide, 54.

³⁴⁶ 2/Bakara, 165.

mak, kıssalar anlatmak; bu iki sevgi türünün taraftarlarının amellerini ve hallerini ayrıntısıyla anlatıp onların üç dönemdeki yani dünyadaki, berzahtaki ve ebedi hayattaki hallerini haber vermektir. Özetle Kur'an, bu iki sevgi taraftarlarının durumlarını anlatmak için gelmiştir.

Baştan sona tüm peygamberlerin davetlerinin temeli, hiçbir şeyi ortak koşmaksızın sadece Allah'a ibadet etmektir ki bu da kâmil anlamda O'nu sevip O'na boyun eğmek, O'nu yüceltip O'na saygı göstermek ve buların gereği olarak da itaat ve takvaya ulaşmak anlamına gelir.

Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde şöyle bir hadis geçmektedir: *"Canım elinde olana yemin olsun ki beni, çocuğundan, ana-babasından ve tüm insanlardan daha çok sevmedikçe hiçbiriniz iman etmiş olmazsınız."*

Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste ise Hz. Ömer'le (r.a.) Rasûlullah (s.a.s.) arasında şu konuşma geçmektedir:

- *Ya Rasûlallah, Allah'a yemin olsun ki seni, kendim hariç her şeyden daha çok seviyorum.*

- *Ey Ömer, beni, kendinden de daha çok sevmedikçe olmaz.*

- *Seni hak ile gönderene yemin olsun ki artık seni kendimden de daha çok seviyorum.*

- *İşte şimdi oldu Ey Ömer!*³⁴⁷

Allah'ın kulu ve elçisi olan birisini dahi insanın kendisinden, çocuklarından, ana-babasından ve tüm insanlardan daha çok sevmesi gerekiyor da o elçiyi göndereni sevmek ve O'nu sevmeyi, O'nun dışındakileri sevmenin önünde tutmak konusunda ne söylebilir ki!

³⁴⁷ Buhârî, 6632.

Cenab-ı Allah'a duyulan sevgi, hem değeri hem vasfı hem de sadece O'na has kılınmasıyla başkalarına duyulan sevgiden ayrılır. Çünkü kulun Allah'a duyduğu sevgi, çocuğuna, ana-babasına, hat-ta işitme ve görme yeteneğine ve kendi varlığına duyduğu sevgi-den daha üstün olmalıdır. Kulun hakiki ilahı ve mabudu, kendisi için tüm bu şeylerden daha sevimli olmalıdır. Bir varlık, kimi yönle-riyle sevildiği halde kimi yönleriyle seilmeyebilir. Ya da sevilmesi-nin sebebi başka şeyler olabilir. Fakat başka bir sebeple değil de bizzat ve bütün yönleriyle sevilen tek varlık Allah'tır, ilahlığa layık olan tek varlık da O'dur: *"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tan-ılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti."*

İlah kabul etmek; sevmek, boyun eğmek ve itaat etmek de-mektir.³⁴⁸

3. ALLAH SEVGİSİNİN TEZAHÜRLERİ

A. Allah Sevgisinin Tezahürleri, Gerekleri ve Hükümleri

Ebu'l-Abbas şöyle demiştir: *"Denildi ki muhabbet, oturmuş haldeyken Allah'ın huzurunda ayakta durman; yatar haldeyken yatağı terk etmen; konuştuğun halde susman, vatanında ve sevdik-lerinin yanında olduğun halde uzaklarda olmandır."*

Bunlar, Allah sevgisinin eserleri, sonuçlarından ve hükümle-rinden bazılarıdır. Bunlar birer hakikattir. Çünkü Allah'ı seven kişi-nin kendisi, memleketinde mukim olduğu halde kalbinin daima sevgiliye giden yolda olması gerekir. Allah sevgisi, seven kişinin otururken dahi mahbûbunun önünde el-pençe divan durmasını; yatağında uzanmış haldeyken bile yatağından uzakta ve ayrıymış gibi olmasını; zahirde başka şeylerle meşgul olsa da aslında bütün benliğiyle kendisini mahbûbuna hasretmesini gerektirir.

³⁴⁸ ed-Dâu ve'd-devâu, s. 336.

*Sizde olduğu halde aklım,
Sözlerini anladığımı zannetsin diye
Bana konuşana bakıp duruyorum.*

Bazı müritler şeyhlerine "Kalp Allah'ın huzurunda secdeye varır mı?" diye sorunca onlar da şöyle cevaplamıştır: "Evet, hem de öyle bir secde eder ki kıyamete kadar başını kaldırmaz."

Kalbin bu secdesi, kalkmasından da oturmasından da, gitmesinden de gelmesinden de, hareketinden de duruşundan da devam eden sürekli bir secdededir. Sevenin bedeni yatağında olduğu halde kalbi sevgilisine doğru nice merhaleler kat eder. Yatağına girdiğinde sevgi ve özlem duyguları onu kuşatır ve yatak onu yere savurur. Tıpkı Allah'ı sevenler hakkında şu ayette olduğu gibi: "*Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için), vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.*"³⁴⁹ Kalpleri yataktan uzaklaşınca bedenlerini de uzaklaştırıp kendi yolunda kullanır, bedene emreder, onu itaati altına alır.

*Gündüzüm insanların gündüzü gibi
Ama gece olunca uzandığım döşekler
Sana doğru savurur beni*

Anlatıldığına göre salihlerden biri, bir mescidin yanından geçerken şeytanın mescidin kapısının önünde durduğunu, içeri giremediğini gördü. Salih zât, mescitte, biri uyuyan biri de namaz kılan iki kişinin bulunduğunu gördü ve şeytana "Şu namaz kılan kişi mi içeri girmene mani oluyor?" diye sordu. Şeytan da şöyle cevap verdi: "Hayır, asla! Asıl beni engelleyen, uyuyan şu aslan! O olmasaydı içeri girebilirdim."

³⁴⁹ 32/Secde, 16.

Hasıl-ı kelâm, sevenin kalbi, mahbûbuna doğru bitmez tükenmez bir seferdedir. Her bir merhale ve konak kat ettiğinde bir başkası çıkar karşısına: "Her bir dağı aştıklarında, bir başka dağ göründü." Seven, ailesi içindeyken dahi yolcu, evindeyken dahi göç halinde, kardeşleri ve akrabaları arasında dahi gurbettedir. Herkesi kendi yanındayken görür fakat kendisini hiç kimsenin yanında görmez. Sevenin sevdiğine olan bağlılığının şiddeti, kalbinin ona kavuşmaksızın istikrar bulamamasına sebep olur. Hareketlerinin sakinleştiği, meşguliyetlerinin azaldığı her vakitte, kalbi sevdiğine odaklanır ve O'na doğru yolculuktaki gücü tazelenir.

Şu dört hal, sevenin bu husustaki samimiyetini açığa çıkaran birer mihenk taşıdır:

Birinci Hâl: Seven, yatağına uzanıp da tüm işleri ve meşgalelerden uzaklaştığı, kalbi sevdiği varlığa odaklandığı zaman, ancak onu düşünerek ve kalbi onunla meşgul olarak uyur.

İkinci Hâl: Uykusundan uyandığı vakit seven kişinin kalbine gelen ilk şey, mahbûbudur. Çünkü uyandığı zaman ruhu ona doğru akar; uykudayken kendisinden uzak kaldığından, uyanınca hemen onu hatırlar ve ruhu ona yönelir. Ruhu ve kalbi adeta tek varlık olmuş gibi birlikte ona yönelir. Ruh, göz kırpmaktan daha hızlı bir şekilde mahbûba doğru yönelince onunla birlikte hemen kalp de mahbûbu anar, her şeyden önce ona yönelir. Fakat seven, bazı meşguliyetlerle uğraştığı zaman, kalbi sevdiğinin sevgisiyle dolu olduğu halde sadece zahiren o şeylerle uğraşır. Meşguliyetlerden kurtulduğunda ise kalbindeki sevgiyle baş başa kalır. Çünkü bu sevgi, alacaklı ile borçlu arasındaki bağımlılık gibi bir bağlılık olduğundan "Ğaram" diye isimlendirilmiştir. Bu sevgi, onu bağlayan, ondan ayrılmayan bir sevgidir. Seven, sevdiğiyle iştir, onunla görür, onunla tutar, onunla yürür. Onun nezdinde mahbûbu, işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı konumundadır.

Bu haldeki kişi, mahbûbunun kendisiyle bütünleşip bir tek var-

lık olmadığının, aksine ayrı ve müstakil bir varlık olduğunun bilincinde olarak kendisini mahbûbu yerinde düşünür. Bu, herkes tarafından anlaşılan bir durumdur. Sadece basireti kalın perdelerle örtülmüş, ilmi az ve zayıf akıllı olan kişi bunu inkâr eder. Bu kişi, mahbûbu kalbini ve düşüncesini kaplayınca onun, kendi varlığıyla birleştiğini (ittihâd) veya bedenine sızdığını (hulûl) zanneder. Kimisi kalbinin katılığı veya basiretinin kalın perdelerle örtülmüş olması sebebiyle, kimisi ise ilminin ve marifetinin azlığı ve temyiz kabiliyetinin zayıflığı sebebiyle hulûl ittihâd, inkâr ve ta'til sapıklıklarına düşmektedirler. Basiret sahibi olan ise tıpkı fışkı ve kan arasından çıkan içimi kolay bir süt gibi bunların arasından sıyrılır ve fitrat sütüne ulaşır.³⁵⁰

Üçüncü Hâl: Allah sevgisinin hakikatini ortaya koyan üçüncü hâl ise kulun namaza durduğu andaki hâlidir. Namaz, kulun hâlinin mihengi, imanının terazisidir. İnsanın imanı onunla ölçülür, hâli ve makamı onunla gerçekleşir, Allah'a yaklaşıma miktarı ona bağlıdır. Çünkü namaz, Allah'a münacatta bulunma ve yaklaşıma makamıdır. Bu makamda kulla Allah arasında hiçbir vasıta yoktur. Allah'ı seven biri için namazdan daha çok göz aydınlatan, kalbe lezzet veren, hayatı güzelleştiren hiçbir şey yoktur. Çünkü seven kişinin nezdinde sevdiğiyle baş başa kalmaktan, onunla gizlice konuşmaktan, onun huzurunda bulunmaktan daha hoş ve tercihe şayan başka bir şey yoktur. Zira bu hâldeyken sevdiği de ona yönelmiştir. Sevdiğiyle baş başa kalmadan önce ise onun dışındakilere katlanmak, onlara yakın olup onlarla uğraşmaktadır. Ama namaza durunca Allah dışındaki her şeyden kaçıp Allah'a sığınır, O'nu anmakla huzur bulur, huzurunda divan durup münacat ederek gözü aydınlanır. Onun için namazdan daha mühim hiçbir şey yok-

³⁵⁰ Müellif, şu ayete işaret etmektedir: "Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (gelen), içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt içiriyoruz." (16/Nahl, 66.) (Çeviren)

tur. Namaza başlayıp da kalbinin genişliğe, feraha ve rahata erdiğini hissedene dek sanki zindanda, darlıkta, gam ve kederdedir. Bu sebeptendir ki Hz. Peygamber, ezan okuması için Hz. Bilal'e şöyle emretmiştir: *"Ey Bilal, (ezan oku da) bizi namazla rahatlat."*³⁵¹ Fakat bazı gafillerin dediği gibi *"Bizi namazdan kurtar da rahatlat."* dememiştir.

Seleften bazıları ise şöyle demiştir: "Dertli ve kederli olduğu hâlde, namaza durup da bu dert ve kederinden kurtulamayan kişi, kâmil iman sahibi değildir." Namaz, Allah'ı sevenlerin göz bebeğidir, ruhlarının sürûru, kalplerinin lezzeti ve sevinç pırıltısıdır. Daha namaza başlarken bile, biteceğini düşünerek üzürlüler. Gafiller ise namazdan sıkılır ve çabucak bitmesini isterler. Allah'ı sevenlerin hâli başka, bu gafillerin hâli başkadır: Allah'ı sevenler bir cemaate imam kılındıklarında, namazı hakkıyla kılamadıklarından yakınırken gaflet ehli ise imamlarının namazı uzattığından yakınırlar. Ruhları birbirinden bu denli farklı kılan Allah yüceler yücesidir!

Sonuç olarak, namaz kendisinin göz bebeği olan kişi için ondan daha sevimli, ondan daha tatlı hiçbir şey yoktur. Hatta hiçbir şeyle meşgul olmaksızın tüm ömrünü namazla geçirmek ister. Namazı bitirince, ancak namazın/vaktinin yeniden geleceğini düşünerek teselli bulur. Gözü daima namazdadır, hiçbir zaman ondan bıkmaz. Kul, imanını ve Allah'a duyduğu sevgiyi, en güzel şekilde ancak namaz terazisiyle ölçebilir. Çünkü bu, adil ve şaşmaz, ayanı bozulmaz bir terazidir.

Dördüncü Hâl: Kulun Allah sevgisindeki samimiyetini ölçen dördüncü hâl ise sıkıntı, felaket ve korku hâlidir. Çünkü bu durumlarda kalp, en sevdiği varlığı hatırlar ve sadece sevdiği varlıkların en büyüğü olarak gördüğü varlığa sığınır. Bu sebeptendir ki Araplar, kendilerini sevenlerin savaş anında kendilerini hatırlamalarıyla övünmüşlerdir. Buna şiirlerde çokça rastlamak mümkündür:

³⁵¹ Ahmet İbn Hanbel, V, 364; Ebu Dâvûd, 4985, 4986.

Seni andım ey sevdiğim

Kara atımın göğsüne

Mızraklar saplanmışken

Bir hadis-i şerifte ise şu ifadeler mevcuttur: "Allah şöyle buyruyor: "Benim gerçek kulum, savaşta düşmanı kendisine kılıç sallarken dahi beni hatırlayan kulumdur."³⁵² Bunun sırrı da şu olsa gerektir: Şiddetli bir felaket ve korku anında kalp, en sevdiği şeyi kaybetme korkusu yaşar. En sevdiği bu şey de sırf mahbûbuna yakınlaşma fırsatı olarak gördüğü "hayatı"dır. Çünkü insan, sevdiğiyle birlikte olmaktan hoşlandığı için yaşamayı sevmektedir. Hayatını kaybedeceğinden koktuğu zaman kalbine hemen hayatıyla birlikte kendisini de kaybedeceği mahbûbu gelmektedir. Ölüm anında birçok insanın sürekli sevdiği kişiyi anıp onu dilden düşürmemesi, ruhu çıkarken dahi sayıklaması da -Allahu a'lem- bu sebepten olsa gerektir.

İbn Ebi'd-Dünya, "Kitabu'l-Muhtadirîn" adlı eserinde, İmam Züfer'in, ölüm döşeginde "Filan kadına mihrin beşte biri; Filana mihrin dörtte biri..." ve benzeri şeyler söylediğini, kalbi fıkıh ve ilim sevgisiyle dolu olduğundan böyle diyerek son nefesini verdiğini söylemiştir.

Ölüm anında insanın tüm meşgaleleri sona erer, duyları işlemez olur, kalpteki her şey açığa çıkar. Kalbin otoritesi arttığı için hiçbir engel ya da itiraz olmaksızın içindeki her şey ortaya dökülür. Ölüm döşegindeki birçok kişinin "Şah-mat!" dediği işitilmiştir. Aynı şekilde, birçok şarkıcının da ölürken dahi şarkı söylediği ve öylece öldüğü duyulmuştur. Tanıdığım birisi de, kumaş taciri olan bir yakınının, ölüm döşeginde "Bu çok kaliteli bir kumaş... Bu tam sana göre... Bu çok ucuz, şu kadara olur..." gibi sözler söyleyip bu şe-

³⁵² Tirmizî, 3580.

kilde öldüğünü bana anlattı. Bu konuda daha birçok olay anlatılmaktadır.

Her kim yaşarken Allah ile O'nun zikri ve muhabbetiyle meşgul olmuşsa, ruhun bunlara en muhtaç olduğu ölüm anında da bu şeylerle meşgul olabilir. Fakat yaşarken/hâl-i hayatında ve sağlığında başka şeylerle meşgul olan kişinin ise -Allah'ın yardımı olmadıkça- ölüm anında Allah'la meşgul olması çok zordur. Bu sebeple akıllı olanın, ebedi hüsrana sebep olabilecek bu ölüm anını düşünerek kalbini ve dilini Allah'ı anmaya bağlaması, kendini buna alıştırması gerekir. Zikrinde, şüküründe ve kendisine güzelce ibadet edebilmede Allah'tan bize yardım etmesini niyaz ediyoruz.³⁵³

B. Allah Sevgisinin Neticeleri

Sevginin övülen ya da kınanan, faydalı ya da zararlı birçok neticesi, gereği ve hükmü vardır: Vecd, Zevk, Halâvet, Şevk, Üns, Mahbûba kavuşma ve yakın olma, O'ndan ayrı ve uzak olma, engel, göç, huzur ve sevinç, ağlama ve hüznün ve daha birçok şey, bu netice ve hükümlerdendir. ((s.a.s.) Uludağ'dan bak, terimleri aynen yaz))

Övülen sevgi, sahibine dünya ve ahirette fayda sağlayan sevgidir. Bu sevgi, saadetin başıdır. Zararlı sevgi ise sahibine dünya ve ahirette zarar veren sevgidir. Bu sevgi de şakâvetin (bedbahtlığın) başıdır.

Akıllı olan hiçbir canlının kendisine zarar verecek ve hüsrana uğratacak bir sevgiyi tercih etmeyeceği âşikârdır. Böyle bir şey ancak cahil ve zalimlerin yapabileceği bir iştir. Çünkü bir insan, fayda değil zarar verecek olan şeye meylediyorsa bu, kendi kendine zulmetmesi demektir. Ya da bir insan sevdiği şeyin kendisine zarar vereceğini bilmeden o şeyi sever. Bu da cahilce kendi heva ve he-

³⁵³ *Tarîku'l-hicreteyn*, s. 551.

veslerine uyanların hâlidir. Bazen de insan, sevdiği şeydeki zararı bilir fakat heva ve hevesini bu bilgisine tercih eder. Böylesi bir insanın sevgisi, iki şeyden müteşekkildir: Bozuk bir inanç ve kınanan bir heva. Bu, zanna ve nefsin arzularına uyanın hâlidir. Bozuk bir sevgi, ya cehaletten ya bozuk bir inançtan ya da kişiye hâkim olan hevadan kaynaklanır. Ya da bu üçü birleşip birbirlerine yardım eder ve ortaya "Şüphe" ile "Şehvet" çıkar. Şüphe, hak ile batılın birbirine karışmasına ve sevilen şeyin süslü görünmesine sebep olurken, şehvet de sevilenin şeyin yapılmasını ister, hep ona yönelir. Neticede şüphe ve şehvet orduları, akıl ve iman ordularına karşı birbirlerine yardımcı olur ve zafer güçlü olanındır.

Demek ki her sevgi çeşidinin neticesi, o sevginin hükmüne tâbidir. Övülen ve kulun saadetine başı olan faydalı sevginin tüm neticeleri de faydalıdır. Bu sevginin hükmü neyse, neticelerinin hükmü de odur. Bu sevgiye sahip olanın, ağlaması da ona fayda verir, üzülmesi de fayda verir, sevinmesi de fayda verir, sıkılması da fayda verir, rahatlaması da fayda verir. O, sevginin mertebeleri ve hükümleri içinde daima kârda olan ve daima Rabbine yaklaşmakta olandır.

Kınanan ve zararlı sevginin ise tüm tezahürleri ve neticeleri de zararlıdır ve sahibini Rabbinden uzaklaştırır. Bu tezahür ve neticeler içinde istediği kadar gezinip dursun, daima hüsranda ve uzaklaşmadadır. Allah'a itaatten ve O'na isyandan doğan her fiilin durumu da aynıdır. İtaatten doğan her fiil, sahibinin kârını ve Rabbine olan yakınlığını arttırır. İsyandan doğan her fiil ise sahibinin hüsrânını ve uzaklığını arttırır³⁵⁴:

"Medine halkına ve onların çevresinde bulunan bedevî Araplara Allah'ın Resûlünden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarını düşünmeleri yakışmaz. İşte onların Allah yolunda bir susuzluğa, bir yorgunluğa ve bir açlığa düşer olmaları, kâfirleri öf-

³⁵⁴ ed-Dâu ve'd-devâu, s. 343.

*kelendirecek bir yere (ayak) basmaları ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları, ancak bunların karşılığında kendilerine salih bir amel yazılması içindir. Çünkü Allah iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez. Allah onları, yapmakta olduklarının en güzeli ile mükâfatlandırmak için küçük büyük yaptıkları her masraf, geçtikleri her vâdi mutlaka onların lehine yazılır."*³⁵⁵

Cenab-ı Allah ilk ayette şunu bildirmektedir: Mü'minlerin Allah'a itaat adına yaptıkları işlerden doğan şeyler de onlar adına bir amel-i salih olarak yazılır. İkinci ayette ise yaptıkları hayırlı işlerin bizzat amel-i salih olarak yazıldığını bildirmiştir. İki durum arasındaki fark şudur: İlk durumdakiler kendi fiilleri değil, sadece kendi fiillerinden doğan bazı neticelerdir. Bu neticeler dahi onlar adına birer amel-i salih olarak yazılır. İkinci durumdaki fiiller ise bizzat kendilerinin yapmış olduğu amellerdir. Bunlar onlar için zaten salih amel olarak kaydedilir.

Sevgi kurbanı olanlar, lehlerine ve aleyhlerine olanı anlamak için bu farkı iyice düşünsünler.

*Amellerin arz edildiği o günde
Bilecek herkes, neleri kaybettiğini,
O terazi yanında
Neler olup bittiğini.*

Dördüncü Bölüm

SEVGİNİN RUHU VE KEMALİ

1. MAHBÛBU BİRLEMENİN GEREKLİLİĞİ

A. Tevhid-i Mahbûb (Tek Varlığı Sevmek)

Bir kişinin kalbinde, başka varlıklara duyulan aşk ile Yüce Sevgili'nin sevgisi, asla bir araya gelemmez. Bunlar yan yana duramayan, birbirine zıt iki şeydir. Yan yana gelince mutlaka biri diğeri kovar. Her kim ki sevgisini tamamen, kendisi dışındaki şeyleri sevmek hem batıl hem de azap sebebi olan en Yüce Sevgili'ye adar ise, bu samimi sevgi o kişiyi başka şeyleri sevmekten alıkoyar. Bu kişi O'nun dışında bir şeyi sevecekse de sadece O'nun rızası için, O'nun sevgisine vesile olsun diye ya da O'nun sevgisine ters düşen ve sevgisini eksiltten şeyleri yok etsin diye sever. Hakiki sevgi, sadece en Yüce Sevgili'yi sevmeyi (Tevhid-i mahbûb) ve sevgisinde hiçbir şeyi ona ortak koşmamayı gerektirir. Zira yaratılmışlardan olan bir sevgili bile -sevginin tamamen kendisine hasredilmesine layık bir varlık olmadığı halde- kendisiyle birlikte bir başkasının da sevilmesini reddediyor ve kıskançlığı sebebiyle bunu kabullenemiyorsa; kendisini sevene sevgiyle karşılık vermiyor, onu uzaklaştırıyor, onun kendisine yakınlaşmasına izin vermiyor ve sevgi iddiasını yalanlıyorsa, her yönüyle sevilmeye layık biricik varlık olan

en Yüce Sevgili, nasıl olur da kendisi ile birlikte başka varlıkların da sevilmesine razı olur! Nasıl olur da O'nun dışındaki varlıklara duyulan sevgiler bir azap ve vebal olmaz! İşte bu sebeptedir ki Allah, sevgi konusunda herhangi bir şeyin kendisine ortak koşulmasını asla affetmemekte; bunun dışındaki hususlarda işlenen günahlarda ise dilediğini affetmektedir.³⁵⁶

Kulun başka varlıklara, maddî şeylere sevgi beslemesi, kendisi için en faydalı ve en üstün olan sevginin elinden çıkıp gitmesine sebep olur. Daha doğrusu, kendisi için o olmaksızın ne bir salah/iyiliğin, ne bir nimetin ne de faydalı bir hayatın olamayacağı biricik sevgiyi (Allah sevgisini) kaybetmesine sebep olur. İşte kul, bu iki sevgiden (Allah sevgisi- Masiva sevgisi) dilediğini seçsin! Zira tek kalpte bu iki sevgi asla birlikte bulunmaz, mutlaka kalp, bu ikisinden biriyle dolu olur. Her kim, Allah sevgisinden, O'nu anmaktan ve O'na kavuşmayı özlemekten yüz çevirirse mutlaka başka şeylerin sevgisine müptela olur ve bu sevgi yüzünden Allah ona hem dünyada hem berzahta hem de ahirette azap eder. Ya putlara olan sevgisi sebebiyle ona azap eder, ya haça olan sevgisi, ya ateşe olan sevgisi, ya kadınlara olan sevgisi, ya güç ve iktidara olan sevgisi, ya aşiret ve soya olan sevgisi, ya da bunlardan daha basit ve düşük olan şeylere olan sevgisi sebebiyle Allah ona azap eder. Kim olursa olsun her insan, sevgilisinin kuludur.

Sen, öldüren bir katilsin, her sevdiğini

Kendine seç yine haydi, seveceğin birisini

Gerçek sahibi ve efendisini ilah edinmemiş olanın ilahı heva ve hevesleridir: "Arzusunu ilah edinen, Allah'ın -bilgisine rağmen (sapmayı tercih ettiği için)- kendisini saptırdığı, kulağını ve kalbini

³⁵⁶ "Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar." (4/Nisa, 48.)

mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi bir tasavvur et. Allah'tan sonra onu kim yola getirecek! Düşünmüyor musunuz?"³⁵⁷

B. Kelime-i Tevhid

Kelime-i Tevhid, yer ve gökler kendisiyle ayakta duran, Allah'ın tüm mahlûkatın fitratına yerleştirmiş olduğu, dinin ve kıblenin esası olan, uğruna cihat kılıçları çekilen, tüm kulları üstünde sadece Allah'ın hakkı olan, bu dünyada canı, malı ve nesli koruyan, kabir azabından ve cehennem ateşinden kurtaran bir söz; ancak kendisiyle cennete girilebilen bir ferman; kendisine sarılmayanın Allah'a ulaşamadığı bir halattır. O, teslimiyet sözüdür, selamet yurdunun anahtarıdır. İnsanlar o söze göre şaki ve said, makbul ve merdûd diye ayrılırlar. Diyar-ı İslam, diyar-ı küfürden; nimetler yurdu, kötülük ve alçaklık yurdundan o sözle ayırt edilir. O söz, hem farzların hem sünnetlerin dayandığı esas sütundur: "Son sözü 'Lâ ilâhe illallah' olan kişi cennete girer."³⁵⁸

C. Kelime-i Tevhidin Ruhu

Kelime-i Tevhidin ruhu ve sırrı, muhabbeti, takdisi ve tazimi, korku ve ümidi, bunların tâbilerinden olan tevekkül, yönelişi, rağbet ve haşyeti, katıksız bir şekilde, esmâsı mukaddes, adı yüce ve şanı büyük olan, kendisinden başka ilah olmayan Yüce Rabb'e has kılmak; Onu sevmenin bir sonucu olması ya da O'nun sevgisini arttırmaya vesile olması durumları hariç, O'nun dışında hiçbir kimseyi sevmemek, O'nun dışında hiç kimseden korkmamak, hiç kimseden bir şey beklememek, hiç kimseye tevekkül etmemek, hiç kimseye rağbet etmemek, hiç kimseden ürkmemek, sadece O'nun adıyla yemin etmek, sadece O'na adakta bulunmak, sadece O'na tövbe etmek, sadece O'nun emrine itaat etmek, karşılığı sadece O'ndan beklemek, sıkıntı ve darlıkta sadece O'ndan yardım dile-

³⁵⁷ 45/Câsiye, 23. *ed-Dâu ve'd-devâu*, s. 311.

³⁵⁸ Ahmet İbn Hanbel, V, 233, 247; Hakim, I, 351, 500.

mek, sadece O'na sığınmak, sadece O'na secde etmek, sadece O'nun için ve O'nun adıyla kurban kesmektir. İşte tüm bunlar bir tek sözde birleşirler. O söz de ibadetin her çeşidini sadece O'na has kılmak demek olan "Lâ ilâhe illallah" şهادetidir. Bu sebeptendir ki hakiki anlamda Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik eden kişi cehennem ateşine haram olur. Hakiki anlamda bu şهادeti söyleyen ve gereğini yerine getirenlerin ahirette azap görmeleri muhal olur. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır: "*Onlar ki şهادetlerini yerine getirirler.*"³⁵⁹ Yani hem zahirî hem batınî olarak, hem kalpleri hem de kalıpları (davranışları) ile şهادetlerinin gereğini yaparlar. Zira kimi insanların şهادetleri ölü, kimilerinininki uyumakta olup uyandırılınca uyanacak bir halde, kimilerinininki uyanık olup sadece uzanmış halde, kimilerinininki ise kıyama daha yakındır. Kalpte bulunan şهادet, bedendeki ruh mesabesindedir. Kimi ruhlar ölü, kimi ruhlar hasta olup ölüme daha yakın, kimileri hayata daha yakın, kimi ruhlar ise sağlıklıdır ve bedenin faydalı olan şeyler yapmaktadır.

Bir hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu ifadeleri geçmektedir: "*Ben öyle bir söz biliyorum ki kul onu ölüm anında bile söylese ruhu o sözle hayat bulur.*"³⁶⁰ Nasıl ki bedenin diriliği ruhun diriliğine bağlı ise, tıpkı bunun gibi ruhun diriliği de şهادeti diri tutmaya bağlıdır. Kelime-i Tevhidi söyleyerek hayata gözlerini yuman kişi cennet bahçelerine girer. Onu kabullenerek ve gereğini yerine getirerek yaşayan kişinin ise hem hayatı en güzel hayat olur hem de ruhu Cennetü'l-Me'va'da gezinip durur: "*Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan ve nefisini kötü arzulardan uzaklaştıran gelince, onun varacağı yer Me'vâ Cennetidir.*"³⁶¹ O kavuşma gününde, sığınacağı yer cennettir.

³⁵⁹ 70/Mearic, 33.

³⁶⁰ Ahmet İbn Hanbel, I, 37; İbn Mâce, 3795. Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-evliya*, II, 296.

³⁶¹ 79/Naziat, 40-41.

Kelime-i şehadet ehlinin ruhlarının bu dünyadaki cennetleri; marifet, muhabbet, Allah'a ünsiyet ve özlem duymak, O'nunla huzur bulmak, O'ndan hoşnut olmaktır. Dünyadaki yeri bu manevî cennet olanın, ahiretteki yeri ise ebedi cennet olacaktır. Dünyadayken bu manevî cennetten mahrum olan, ahiret cennetinden elbette ki mahrum olacaktır. Ebrârdan olan kullar, hayatta ne kadar sıkıntıyla karşılaşsalar da manen her zaman nimetler içindedirler. Günahkârlar ise ne kadar bolluk ve rahatlık içinde olsalar da sanki hep azap içerisindeyler: *"Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak güzel işler yaparsa kesinlikle ona çok hoş bir hayat yaşatacağız."* İşte bu hoş hayat, bahsettiğimiz dünya cennetidir. Bir diğer ayet ise şöyledir: *"Allah, kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse, göğeyi çıkıyormuş gibi kalbine darlık ve sıkıntı verir."*³⁶² Hangi nimet, gönlün İslâm'a açılmasından daha hoş olabilir, hangi azap gönlün daralmasından daha acı olabilir ki?

Allah şöyle buyurmaktadır: *"Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler. Onlar ki, iman etmişler ve takvaya ermişlerdir, işte onlara hem bu dünya hayatında hem de âhirette müjdeler olsun! Allah'ın sözlerinde değişme olmaz; (öyleyse) en büyük kazanç budur."*³⁶³ İhlaslı mü'min, hayatı en hoş, hâli en güzel, gönlü en açık, kalbi en huzurlu olan insandır. İşte bu manevî cennet, "âcil (geciken, geç gelen)" cennetten önce verilen "âcil (erken olan, tez gelen)" cennettir.

Bir hadis-i şerifte Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Cennet bahçelerine uğradığınız vakit oralardan faydalanın."* Sahabiler: *"Cennet bahçeleri neresidir?"* diye sormuş. O da : *"Zikir meclisleridir."* diyerek cevap vermiştir.³⁶⁴ Bir diğer hadis ise şöyledir: *"Evimle minberim arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir."*³⁶⁵

³⁶² 6/En'am, 125.

³⁶³ 10/Yunus, 62-64.

³⁶⁴ Tirmizî, 3510; Ahmet İbn Hanbel, III, 150.

³⁶⁵ Buhârî, 188; Müslim, 1390.

Bir gün sahabiler Rasûlullah'a (s.a.s.) nasıl visal orucu³⁶⁶ tutabildiğini sormuşlar, o da *"Ben sizin gibi değilim; Rabbim bana yedirip içirmektedir."* buyurarak Rabbini anmaktan aldığı gıdanın, maddî yiyecek ve içeceklerin yerini tuttuğunu bildirmiştir. Bu sadece ona has bir durum olup başkaları için geçerli değildir. Çünkü sadece o, yeme içmeden uzak durunca böylesine bir durumla karşılaşmakta, aldığı manevî lezzet, maddî gıdalara ihtiyaç bırakmamaktadır. Nitekim bir şiirde şu ifadeler geçer:

*Seni o kadar düşünüyor ki ne bir şey içiyor ne bir şey yiyor
 Senin yüzünün nuruyla aydınlanıyor, sözlerin ona yol
 gösteriyor
 Yolun yorgunluğu ve sıkıntılarından muzdarip olunca
 Sana kavuşma ümidiyle kuvvet buluyor.*

Bir şey, kul için ne kadar faydalı ve kul da o şeye ne kadar muhtaç ise, kulun o şeyin yokluğundan duyduğu acı da o oranda şiddetli olur. Fakat kendisi için çok faydalı olan durum o şeyin yokluğu ise, bu sefer de onun varlığı kula çok acı verir. Şu da apaçık bir gerçektir ki kul için, Allah'a yönelmekten, O'nu anmakla meşgul olmaktan, O'nun sevgisi ile nimetlenmekten, O'nun razı olacağı şeyleri tercih etmekten daha faydalı hiçbir şey yoktur. Hatta bu şeyleri gerçekleştirmeksizin kul için ne hayat, ne nimet, ne huzur, ne de mutluluk vardır. Bu manevî hasletlerin yokluğu, kula en çok acı veren ve en çok azap çektiren durumdur. Fakat ruh, başka şeylerle meşgul olması ve bu meşguliyetlere gömülüp gitmesi yüzünden çoğu zaman, içinde bulunduğu bu azabın farkında olmaz.

³⁶⁶ Visal orucu, arada iftar ve sahur yapmadan iki gün peş peşe oruç tutmaktır. Rasûlullah kendisi bu orucu bazen tutmasına rağmen ümmetine yasaklamıştır. (Çeviren)

Meşguliyetlere dalıp gitmesi yüzünden, kendisi için en sevimli ve en faydalı olan şeyleri yitirmenin sebep olduğu acıların ve içinde bulunduğu feci durumun farkına varmaz. Bu, evini, malını, ailesini ve çocuklarını ateşe verip yok edecek kadar derin bir sarhoşluğa gömülen sarhoşun durumu gibidir. Adeta sarhoşlukta boğulmuş olduğu için, yitirdiği şeylerin acı ve üzüntüsünü hissetmez. Ama ayılıp da sarhoşluk perdesinden kurtulunca ve şarabın uykusundan uyanınca işte o zaman halinin nice olduğunu en iyi o bilir.

İşte bu örnekte olduğu gibi insan, perdeleri kaldıran ölüm anı gelip de ahiretin ilk belirtilerini gördüğünde, dünyadan ayrılmak ve Allah'a doğru gitmek için ilk adımı attığında dünya uykusundan uyanır ve her şeyin farkına varır. İşte o anda duyduğu acı, üzüntü ve azap çok daha şiddetli, kat kat daha fazladır. Zira dünyada başına bir musibet gelen kişi, acılarını dindirme ve yitirdiği şeylerin yerini doldurma ümidi taşır ve başına gelen şeyin ebedi olmayan geçici bir durum olduğunu bilir. Fakat hem yitirdiği şeylerin yerini doldurma ihtimali olmayan hem de dünyadaki musibetlerle kıyas dahi edilemeyecek bir musibete uğrayan kişi nasıl bir ümit taşıyabilir ki? Böyle bir durumda bu acı ve üzüntüden kurtulmak için ancak Allah'tan ölümü arzular. Ölüm onun en büyük arzu ve isteği olur. Kul sırf neleri kaybettiğinin farkına vardığında bu hallere düşüyorsa, acaba tarifi dahi mümkün olmayan şekillerde, bedenine ve ruhuna azap edildiğinde hâli nasıl olur? Yarattığı bu zayıf varlığa, sapasağlam dağların dahi taşıyamadığı bu büyük acıları taşıtan Allah yüceler yücesidir!

Dünyada herkesten daha çok sevdiğin, onsuz hayattan hiçbir tat alamayacağın bir sevgilin olduğunu düşün; eğer o, elinden alınır ve en çok ihtiyaç duyduğun bir zamanda aranıza engeller konursa hâlin nice olur? Alternatifi olan, yerine bir başkasıyla doldurabileceğin biri olduğu halde sevgilin seni bu hallere düşürebiliyorsa, peki ya dengi olmayan, yerine hiç kimseyi koyamayacağın en Yüce Sevgili'yi kaybedince hâlin nasıl olur acaba?

*Kaybettiğin her şeyin bir benzeri var
Fakat Allah'ın bir benzeri yok, kaybedersen eğer!*

Bir kutsi hadiste Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey Âdemoğlu, seni bana kulluk etmen için yarattım, oyuna dalma! Rızkına kefil oldum, kendini yorma! Ey Âdemoğlu, beni ara; bulacaksın. Beni bulunca da her şeyi bulmuş olursun. Beni yitirince ise, her şeyi yitirmiş olursun. Sana ben, her şeyden daha sevimliyim."³⁶⁷

D. Sevgide Şirk

Allah'a şirk koşmanın gerçek anlamı, sevgisinde O'na ortak koşmaktır. "İnsanlardan kimi vardır ki, Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tannılar sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler, İman edenler ise Allah'ı daha çok severler."³⁶⁸ Allah bu ayette kimi insanların, Allah'ı sever gibi sevdikleri bazı varlıkları O'na ortak koştuklarını, iman edenlerin ise, ehl-i şirkin ortak koştukları o şeylere duydukları sevgiden çok daha güçlü bir sevgiyle Allah'ı sevdiklerini haber vermektedir.

Ayet son cümlesi şu şekilde de anlaşılmıştır: "Müminler, Allah'ı onlardan daha çok severler. Müşrikler her ne kadar Allah'ı sevseler de, başka varlıklara da duydukları için bu sevgi zayıflamıştır. Muhahhitler ise sevgiyi sadece Allah'a has kıldıklarından, Allah'a olan bu sevgileri, müşriklerin Allah'a duydukları sevgiden çok daha kuvvetlidir. Âlemlerin Rabbine şirk koşmak, başka varlıkları O'na denk tutmak, bu sevgi hususunda O'na şirk koşmak demektir.

³⁶⁷ ed-Dâu ve'd-devâu, s. 332.

³⁶⁸ 2/Bakara, 165.

Allah'ın, yaratmış olduğu varlıklardan istediği şey, muhabbeti sadece O'na has kılmaları olduğu için, kendisi dışında bir "Veli (dost)" ya da "Şefi' (şefaathçi, aracı)" edinenleri şiddetle reddetmektedir. Kur'an'da kimi ayetlerde hem veli hem de şefaathçiden, kimi ayetlerde ise sadece birinden bahsedilmektedir. Bu konudaki ayetler şöyledir: *"Kuşkusuz Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da (yarattığı) arşa istiva eden, her işi yöneten Allah'tır. O izin vermedikçe şefaath edecek biri de yoktur. İşte bu Allah sizin Rabbinizdir; öyleyse O'na kulluk ediniz. Bunları düşünmez misiniz?"*³⁶⁹ *"Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde yaratan, sonra arşa istiva eden Allah'tır. O'nsuz size ne bir dost ne bir şefaathçi bulunur. Hâlâ düşünüp ders almaz mısınız?"*³⁷⁰ *"Kendileri için Rablelerinden başka bir dost ve aracı bulunmaksızın O'nun huzurunda toplanmanın kaygısını duyan insanları onunla (Kur'an'la) uyar ki günahlardan sakınsınlar."*³⁷¹ *"Yoksa onlar kendilerine Allah'tan başka şefaathçiler mi edindiler? De ki: O şefaathçiler hiçbir şeye güç yetiremez, hiçbir şeyi kavrayamaz olsalar da mı? De ki: Şefaath etme yetkisi bütünüyle Allah'a aittir."*³⁷² *"Önlerinde cehennem! Ne dünyada elde ettiklerinden ne de Allah'ı bırakıp sırtlarını dayadıkları dostlardan kendilerine bir fayda erişir. Onların nasibi büyük bir azaptır."*³⁷³

Kul, sadece Rabbinin dost edinince Allah da onun için şefaathçiler tayin eder ve onunla diğer mü'min kulları arasında dostluk bağı oluşturarak Allah rızası yolunda dostlar olmalarını sağlar. Fakat Allah'ı bırakıp da yaratılmışları dost edinen için aynı durum söz konusu değildir. Bu ayrı bir renk, öbürü ayrı bir renktir. Zira bir şirk çeşidi ve batıl bir fikir olan şefaath anlayışı ayrı bir renk, ancak

³⁶⁹ 10/Yunus, 3.

³⁷⁰ 32/Secde, 4.

³⁷¹ 6/En'am, 51.

³⁷² 39/Zümer, 43-44.

³⁷³ 45/Casiye, 10.

Tevhid vasıtasıyla ulaşılabilen hakiki şefa'at ayrı bir renktir. Ehl-i Tevhid ile ehl-i şirk arasındaki ayırım noktası da işte burasıdır. Allah dilediğini doğru yola iletir.

Tüm bu söylediklerimizden maksadımız şudur: Sevgide Allah'a ortak koşmakla asla hakiki kulluğa erişilmez. Fakat Allah için sevmek bunun dışındadır, O'na ortak koşmak demek değildir. Bunun daha da ötesinde, Allah için sevmek, kulluğun ayrılmaz unsurlarından ve gereklerindendir. Örneğin, Hz. Peygamber'i sevmek -hatta onu candan, ana babadan ve çocuklardan daha çok sevmek- kendisi olmadan iman tamamlanmayan bir unsurdur. Çünkü onu sevmek, Allah'ı sevmenin bir gereğidir. Allah yolunda ve Allah için olan her sevgi de böyledir. Bir hadiste şu ifadeler geçmektedir: *"Kendisinde şu üç vasıf olanlar dışında hiç kimse iman tadına varamaz: Allah ve Elçisi'nin ona her şeyden daha sevimli gelmesi; sevdiğini sırf Allah rızası için sevmesi; Allahı onu kurtarmışken tekrar küfre dönmekten, ateşe atılmaktan nefret ettiği gibi nefret etmesi."*³⁷⁴

Diğer bazı hadisler ise şöyledir: *"Her kim Allah için sever, Allah için öfkelenir, Allah için verir ve Allah için mani olursa, muhakkak imanını tamamlamış, olgunluğa kavuşmuştur."* *"Birbirini Allah için seven iki kişi arasından en üstün olanı, arkadaşını en çok sever."*³⁷⁵

İşte bu sevgi, Allah sevgisinin ayrılmaz unsurlarından ve gereklerindendir. Bu sevgi güçlü oldukça, bunun temeli olan Allah sevgisi de güçlü olur.³⁷⁶

³⁷⁴ Buhârî, 6041; Müslim, 43.

³⁷⁵ Buhârî, Edebü'l-müfred, 544; Hakim, IV, 171; Ebu Ya'lâ, 3419; İbn Hibbân, 566.

³⁷⁶ ed-Dâu ve'd-devâu, s. 320.

E. Sevginin Kemali

Sevgide "Dostluk Makamı", sevginin mükemmelliğini ve doruk noktasını kapsayan/içeren bir makamdır ki bu seviyede, sevenin kalbinde sevgilisi dışındaki hiçbir varlığa yer kalmaz. Bu makam, sevgide hiçbir şekilde ortaklığı kabul etmeyen bir makamdır ve sadece "Halileyn'e, Hz. İbrahim (a.s.) ile Hz. Muhammed (s.a.s.)'e hastır. Bir hadiste şu ifadeler geçmektedir: *"Allah İbrahim'i dost edindiği gibi beni de dost edinmiştir."*

Başka bazı hadisler ise şöyledir: *"Eğer yeryüzü ehli arasından bir dost edinecek olsaydım, Ebu Bekr'i dost edinirdim. Fakat arkadaşınız (yani ben), Allah'ın dostudur."* *"Ben, (dünyadaki) tüm dostların dostluğundan sıyrılıyorum."*³⁷⁷

İbrahim (a.s.) Allah'tan bir çocuk istediğinde Allah da isteğini kabul etmiş ve ona bir çocuk bağışlamıştı. Fakat çocuğun sevgisi onun kalbini meşgul etti ve orada bir yer edindi. En Yüce Sevgili de dostunun kalbinde kendisi dışında bir varlığın yer edinmesini kışkırdı ve ona çocuğu kesmesini emretti. Emredilen şey, daha çetin bir imtihan olsun diye, emir rüyada verilmişti. Asıl maksat ise çocuğun kesilmesi değil, çocuğa karşı oluşan kalpteki bağlılığın kesilmesi ve kalbin mahza Rabbe yönelmesiydi. İbrahim (a.s.), Allah'ın emrine sarılıp da Rabbinin sevgisini çocuğunun sevgisinden üstün tutunca maksat hasıl oldu, kesme emri kaldırıldı ve çocuğun yerine ona büyük bir kurbanlık bağışlandı. Allah bir şeyi emredip de sonra o şeyi kökten kaldırmaz. Bilakis iptal ettiği şeyin ya bir kısmını bırakır veya o şeyin yerine onun yerini alabilecek başka bir şey koyar. Nitekim burada Hz. İsmail (a.s.)'in yerine kurbanlığın kesilmesini emretmiş; Rasûlullah'a (s.a.s.) bir soru sormadan önce bir fakire sadaka verme mecburiyetini kaldırmış fakat mümkünse vermenin daha güzel olacağı hükmünü bâki kılmış³⁷⁸; Elli vakit

³⁷⁷ Ahmet İbn Hanbel, I, 377, 409; Müslim, 2383; Tirmizî, 3655.

³⁷⁸ Bakınız: 58/Mücadele, 12-13.

namazı kaldırıp yerine beş vakit namazı koymuş fakat sevaplarının aynı olacağını bildirmiş ve şöyle demiştir: *"Benim katımda söz değiştirilmez. Kendisi beş vakit olsa da, ecri elli vaktin ecridir."*³⁷⁹

F. Sevgi Ve Dostluk

Yanlış düşünen bazı kişiler, sevginin dostluktan daha üstün olduğunu, Hz. İbrahim (a.s.)'ın Halilullah (Allah dostu) olduğunu, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ise Habibullah (Allah'ın sevgilisi) olduğunu söyleseler de bu, onların cehaletlerini göstermektedir. Çünkü sevgi genel, dostluk ise özeldir. Dostluk, sevginin zirvesi, son haddidir. Hz. Peygamber Efendimiz de Allah'ın, İbrahim Peygamber'i dost edindiği gibi kendisini de dost edindiğini bildirmektedir. O, Rabbi dışında hiçbir dostunun olmadığını belirttiği halde Hz. Aişe'ye³⁸⁰, onun babasına (Hz. Ebu Bekr'e)³⁸¹, Hz. Ömer'e³⁸² ve diğer bazı sahabilere duyduğu sevgiyi ifade etmiştir.

Bazı ayetlerde de şu ifadeler geçmektedir: *"Allah çokça tövbe edenleri ve içi dışı temiz olanları sever."*³⁸³ *"Allah, sabredenleri sever."*³⁸⁴ *"Allah işini güzel yapanları sever."*³⁸⁵ *"Allah âdil olanları sever."*³⁸⁶

Örneğin, tövbekâr genç de Allah'ın habibidir. Fakat O'nun dostluğu, sadece Halileyn'e hastır. Aksini söyleyenlerin iddiaları, bilgilerinin kıtlığından, Allah'ı ve Elçisi'ni iyi tanıyamamalarından ileri gelmektedir.

³⁷⁹ Buhârî, 3342; Müslim, 163. *ed-Dâu ve'd-devâu*, s. 324.

³⁸⁰ Buhârî, 2581.

³⁸¹ Buhârî, 362.

³⁸² Buhârî, 3689.

³⁸³ 2/Bakara, 222.

³⁸⁴ 3/Âl-i İmran, 146.

³⁸⁵ 3/Âl-i İmran, 148.

³⁸⁶ 5/Mâide, 42.

2. MUHABBETİN BAĞLANTILARI

A. Şevk (Özlem)

Ebu'l-Abbas şöyle demiştir: "Şevk, kalbin ğâibe (uzakta olana) olana doğru esmesi, o şeyin yokluğundan dolayı sabrın tükenmesi, gönlün (sırrın) o şeyi istemekten hoşnut olmasıdır. Şevk makamı avâmın makamlarından biridir. Havâssın nezdinde ise şevk, büyük bir manevî hastalıktır. Çünkü şevk, ancak ğâipte olana karşı hissedilir. Ama havâssın yolu, müşahede yoludur. Onlara göre doğru olan, kulun ğâip olması (kendini görmez olması), hakkın ise daima zahir olmasıdır. Bu sebeptendir ki ne Kur'an'da ne de sahih hadislerde şevkten hiç bahsedilmemiştir. Çünkü şevk kelimesi, uzakta olan bir şeyi bildirmekte, ğâibe işaret etmektedir. Hâlbuki Allah tüm idraklere muttalidir: "Nerede olursanız olun, mutlaka O, sizinle birlikte dir."³⁸⁷

Daima âşikâr olana duyulan

Özleminden yakınmanın, yok bir anlamı.

İnsanlar, şevkin mi yoksa muhabbetin mi daha üstün olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bir grup şöyle demiştir: "Muhabbet şevkten daha üstündür." Bu görüş İbn Atâullah ve diğer bazı kimselere aittir. Çünkü onlara göre şevk, muhabbetin eserlerinden biridir, ondan doğmuştur. Yani muhabbet, şevkin aslı ve esasıdır; şevk ise muhabbetin sadece bir dalıdır. Bu görüştekiler şöyle demektedirler: "Muhabbet birçok sonuç doğurur. Bu sonuçlardan birisi de şevktir."

İkinci grup ise Seri es-Sakatî ve onun dışındaki bazı kişilerden oluşmaktadır. Bu gruptakiler, şevkin daha üstün olduğunu savunmaktadırlar. Cüneyd-i Bağdadî, Seri es-Sakatî'nin şöyle dediğini belirtmektedir: "Şevk, arifin en yüce makamıdır. Şevk makamına

³⁸⁷ 57/Hadid, 4.

ulaşınca, kendisine özlem duyduğu ve kalbini meşgul eden her şeyden yüz çevirir." Bu meselenin sırrı, şu iki konuyu anlamaya bağlıdır:

1. Şevkin hakikati,
2. Şevk ve muhabbet arasındaki fark.

Bu iki konuyu da şu beş mesele takip edecektir:

1. "Allah, kullarını sever" diyerek Allah hakkında "sevgi" kelimesinin kullanılması gibi "şevk" kelimesinin kullanılması da caiz midir?

2. Şevk kelimesinin kul hakkında kullanılması ve tıpkı "Kul O'nu seviyor" dendiği gibi "Kul O'nu özlüyor" denmesi de caiz midir?

3. Şevk, vuslatı ve kurbu (yakınlaşmayı) kuvvetlendirir mi yoksa zayıflatır mı? Hangi şevk daha üstündür: Yakın olana duyulan şevk mi, yoksa uzak olana duyulan şevk mi?

4. Şevk ile iştiaak arasındaki fark nedir? Aynı manaya mı gelirler, yoksa aralarında fark var mıdır?

5. Şevkin mertebe ve kısımları, şevk ehlinin dereceleri nelerdir?

Şimdi yukarda belirttiğimiz iki konuya değinip daha sonra da bunlara tâbi olan bu beş meseleyi ele alalım:

1. KONU: Şevkin hakikati nedir? Şevk, sevgiliyi isteme yolunda kalbin yolculuğa çıkması, ona kavuşana, onu elde edene dek dur durak bilmemesidir. Şöyle de denmiştir: "Şevk, insanın tâ içinden, derinliklerinden yükselen bir alevdir ki sebebi ayrılıktır. Ancak kavuşma vaki olunca bu alev söner." Şu da söylenmiştir: "Şevk, kalbin uzakta olan sevgiliye doğru esmesidir." İbn Hafif şöyle demiştir: "Şevk, kalplerin vecd³⁸⁸ ile huzur bulması, lika³⁸⁹ ve

³⁸⁸ Vecd: Hakk'ın binbir tecellisini müşahade edebilen kimsenin muhabbet sonucu

kurbu³⁹⁰ sevmesidir." Bazıları ise şöyle demiştir: "Şevk, kalbin hiçbir engelle karşılaşmadan sevgiliye doğru meyletmesi, ona özlem duymasıdır."

Tüm bu ve benzeri tanımlar, şevkin uzakta olan sevgiliye karşı hissedilen bir duygu olduğunu göstermektedir. Zira hazır bulunana, kavuşulmuş olana özlem duyulmaz. Bu da muhabbeti şevkten daha üstün görenleri destekleyen bir delildir. Zira muhabbet, sevgiliye kavuşmakla sona ermez. Böylece ikinci konu yani şevk ile muhabbet arasındaki fark da açığa çıkmış olmaktadır.

2. KONU: Muhabbetle şevk arasındaki fark, bir şeyle o şeyin sonucu arasındaki fark gibidir. Zira şevke sebep olan şey, muhabbettir. Bu sebeple "Ona olan sevgim sebebiyle onu özledim" ya da "Onu sevdiğim için ona kavuşmayı çok özledim" denebilir fakat "Özlediğim için onu sevdim" ya da "Kavuşmayı çok özlediğim için onu sevdim" gibi ifadeler kullanılmaz. Zira muhabbet kalpteki bir tohum, şevk ise o tohumun meyvelerinden biridir. Muhabbetin diğer bazı meyveleri ise Sevgili'yi övmek, O'ndan hoşnut olmak, O'na şükretmek, O'na karşı korku ve ümit duyguları arasında olmak, O'nu anmaktan zevk almak, O'nda huzur bulmak, O'na karşı ünsiyet duymak ve O'nun dışındaki şeylerden uzaklaşmaktır. İşte tüm bunlar muhabbetin meyvelerinden ve onun canlılığını, diriliğini gösteren delillerdendir. Muhabbetin neticesi olarak özlem duymak, öfke ve nefretin neticesi olarak kaçmak gibidir. Çünkü kalp bir şeyi sevmez de ona karşı nefret duyarsa, ondan kaçmaya çalışır.

---

içinin ferahlaması ve o hâlin verdiği zevk ile kendinden geçmesidir. Hakiki vecd, aşırı derecedeki Allah sevgisinden, irade sağlamlığından ve Allah aşkından meydana gelir. (Yılmaz, Prof. Dr. H. Kâmil, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşr. İst. 1997, s. 204.) (Çeviren)

³⁸⁹ Lika: Buluşma, görüşme. Mâşukun âşıkâ zahir olması. (Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay. İst. 1977, s. 336.) (Çeviren)

³⁹⁰ Kurb: Yakınlık. Kul ile Hakk'ın arasında araçların bulunmaması veya az olması. (Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay. İst. 1977, s. 323.) (Çeviren)

şır. Bir şeyi sevdiğinde ise, bu sefer ona doğru koşar ve onu arzular. Bu, kalbin bir şeyi elde etme, ona ulaşma gayretidir. İşte aralarındaki bu güçlü bağ sebebiyledir ki şevk ve muhabbet kavramları kimi zaman birbirlerinin yerine kullanılmış, o şekilde yorumlanmıştır.³⁹¹

B. Şevkle İlgili Bazı Meseleler

Şimdi de yukarıda bahsettiğimiz beş meseleye değinelim.

1. MESELE: Allah hakkında şevk kelimesi kullanılabilir mi? Ne Kur'an'da ne de hadislerde açık bir şekilde böyle bir kullanım geçmemektedir. "*Menâzilü's-Sâirîn*" müellifi ve diğer bazı kimseler şöyle demektedirler: "Allah hakkında şevk ifadesinin kullanılmamasının nedeni, şevkin gâipte olan için kullanılan bir ifade olmasıdır." Bu görüşte olanların yolu müşahede yolu olduğundan, onlara göre şevk kelimesi ne Allah hakkında ne de kul hakkında kullanılabilir. Fakat diğer bir grup, tıpkı muhabbet kavramı gibi bu kavramın da Allah hakkında kullanılabileceğini savunmuş ve buna bir kutsi hadiste geçen şu ifadeyi delil getirmişlerdir: "*Ebrârın bana kavuşma özlemleri arttıkça arttı; fakat ben onlara kavuşmayı daha çok özlemekteyim.*"³⁹² Bu ikinci grupta olanlar şöyle demektedirler:

Temel kaynaklarda çok açık bir lafız geçmese de hakikat bu kelimenin kullanılabileceğini göstermektedir. Şevk kelimesinin anlamı da bunu gerektirir. Zira her seven, sevdiğine kavuşmaya özlem duyar. "Şevk, sadece uzakta olana karşı hissedilir. Allahu Teala ise hiçbir zaman kulun uzağında olmadığı gibi kul da hiçbir zaman O'ndan uzakta değildir." demek, sadece ilmin öğrettiği bir şeydir. Hâlbuki "lika" ve "kurb" hâli, bu söylenenden çok farklı bir durumdur. Yani şevk bazen lika ve kurb şeklinde gerçekleşir: "Sevgiliye yaklaşmak, ona kavuşmak, ona yakın olmak." Bu hâl için de aşıl-

³⁹¹ *Tarîku'l-hicreteyn*, s. 590.

³⁹² *Gazâli, İhyâ*, III, 1359.

maz bir vakit belirlenmiştir: *"Kim ki Allah'a kavuşmayı umuyorsa bilsin ki Allah'ın belirlediği o vakit/ecel mutlaka gelecektir."*³⁹³

Ebu Osman el-Hayrî ayet hakkında şöyle demiştir: "Ayet Allah'a kavuşma özlemi çekenler için bir teselli mahiyetindedir ve manası şudur: Hiç şüphesiz ben, sizin bana olan özleminizin şiddetini bilmekteyim. Bu sebeple bana kavuşacağınız bir ecel/vakit belirledim. Özlemini çektiğiniz varlığa çok yakında kavuşacaksınız."

Bahsettiğimiz iki grubun görüşleri böyleyken bize göre doğru olan ise şudur: Allah hakkında bu kelimenin kullanılıp kullanılmaması, böyle bir kullanımın Kur'an'da ve hadislerde geçmesine bağlıdır. Bu kaynaklarda da geçmediğine göre kullanılmasına gerek yoktur. Bu yönüyle, "aşk" lafzına benzemektedir. Kaynaklarda geçmediği için aşk ifadesi de Allah hakkında kullanılmamıştır. Kur'an'da Allahu Teala'nın kendisi hakkında kullanmış olduğu ifade elbette ki hem şevk hem de aşk ifadelerinden daha olgun ve daha üstündür ki o da "muhabbet/sevgi" ifadesidir.

Kur'an-ı Kerim'de Allahu Teala Hazretleri, daima en yüce, en üstün, en kâmil sıfatlarla tavsif edilir. Örneğin, en mükemmel anlamıyla "İrade" sıfatı O'na aittir ve hem "Hikmet" anlamına gelir hem de "Her dilediği şeyin yerine gelmesi" demektir: *"O, dilediğini yapandır."*³⁹⁴ Zorluğu değil, kolaylığı dilemesi de yine O'nun iradesi dâhilinde olan bir durumdur: *"Allah, sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez."*³⁹⁵ Kulları için ihsanı ve nimetini tamamen erdirmeyi dilemesi de O'nun iradesiyledir: *"Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz."*³⁹⁶ Allah tövbeleri kabul etmeyi irade etmekte, nefsanî arzularının peşine düşenler ise mü'minlerin

³⁹³ 29/Ankebut, 5.

³⁹⁴ 85/Burûc, 16.

³⁹⁵ 2/Bakara, 185.

³⁹⁶ 5/Mâide, 6.

ayaklarını kaydırmayı irade etmektedirler: "Allah sizin töubenizi kabul etmek ister; nefsanî arzularına uyanlar ise büsbütün yoldan çıkmanızı isterler."³⁹⁷

Allah Teala, kendi "Kelam" vasfını "Sıdk, adl ve hakk" gibi en yüce sıfatlarla nitelediği gibi, fiillerini de "Adl, hikmet, maslahat ve nimet" gibi en mükemmel şekilde nitelemiştir. İşte tıpkı bunlar gibi sevginin de en yücesi, en şerefliyle kendi zatını tavsif etmiş ve şöyle buyurmuştur: "O, onları sever; onlar da O'nu severler."³⁹⁸; "O, çokça töbe edenleri ve iyice temizlenenleri sever."³⁹⁹; "O, daima iyilik yapanları sever."⁴⁰⁰; "O, sabredenleri sever."⁴⁰¹ Görüldüğü gibi O, kendi zatını alaka, meyil, sabâbet, aşk, ğarâm ve benzeri şeylerle tavsif etmemiştir. Çünkü muhabbetin ifade ettiği şey, bu kelimelerin ifade ettiği şeylerden daha yüce, daha kâmil dir. Bu sebeptendir ki O'nun hakkında başka şey değil, muhabbet lafzı kullanılmıştır.

Demek ki alaka, aşk, meyil ve benzeri ifadeler, Allahu Teala Hazretleri'nin kendisiyle tavsif edilmekten münezzehe olduğu bazı manaları taşımaktan kurtulamazlar. Aynı şekilde Allah'ın, zatı hakkında kullanmış olduğu tüm yüce sıfatlar, hem mana hem de lafız itibarıyla, kullanmamış olduğu sıfatlardan daha mükemmeldir. Mesela, "el-'Alîmu'l-Habîr" ifadesi, "el-Fakîhu ve'l-'Ârif"ten daha mükemmel; "el-Kerîmu'l-Cevâd" ifadesi, "es-Sahiyy" ifadesinden; "el-Hâliku'l-Bâriu'l-Musavvir" ifadesi, "es-Sâni'u'l-Fâ'il" ifadesinden; "er-Rahîmu'r-Raûf" ifadesi "eş-Şefîku'l-Muşfik" ifadesinden daha mükemmeldir. Bu sebeptendir ki Allah'ın, zatı hakkında kullanmış olduğu esmâ ve sıfatlara riayet etmek, esmâ ve sıfatlarına mana itiba-

³⁹⁷ 4/Nisa, 27.

³⁹⁸ 5/Mâide, 54.

³⁹⁹ 2/Bakara, 222.

⁴⁰⁰ 2/Bakara, 195.

⁴⁰¹ 3/Âl-i İmran, 146.

riyle uygun olduğundan dolayı zatı hakkında kullandığı bazı lafızlar dışında hiçbir lafzı da kullanmamak gerekir. Zira bazı lafızlar, kapalı bir anlama sahip olup çift yönlüdürler; övmek veya yermek için kullanılabilirler. "el-Fâ'il" ve "es-Sâni" " lafızları buna örnektir. Bu lafızlar Allah'ın esmâ-ı hüsnâsından biri olarak kullanılamaz, sadece Kur'an'da Allah'ın kendi zatı hakkında kullandığı gibi mukayyet bir şekilde Allah hakkında kullanılabilir: "O, dilediğini yapandır (fa'âl)."⁴⁰²; "O, dilediği şeyi yapar (yef'alu)."⁴⁰³; "İşte her şeyi en mükemmel şekilde yapan Allah'ın eseri (sun'allah)."⁴⁰⁴

"el-Fâ'il" ve "es-Sâni" " isimlerinin Allah'ın ismi olarak kullanılmamalarının sebebi, hem övmeye hem de yermeye açık olmalarıdır. "es-Semi'u'l-Basîr" isimleri kullanıldığı halde "el-Mürîd" isminin kullanılmamış olmasının sebebi de -Allah bilir- budur. "el-Mütekellim", "el-Âmir" ve "en-Nâhî" ifadelerinin kullanılmamış olması da manalarının bu çift yönlülüğünden (övme ve yeme) olsa gerektir. Zira Allah, kendi zatını daima sıfatların en mükemmeli ve en şereflileriyle nitelemiştir.

Tüm bu anlattıklarımız, son zamanlardaki bazı kişilerin bu konudaki fahiş hatalarını gözler önüne sermektedir. Zira bu kişiler, Cenab-ı Hakk'ın, zatı hakkında kullanmış olduğu her fiilden bir isim türetmiş ve bu ismi O'nun esmâ-ı hüsnâsına dâhil etmişlerdir. "el-Mâkir (Tuzak kuran), el-Hâdi' (Aldatan), el-Fâtin (Fitneye düşüren, sınayan), el-Mudill (Saptıran) ve el-Kâtib (Yazan)" kelimeleri bu kişilerin türettikleri isimlerden bazılarıdır. Bu isimleri şu ayetlerde geçen bazı kelimelerden çıkarmışlardır: "Onlar tuzak kurarken Allah da tuzak kuruyordu."⁴⁰⁵; "Allah da onları aldatmaktadır."⁴⁰⁶;

⁴⁰² 85/Burûc, 16.

⁴⁰³ 14/İbrahim, 27.

⁴⁰⁴ 27/Neml, 88.

⁴⁰⁵ 8/Enfal, 0.

⁴⁰⁶ 4/Nisa, 142.

"Sakın kendilerini sınamak (fitneye düşürmek) için onların bir kesimini yararlandığımız dünya hayatının çekiciliğine göz dikme!"⁴⁰⁷; "O, dilediğini saptırır."⁴⁰⁸; "Allah "Elbette üstün geleceğim, ben ve elçilerim" diye yazmıştır."⁴⁰⁹

Allah'a isim uyduran kişilerin yaptıkları bu iş, birçok açıdan yanlıştır:

a) Cenab-ı Hakk bu kelimeleri kendi zatı hakkında bir isim olarak kullanmadığı için bunları O'nun birer ismi olarak kullanmak caiz değildir.

b) Cenab-ı Hakk, zatıyla ilgili bazı durumları, özel ve mukayyet bazı fiillerle anlatmıştır. Bu fiillerin anlamını mutlak bir fiile çevirip, O'na nispet etmek caiz değildir.

c) Türetilen bu isimler hem övgü hem de yergi anlamı taşımakta, bir yerde güzellik, bir yerde ise çirkinlik ifade etmektedir. Kimi yerde Allah için kullanılması imkânsız, kimi yerde ise çirkin olmaktadır. Bu sebeple istisnasız olarak hiçbirinin O'nun hakkında kullanılması caiz değildir.

d) Bu isimler Allah'ın esmâ-ı hüsnâsından değildir. Güzel olan her ismin O'nun hakkında kullanılması da caiz değildir. O'nun esmâ-ı hüsnâsı bellidir: "En güzel isimler Allah'ındır."⁴¹⁰ O, başka isimlerle değil, esmâ-ı hüsnâsıyla kendisine hamd ve senada bulunulmasını istemektedir.

e) Allah için isim uyduranların kendileri bu isimlerle isimlendirilse ve onlara "Bakın, sizi övmek için söylüyoruz: Siz, tuzak kuran, fitneye düşüren, aldatan, saptıran, lanet eden, yapan ve işleyensiniz." dense, onlar bile asla bu isimlerden razı olmaz ve bunları bir

⁴⁰⁷ 20/Tâ-hâ, 131.

⁴⁰⁸ 13/Ra'd, 27.

⁴⁰⁹ 58/Mücadele, 21.

⁴¹⁰ 7/A'raf, 180.

övgü olarak kabul etmezler. Allah, cahillerin bu tür nitelemelerinden beridir, yüceler yücesidir.

f) Allah'a isim uyduran bu kişilerin, "el-Lâ'in (Lanet eden), el-Câi (Gelen), el-Âtî (Veren), ez-Zâhib (Giden), et-Târik (Terkeden), el-Mukatil (Savaşan), es-Sadık (Doğru olan), el-Münzil (İndiren), en-Nâzil (İnen), el-Müdemdim (Helak eden), el-Müdemmir (Yerle bir eden)" ve benzeri birçok kelimeyi de Allah'ın ismi olarak kabul etmeleri ve O'nun, zatı hakkında kullanmış olduğu her fiilden bir isim türetmeleri gerekir. Aksi takdirde kendi kendileriyle çelişirler. Akıllı hiçbir insan da böyle bir şeyi kabul etmez.

Böylece onların bu görüşlerinin batıl olduğu açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun!

2. MESELE: "Kulun, Allah'ı ve O'na kavuşmayı özlemesi" şeklindeki bir ifade caiz midir? Böyle bir ifade mümkündür. Zira İmam Ahmed İbn Hanbel, Nesâî ve diğer bazı muhaddisler şöyle bir olayı rivayet etmektedirler: Ammar b. Yasir bir defasında insanlara namaz kıldırılmış fakat bu namazı çok kısa tutmuştu. Kendisine "Namazı çok hafif kıldırдың ey Ebu'l-Yakzân?" denince o da "Bunun biz zararı yok; Sadece Rasûlullah'tan işittiğim bazı dualarla Allah'a yakardım." demiştir. Ammar gitmek üzere kalkıp yürümeye başlayınca oradakilerden biri peşinden gidip o duaların neler olduğunu sormuş, o da şöyle demiştir: *"Allah'ım, gayb bilginin ve yaratma kudretinin hakkı için sana yalvarıyorum; eğer benim için hayırlı olan yaşamak ise beni yaşat! Benim için hayırlı olan ölmek ise canımı al! Allah'ım, açıkta da gizlide de senden korkmayı, sana saygılı olabilmeyi diliyorum senden! Öfkede de sükûnette de hakkı söyleyebilmeyi diliyorum senden! Fakirlikte de zenginlikte de dengeli olabilmeyi diliyorum senden! Senden, tükenmeyen nimetler istiyorum! Kesintisiz göz aydınlığı, yaşam huzuru istiyorum! Vermiş olduğun hükme rıza gösterebilmeyi istiyorum! Ölüm sonrası rahat yaşam istiyorum! Senin yüzüne bakmanın lezzetinin istiyorum! Sana kavuşmaya şevk (özlem) duymayı istiyorum! Bezdirenden fakir-*

likten, azdıran zenginlikten sana sığınıyorum! Allah'ım, bizi iman süsüyle süsle! Bizi, doğru yola erenlerden ve doğru yola iletenlerden kıl!"

Bu rivayet, Allah'ın Vech-i Kerim'ine bakmanın lezzeti ve sevenlerin O'na kavuşmayı özlemesi konusunda bir delildir. "Allah'ı özlemek" de aslında "Allah'a kavuşmayı özlemek" demektir. Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî şöyle demiştir: "Üstad Ebu Ali'nin, hadiste geçen '*Sana kavuşmaya şevk (özlem) duymayı istiyorum!*' ifadesi hakkında şöyle dediğini işittim: 'Özlem, yüz parça idi. Doksan dokuz parçası Allah'ın olup bir parçası ise insanlar arasında paylaştırılmıştı. Allah, o tek parçanın da kendisine ait olmasını istedi, özlemin bir kıymığının bile başkasına ait olmasını kışkandı.'"⁴¹¹

Ayrıca Kuşeyrî'nin belirttiğine göre Ebu Ali, Hz. Musa'nın "*Razı olman için sana aceleyle geldim ey Rabbim.*"⁴¹² ifadesi hakkında da şöyle demiştir: "Aslında Hz. Musa burada Allah'a "*Seni özlediğim için*" demek istemektedir fakat "*Razı olman için*" diyerek bu niyetini gizlemiştir."⁴¹³

Alimlerin çoğunun yolu budur; Allah hakkında şevk ifadesini kullanmakta, bundan çekinmemektedirler. Şöyle bir olay anlatılır: Şuayb Peygamber (a.s.) o kadar çok ağlamıştır ki sonunda gözleri görmez olmuştur. Bunun üzerine Allah ona şöyle vahyetmiştir: "*Eğer bu yaptığın Cenneti kazanmak içinse bilesin ki onu sana vereceğim. Yok, eğer cehennemden korkman sebebiyle ise bilesin ki seni ondan koruyacağım.*" Hz. Şuayb (a.s.) da Allah'a "*Hayır, bilakis sana olan özlemim sebebiyle ey Rabbim.*" demiştir.⁴¹⁴

Bazı arifler şöyle demektedir: "*Her kim ki Allah'ı özlerse, her*

⁴¹¹ *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, 332.

⁴¹² 20/Tâ-hâ, 84.

⁴¹³ *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, 331.

⁴¹⁴ *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, 333.

şey de onu özler." Kimileri de şöyle demiştir: "Âşıkların kalpleri, Allah'ın nuruyla aydınlanmıştır. Onların özlemi alevlenince bu nur, sema ile yer arasını aydınlatır ve Allah onları meleklerle göstererek şöyle buyurur: "İşte bunlar, beni özleyenler! Şahit olun ki ben de onları özlemekteyim."

Şevk, kalbin sevgiliyi arzu edip özlemini çekerek sefere çıkması olduğu içindir ki kulların en yüce ve en üstün makamlarından biridir. Kulun Allah'a özlem duymasını inkâr eden kişi, Allah sevgisini de inkâr etmiş demektir. Çünkü Allah sevgisi ancak Allah'ı özlemekle lezzetlenir. Seven, her zaman için sevgilisine kavuşma özlemi içindedir. Ona kavuşmadan ne kalbi huzura erer ne de kendisi bir karar bulur.

Ebu'l-Abbas'ın *"Havâssın nezdinde ise şevk, büyük bir maneû hastalıktır. Çünkü şevk, ancak gâipte olana karşı hissedilir. Ama havâssın yolu, müşahede yoludur."* sözüne karşı şunlar söylenebilir: Müşahede iki çeşittir: 1. Müşahede-i İrfan (Bilgiye dayalı müşahede), 2. Müşahede-i 'Ayân (Görmeye dayalı müşahede). Bu ikisi arasındaki fark "Yakin (Kesin bilgi)" ile " 'Ayân (Görme)" arasındaki fark gibidir. Hiç şüphesiz bilgiye dayalı olan müşahede, herkesin marifetteki derinliği oranında insandan insana farklılık arz eder. Marifetin sonu yoktur ki arif olan kişi bu sona ulaşsın ve kalbi artık arayıştan vazgeçsin! Bilakis arif, her bir dereceyi kat ettiğinde bir sonraki menzile daha çok özlem duyar; marifeti arttıkça özlemi de artar. En büyük özlem onun özlemidir. Marifetini arttırmaya devam ettikçe özlemi de artmaya devam eder. Peki, durumu bu olan bir arifin şevkinin büyük bir hastalık olduğu nasıl söylenebilir? Böyle bir şey söylemenin imkânsızlığı ayan-beyan ortadadır. Allah'ı tanıyan ve bilen kimse, katiyen O'nu özler. Nasıl ki marifetin nihayeti yoktur, arifin özleminin de sonu yoktur. O'na kavuşmayı, O'nu görerek ayne'l-yakin bilmeyi arzulamaktan kaynaklanan özlemler de böyledir. Kalp, uzakta değil Rabbinin huzurunda olsa bile bu durum, O'na kavuşmanın ve O'nu görmenin özlemini çekmemeyi

gerektirmez. Bilakis O'nun huzurunda olmak, özlemi daha da arttıran ve mükemmelleştiren bir durumdur.

Böylece Ebu'l-Abbas'ın "*Havâssın nezdinde ise şevk, büyük bir manevî hastalıktır.*" sözünün her halükarda yanlış olduğu açığa çıkmıştır. Hiç şüphesiz ki hakiki şevk, Allah'ı bilen havâssın şevkidir. Kul Allah yolunda bir hâle veya makama ulaşmış da vardığı o seviyeden daha yüce ve daha üstün bir hâl ve makamın bulunduğunu fark etmişse, elbette ki daha üstün olana özlem duyacaktır. Bu durumda onun bu özlemi, kendisi için bir hastalık veya bir eksiklik değil, aksine bir ilerleme ve olgunlaşmadır. Böyle bir durumdayken asıl hastalık özlem duymamaktır. Yukarıda da geçtiği üzere marifetin bir sonu yoktur ki o sona varmakla özlem ortadan kalksın. Aksine, arif sürekli olarak marifet ve özlemde ilerlemektedir. Allah müsteandır.

3. MESELE: Lika (kavuşma) gerçekleşince şevk yok mu olur, yoksa daha mı güçlenir? Bir grup şöyle demiştir: "Lika gerçekleşince şevk yok olur. Çünkü şevk bir taleptir; matluba ulaşıncaya talep ortadan kalkar. Zira zaten hâsıl olan bir şeyi, tahsil etmeye çalışmak muhaldir. (Elde olanı elde etmeyi istemek diye bir şey olmaz.) Elde olan bir şeye özlem duymanın da anlamı yoktur. Ancak gerçekleşmesi istenilen, ulaşılmak istenen bir şeye özlem duyulur."

Diğer bir grup ise şöyle demektedir: "Aksine özlem, vuslat ve likayla daha da çoğalır, sevilene yaklaştıkça kat be-kat artar. Nitekim şair de şöyle demektedir:

*Özlemin en büyük olduğu gün,
Çadırların çadırlara yaklaştığı gündür*

Bu sebeptendir ki bazıları şöyle demiştir: Kurban ehlinin özlemi, muhabbet ehlinin özleminden daha kâmindir." Bunu diyenler delil olarak özlemin, sevginin bir sonucu ve ayrılmaz bir parçası olduğunu, nasıl ki likayla sevgi yok olmuyorsa, sevgiden ayrılmayan bu

duygunun da yok olmayacağını öne sürmekte ve şöyle demektedirler. "Hepsi de sevginin bir eseri olan rıza, hamd, tazim ve huşu duyguları likayla nasıl yok olmuyorsa, özlem de yok olmaz ve kat kat artar."

Bizce her iki grubun sözleri de doğrudur fakat bu tartışmaya noktayı koyacak olan son söz şudur: Seven, sevgilisine kavuşma özlemi duyuyorsa, kavuşma vaki olduğu zaman, kavuşmaya duyulan bu özlem yok olur fakat onun yerini hem daha yüce hem de sevgiliye yakınlığı daha da arttıracak başka bir özlem aliverir. Seven, sevgilisine kavuşup da daha sonra onunla kendisi arasına perdeler girince bu sefer ona yeniden kavuşmaya daha çok özlem duyar. Ondan her uzaklaştığında ona özlem duymaya devam eder. Ebediyen bu özlemi sona ermez, onu her gördüğünde tazelenir. Gözü ondan aşka şeylere her kaydığında özlem geri gelir.

*Ona bakarken göz, her kaydığında başka tarafa
Özlemini duyar onun, dönene kadar ona.*

Özlemin devamı, vuslat ve lika anındaki hâle bağlıdır. Nitekim özlem iki türlüdür: 1. Kavuşmaya duyulan özlem: Bu, kavuşmayla birlikte yok olur. 2. Kavuşma hâlindeki özlem: Bu ise ruhun, ebediyen kopmayacak bir şekilde sevgiliye bağlanmasıdır. Bu durumda ruh, dinmeyen bir özlemle bu bağlılığın artması ve güçlenmesini arzular. Bir yaratılmışı seven bazı âşıklar, bu durumu şu sözleriyle çok güzel bir şekilde ortaya koymuşlardır:

*Sarıldığım halde boynuna, özlem duyar ruhum ona
Var mı sarılmaktan daha yakın bir hal?
Özlemim dinsin diye öpüyorum dudaklarından
Fakat daha da şiddetleniyor bu bendeki hal!*

Vuslat ve kurb halindeyken daha büyük nimet ve lezzetlere

duyulan özlem kesilmez fakat seyr halindeyken likaya duyulan özlem kesilebilir. Ehil olmadığımız konularda söz sarf etmekten Allah'a sığınırız!

4.MESELE: Şevk ile iştîyak arasındaki fark nedir? Ebu Abdurrahman es-Sülemî şöyle demiştir: en-Nasr Âbâzî'yi şöyle derken işittim: "Tüm mahlûkatın bir şevk makamı vardır fakat herkesin iştîyak makamı yoktur. Kim iştîyak haline girerse o hal içinde kaybolur ve o kimseden geriye ne bir iz ne de bir sübut kalır." Bu söz, en-Nasr Âbâzî'ye göre şevk ile iştîyakın ayrı şeyler olduğunu göstermektedir. "İştîyak" "İştâke-yeştâku" fiilinin masdarı; "teşevvuk" da "teşavveka" fiilinin mastarıdır. Şevk kelimesi de aslında "iştîyaka çağırma" anlamına gelen "şâke-yeşûku" fiilinin mastarıdır. Yani iştîyak, "şâke" fiilinin mutavaat (dönüşlülük) anlamını ifade eder. Örneğin: "Şâkeni, feştaktu ileyhi: O beni özleme sevk etti ben de özledim." denir. Fakat daha sonraları şevk ismi, iştîyak mastarı yerine kullanılır olmuş, şevk kelimesinden daima "özleyenin özlemi" anlaşılır olmuştur. "Meşûk" özlenen "şâik" ise özleme sebep olan şeydir.

Elimizde "Şevk, iştîyak, teşevvuk, şâik, meşûk ve şeyyık" şeklinde altı lafız mevcuttur. Bunların anlamları şöyledir:

1. Şevk: Bu kelime aslında "özleme sevk etti" anlamına gelen "şâke-yeşûku" fiilinin mastarı iken "iştîyak" mastarının ismi olmuştur.

2. İştîyak: Bu da "İştâke" fiilinin mastarıdır.

3. Teşavvuk: "Özlem üstüne özlem duymak" anlamına gelen "teşevveka" fiilinin mastarıdır. Tıpkı "tecerru", taallüm ve tefehhüm" kelimeleri gibi "tefe'ul" kalıbında bir kelimedir. Bu kalıptaki kelimeler, "Tekellûf (üstlenme, yüklenme) ve bir şeyi yavaş yavaş, azar azar elde etme" anlamı taşırlar.

4. Şâik: "Özlenenin özlenmesine sebep olan şey" demektir.

5. Meşûk: "Özlenen kendisine özlem duyulan" denmektedir.

6. Şeyyık: "Özlem" anlamına gelen bir kelimedir.

İhtiyak kelimesi anlam bakımından şevk kelimesinden daha belagatlidir. Zira hem özlemi ifade eden asıl kelimedir hem harf sayısı daha çoktur hem de mastar ve faile birlikte işaret eder. Şevk ise asıl kelime değildir hem harf sayısı azdır hem de sadece mastardır. İşte iki kelime arasında saydığımız bu üç fark mevcuttur.

5. MESELE: Şevkin mertebeleri nelerdir? "Menâzilus-Sâirîn" müellifi şöyle demektedir: "Şevk üç mertebedir:

1. Mertebe: Kulun cenneti özlemesi; Bu özlem sayesinde korkan, kendisini güvende hissetmek, mahzun olan, sevinmek, umut besleyen ise o umuduna ulaşmak ister.

2. Mertebe: Allah'ı özlemek; Bu özlem, Allah'a karşı minnet duygularından kaynaklanan, kalbi O'nun mukaddes sıfatlarına bağlayan, lütuf ve keremine, iyilik ve ihsanına daima mazhar olmayı arzulatan bir özlemdir. Görülen iyiliklerle kuşatılmış olan, sevinçle iç içe olan ve sabrettikçe güçlenen bir özlemdir.

3. Mertebe: Bu mertebedeki özlem, katıksız sevgiden kaynaklanan bir ateştir ki hayatı zehir eder, ne keyif ne rahatlık bırakır ve o ateşin lika dışında hiçbir çaresi yoktur."

Bize göre ise şevkin mertebeleri şöyledir:

1. Allah'ın fazlına ve mükâfatına duyulan özlem,
2. O'na kavuşmaya ve O' nu görmeye duyulan özlem,
3. Hiçbir haricî sebep ve düşünce olmaksızın sadece O'na duyulan özlem.

Bunların ilki, O'nun fazlına ve nimetlerine duyulan bir haz; ikincisi O'na kavuşmaya ve O' nu görmeye duyulan bir hazdır. Üçüncüsünde ise tüm hazlar fena bulup yok olmuş, tüm diğer düşünceler uçup gitmiştir.

Menâzil müellifinin birinci mertebe hakkında söylediği *"Bu özlem sayesinde, korkan kendisini güvende hissetmek, mahzun olan sevinmek, umut besleyen ise o umuduna ulaşmak ister."* sözlerine gelince: Bu mertebedeki özlemin üç faydasından söz etmektedir: Korkanın güvene kavuşması, mahzunun sevinç duyması ve bir hedefi olanın onu elde etmesi. Bu amaçların tümü cennete girmekle gerçekleşeceğinden gerçek başarı ve sevinç demek olan bu hedeflere ulaşmak ruhun çok özlediği bir şey olmuştur. Bu konudaki tüm öylemler iki cümleyle özetlenebilir: 1. Nefret edilen her şeyden kurtulmak. 2. Sevilen ve arzu edilen her şeyi elde etmek. İşte bu iki istek cennetin özenmesine sebep olmaktadır.

Menâzil müellifinin ikinci mertebe hakkındaki *"Allah'a karşı minnet duygularından kaynaklanan"* sözüne gelince: Daha önce de geçtiği gibi özlem, sevginin meyvesidir. Allah sevgisi hakkında da Menâzil müellifi daha önce *"O sevgi ki minnet duygularından kaynaklanır."* demişti. Yani Allah'ın iyiliklerini ve birbirinin peşi sıra gelmeye devam eden nimetlerini düşünmek bu sevgiyi doğuran sebeptir. Aslında bu cümle, Allah'a karşı minnet duygularından kaynaklanan bu sevginin daha ötesinde O'nun yüce esma ve sıfatlarını müşahade etmekten kaynaklanan daha üstün bir sevginin olduğuna işaret etmektedir. Daha üstün olan bu sevgi, Allah'a karşı minnet duygularının, yol kenarına serpiştirdiği tohumlardan çıkan ekinler gibi olan önceki sevgi gibi değilse de alttaki bu minnet sevgisi olmadan daha yukarıdaki sevgilere geçilemez. İşte bu yüzden Menâzil müellifi *"Kalbi, O'nun mukaddes sıfatlarına bağlayan"* demiştir.

"Lütuf ve keremine, iyili ve ihsanına, daima mazhar olmayı arzulan bir özlemdir." Bu sözleriyle, Allah'ın kuluna verdiği türlü manevî nimetlere işaret etmektedir. Öyle ki kul, kendisine verilen bu nimetler sayesinde Rabbi katında makbul biri olduğunu, O'nun inayetine mazhar olduğunu, Allah'ın onu kendi hizmetine alıp dostları ve has kulları divanına kaydettiğini anlar. Kul manevî işaretlere

şahit olunca kalbi güçlenir, Rabbinin bu büyük lütfuna sevinir, O'na giden yola ehil kılındığını bilir ve böylece bu yolculuk ona daha güzel ve kolay olur, özlemi devam eder ve tüm hastalıklar kendisinden uzak olur. Kendisine bu nimetler verilmeyen kişi ise bu yola uygun kişilerden olmadığını ve menzile eremeyeceğini düşünerek kederli, mahzun ve korkulu bir hale bürünür.

"Görülen iyiliklerle kuşatılmış olan" yani bu özlem iyiliklerle kuşatılmış, iyiliklerle kaplanmış. Bu, kalbin iyiliklerle dolması, çokça hayır işlemeye yönelmesi anlamına gelebilir. Çünkü bu kalp, hayır işlemeye en düşkün olan kalptir. Özlediği varlığa yakınlaşmak için hep iyilik yapar ve yaptığı bu iyiliklerle coşar, heyecan duyar. İşte bu, muhabbetin faydalarından biridir. Çünkü Allah'ı sevenin kalbi, adeta bir hayır çeşmesidir, ondan iyilikler fışkırır. Menâzil müellifi bu sözüyle, Allah'ın iyilik ve nimetlerinin sürekli olup kulu kuşattığını da kastetmiş olabilir.

Menâzil müellifi "*Sevinçle iç içe olan*" demektedir. Yani kulun özlemi devam ettikçe sevinci de devam eder. Zira bu özlem, hüznü, melankoliyi ve acıyı doğuran bir özlem değil, tam aksine sevinçle dolup taşan bir özlemdir.

"Sabırla güçlenen", yani bu özlemin sahibi, Rabbine duyduğu özlem sebebiyle O'nu razı edecek şeyleri yapma hususunda sabreder, direnç gösterir. Zira sabır ancak sevginin zayıflamasıyla zayıflar. Seven ise mahlûkatın en sabırlılarından.

Sevenin ruhu, acılara dirençlidir

Onu hasta eden şey belki de

İyileştirir onu bir gün, kim bilir!

Menâzil müellifi, şevkin üçüncü mertebesi hakkında ise şöyle demiştir: "*Bu özlem, katıksız sevgiden kaynaklanan bir ateştir.*" Yani üçüncü mertebedeki bu özlem, kendisinde hiçbir hastalık şaibes-i/şüphesi olmayan katıksız, arı duru bir sevgiden alevlenen bir

ateştir. Bu, özlem çeşitlerinin en şiddetlisidir. Bu yüzden "*Hayatı zehir etmiştir*". Yani onu bulandırmış ve özleyen kişi için bu hayat çekilmez olmuştur. Çünkü yaşamaya devam ettiği sürece sevgilisine ulaşamamakta ve bu yüzden dört gözle hayatın sona ermesini beklemektedir.

"*Ne keyif ne de rahatlık bırakır.*" Yani bu özlemin sahibi için, asla rahat ve keyifli bir hayat arzusu kalmaz. Bu durum sevginin ve şevkin, olabilecek en yüksek seviyesidir. Çünkü seven kişi, nasıl ki gençlik ya da çocukluk yıllarının geri gelmesi gibi imkansız olan şeylerden ümidini kesmişse, tıpkı bunun gibi rahatlıktan ümidini kesmiş ve onun böyle bir arzusu da kalmamıştır.

"*O ateşin, lika dışında hiçbir çaresi yoktur.*" Yani sevgiliye kavuşmak dışında hiçbir amaç, hiçbir gaye ve hiçbir istek o ateşi söndüremez, alevini dindiremez. Sevgiliye kavuşmak dışında onu söndürecek ya da sakinleştirecek hiçbir çare yoktur.⁴¹⁵

C. Şevkte Fenâ Makamı

Ebu'l-Abbas "*Tüm bunlar havassın tenezzül etmeyip geri durduğu sebepler halkasıdır. Tüm irade Hakk'ın olup onların iradesi kalmamıştır. Onun verdiklerinin ziyadeleşmesine dahi özlem duymazlar. Bulundukları hal, azıklarının zirvesi, rağbetlerinin doruğudur. Bunun altındaki her şeyin kendilerini Hak'tan koparacağına inanırlar. "De ki: Hangi şey şahadetçe en büyüktür? De ki: Benimle sizin aranızda Allah şahittir."*⁴¹⁶ Onların zühdü, varlıkları tanımlama gayretinden uzak durmaktır. Çünkü Hak Teâla, verdiği keşif nuruyla onların hiçbir şeye ilgi duymamalarını sağlamıştır: "*Biz onları özellikle ahiret yurduna hâlis olan kimseler kıldık. Doğrusu onlar bizim katımızda seçkin iyi kimselerdendir.*"⁴¹⁷

⁴¹⁵ Tarîku'l-hicreteyn, s. 593.

⁴¹⁶ 6/En'am, 19.

⁴¹⁷ 38/Sâd, 46-47.

Bu sözleriyle Ebu'l-Abbas kendi nazarında en nihaî gaye olan "Mahv"a ve "Fena makamı"na işaret etmektedir. Daha önce bu konudaki tartışmayı ele almış, uyanıklık ve beka makamının daha üstün ve kulluk açısından daha kâmil olduğunu belirtmiştik.

Bilmek gerekir ki bu görüşte olanların kendilerine gaye edindikleri fena makamına riayet etmek, bu yolun talibi olan nice insanın dini vecibelerini tamamen terk etmelerine ve bu şeyleri Hak'tan uzaklaştıran sebepler olarak görmelerine neden olmuştur. Birçok şeyh ve imam, bu insanları şiddetle eleştirmiş, kınamıştır. Hatta Üstad Cüneyd el-Bağdadi, yoldan çıkan bu kişiler için şöyle demiştir: *"Zinakârlar ve hırsızlar bile bu gibilerden daha iyidir."*

Yoldan sapan bu insanlar iki gruptur:

1. Grup: Bunlar fena mertebesini, kaderdeki hükümleri görüp bilmek şeklinde soyutlamış ve bunu tevhidin zirvesi olarak görmüşlerdir. Bu konudaki saplantıları onların, sebeplere sarılmayı savunup atmalarına sebep olmuş, hatta şöyle demişlerdir: "Arif, Allah'ın kaderde gizlemiş olduğu sırrı bilmesi sebebiyle ne bir marufu (iyiliği) tanımlar, ne de bir münkeri (kötülüğü) reddeder."

2. Grup: Bunlar ise fenâ ve iradeyi her şeyden soyutlayan kişilerdir. Öyle ki bu soyutlamaları, sebeplere sarılmayı tamamen terk etmelerine sebep olmuştur.

Her iki grup da bozulmuş, yoldan sapmış, ilmin ve dinin dışına çıkmıştır. Bu sebeple Üstad Cüneyd el-Bağdadi onlara şöyle demiştir: "İkinci fark ediş sarılın." Yani iki fark ediş vardır: Birincisi insanın kendi doğasını ve heveslerini fark etmesidir. İşte yoldan çıkanların fark edip de kendisinden kaçarak "Cem" (her şeyin birliği) anlayışına sığındıkları fark ediş budur. Fakat bundan sonra gelen bir fark ediş daha vardır ki o da şehveti ve beden arzularını değil Allah'ın emirlerini ve sevgiyi fark etmektir. Tüm peygamberlerin tebliğ ettikleri din de işte budur. Zira onların tebliğ ettikleri dinin temeli, Allah'ın sevdiği ve emrettiği şeylerle, öfkelenildiği ve

nehyettiği şeyleri birbirinden ayırmak, yani dinin emrinin farkında olmaktır. Bunu fark edemeyen ve bu yolun ehlinde olmayanlar peygamberlerin tâbilerinden olmazlar. Asıl olgunluk, bu şeylerin farkında âlem-i müşahedeyi cem etmek, yaratan ve emreden sadece Allah olduğunu bilmek; O'nun sevdiği, tercih ettiği ve öne çıkardığı şeylerle, sevmediği, terk ettiği ve uzaklaştırdığı şeyleri birbirinden ayırmaktır. Öyle ki kulun bu farkında oluşu, tıpkı bedeni ve hissi açıdan hoşuna giden ve gitmeyen şeyleri birbirinden ayırması gibi doğal bir yetenek halini alır.

Cem'i savunan kişilerin kendi bedeni ve fiziki isteklerinin farkında oldukları bilinen bir gerçektir. Bunu inkâr ettikleri takdirde hiç şüphesiz yalancı ve sahtekâr konumuna düşerler. Mademki hayvanların dahi fark ettiği bedeni ve fiziki istekleri fark edebiliyorlar, Allah'ın tüm peygamberler aracılığıyla tebliğ ettiği imana dayalı dini vecibeleri hayli hayli fark etmeleri gerekir.

Yukarıda bahsettiğimiz cem' anlayışından daha batıl olan bir cem' anlayışı vardır ki o da "mevcudatta cem" anlayışıdır. Bu, vahdet-i vücudu savunan zındıkların görüşüdür ki onlara göre tüm varlıklar aslen aralarında hiçbir fark olmayan bir tek varlıktır; bunları ayrı ayrı görmek sadece âdete/alışkanlığa ve vehme dayanmaktadır. Bu görüşte olanlar yaratanla yaratılanı birbirinden ayırmamakta, aksine birinin varlığını diğeri varlığı kılmaktadırlar. Onlara göre bunların biriyle diğeri arasında hiç bir fark yoktur. Zira ortada başka bir varlık yoktur. Bu vahdet-i vücûd anlayışıdır. Daha öncekilerinki ise vahdet-i şühûd anlayışıdır. "*Allah iman edenlere, hakkında ihtilafa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi.*"⁴¹⁸ İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kişiler, fark ile birlikte cem' ehli olan yani Allah'ın birbirinden ayırdığı şeyleri birbirinden ayırmakla beraber, her şeyi Allah'ın yaratmasında, O'nun emretmesinde cemedden (yani O'na bağlayan), irade, sevgi ve müşahedelerini de O'nun emri altında

⁴¹⁸ 2/Bakara, 213.

cemedan (O'na amade kılan) kişilerdir. Bunlar, farkta cem' ve cem'de fark ehlidirler.

Fark ile birlikte cem' ehli olanların Hakk'ın iradesine aykırı hiçbir iradeleri/istekleri yoktur. Çünkü iradeleri tamamen O'nun iradesine tabi olmuştur. Böylece "İrade"de veya "İrade eden"de değil, "İrade edilen şey"de bir ittihâd/birlik doğmuş olur. (Onların irade ettiğiyle Allah'ın irade ettiği şey uyuşmuş olur.) *"Allah iman edenlere, hakkında ihtilafa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi."*⁴¹⁹ İşte ayetteki bu kişiler, murad edilen şeyin bir olduğunu anlamışlardır. Bu ittihad (birlik), sadece murad edilendedir, iradede veya irade edende değildir.

Ebu'l-Abbas'ın *"Bunun altındaki her şeyin kendilerini Hak'tan koparacağına inanırlar."* sözü hakkında ise şunlar söylenebilir: Bize göre kul, ancak Allah dışındaki şeylere takılıp kaldığı, tüm iradesini o şeye bağladığı ve tüm arzusunu o şeye yönelttiği (sarf ettiği) zaman o şey kendisini Allah'tan alıkoyar. Ama kul, Allah dışındaki şeyleri O'na ulaşmaya bir vesile edinir ve O'na götüren bir yol olarak görürse bu durumda bu şeyler kulu Allah'tan alıkoymaz, onu engelleyen bir perde olmaz, bilakis onu Allah'a ulaştıran bir vesile olur. *"De ki: Hangi şey şahadetçe en büyüktür? De ki: Benimle sizin aranızda Allah şahittir."*⁴²⁰ Bu ayetteki "şahadet"ten murat ise Allah'ın, peygamberine şahitlik etmesi yani onu tasdik ederek peygamberliğinin hak olduğuna tanıklık etmesidir. Zira müşrikler Rasûlullah'a *"Söylediklerin hususunda sana şahitlik edecek biri var mı?"* diye sormuşlar, Allah da kendi zatının, meleklerin ve ehl-i kitap âlimlerinin bu konuda şahit olduklarına dair ayetler indirmiştir: *"Kâfir olanlar: Sen resûl olarak gönderilmiş bir kimse değilsin, derler. De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında*

⁴¹⁹ 2/Bakara, 213.

⁴²⁰ 6/En'am, 19.

Kitab'ın bilgisi olan yeter."⁴²¹ Yani "Yanlarında kitabın ilmi olanlar da buna şahittirler." Bu konuda Ehl-i Kitap âlimlerinin şهادetleri de makbuldür. Çünkü bilgiye dayanmaktadır. Ayrıca Cenabı Hak şöyle buyurmaktadır: *"Fakat Allah sana indirdiğine şahitlik eder; onu kendi ilmi ile indirdi. Melekler de (buna) şahitlik ederler. Ve şahit olarak Allah kâfîdir."*⁴²²

"De ki: *Hangi şey şāhadetçe en büyüktür? De ki: Benimle sizin aranızda Allah şahittir.*"⁴²³ ayetinde ise Cenabı Hak, elçisine bizzat kendisinin şahitlik ettiğini bildirmektedir. Elçisinin doğruluğuna şahit olarak Allah yeter. O'ndan daha yüce şahit mi var! "Allah'ın kendi elçisine şahitlik etmesi ne anlama gelir?" diye bir soru sorulacak olursa buna şöyle cevap verilir: Allah'ın şahitliği, elçisinin doğruluğunu gösteren delillerle, bilindiği takdirde zaruri olarak onun doğru sözlü olduğu sonucuna götürecektir mucizeler göndermesidir. Bu deliller ve mucizeler elçisinin doğruluğunu gösteren ve hakikate tanıklık eden diğer tüm şahitlerden çok daha kuvvetlidir. Allah'ın kendi elçisine olan tanıklığı, gerçeği gösteren en doğru ve en büyük tanıklıktır. Bu, işin sadece bir yönüdür.

Allah'ın şahitliğinin diğer bir yönü ise elçisine şahit olduğunu bizzat kendisinin bildirmesi ve bu şekilde onun doğruluğuna dair kesin bir delil ortaya koymuş olmasıdır. Zira şahit olduğunu bizzat bildirmesi, elçisinin doğruluğunu gösteren zaruri ve kati bir delildir. İşte ayetin anlamı budur, Ebu'l-Abbas'ın söylediği şeyle hiçbir ilgisi yoktur.

Ebu'l-Abbas ve onunla aynı görüşte olanların delil olarak kullandıkları diğer bir ayet ise şudur: *"Sizin de atalarınızın da bilemediği şeyler (Kur'an'da) size öğretilmiştir. (Resûlüm) sen "Allah" de,*

⁴²¹ 13 Rad, 43.

⁴²² 4/Nisâ, 166.

⁴²³ 6/En'am, 19.

sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar!"⁴²⁴ Bu ayetten hareketle Allah'ı zikretmenin sadece isimle yani "Allah" demekle olması gerektiğini, bu şekilde O'nu zikretmenin "Subhanellahi velhamdu lillah, Lailahe illallah, Allahu ekber" gibi ifadelerle zikretmekten daha faziletli, daha üstün olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddia, fasit bir temele dayalı çürük bir iddiadır. Çünkü Cenabı Hakk'ı sadece "Allah" diyerek zikretmek aslen gayr-ı meşru bir iştir, hiçbir anlamı da yoktur. Çünkü "Allah" lafzı bir kelam/söz değildir; ne bir övgü ve tazime işaret eder, ne kişinin imanına delildir, ne de söyleyenin İslâm dinine girmesine vesile olur. Zira böyle demenin bir zikir çeşidi veya zikirlerin en üstünü olması şöyle dursun, bir kâfir ömrünün başından sonuna dek hep "Allah, Allah" deyip dursa bile bununla müslüman olmaz.

Kimileri bu konuda işi daha da abartmış ve ism-i mudmar (gizli isim) ile Allah'ı zikretmenin "Allah, Allah" demekten daha faziletli olduğunu söylemiştir. Bu tür saplantılar, insanı çeşit çeşit sapkınlıklara götüren boş heves ve hayallerdir. Tüm bunlar, bu grubun fasit ve çökük-yıkık binasıdır. Bu fasit binanın dayandığı fasit temel ise ayette geçen "kul'llah: Allah de!" ifadesini "Bu ismi söyle!" yani "Allah, Allah de!" şeklinde anlamalarıdır. Bu fikir onların Allah'ın Kitabını anlamadaki kıtlıklarından kaynaklanmaktadır. Çünkü buradaki "Allah de!" ifadesi ayetin başında geçen bir soruya cevaptır: "(Yahudiler) Allah'ı gereği gibi tanımadılar. Çünkü "Allah hiçbir beşere bir şey indirmedir" dediler. De ki: Öyle ise Musa'nın insanlara bir nûr ve hidayet olarak getirdiği Kitab'ı kim indirdi?..... (Resûlüm) sen "Allah" de! ....."⁴²⁵ Cevap olarak da "Allah de!" yani "O kitabı Allah'ın indirdiğini söyle!" diye Hz. Peygambere emir buyrulmuştur. Konunun ayrıntısı zaten soruda geçtiğinden cevap çok kısa kesilmiştir. Örneğin "Kim yarattı?" diye sorulur, cevaben de sadece "Allah" denir. Bu ifade "Göğü ve yeri Allah yarattı." demek-

⁴²⁴ 6/En'am, 91.

⁴²⁵ 6/En'am, 91.

tir. Fakat cevaptaki fiil (Yarattı) ve meful (Gök ve yer) hazfedilmiştir. Çünkü soruda zaten bunlara işaret edilmiştir. İşte onların delil olarak öne sürdükleri ayetin anlamı -bilâ ihtimal- budur.

Ebu'l-Abbas "Onların zühdü, varlıkları tanımlama gayretinden uzak durmaktır. Çünkü Hak Teâla, verdiği keşif nuruyla onların hiçbir şeye ilgi duymamalarını sağlamıştır" demiştir. Onları bu anlayışa sevk eden keşf, imanî ve Kur'anî ve aslında sahibini ebrarın yoluna girmeye, kurb makamlarına ulaşmaya doğru çeken faydalı bir keşiftir. Fakat kişi kendi nefsinin ayıplarını ve işlediği amelleri görünce / farkında olunca, bu durum onu keşften men eder. Keşfin sonucunda gelen asıl keramet ise istikamet üzere devam etmek ve kulluğu sürdürmektir. Kula bahşedilen en büyük keşf, Allah dostuna (veliye) bahşedilen en büyük keramet işte budur. Allah'tan ni yazımız odur ki, bu fazlı ve lütfundan bizi de rızıklandırınsın.

Müellifin bu konuda delil olarak getirdiği ayet ise şöyledir: "Biz onları özellikle ahiret yurduna hâlis olan kimseler kıldık. Doğrusu onlar bizim katımızda seçkin iyi kimselerdendir."⁴²⁶ Cenab-ı Hak burada, kendi nebi ve resullerini "Ahirete has kullar" kıldığını ifade buyurmuştur. Bu iki şekilde yorumlanmıştır: 1. "Biz onların kalbin-den dünyayı sevme, onu düşünme, onu tercih etme duygusunu ve onunla meşgul olma isteğini söküp attık. Onları, ahireti sevme, onu düşünme, onu tercih etme ve onun için gayret etme arzusuyla donattık." 2. "Âhiret yurdunun en üstün makamlarını onlara verdik, tüm insanlar arasında bunu, yalnızca onlara has kıldık."

Ebu'l-Abbas şöyle demiştir: "Onların tevekkülleri; Hakk'ın tedbirinden (idaresi, evirip-çevirmesi) razı olmaları; kendilerinin hiçbir tedbirde bulunmamaları; Allah'ın tedbiri sonucunda başlarına gelen şeyleri ıslah etme (düzeltme) gibi bir dert edinmemeleri; bu şeylerin Müdebbir'in (yöneten Allah) izniyle ve O'nun, kullarının maslahatına olan şeyi bildiği halde başlarına geldiğinin farkında

⁴²⁶ 38/Sâd, 46-47.

olmalarıdır. Bu konuda huzura ermiş, gönül rahatlığına kavuşmuş olanlar, şu kişilerdir: "Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön."⁴²⁷

Biz daha önce tevekkülden bahsetmiş, onun, ariflerin makamlarından biri ve mü'minlerin uzak duramayacağı bir vasıf olduğunu, sebeplerinin neler olduğunu belirtmiştik.

Ebu'l-Abbas'ın "Onların tevekkülleri; Hakk'ın tedbirinden (idaresi, evirip-çevirmesi) razı olmalarıdır" sözüne gelince: Allah'ın tedbirinden/idaresinden razı olmak, tevekkülün meyvesi ve gereğidir, tevekkülün kendisi değildir. Burada iki şey söz konusudur: Allah'ın tedbiri başa gelmeden önce O'na tevekkül etmek; başa geldikten sonra ise rıza göstermek, hoşnut olmak. Bu yüzden bazıları şöyle demiştir: "Tevekkülün hakikati rızadır." Rızanın, onun meyvesi ve gereği olması da bunu gösterir. Bu, tıpkı eserin, müessirin meyvesi; sonucun, sebebin meyvesi olması gibidir. Daha önce verdiğimiz hadiste geçen bir ifade buna delildir: "Allah'ım, gayb bilginin ve yaratma kudretinin hakkı için sana yalvarıyorum; eğer benim için hayırlı olan yaşamak ise beni yaşat! Benim için hayırlı olan ölmek ise canımı al! Allah'ım, açıkta da gizlide de senden korkmayı, sana saygılı olabilmeyi diliyorum senden! Öfkede de sükûnette de hakkı söyleyebilmeyi diliyorum senden! Fakirlikte de zenginlikte de dengeli olabilmeyi diliyorum senden! Senden, tükenmeyen nimetler istiyorum! Kesintisiz göz aydınlığı, yaşam huzuru istiyorum! Vermiş olduğun hükme rıza gösterebilmeyi istiyorum! Ölüm sonrası rahat yaşam istiyorum! Senin yüzüne bakmanın lezzetinin istiyorum! Sana kavuşmaya şevk (özlem) duymayı istiyorum! Bezdiren fakirlikten, azdıran zenginlikten sana sığınıyorum! Allah'ım, bizi iman süsüyle süsle! Bizi, doğru yola erenlerden ve doğru yola iletenlerden kıl!" Hadiste "Vermiş olduğun hükme rıza gösterebilmeyi istiyorum" ifadesi geçmektedir. Bu da tevekkülün daha önce rızanın ise daha sonra olduğunu gösterir.

⁴²⁷ 89/Fecr, 27-28.

Ebu'l-Abbas'ın "*kendilerinin hiçbir tedbirde bulunmamaları*" sözüne gelince: Bu, sâliklerin çokça işaret ettiği "Terk-i tedbir" makamıdır. Konu, mutlak olarak zikredilecek bir konu olmayıp tafsilatlı bir şekilde anlatılmalıdır. Şunlar söylenebilir: Kul, riayet ettiği emirler ve yasaklar arasında dolaşıp durur. Kendisinin bir müdahalesi olmaksızın bu şeyler ona farz kılınmıştır. Emredilenler hususunda yapması gereken, ciddiyetle, canla başla işe girişmek, onları yerine getirebilmek için tüm imkânları seferber etmek, gayreti elden bırakmamaktır. Bu hususta tedbiri ve gayreti terk etmek, emirleri boş vermek anlamına gelir. Ona düşen, Allah'ın kendisine imkân verdiğini bilerek emirleri yerine getirmektir. Allah'ın imkân vermesi ve izni olmaksızın bunu gerçekleştirmesi de mümkün değildir. Bu hususta kul, ne tamamen her şeyi kendi irade ve fiillerine bağlayıp Allah'ın yardımını ve imkân vermesini bir tarafa atabilir; ne de tam tersine kendi irade ve fiilini bir tarafa atıp her şeyi Allah'ın takdirine/kadere bağlayabilir. Çünkü emir ve yasaklar kulun ihtiyarî (serbest) iradesiyle yaptığı fiillerde açığa çıkar. Kim kendi irade ve fiilini inkâr eder de her şeyi kadere bağlarsa bu durumda emir ve yasağın da bir anlamı kalmaz.

Yasaklanmış şeyler hususunda kulun yapması gereken ise irade ve fiilini bu şeylere yöneltmemesi, bütün çaba ve gayretini bu şeylerden kaçma ve uzaklaşmada harcamasıdır. Yasaklara karşı tedbiri bu olmalıdır. Kendi iradesi olmadan başına gelen, kaderde yazılı hususlarda ise yapacağı en güzel şey sabretmek, sevse de sevmese de kendisine ayrılmış olan nasipten razı olmaktır. İşte "Terk-i tedbir" bu anlattıklarımıza göre anlaşılmalıdır.

Sonuç olarak, dünyevî nasibin hususunda kendini tamamen Rabbine teslim etmen, O'nun senin üzerindeki hakları hususunda ise tedbire ve gayrete sarılman gerekir. Dünyevî nasibini hep daha da arttırarak durumunu ilerletme konusunda himmet ve tedbirden vazgeçmen, Allah'ın senin üstündeki hakları konusunda da ise son haddine kadar himmet ve tedbirle meşgul olman gerekir.

Ebu'l-Abbas'ın "*Bu şeylerin Müdebbir'in (yöneten Allah) izniyle ve O'nun, kullarının maslahatına olan şeyi bildiği halde başlarına geldiğinin farkında olmaları*" sözüne gelince: Hiç şüphe yok ki Allah, hükmünü tamamlamış ve mahlûkatla ilgili tüm işleri bir düzene bağlayıp sona erdirmiştir. Fakat her şeyi, o şeye götüren/ileten bir takım sebeplere bağlamayı takdir etmiştir. Bu sebeple kulun, "Nasıl olsa Allah, mahlûkatıyla ilgili her şeyi bir karara bağlamış, takdir ve tayin etmiş" diyerek o şeylere götüren yola girmemesi ve o şeyleri elde etmesine yarayacak olan sebeplere sarılmaması diye bir şey olamaz.

İşte kul, hayatını sürdürmesine yardımcı olan sebeplerden olan yiyecek, içecek, giyecek ve mesken gibi ihtiyaçlarını da bu şekilde - sebeplere sarılarak- temin eder, her şeyin müdebbiri (idare edeni) olan Allah'ın bu hususta hüküm vermiş olduğunu bilmek, kendisini bundan alıkoymaz. Aynı şekilde, kendi türünün bekasını sağlayabilmek için evlenerek ve bir yerde barınarak gerekli olan sebeplere sarılır; Allah'ın bunu kaderde belirlemiş olduğunu bilmek onu alıkoymaz. Dünya ve Âhiret işlerinin tümü böyledir. Her ne kadar Allah'ın yazmış olduğu kaderde tayin edilmiş olsalar da, tüm işler, kendilerine ulaştıran sebeplere bağlıdır.

Ebu'l-Abbas'ın bu konuda delil olarak getirdiği ayet ise şöyledir: "*Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön.*"⁴²⁸ Nefs-i mutmainne, Rabbine dayanan, O'nu sevmek ve O'nu anmakla huzur bulan, O'nun vadine kesinkes inanan ve yargısına/kazasına rıza gösteren ruhtur ve kötülüğü emreden "Nefs-i emmâre"nin zıttıdır. Fakat huzura eren nefsin bu huzuru, sadece "Terk-i tedbire" değil, aynı zamanda Allah'ın haklarını yerine getirmeye; O'nun sevgisi ve zikriyle huzur bulmaya bağlıdır.⁴²⁹

⁴²⁸ 89/Fecr, 27-28.

⁴²⁹ *Tarîku'l-hicreteyn*, s. 607.

D. Kalbi Kötü Düşüncelerden Korumak

Ebu'l-Abbas: "Onların sabrı, Allah'ın, uyumun ve iyiliğin dışına çıkan hükümlerde/yargılarda bulunduğu dair kötü düşüncelerden kalplerini korumalarıdır: "Ve bunu, mü'minleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı)." ⁴³⁰

Allah'a yakışmayan düşünce ve inançlardan kalbi korumaya "sabır" denmez. Aksine bu koruma, imanın bir gereğidir ve Allah'ın, "Hakîm", "Rahîm", "Alîm", Semî, Basîr" ve benzeri kemal sıfatlarına sahip olduğuna inanmak gibi imanın gerektirdiği bir tavidir. Bu tür sahih inançların zıttına olan inançlardan kalbi korumaya sabır denmez. Sabrın bu şekilde açıklanması çok zorlama bir yorumdur. Şu ayetlerde de sabır kelimesi geçmiş fakat hiç kimse tarafından bu şekilde anlaşılmamıştır:

"Ey iman edenler! Sabredin; (düşman karşısında) sebat gösterin." ⁴³¹

"Rabbinin hükmüne sabret." ⁴³²

"Sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı ile dir." ⁴³³

"(Resûlüm!) Onların dediklerine sabret." ⁴³⁴

"Bir de sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir." ⁴³⁵

Müellifin (Ebu'l-Abbas), "İmanın yarısı" olan sabrı, havâssın değil de avâmın mertebelerinden biri olarak kabul etmesi de şaşılacak bir durumdur. Sabra getirdiği yorum da bir gariptir. Evet, her Müslüman'ın, Allah'ı, hikmetine, rahmetine, adaletine, fazlına,

⁴³⁰ 8/ Enfal, 17.

⁴³¹ 3/Âl-i İmran, 200.

⁴³² 52/Tûr, 48.

⁴³³ 16/Nahl, 127

⁴³⁴ 50/Kâf, 39.

⁴³⁵ 8/ Enfal, 46.

lûtfuna ve ihsanına aykırı hükümlerde bulunmaktan tenzih etmesi, O'nun hiçbir hükmünün hikmet, rahmet, adalet ve maslahatın dışına çıkmayacağına iman etmesi gerekir. Çoğu kelam âlimi ise bu konuda biraz daha farklı düşünmekte, mümkün olan yargılardan değil de mümteni (imkânsız) olan yargılardan Allah'ın tenzih edilmesi gerektiğini; kalbi, Allah'ın kötü hükümlerde bulunacağı düşüncesinden değil de Allah hakkında mümteni olan düşüncelerden korumanın lüzumunu savunmaktadırlar.

Hâsıl-ı kelâm, burada bahsedilen makam, sabır makamı değildir. Marifet ve ilimle ilgili bir konudur ve bilinmelidir ki her makamın ayrı bir makali (sözü) vardır.

Müellifin delil olarak öne sürdüğü ayet şöyledir: *"Ve bunu, mü'minleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı)."*⁴³⁶ Buradaki *"el-Belâu'l-hasen"* yani "güzel imtihan", zafer, ganimet ve düşmanlara karşı Allah'ın yardımudur, zorluklarla sınamak anlamındaki imtihan değildir. Zira bir insan, bir başkasına bir nimet verince "Onu güzel bir sınama ile sınıdı" denir. Ya da *"Eblâke'llahu velâ ibtelâke"* yani "Allah sana nimet versin bela vermesin" diye dua edilir. Genelde *"Eblâhu"* iyilikle sınamak, *"İbtelâhu"* ise zorluklarla sınamak için kullanılır. Bir hadiste de bu şekilde geçmektedir: *"Sen benimle sınanıyorsun ben de seninle sınanıyorum."*⁴³⁷

E. Muhabbette Beka ve Fenâ

Ebu'l-Abbas: *"Onların muhabbeti, Hakk'ın sevginde fani olmalarıdır. Hakk'ın ötesinde dalaletten başka ne olabilir ki?"*

Bize göre muhabbette beka, bir çok açıdan muhabbette fenâdan daha üstündür. Çünkü fenâ, sevenin, yüklendiği sevgi yükünü taşıyamamasından kaynaklanır. Güçlü kişiler ise ne kadar çok se-

⁴³⁶ 8/ Enfal, 17.

⁴³⁷ Müslim, 2965.

verlerse sevsinler, daima beka ve temyiz halindedirler. Müellifin delil gösterdiği "Artık haktan (ayrıldıktan) sonra sapıklıktan başka ne kalır?"⁴³⁸ ayeti ise Allah'a şirk koşan, başka varlıklara tapan kişiler hakkındadır: "(Resûlüm!) De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hâkim) bulunuyor? Ölüden diriye kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her türlü) işi kim idare ediyor? "Allah" diyecekler. De ki: Öyle ise (O'na âsi olmaktan) sakınmıyor musunuz? İşte O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah'tır. Artık haktan (ayrıldıktan) sonra sapıklıktan başka ne kalır? O halde nasıl (sapıklığa) döndürülüyorsunuz?"

Allah dışındaki herhangi bir şeye tapanlar, mahzâ dalalete ve katıksız batıla tapmış olmaktadırlar. Allah'a tapan, O'nun sevdiği ve sevmediği şeyleri birbirinden temyiz edip ilkinin seven, diğerinden nefret eden, kalben Rabbine yönelen, tüm himmetini (tasa ve kaygı) O'na adayan ve emirlerini yerine getiren kişiler ise mahzâ hakikat üzeredirler.⁴³⁹

F. Şevk Muhabbetin Bir Eseridir

"(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız."⁴⁴⁰ ayetindeki menzillerden biri de şevk menzilidir. Allah şöyle buyurmuştur: "Her kim Allah'a kavuşmayı arzuluyorsa bilsin ki Allah'ın vaadi mutlaka gelecektir."⁴⁴¹

Ayetin, Allah'ı özleyenler için bir teselli olduğu ve şunun kastedildiği söylenmiştir: "Ben bana kavuşmayı ümit edenin beni özlediğini biliyorum. Bu kişiler için yakın bir kavuşma vakti tayin ettim. O vakit mutlaka gelecektir. Gelecek olan her şey yakındır. (Küllü

⁴³⁸ 10/ Yunus, 32.

⁴³⁹ Tarîku'l-hicreteyn, s. 614.

⁴⁴⁰ 1/Fatiha, 5.

⁴⁴¹ 29/Ankebut, 5.

âtin karîbun)." Bu ayette bir incelik daha vardır ki o da şudur: Allah'ı özlemenin delili, O'na kavuşmayı ümit etmek, arzulamaktır.

Olmasaydı kavuşma ümidi

Paramparça olurdu sevenin ruhu, bu özlemin elinden.

Kavuran hasretten, yakan ateşten, erirdi kalbi.

Fakat doğunca kavuşma ümidi, sakinleşti kalbin alevi.

Hız. Peygamber de bir duasında şöyle buyurmuştur: "Senin yüzüne bakmanın lezzetinin istiyorum! Sana kavuşmaya şevk (özlem) duymayı istiyorum!"⁴⁴² Kimileri şöyle demiştir: "Rasûlullah, daima Allah'a kavuşma özlemi içindeydi. Onun bu özlemi hiçbir zaman dinmedi. Fakat özlem yüz parça idi. Doksan dokuzu Rasûlullah'ın Allah'a olan özlemi idi, kalan bir parça ise ümmetine duyduğu özlem hissiydi. Allah, Rasûlünün, bu bir parça özlemi de kendisine hasretmesini istedi. En doğrusunu Allah bilir.

Şevk, muhabbetin eserlerinden bir eser, onun hükümlerinden bir hükümdür. Kalbin her hâl ve şartta, sevgiliye doğru sefere çıkmasıdır.

Şevk hakkında kimileri, "Sevgiliye kavuşma ümidiyle kalplerin heyecana kapılmasıdır." derken kimileri ise "Kişinin ciğerinin yanması, içinin alevlenmesidir ki heyecan bu yangından kaynaklanır, kalp bu yüzden tutuşur ve ciğerler bu yüzden paramparça olur."

Muhabbet şevkten daha üstündür. Çünkü şevk, muhabbetten doğar, güçlülüğü veya zayıflığı muhabbete bağlıdır. Yahya b. Muaz şöyle demiştir: "Şevkin alâmeti, organlardaki arzu ve şehvetin kesiip yok olmasıdır." Ebu Osman ise şöyle demiştir: "Şevkin alâmeti, tıpkı Yusuf (a.s) gibi rahatlık ve sıhhat hâlindeyken ölümü sevebilmektir. Zira o, kuyuya atılınca "Allah'ım canımı al!" dememiş, hap-

⁴⁴² Ahmet İbn Hanbel, IV, 264; Nesâî, III, 54; İbn Hibbân, 1971; Hakim, I, 524.

se konulunca "Canımı al!" dememiş fakat tüm sıkıntılardan kurtulup da güvene, huzura ve nimete ulaşınca "Allah'ım, beni müslüman olarak öldür!" demiştir.⁴⁴³

İbn Hafif⁴⁴⁴ şöyle der: "Şevk, kalplerin vecd ile huzura ermesi, lika ve kurbu sevmesidir." Şu da söylenmiştir: "Şevk, insanın içinde yükselen bir alevdir ki ayrılıktan kaynaklanır. Vuslat vaki olunca bu alev söner." Ben derim ki bu tarifler tartışma konusudur. Çünkü şevkin, vuslatla/likayla yok olup olmayacağı hususu tartışmalıdır. Fakat muhabbetin likayla yok olmayacağı hususunda ittifak vardır.

Tartışmayla ilgili olarak kimileri şöyle demiştir: "Lika gerçekleşince şevk yok olur. Çünkü şevk, kalbin sevgiliye doğru yolculuğudur. Seven sevdiğine varıp da ona kavuşunca gözünün nuru olan sevdiği artık karşısındadır ve ona olan sevgisi daha da artar fakat özlem yok olur."

Kimilerine "Allah özlenir mi?" diye sorulunca şöyle cevap vermişlerdir: "Hayır. Çünkü özlem uzakta olana duyulur. Allah ise hazır ve nazırdır."

Bir grup şöyle demiştir: "Bilakis şevk, kurb ve vuslatla yok olmaz, daha da artar. Zira vuslattan önce Allah sadece biliniyorken, vuslattan sonra aynel-yakin müşahede edilir. Bu sebeple şair şöyle demiş:

*Özlemin en şiddetli olduğu gün,
Çadırların çadırlara yaklaştığı gündür*

⁴⁴³ İbn Kayyim burada Hz. Yusuf'un şu sözüne işaret etmektedir: "Ey Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin. Beni Müslüman olarak öldür ve sâlihler arasına kat!" (12/Yusuf, 101) (Çeviren)

⁴⁴⁴ Muhammed b. Hafif eş-Şirazi: Meşhur bir sûfi ve alimdir. Birçok hikmetli sözleri mevcuttur. Hicrî 371'de vefat etmiştir. (Tabakâtü's-Sûfiyye, s. 462; Hilyetü'l-euliya, X, 385.)

Cüneyd el-Bağdadi, Seri es-Sakati'nin şöyle dediğini aktarmıştır: "Şevk, ulaşıldığı takdirde arifin en yüce makamlarından biridir. Şevk makamına erince, özlem duyduğu diğer tüm şeyleri bir tarafa bırakır. Cennet ehli bile o derece yakınlıklarına ve O'nu görmelerine rağmen daima Allah'ı özlemektedirler."

Bazıları şöyle demiştir: "Lika halinde özlemin daha da arttığı'nın bir delili de sevdiğine kavuşan kişinin ağlamasıdır. Bu ağlayış sevenin, sevdiğine duyduğu özlemin şiddetinden ileri gelir. Bu sebeple insan, sevdiğine kavuştuğu zaman, kavuşmadan önce hissettiği özlemden farklı bir tür özlem duymaktadır."

Bizce söylenmesi gereken şey şudur: Şevkten murat, kalbin hareketlenmesi ve sevgiliye kavuşma düşüncesiyle heyecan duymasıdır. Bu şekilde olan şevk, lika vuku bulunca ortadan kalkar fakat bunun yerini, vuslatın tatlılığından ve sevgilinin cemalini müşahadededen kaynaklanan daha üstün bir şevk alır. Bu ikinci şevk, lika ve kurb ile ortadan kalkmaz, daha da artar. Bu şevki anlatabilmek onu yaşamaya, ona işaret etmek ise onu elde etmeye bağlıdır. Kimileri birinciye şevk, ikinciye ise iştihak diye isimlendirmişlerdir. Kuşeyri, Ebu Ali ed-Dakkak'ın bu ikisini birbirinden ayırdığını ve şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Şevk, lika ile sona erer; iştihak ise lika ile sona ermez. Şu şiir de bunu ifade eder:

*Ona bakarken göz, her kaydığında başka tarafa
Özlemini duyar onun, dönene kadar ona.*

en-Nasr Âbâzî şöyle demiştir: "Tüm mahlûkatın bir şevk makamı vardır fakat herkesin iştihak makamı yoktur. Kim iştihak haline girerse o hal içinde kaybolur ve o kimseden geriye ne bir iz ne de bir sübut kalır."

Ed-Dekkak, Hz. Musa'nın "*Razı olman için sana aceleyle geldim ey Rabbim.*"⁴⁴⁵ ifadesi hakkında da şöyle demiştir: "Aslında

⁴⁴⁵ 20/Tâ-hâ, 84.

Hz. Musa burada Allah'a "Seni özlediğim için" demek istemiş fakat "Razı olman için" diyerek bu niyetini gizlemiştir."

Bazıları şöyle demiştir: "Allah'a kavuşma özlemi duyanların, O'na yakın olmaktan aldıkları tat, baldan daha tatlıdır. Onlar için en büyük lezzet, O'na yakınlığın sarhoşluğundaki lezzettir.

Kimileri şöyle demiştir: "Her kim Allah'ı özlerse, her şey de o kişiyi özler." Bu sebeple bazı kişiler şöyle demiştir: "Ben Allah'a özlem duyunca, her şey de beni özlüyor. O zaman da ben tüm o şeyleri bir tarafa bırakıyor, terk ediyorum."

*At, pınarlara özlem duyunca
Yüz çevirir önündeki sudan
Pınarlar özler onu, işte o zaman.*

Anlatıldığına göre çok sevdiği oğlu gurbette olan yaşlı bir kadın vardı. Oğlu dönünce tüm aile ve akrabaları sevindiler, yaşlı kadın ise oturup ağlamaya başladı. "Niçin ağlıyorsun?" diye sorulunca şöyle dedi: "Oğluma kavuşmam, bana Allah'ın huzuruna çıkacağımız, O'na kavuşacağımız günü hatırlattı."

*Ey ayrılığın uzunluğundan yakınan, sabret
Belki yarın kavuşursun sevdiğine, biter bu hasret.*

Rivayete göre Davud (a.s) bir gün tek başına sahraya çıktı. Allah ona "Niçin yalnızsın?" diye vahyetti. O da şöyle dedi: "Ey Rab-bim! Sana kavuşmaya duyduğum özlem, kalbimi ele geçirdi. Öyle ki bu özlem, diğer kullarınla birlikte bulunmama, onlarla arkadaşlık etmeme engel oluyor." Allah da ona şöyle dedi: "Dön, diğer insanlar arasına! Sen bana, kendinle birlikte kaçak bir köle bile getirsen, Levh-i Mahfuz'a seni, çok zeki ve akıllı birisi olarak yazarım."

G. Şevk Hakkındaki Bazı Sözler

Menâzil müellifi şöyle demişti: "Şevk, kalbin gâibte (uzakta) olana doğru esmesidir. Havâssın nezdinde ise şevk, büyük bir manevî hastalıktır. Çünkü şevk, ancak gâipte olana karşı hissedilir. Ama havâssın yolu, müşahede yoludur. Bu sebeptendir ki Kur'an, şevk ifadesini hiç kullanmamıştır."

Bize göre ise şevk, ayetten de anlaşıldığı üzere işin başıdır. "Her kim Allah'a kavuşmayı arzuluyorsa bilsin ki Allah'ın vaadi mutlaka gelecektir."⁴⁴⁶ Buradaki "recâ (ummak)", özlemek demektir. Çünkü ümit beslemek, özlemeyi gerektirir. "Kalbin, uzakta olana doğru esmesi" ise, ona doğru sefere çıkması, akması demektir.

Müellifin, şevki bir hastalık olarak kabul etmesine gelince: Daha önce de geçtiği gibi kimileri, lika halindeki şevkin, uzaktayken duyulan şevkten daha üstün olduğunu savunmuştur. Buna göre şevk bir hastalık olamaz. Müellifin fikri ise, "Kalbin, uzakta olan sevgiliye doğru sefere çıkması" şeklinde şevki yorumlayanların görüşüne dayanmaktadır.

Menâzil müellifi şunu kastetmektedir: "Fenâ makamı, her şeyde Allah'ı müşahede etmeye dayalıdır. Fenâ makamının başı, avamın son mertebesi olan muhabbet makamıdır. Fenâ, her şeyde O'nu müşahede etmek olduğuna göre burada özlemin bir anlamı yoktur."

Bizce bu düşünce birçok açıdan batıldır:

1. Müşahede şevki yok etmez, bilakis artırır.
2. En üstün müşahede, elbette ki cennet ehlinin müşahedesidir. Buna rağmen onlar cennette "Yevmü'l-mezid'e (Cuma günü) çok büyük bir özlem duyarlar."⁴⁴⁷ Cennette oldukları halde Rableri-

⁴⁴⁶ 29/Ankebut, 5.

⁴⁴⁷ İleriki sayfalarda gelecek olan rivayetlerde belirtildiğine göre Cuma günü Allah'ın cemalini müşahade etme günüdür. Kâf Suresi'nin 35. ayetinde geçen "ve

ni görmeye, O'nun kelimini işitmeye çok büyük bir özlem duyarlar. Zaman zaman O'nu görüp kelimini işittikleri halde cennet ehlinin Allah'ı tekrar görmeye ve kelimini işitmeye duydukları özlem, dünya ehlinin duyduğu özleminden çok daha büyüktür.

3. Bu dünyada hiç kimsenin, özlemi ortadan kaldıracak kadar yeterli bir müşahedeye ulaşamayacağı da açık bir gerçektir. Böyle bir müşahedeye ulaştığını iddia eden kişi, kesinlikle yalancı ve iftiracıdır. Zira diğer insanlar bir yana, Allah'la konuşan Hz Musa (a.s) bile böyle bir müşahedeye ulaşamamıştır. Öyleyse müellif ve taraftarlarının bahsettiği müşahede acaba nasıl bir müşahededir ki özlemi sona erdirmesin?! Acaba onların bahsettikleri müşahede, apaçık bir şekilde, görerek erdikleri mükemmel bir müşahede midir?! Sübhanallah! Böyle bir iddia, koca bir iftira olur! Ya da onların bahsettiği müşahede, ancak Allah'ın sayabileceği nice perdeye rağmen elde edilen kalbi bir müşahede midir? Şayet böyleyse, bu müşahede özlemi tamamen ortadan kaldırabilir mi? Hem aklen, hem fitraten hem de hakikaten iş, bizce tam aksinedir. Yani insan, sevdiği varlığı sadece bazı yönleriyle müşahade edince, onu her yönüyle müşahade etmeye duyduğu özlem çok daha şiddetli olmaktadır. Cûzî/kısmî müşahade, küllî müşahadeyi özlemeye sebep oluyorsa, bu durumda özlemin bir hastalık olduğu ve müşahadenin özlemi bitirdiği nasıl söylenebilir? Hamd olsun ki gerçek açıkça ortadadır. Bu konuda tartışmaya devam eden ise ancak dik kafalı ve inatçıdır. En iyisini Allah bilir.

H. Şevkin Dereceleri

Menâzil müellifi şöyle demektedir: "*Şevkin üç mertebesi vardır:*

---

ledeynâ mezîd (Katımızda dahası da var)" ifadesi genelde Allah'ı görmekle ilgili bir ifade olarak tefsir edildiği için cennette O'nun görüleceği güne "Yevmül-mezîd" denmektedir. (Çeviren)

"1. Mertebe: Kulun cenneti özlemesi; Bu özlem sayesinde korkan, kendisini güvende hissetmek, mahzun olan, sevinmek, umut besleyen ise o umuduna ulaşmak ister."

Şevkin birinci derecesi, kulun cenneti özlemesidir ki bununla ilgili üç hüküm vardır:

1. Bu özlem, amaca ulaşmamasında kula güven verir. Çünkü her açıdan güvenden uzaklaşıp korku hissetmek, kulun amellere sarılmasına engel olur. Geleceğe dönük ümidi olmayan kul, ümitsizliğe düşer.

2. Cennete duyulan özlem mahzun olanları sevindirmekte, mutlu kılmaktadır. İçinde zerre kadar sevinç olmayan mücerret hüznün, hiç şüphesiz sahibini öldürür. Mutlu olmayan insanın gücü yok olur, hüznün onun elini kolunu bağlar. Hüznün kişinin elini kolunu bağladığı zaman da onu diriltecek ve güçlü kılacak olan şey ancak ruhun mutluluğudur.

3. Cennete duyulan özlem kişiye, başarıya ulaşma ruhunu aşılırlar. Geleceğe yönelik bir umut besleyen kişide başarıya ulaşma ruhunun olmaması hiç şüphesiz umudunun sönmesine sebep olur.

Menâzil müellifi şöyle devam etmektedir:

"2. Mertebe: Allah'ı özlemek; Bu özlem, Allah'a karşı minnet duygularından kaynaklanan, kalbi O'nun mukaddes sıfatlarına bağlayan, lütuf ve keremine, iyilik ve ihsanına daima mazhar olmayı arzulatan bir özlemdir. Görülen iyiliklerle kuşatılmış olan, sevinçle iç içe olan ve sabrettikçe güçlenen bir özlemdir."

Allah'ı özlemek cenneti özlemeye zıt bir şey değildir. Çünkü cennetin en güzel ve en hoş nimetleri Allah'a yakın olmak, O'nu görmek, O'nun kelamını işitmek ve hoşnutluğuna mazhar olmaktır. Fakat Allah'a özlem duymaya nazaran sadece cennetin yiyecek ve içeceklerine, ceylan gözlü hurilere özlem duymak, elbette ki ciddi bir eksikliktir. Hatta bunlar Allah'ı özlemeye kıyas dahi edilemez.

Müellif ikinci derecedeki bu Allah özleminin, O'nun nimet ve ihsanına mazhar olmaktan kaynaklandığını ifade etmektedir: "*Minnet duyguları sebebiyle yeşeren bir özlemdir.*" Yani bu özlem, O'nun esma ve sıfatlarını mütalaa etmekten kaynaklanan bir özlem değildir.

"*Kalbi O'nun mukaddes sıfatlarına bağlayan*": Müellifin burada kastettiği sıfatlar, Allah'ın nimet ve ihsanı ile ilgili olan 'el-Berr, el-Mennân, el-Muhsin, el-Cevad, el-Mu'ti, el-Gafur' ve benzeri sıfatlardır.

"*Mukaddes*", tertemiz, tahrifçilerin te'villerinden, temsil (benzetme) taraftarlarının benzetmelerinden ve muattılanın ta'tilinden uzak demektir.

Biz müellifin "*Kulun kalbini Allah'ın mukaddes sıfatlarına bağlar*" ifadesine iki açıdan itiraz ediyoruz. Birincisi; kalbin, Allah'ın sıfatlarına bağlanması ancak üçüncü derecede olur. İkincisi; müellif, Allah'ın sıfatlarına olan bağlılığın meyvesi olarak kulun O'nun lütuf ve keremine, nimet ve ihsanına özlem duymasını göstermektedir. Hâlbuki tam tersine kulun bağlılığı, Allah'ın kula bahşettiği nimet ve ihsanların bir sonucudur. Bu bağlılık O'nun, kula lütufta bulunmasının, onu tercih etmesinin bir sonucudur.

"*Görülen iyiliklerle kuşatılmış olan*" yani nimetleri ve iyilikleri sebebiyle Allah'a duyulan özlem, hastalıklı bir özlemdir. Sevgilinin bizzat kendisine değil, sadece mazhar olunan nimetlere duyulan bir özlemdir.

"*Sevinçle iç içe olan*" yani ikinci derecedeki bu özleme sevinç karıştığı için bir nevi süflî duygulara bulaşmış olur.

"*Sabretmekle kuvvetlenen*" yani bu özlemi hisseden kişi, sabredebilen birisidir. Üçüncü mertebedeki şevkin aksine özlemi, sabrına üstün gelemez.

Menâzil müellifi şöyle devam etmiştir:

"3. Mertebe: *Bu mertebedeki özlem, katıksız/arı-duru sevgiden kaynaklanan bir ateştir ki hayatı zehir eder, ne keyif ne rahatlık bırakır ve o ateşin, lika dışında hiçbir çaresi yoktur.*"

Müellif şunu kastetmektedir: Bu mertebedeki özlem, katıksız Allah sevgisinden kaynaklanan bir ateş gibidir. İnsanın içini yaktığı için bu özlem, ateşe benzer.

Müellif "*Katıksız/arı-duru sevgi*" ifadesiyle bu özleme sebep olan sevginin, Allah'ın nimet ve ihsanlarına mazhar olmaktan değil, bizzat zatını ve sıfatlarını sevmekten kaynaklandığına işaret etmektedir.

"*Hayatı zehir eder*" yani sahibinin hayattan lezzet almasına engel olur.

"*Ne keyif ne rahatlık bırakır*" yani insanda hiçbir rahat ve eğlence bırakmaz, onu kahreder. Rahatlık ve eğlence, sevginin zorluklarından kaçmak, onu ağırlığını taşımaktan kaçınmak ve sevgiliyi unutup ondan yüz çevirmek demektir.

"*Ve o ateşin, lika dışında hiçbir çaresi yoktur.*" Yani sevgiliye kavuşma dışında hiçbir şey bu özlem ateşini dindiremez. Bu özlemin sahibine sabrın gücü yetmez. Çünkü onun tek çaresi, sevdiğine kavuşmaktır.

Üçüncü derecedeki bu özlem, daha güçlenir ve sabırdan arınırsa artık "*Kalak*" (huzursuzluk ve sıkıntı) diye isimlendirilir. Bu durumu Menâzil müellifi de bu şekilde isimlendirmiş ve Hz. Musa'nın şu sözünü delil olarak getirmiştir: "*Razı olman için sana aceleyle geldim ey Rabbim.*"⁴⁴⁸ Ona göre Hz. Musa'nın acele etmesine neden olan şey, özlemi tamamen Allah'a kavuşmaya, O'nunla buluşmaya has kılmak anlamına gelen "*Kalak*" hâlidir.

⁴⁴⁸ 20/Tâ-hâ, 84.

Ayetin zahirinden anlaşılan ise, Hz. Musa'nın acele etmesine sebep olan şey, Rabbini hoşnut etme isteğidir. Çünkü O'nun hoşnutluğu emirlerini yerine getirmede acele etmekle elde edilir. Hatta bu ayet sebebiyle seleften bazı âlimler, namazı ilk vaktinde kılmanın daha faziletli olduğu sonucunu çıkarmışlardır. Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye de bunu zikretmiş ve şöyle demiştir: "Rabbin rızası, emirlerine alelacele sarılmaktadır."

Menâzil müellifi "Kalak"ı şöyle tanımlamaktadır: "Sabrı da yok edip özlemi her şeyden soyutlamaktır." Yani "Kalak" sabrı da ıskat ederek özlemi her türlü şaibeden arındırmaktır. Zira az da olsa içinde sabır bulunan şey özlemdir.

Menâzil müellifi şöyle devam etmektedir: "Kalak'ın üç derecesi vardır.

Birinci derece, tahammülü daraltan, diğer insanlarla bir arada bulunmaktan nefret ettiren ve ölümü lezzetli kılan bir sıkıntı halidir."

"Tahammülü daraltan" yani bu huzursuzluk hâli, insanın başkalarına tahammül gücünü azaltır. İnsan başkalarının kendisini sınırlandırması ve engellemeye çalışması şöyle dursun, onlarla birlikte bulunmaya dahi tahammül edemez.

"Diğer insanlarla bir arada bulunmaktan nefret ettiren" yani bu halde olan kişi için en çekilmez şey diğer insanlarla birlikte olmaktır. Çünkü kendisinin hali ile diğerleri arasında uyumsuzluk ve zıtlık vardır.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye'nin bir yakını bana şunu anlattı: "İbn Teymiye ilk başlarda ara sıra sahraya çıkar, insanlardan uzaklaşırdı. Zira kendisinde garip bir hal vardı. Bir gün onu takip ettim; sahraya varınca önce derin derin nefes aldı. Daha sonra Mecnun'un Leyla'ya yazdığı uzun şiirde geçen şu beyiti okudu:

*Evlerin arasından çıkıp hep uzaklaşırım
Belki yalnız kalıp da ruhuma
Gizli gizli seni anlatırım*

Bu halde olan kişi, Allah kendisine insanlara karşı sebat ve kuvvet vermedikçe onlarla birlikte olmaya asla sabredemez.

"Ölümü lezzetli kılan": Bu halin sahibi ölerек sevgilisine ulaşmak ister, tıpkı ailesinden ve ahabından uzakta olan bir yolcunun evine vardığını düşünmekten lezzet alması gibi ölümü düşünmekten lezzet alır.

Menâzil müellifi şöyle demiştir:

"Kalak hâlinin **ikinci derecesi** ise akli hâkimiyetine almaya çalışan, dinlemeyi bıraktıran ve takati zorlayan bir sıkıntı halidir." Bu, öyle bir hâldir ki neredeyse insanın aklına galip gelip onu kendi kontrolü altına alır. Gâh bu hal öne çıkar, gâh akıl öne çıkar. Fakat tam olarak müşahede makamına ulaşamadığından akıl, tamamen teslim olmaz. Çünkü akli tamamen teslim alan şey, sadece müşahede makamıdır. Bu sebeple müellif, "hâkimiyetine alan" değil, "hâkimiyetine almaya çalışan" demiştir.

"Dinlemeyi bıraktıran" ifadesi iki anlamı kapsar: 1. İnsanın hiçbir şeyi dinleyememesi, 2. İnsanın her şeyi bırakıp bir tek şeye kulak vermesi. Yani bu haldeki kişi başka şeyleri dinleyemez. Fakat sadece sevgilisinin vasıflarından bahseden, onu anan ve onu anlatan konuşmalara kulak verebilir. Zira bu hâl, kişinin kalbi ile duygularını birbirinden uzaklaştırmıştır. Huzursuzluk ve sıkıntının gücü, hislerini ele geçirmiştir.

"Takati zorlayan" yani bu hal, kişinin gücünü zorlar, ona mukavemet eder. Kişi bu hali, kendinden uzaklaştırmaya güç yetiremez.

Menâzil müellifi şöyle demektedir:

"Bu hâlin **üçüncü derecesi** ise kişiye asla merhamet etmeyen sınır tanımayan ve hiç kimseyi bâki bırakmayan bir haldir." Bu son hâl, sahibine her yönüyle hâkim olur, onu kontrolüne alır. Çünkü artık müşahedeye ulaşılmıştır. Bu hal kişinin kalbine hâkim olunca artık onu müşahedede fena olmaya sevk eder.

"Asla sınır tanımayan" yani bu hâl, bir hedefi olan kişinin hedefine ulaşınca durması gibi sona eren bir hâl olmayıp sınır ve ölçü tanımayan bir haldir. Çünkü bu hal, kendisine hâkim olunan değil, hâkim olandır; sahip olunan değil, kalbe sahip olandır.

"Hiç kimseyi baki bırakmayan" yani bu hâl, kişiyi tüm tarif ve nitelermelerin ezilip yok olduğu müşahade derecesine getirir. Burada kulun nezdinde mevcut olan tüm tarif ve nitelermeler fena bulur.

Eğer bu huzursuzluk ve sıkıntı hali, daha da güçlenir ve artarsa kalbin, susuzluktan ölecek kadar suya hasret kalmış olan bir susuzun haline benzemesine sebep olur. Menâzil müellifi bu hâli " 'ataş (susuzluk)' diye isimlendirmiş ve bu hâle, Hz. İbrahim (a.s.) ile ilgili olan şu ayeti delil getirmiştir: "Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi."⁴⁴⁹ Müellif bu ayeti şöyle anlamıştır: "Hz. İbrahim (a.s.) çok sevdiği yüce Rabbine kavuşmaya duyduğu susuzluk sebebiyle yıldızı görür görmez 'İşte budur benim Rabbim' demiştir. Çünkü susuzluktan yanan insan, serabı görünce bu serap ona suyu hatırlatır ve onun susuzluğu daha da şiddetlenir."

Belirtmek gerekir ki ayetin anlamı kesinlikle böyle değildir. Fakat mutasavvıflar bu tür yorumlara çok düşkünlüdürler. Ayetin anlamı hakkında şunlar söylenmektedir: "Buradaki 'Bu benim Rabbimdir' sözünde takdiri bir istifham vardır. Yani "Bu mu benim rabbim?" anlamına gelir. Diğer bir yorum ise şöyledir: "Burada Hz. İbrahim'in kendi toplumuna karşı bir delil getirme durumu söz ko-

⁴⁴⁹ 6/En'am, 76.

nusudur. Toplumunu tarafından kabule şayan görülmesi için bu delilleri uygun bir şekilde sunmuştur. Daha sonra ise yine uygun bir üslupla eksik/nakıs ve sonlu/geçici şeylerin mabut olamayacağını vurgulamıştır. Çünkü gerçek mabud, kullarından ve mahlûkatından uzaklara gidip kaybolmaz, yok olmaz. Zira bu onun Rabliğine aykırıdır." Ya da Hz. İbrahim'in bizzat kendisi mabudu aramış sonunda tüm deliller onu, göklerin ve yerin yaratıcısına ulaştırınca bir hanif ve muvahhid olarak yüzünü o gerçek mabuda çevirip O'na yönelmiş, O'nun dışındakilerden yüz çevirmiştir. En iyisini Allah bilir.⁴⁵⁰

İ. Kıskançlık da Muhabbettendir

"Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz." ayetinin menzillerinden birisi de "Gayret (Kıskançlık)"⁴⁵¹ menzilidir. Allah Teala şöyle buyurmaktadır: "De ki: Rabbim hem açık hem de gizli kötülükleri haram kılmıştır."⁴⁵² Buhârî'de geçen bir hadis-i şerifte Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: "Allah'tan daha kıskanç kimse yoktur. Bu sebeptendir ki çirkin ve hayâsız işlerin açığını da gizlisini de haram kıldı. Övgüden, Allah kadar hoşlanan bir kimse de yoktur. Bu sebeptendir ki nefsin methetmiştir."⁴⁵³

Diğer bazı hadisler ise şöyledir: "Allah da kıskanır, mü'min de kıskanır. Allah'ın kıskanması, kulunu, haramları işlemekten kıskanmasıdır." "Siz Sa'd'ın kıskançlığını mı garipsiyorsunuz? Ben ondan daha kıskancım, Allah ise benden de kıskançtır."⁴⁵⁴

Şu ayet de kıskançlığın kapsamına girmektedir: "Biz, Kur'an

⁴⁵⁰ Medâricü's-sâlikîn, s. III, 51.

⁴⁵¹ Gayret: Kıskanma. Sevenin sevgilisini kıskanması. Kıskanma sevgi alâmeti ve nişânesidir. Allah gayûrdur. (Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. İst. 1977, s. 203.) (Çeviren)

⁴⁵² 7/A'raf, 33.

⁴⁵³ Buhârî, 4637; Müslim, 2760, 2761.

⁴⁵⁴ Buhârî, 6846; Müslim, 2760.

okuduğun zaman, seninle ahirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz."⁴⁵⁵

Bu ayet hakkında Seri es-Sakati kendi arkadaşlarına şöyle demiştir: "Siz bu ayette geçen perdeden/hicaptan kastın ne biliyor musunuz? Bu, kıskançlık perdesidir ve Allah'tan daha kıskanç hiç kimse yoktur. Allah kâfirleri Kur'an'ı anlamaya, kendi zatını tanıyıp birlemeye ve sevmeye ehil kılmamış, bu yüzden kâfirler ile elçisi, kitabı ve tevhidi arasına gözle görülemeyen bir perde koymuştur. Çünkü ehil/layık olmayanların bu şeylere ulaşmasını kıskanmaktadır.

Kıskançlık, gerçekten çok şerefli ve yüce makamdır. Fakat son dönemlerde bazı mutasavvıflar kıskançlığı asıl mecrasından saptırıp batıl görüşlere meyletmişler; asıl anlamından kopardıkları halde yine de kıskançlık diye isimlendirmişler ve tam anlamıyla işi karıştırmışlardır.

J.Kıskançlığın İki Çeşidi

Kıskançlık iki çeşittir: Bir şeyden kıskanmak; bir şeyi kıskanmak.

Bir şeyden kıskanmak, sevdiğin varlık hakkında başkalarının sana ortak olmasını istememendir. Bir şeyi kıskanmak ise, sen değil de başkaları elde edecek korkusuyla sevdiğin varlığı şiddetli hırsla elde etmeye çalışmandır.

Bir diğer açıdan ise kıskançlık, kulun kendinden kendini kıskanmasıdır. Kalbini kendinden kıskanması, vahdetini bölünmüşlüğünden kıskanması, yönelişini yüz çevirmesinden kıskanması, övgüye değer sıfatlarını kötü sıfatlarından kıskanması buna örnektir. Kıskançlığın bu çeşidi, ancak şerefli, ulvî ve temiz bir ruha sahip kişilere hastır. Adi ve alçak ruhların bu kıskançlıktan hiçbir nasibi

⁴⁵⁵ 17/ İsrâ, 45.

yoktur. Bu kıskançlığın miktarı ise, ruhun şerefi ve yüceliği oranında değişir.

Bir başka kıskançlık çeşidi ise Allah'ın, kulunu başka şeylerden kıskanması, kulun da Rabbinin değil; Rabbi için kıskanmasıdır. Allah'ın kulu kıskanması, onu diğer mahlûkata kul-köle etmemesi, onu bizzat kendi zatına kul olarak kabul etmesi, birbiriyle uyumsuz ortaklara terk etmeyip sadece zatına has kılması, onu başkalarından kıskanmasıdır. Bu, en üstün kıskançlıktır.

Kulun Rabbi için kıskanması ise ikiye ayrılır: O'nu kendinden kıskanması; Onu başkalarından kıskanması. O'nu kendinden kıskanması, Rabbi dışında hiçbir şeye veya kimseye, amellerini, sözlerini, hallerini, vakitlerini ve nefeslerini harcamamasıdır. O'nu başkalarından kıskanması ise O'nun dokunulmazlarını/haramlarını çiğneyenlere ve haklarını önemsemeyenlere öfke duyması, onları sevmemesidir.

Allah'ı başkalarından kıskanmak (O'nu sadece kendine has kılmayı istemek) ise cehaletin en büyüğü ve batılların en batılıdır; bu düşüncedeki kişi insanların en cahilidir. Bu kıskançlık çoğu zaman kendisi farkında olmadan sahibini çok kritik noktalara getirir ve onu İslam dairesinden çıkarır. Bu kişiler Allah'a giden yolun yolcuları için yolkesen eşkıyalardan daha zararlı olmaktalardı. Hatta asıl yol kesenler onlardır. Fakat bu yol kesme işini kıskançlık örtüsüne bürünerek yapmaktadırlar. Bunun, Allah için kıskanmakla hiçbir alakası var mıdır ki? Zira Allah için kıskanmak, Onun haklarını yerine getirmeye, tüm amelleri ve halleri ona halis kılmaya sevk etmelidir. Arif, Allah için kıskanır, cahil ise Allah'ı başkalarından kıskanır. "Allah'ı kıskanıyorum" denmez; "Allah için kıskanıyorum" denir.

Kulun, Allah'ı kendinden kıskanması, Allah için kıskanmasından daha önemlidir. Çünkü sen onu kendinden kıskanırsan, o zaman Allah için kıskanman da geçerlilik kazanır. Fakat Allah için

kıskanır da Onu kendinden kıskanmazsan bu kıskançlık da hiç şüphesiz hastalıklı bir kıskançlık olur. Bunu iyice düşün!

Akıllı olan her sâlik, çoğu sâlikin ayağının kaydığı bu makamda (kıskançlık makamı) söylenmiş olan şu acı sözleri iyice bir düşünüp tartsın:

Meşhur bir sûfinin şöyle dediği anlatılmıştır: "Ben, Allah'ı zikreden hiç kimsenin kalmadığını görünceye dek rahat etmeyeceğim." Yani "Ben Allah'ı başkalarının da zikretmesini kıskanıyorum."

Ne gariptir ki bu söz, söyleyenin üstün bir vasfı diye sunulmaktadır! Bunu söyleyen ancak aklının kontrolünü kaybettiği için mazur görülebilir. Çünkü bu, en çirkin şatahatlardan⁴⁵⁶ biridir. Gaflet anında veya her durumda Allah'ı zikretmek, O'nu tamamen unutmaktan daha hayırlıdır. Diller her ne zaman dillerin sevgilisi olan Allah zikrini terk ederse mutlaka çirkin ve kötü olan şeyleri zikretmekle meşgul olur. Arif olan, böyle bir şeyden hoşnut olur mu, rahat eder mi hiç?! Birilerinin böyle bir duruma düşmesi O'nun en zoruna giden, en nefret ettiği iş olmalı değil midir?!

Bazı sûfilerin söylediği bir başka söz ise şudur: "Ben Allah'ı görmeyi ve O'na bakmayı istemiyorum." Bunu söyleyene sebebi sorulunca da şöyle demiştir: "Ben O'na bakınca benim gibi başkaları da ona bakar diye kıskandığım için!"

Söyleyenin cehaletini gösteren şu çirkin kıskançlığa bakın hele! Bu sözle bir de Allah'a boyun eğdiğini, tevazu gösterdiğini; O'nun huzurunda divan durduğunu kendi nefsinin hakir gördüğünü zannediyor!

Şiblî hakkında şöyle bir olay anlatılmaktadır: Oğlu öldüğü zaman Şiblî hamama girip sakallarını kökünden tıraş etmiş, oğlunun taziyesi için gelen herkes 'Bu ne hâl?' diye sorunca o da: "Hanımım

⁴⁵⁶ Şatahat: Sufilerin anlaşılması güç sözleridir.

(yas tutmak için) saçını kesince ben de ona uyup sakalımı kestim." diyerek işi geçiştirmiş, fakat yakın bir arkadaşı "Neden sakalını böyle yaptın" diye zorlayınca Şiblî şu açıklamayı yapmıştır: "Bana taziye için gelenler, Allah'tan gafil oldukları halde beni teselli etmek için 'Allah ölen çocuğun için sana mükâfat versin' diyerek Allah'ı anacaklar, ben de böyle demeyip Allah'ı zikretmemelerini sağlamak için sakalımı feda ettim."

Şu haram ve çirkin kıskançlığa bakın! Öyle ki bu davranış birçok haramı kapsıyor:

1. Başa bir musibet gelince sakalı tıraş etmek. Zira Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: "(Musibete uğrayınca) tıraş olan, bağırp çağırarak ağıt yakan ve üstünü başını paralayan bizden değildir."⁴⁵⁷ Ayrıca Rasûlullah (s.a.s.) sakalın tıraş edilmesini değil, uzatılmasını emretmiştir.

2. Şiblî bu davranışıyla arkadaşlarının taziyede bulunup sevap kazanmalarına engel olmuştur.

3. İnsanların, gaflet içerisindeyken dilleriyle dahi olsa Allah'ı anmalarını istememiştir. Hâlbuki gaflet durumunda dahi olsa O'nu anmak, hiç anmamaktan daha iyidir.

Şiblî'nin bu hatasını Allah belki de bağışlar fakat böyle bir davranışı övmek, ve övgüye değer kıskançlık anlayışına örnek vermek maksadıyla anlatmak, gerçekten de en büyük iftiradır.

Ebu'-Huseyn en-Nûri hakkında şu olay nakledilmiştir: Bir gün ezan okuyan adam görmüş ve onu için "Allah canını alsın!" demiş, havlayan bir köpek işitince de "Buyur, emrin başım üstüne!" demiş, bunu görenler de ona, "Bu yaptığın, dinden çıkmaktır!" demişlerdir. Allah'a yemin olsun ki doğru demişler! Nasıl olur da şehadet

⁴⁵⁷ Nesâî, IV, 20.

getiren o müezzine "Allah canını alsın!" der de uluyan bir köpeğe "Buyur, emrin başım üstüne!" der?!

Şiblî kendini şöyle savunmuştur: "Müezzin gafletle Allah'ı anıyor, köpek ise her zaman Allah'ı anıyor. "O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."⁴⁵⁸

Allah aşkına! Bu adamı böyle derken Rasûlullah (s.a.s.) veya Hz. Ömer (r.a.) görseydi ne yapardı? Bu davranışı bir üstünlük ve güzellik olarak gören var mıdır acaba?!

Şiblî "Allah yücedir" diyen birisini görmüş ve adama "Bir daha söyleyemez olasın!" demiştir. Bir defasında da kendisi ezan okumuş, şehadetlere gelince şöyle demiştir: "Allah'ım sen emretmiş olmasaydın, senin adının yanında bir başkasını (yani "Muhammed" ismini) anmazdım."

Aynı görüşte olan bazı cahiller, "Lâ ilâhe illallah"ı kalpten gelecek "Muhammeden rasûlullah" ifadesini ise dudak ucuyla söylemektedirler.

Biz, "Muhammeden rasûlullah" ifadesini, "Lâ ilâhe illallah" ifadesinin bir parçası olarak görmekteyiz. Her iki cümle de kalbimizin derinliklerinden gelir, bir tek kandilden yayılır. Biri olmadan diğeri de olmaz.

Menazil müellifi şöyle demektedir: "Kıskançlığın kapısı, Hz. Süleyman (a.s.) hakkındaki şu ayettir: "... Onları (atları) tekrar bana getirin, dedi ve bacaklarıyla boyunlarını **kesmeye**⁴⁵⁹ başladı."⁴⁶⁰

Müellif bu ayeti şöyle anlamıştır: Süleyman (a.s.) atlara çok düşküdü. Atlara bakmak onları sevip okşamak gün batana kadar

⁴⁵⁸ 17/ İsra, 44.

⁴⁵⁹ Buradaki kelimeyi, Herevî'nin yorumuna göre tercüme ettik. Bu yorumun eleştirisi için aşağıdaki dipnota bakınız.

⁴⁶⁰ 38/Sâd, 33.

onu meşgul ettiğinden gündüz vaktindeki namazlarını eda edemedi. Onları sevmek tüm vaktini aldığından Rabb'ine karşı vazifesini yerine getiremediği için, Allah'ı atlardan kıskandı (O'nu tercih etti) ve adamlarına "Onları tekrar bana getirin" dedi. Atlar yanına getirilince de Allah için olan kıskançlığı sebebiyle kılıçla onların boyunlarını ve ayaklarını kesmeye başladı."⁴⁶¹

Menâzil müellifi şöyle demiştir: "Kıskançlık, cimrilik yüzünden müsamahanın kaybolması; hedefin kıymetliliği sebebiyle de sabrın daralmasıdır." Yani kıskanan kişi, sevdiği elinden kaçıp başkasının olacak diye cimrilik ettiğinden, kendisini ondan alıkoyan hiçbir şeye tahammül edemez. Aslında bu cimrilik, sevgisinde sadık olanlar nezdinde cömertliğin ta kendisidir.

"Hedefin kıymetliliği sebebiyle de sabrın daralması" ise kişinin sevgiliye ulaşma konusundaki sabrının azaldıkça azalmasıdır. Zira diğer hiçbir sabır çeşidi kınanmazken böyle bir durumdaki sabır ve bu sabra vesile olan her şey kınanmayı hak eder. Bu durumda sabrın azalmasının sebebi ise kulun, sevgilisine çokça değer vermesidir. "Münafese (Yanışması)" ve rağbeti sebebiyle O'na karşı sabırlı olamaz. Münafese, bir şeye tam olarak rağbet etmek; eğer o şeyde başkasıyla birlikte ortak olmak övülen bir şey ise o şeye doğru koşmak; o şeyde başkasıyla birlikte ortak olmak övülen bir şey değilse başkalarını ondan menedip onu kendisine has kılmaktır. Allah

⁴⁶¹ Allame Mustafa el-Hayrî el-Mansurî şöyle demiştir: Ayetin anlamı bu değildir. Zira: 1. Ayetin sonunda geçen "mesh-i sûk"tan kasıt Menazil müellifinin dediği gibi "(Atların) ayaklarını kesmek" olsaydı Mâide Suresi'nin altıncı ayetinde geçen "ve'msehu bi-ruûsikum" ifadesinin anlamı da "Başlarınızı kesin" olurdu. 2. Menazil müellifinin anlattığı bu olayda Hz. Süleyman'a çok çirkin bazı yakıştırmalar mevcuttur: a) Namazı terk. b) Dünya sevgisiyle meşgul olmak. c) Yasaklanmış bir fiil olduğu halde atın ayaklarını kesmek. d) Bu işlerden sonra tevbe etmemek. Bunlar ayeti bu şekilde yorumlayanların bir peygambere nispet ettikleri şeylerdir. Halbuki ayetin zahiri böyle bir yoruma izin vermemekte, tam aksine, bu iddiaları çürütmektedir. (el-Muktetef min 'uyûn't-tefâsîr, IV, 421-422.)

şöyle buyurmaktadır: "İşte yarışanlar ancak onda yarışsınlar."⁴⁶² "Münafese (Yarışma)" ile "Gıpta" arasında ortak ve farklı yönler olduğu gibi, bu ikisiyle "Haset" arasında da ortak ve farklı yönler vardır.

Münafese, yarış rekabeti, gayreti ve hırsı içerir. Haset ise, haset edenin adiliğine ve aczine işaret eder. Şayet haset bu anlama gelmeseydi "Haset ettiğin şey için yarış, gayret et! Bu senin için o şeye haset etmenden daha iyidir." gibi bir ifade kullanılırdı.

*Hoşuna giderse senin, bir adamın hasletleri
O adam gibi ol, sende de olsun nitelikleri
Cömertlik ve güzel huylar istersen eğer
Kimse koymamış aranızda ne engelleri, ne perdeleri*

Gıpta ise bir şeyi beğenme, sevme ve o şeyden hoşlanma gibi anlamları içerir.

K. Kıskançlığın Dereceleri

Menâzil müellifi şöyle demiştir: "Kıskançlığın üç derecesi vardır. Birinci derece, kulun yitirdiği şeyi yeniden yapmadaki, kaçan fırsatları telafi etmedeki ve kuvvetini toplamadaki kıskançlığıdır."

Burada kastedilenler, faydalı ilmin gereği olarak yapılan salih amellerdir. Kul, yitirdiği bazı salih amelleri yeniden yapmak, elden kaçanların yerini ise virtler, nafileler ve benzeri, Allah'a yaklaştıran amellerle doldurmak için gayret etmektedir. Kazası mümkün olanları kaza etmekte, mümkün olmayanların yerine başka salih ameller işlemekte, onarılabilecekleri onarmaktadır.

"Kaçan fırsatları telafi etmek": Kaybedileni yeniden yapmakla, kaçan fırsatı telafi etmek farklıdır. Kaybedileni yeniden yapmak,

⁴⁶² 83/Mutaffifin, 26.

bizzat yitirilen o şeyi yeniden yapmakla olur. Örneğin bu sene hacca gidemeyen bir insan imkân bulduğu bir başka senede gider, hacı bu şekilde telafi eder. Zekâtın vaktini geciktirirse, geç de olsa vererek onu telafi eder. Elden kaçan şeyler ise ancak benzeri şeyleri yapmakla telafi edilir. Vakti geçen bir farzın kazasını yapmak buna örnektir. Yâ da müellif, bu iki şeyin birincisiyle emirleri terk etme, ikincisiyle ise nehiylere uymama halini kastetmiştir. Emirleri yerine getirmeyen kişi kazayla veya benzeri fiillerle telafi yoluna gider. Nehiylere aykırı davranan kişi ise artık iş işten geçtiği için pişmanlık ve tövbe ile hatasını telafi etmeye çalışır.

"Kuvvetini toplamak" ise zayıflık gelip çatmadan önce kulun tüm gücünü Allah'a itaat yolunda harcamak üzere toplamasıdır. O, kuvvetinin, Allah'a itaat dışındaki şeylere gitmesini kıskanmakta ve bu kıskançlığı sebebiyle gücünü tedarik etmekte, azalmış olan salih amel işleme takatini dinçleştirmeye çalışmaktadır.

Menâzil müellifi şöyle demektedir: *"Kıskançlığın ikinci derecesi ise müridin, elden kaçan vakte olan kıskançlığıdır. Bu, öldüren bir kıskançlıktır. Çünkü vakit, geçişi sessiz ve hızlı olan, tepeden bakan ve dönüşü mümkün olmayan bir şeydir."*

"Müridler" hâl erbabı, "Âbidler" ise zikir ve ibadet erbabıdır; her mürid, âbid; her abid de müridir. Fakat tasavvuf erbabı, mürid ismini sadece muhabbet ehli olan ve iman hakikatlerini tadanlar için; "Âbid" ismini ise sadece amel ehli için kullanmışlardır. Âbid olmayan tüm müridler zındıktır; mürid olmayan tüm âbidler ise riyakârdır.

Âbid nezdinde "Vakit", ibadet ve zikir vakti demektir; mürid nezdinde ise "Vakit", Allah'la buluşma, O'nunla birlikte olma ve tüm kalbini O'na adama /hasretme vaktidir. Mürid için vakit en kıskanılacak şeydir. Bahsedilen şeyleri gerçekleştirmeden, vaktin geçmesini kıskanır. Geçen vaktin telafisi asla mümkün değildir. Çünkü peşinden gelen vaktin, kendine has ayrı vecibeleri vardır. Geçen vaktin telafisi için hiçbir yol yoktur. Ahmet İbn Hanbel'in Müsned'inde de şöyle bir hadis geçmektedir: *"Ramazan'da kasten*

ve bir mazereti olmaksızın bir gün oruç tutmayan kişi ebediyen oruç tutsa dahi onu kaza etmiş olmaz."⁴⁶³

"Bu, öldüren bir kıskançlıktır." Yani ölüm kadar ayan beyan ve şiddetli bir şekilde zarar verir. Çünkü elden kaçan bir şeyin verdiği pişmanlık öldürücüdür. Hele bir de hiçbir telafi yolu olmayınca daha da beter olur. Ayrıca elden kaçanı kıskanmak ikinci bir kayıp olmaktadır. Nitekim şöyle denmektedir: "Geçen zamana nedamet duymakla uğraşmak, eldeki vaktin de zayi olmasına sebep olur." "Vakit bir kılıçtır; sen onu kesmezsen, o seni keser."

Menâzil müellifi Şeyh Herevî, bu kıskançlığın öldürücü olmasının sebebini de şu şekilde açıklıyor: "Vaktin geçişi sessiz ve hızlıdır." Yani çarçabuk geçer. Araplar "Çabuk olun, acele edin" anlamında "el-Vehâ el-Vehâ, el-'acel el-'acel" derler. "Vahiy", sessizce ve hızlıca bir şeyi bildirmek demektir. "Câe fûlanün vahiyyen" yani "Falan kişi çarçabuk geldi." denir. Vakit, kendiliğinden geçip giden bir şeydir. Ondan gafil olanın vakti hızla akıp gider, kayıpları büyür, pişmanlığı şiddetlenir. Kaybettiği şeylerin çokluğunu öğrenip de zamanda geriye dönmeyi arzuladığında hâli nice olur? Çünkü geri dönüş imkânı yoktur! Kaçırdığı şeylere ulaşmak ister ama yeni bir günde, dünü nasıl geri getirebilir ki? "(İş işten geçtikten sonra:) "Ona inandık" demişlerdir, ama uzak yerden (dünya hayatı gelip geçtikten sonra) imana kavuşmak onlar için nasıl mümkün olur?"⁴⁶⁴ Sevdiği ve hoşlandığı şeylerden alıkonulmuş, daha öce yaptığı şeylerin, akli olan hiç kimsenin yapmayacağı şeyler olduğunu anlamış, kendisiyle arzuladığı şeyler arasında engeller konmuştur.

Pişmanlık var orada, geri dönüş yok

Geri dönülseydi de pişmanlık azalırdı.

⁴⁶³ Ahmet İbn Hanbel, II, 458.

⁴⁶⁴ 34/Sebe', 52.

*O pişmanlık ise dünyada sabredemeyenlerin
Pişmanlığa dönüşmüş arzu ve istekleridir.
Fakat gösterebilirlerdi sabır ve metanet,
Ahiretin lezzetine dönüşürdü bunlar, elbet;
Düşünsün akıl sahipleri, alsınlar ibret.*

Her yönüyle Allah'a adanması en zor olan hal, nefesleri dahi O'na adama hâlidir. Bu hâlin erbabı olan kişiler, verdikleri her nefesi mutlaka Allah'ın sevgisi ve özlemiyle yoğrulmuş olarak verirler. Bu şekilde verilen her nefesi aynı şekilde bir başka nefes takip eder. Onların bütün nefesleri Allah ile, Allah'adır, O'nun muhabbeti, özlemi ve ünsüyle doludur. Uyku hâli dışında hiçbir nefesleri boşa gitmez. Hatta çoğu, uyku hâlinde dahi böyledir. Çünkü artık bu hisler, onun ruhunu ve kalbini kuşatmış, hem uyku hem de uyanıklık hallerinde aynı durum devam etmiştir. Bu, garipsenecek bir durum da değildir. Çünkü muhabbet, kalbe ve kalbin melekelerine hâkim olunca, hiç şüphesiz bu hal vuku bulur.

Hâsıl-ı kelâm, eldeki imkânlar çok çabuk zeval bulur, bulutlardan çok daha hızlıca akıp gider. Zaman, imkânları alıp götürür. Geride sadece o imkânların meyvesi ve hükmü kalır. Herkes, vakitini, kendisine geri dönmesini istediği şeyle geçirsin! Zira her yaptığı şey, kişiye geri dönecektir. Bu sebeptendir ki cennet ehline şöyle denir: "Geçmiş günlerde işlediklerinize (iyi amellerinize) karşılık, afiyetle yiyin, için."⁴⁶⁵ Şakilere (cehennem ehline) ise şöyle denir: "Bu, sizin yeryüzünde haksız olarak şımarmanızdan ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizden ötürüdür."⁴⁶⁶

Menâzil müellifi şöyle devam etmiştir: "Kıskançlığın üçüncü mertebesi, ârifin "Ğayn"ın örtüğü gözden, "Reyn"ın kapladığı sır-

⁴⁶⁵ 69/ Hakka, 24.

⁴⁶⁶ 40/Ğâfir (Mümin), 75.

dan, bir ümide bağlanmış ya da bir atâya/menfaate yönelmiş olan nefesten kendisini kıskanmasıdır."

Yani ârif, bir engel veya örtüyle kaplanmış olan basiretten kendisini kıskanır. "Ğayn", örtü veya engel mesabesindedir. Gayet ince bir örtüdür. Onun bir üstünde de "Ğaym" vardır ki o da tüm mü'minler için geçerli olan bir örtüdür. Ğaymın da üstünde "Rayn" veya "Rân" denen bir örtü vardır ki o da kâfirlerin örtüsüdür, ğaymdan daha kalındır. Burada geçen "sır"dan kasıt, ya ruh gibi insan bedenine tevdi edilen bir incelik, ya da Hak ile kulu arasında gizli kalan hâldir. İşte bu sırrı, insanın tabiatının kalın örtüsü kaplarsa insan, tıpkı azap gören birisinin imdada çağırdığı gibi imdada çağırır. Çünkü bu sırrı, reynden kıskanır.

"Bir ümide bağlanmış olan nefes" yani bu üçüncü mertebede olan kişi, nefesinin Allah'ın iradesi ve sevgisiyle değil de O'nun vereceği mükafât ve benzeriyle meşgul olmasına dahi dayanamaz. Zira bu iki nefes arasındaki fark, meşgul oldukları şeyler arasındaki fark gibidir. "Bir atâya yönelmiş" sözü de bu meyandadır. Yani, sahibinin kaçındığı o nefes, bir menfaate yönelir, ondan hoşnut olur. Hâlbuki sadece Allah'a bağlanması, Mu'ti, Ğaniy ve Hamid olan dışında hiç kimseye ve hiçbir şeye iltifat etmemesi gerekirdi. Bu sıfatların sahibi de sadece Allah'tır.⁴⁶⁷

3. ALLAH SEVGİSİNİN KEMÂLİ

A. Sevginin Lezzetinin Kemâli, Sevilenin ve Sevginin Kemâline Bağlıdır

Burada, akıllı olanın çok önem vermesi ve itina göstermesi gereken bir durum vardır ki o da şudur: Lezzetin, mutluluğun, kalp huzurunun ve ruh sevincinin kemali, şu iki şeye bağlıdır:

1- Sevilenin hem zatının hem de cemalinin kemâl noktasında

⁴⁶⁷ Medâricü's-sâlikîn, s. III, 42.

olması. Çünkü böyle olan varlık, sevmeye, kendisi dışındaki tüm varlıklardan daha evlâdır.

2- Sevginin kâmil olması, tüm imkânların sevilenin sevgisi yoluna adanması, ona yakın olmanın ve ona kavuşmanın her şeye tercih edilmesi.

Akıllı olan herkes bilir ki sevgiliye kavuşmanın lezzeti, sevgiliye duyulan sevginin gücü oranında olur. Sevgi ne kadar güçlüyse, sevgiden alınan lezzet de o oranda kâmil olur. Çok susayan birinin, berrak ve soğuk suya kavuşmaktan aldığı lezzet çok acıkan birinin iştahı kabartan bir yiyeceği yemekten aldığı lezzet ve benzeri tüm lezzetler, ulaşılan şeye duyulan özlem, onu isteme ve sevmenin şiddeti oranında olur.

Zevk, sevinç ve mutluluk bizzat istenen, hatta her canlı ve akıl-lının amacı olan şeylerdir. Zevk, bizzat arzulanan bir şeydir; fakat peşi sıra kendisinden daha büyük acıları getiren veya kendisinden daha büyük ve daha üstün zevklere engel olan zevkler yerilir. Peşinden pişmanlıkları getiren, daha büyük zevk ve sevinçlerin elden kaçmasına neden olan bir zevk nasıl olur da kınanmaz ki? Fakat daha büyük, sürekli ve kalıcı olan, çekilmez bir tarafı ve hiçbir tasa ve çilesi olmayan zevklere yani ahiret cennetinin nimetlerine ve güzel yaşamına ulaştıran şeyler ise övgüye değer şeylerdir. Allah şöyle buyurmuştur: *"Fakat siz (ey insanlar!) dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa ahiret daha hayırlı daha devamlıdır."*⁴⁶⁸ *"Öyle ise yapacağını yap! Sen, ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin. Bize, hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüğü bağışlaması için Rabbimize iman ettik. Allah, (mükâfatı) en hayırlı ve (cezası) en sürekli olandır."*⁴⁶⁹

Cenab-ı Hak insanları, Dâru'l-Huld'un (Cennetin) ebedi zevklerine ulaştırmak için yaratmıştır. Bu dünya ise sonludur; lezzetleri -

⁴⁶⁸ 87/A'lâ, 16-17.

⁴⁶⁹ 20/Tâ-hâ, 72-73.

ahiretin aksine- ne anı-durudur, ne de sürekli. Fakat ahiretin, lezzetleri sürekli, nimetleri ise her türlü kederden ve acıdan arındırılmıştır. Orada nefislerin hoşuna giden, gözlerin lezzet aldığı her şey vardır, hem de ebedi olarak! Hiç kimse kulları için Allah'ın, orada ne göz aydınlatan nimetler gizlediğini bilemez! Zira orada hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin aklından geçirmediği nimetler vardır. İşte şu ayetteki nasihat de bu manaya işaret etmektedir: *"Ey kavmim! dedi, siz bana uyun, sizi doğru yola götüreceğim. Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı, geçici bir eğlencedir. Ama ahiret, gerçekten kalınacak yurttur."*⁴⁷⁰ Burada nasihat eden kişi, Firavun'un ailesinden olup Hz. Musa'ya (a.s.) iman etmiş olan birisidir. Kendi kavmine dünyanın sadece başka bir hayat için kendisinden faydalanılacak bir yer olduğunu, asıl kalınacak hayatın ahiret hayatı olduğunu bildirmiştir.

Dünya lezzetlerinin ve nimetlerinin ahiret lezzetlerine götüren birer vesile olduğu, dünya ve lezzetlerinin bu amaçla yaratıldığı bilinip de dünyadaki her bir lezzet ahiret lezzetlerine ulaşmaya yardımcı olursa, bu durumda dünya lezzetlerini tatmak kınanacak bir durum olmaz; tam aksine ahiret lezzetlerine ulaştırmaya vesile olduğu oranda övülür.⁴⁷¹

B. Allah Sevgisi Kulun Sermayesidir

Allah'a rağbet etmek, O'nun rızasını istemek ve O'na kavuşmayı özlemek kulun sermayesidir, işinin başıdır, hoş bir hayatın esasıdır; saadatinin, kurutuluşunun ve göz aydınlığının temelidir. O, bunun için var edilmiş, bununla emredilmiştir. Peygamberler bunun için gönderilmiş, kitaplar bunun için gönderilmiştir. Rağbeti sadece Allah'a olmadıkça; yalnızca Allah onun merğubu, matlubu ve muradı olmadıkça kulun ne kalbi ıslah olur ne de kendi bir nimete erer. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *"Boş kaldın mı hemen*

⁴⁷⁰ 40/Gâfir (Mümin), 38-39.

⁴⁷¹ *ed-Dâu ve'd-devâu*, s. 385.

(başka) işe koyul. Yalnız Rabbine yönel."⁴⁷² "Eğer onlar Allah ve Rasûlünün kendilerine verdiği razı olup, "Allah bize yeter, yakında bize Allah da lütfundan verecek, Resûlü de. Biz yalnız Allah'a rağbet edenleriz" deselerdi (daha iyi olurdu)."⁴⁷³

Rağbet edenler üç kısımdır: 1. Allah'a rağbet edenler, 2. Allah katında olan şeylere rağbet edenler, 3. O'ndan ve katında olan nimetlerden yüz çevirip başka şeylere rağbet edenler.

Muhabbet ehli Allah'a rağbet eder; sırf amel ehli olanlar Allah katında olana rağbet eder; dünyayı ahirete tercih edenler ise O'ndan yüz çevirirler. Rağbeti O'na olanın Allah tüm tasalarına kâfidir, tüm ilerinde onun velisidir. Onun, kendi başından savamadığı sıkıntıları Allah onun başından savar. Tıpkı babanın çocuğunu koruduğu gibi onu korur ve tüm afetlerden uzak tutar. Kim Allah'ı, O'nun dışındakilere tercih ederse Allah da onu, onun dışındakilere tercih eder. Kim Allah'ı gözetirse Allah da onu, onun kendisine gözetmesinden daha çok gözetir. Her kim Allah'ı tanırsa onun için O'ndan daha sevimli hiçbir şey kalmaz; O'na yaklaştıran veya O'na giden yolculukta kendisine yardımcı olanlar hariç, Allah dışındaki hiçbir şeye rağbet etmez.

Allah'ı tanımanın alametlerinden birisi ise kulda "Heybet" hâlinin oluşmasıdır. Kul, Rabbini ne kadar çok tanırsa, O'na karşı hissettiği heybet ve haşyet de o kadar çok olur. Zira O şöyle buyurmuştur: "Kullan içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar."⁴⁷⁴ "Âlimler" den kasıt Allah'ı bilenlerdir. Hz. Peygamber de "Ben, Allah'ı en iyi tanıyanınız ve O'na en çok saygı duyanınızım."⁴⁷⁵ buyurmuştur.

Allah'ı tanıyan kişinin hayatı berraklaşır ve güzelleşir. Her şey

⁴⁷² 94/İnşirâh, 8-9.

⁴⁷³ 9/Tevbe, 59.

⁴⁷⁴ 35/Fâtır, 28.

⁴⁷⁵ Buhârî, 6101; Müslim, 2356.

ona saygı duyar. Mahlûkattan korkma hissinden kurtulur. Allah'a yaklaşır, insanlardan uzaklaşır. Sahip olduğu bu marifet ona, Allah'tan utanma, O'nu yüceltme, O'nun murakabesinde olma, O'nu sevme, O'na tevekkül etme, O'na yönelme, O'ndan hoşnut olma ve emirlerine teslim olma gibi yüce vasıfları kazandırır.

Cüneyd-i Bağdadi'ye "Kimi fırkalar amel işlemeyi terk ederek iyi ettiklerini iddia ediyorlar, ne dersin?" diye sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: "Bunlar amelleri terk etmeyi kastediyorlar. Benim nazarımda bu çok büyük bir günahdır. Zina eden veya hırsızlık yapan kişinin hâli böyle diyenlerden daha iyidir. Çünkü Allah'ı bilen arifler, ne ameller işleyeceklerini Allah'tan öğrenir ve o amellerle Allah'a dönerler. Ben bin yıl dahi yaşasaydım iyi amellerden asla geri durmazdım." Şu sözde ona aittir: "İyinin de fâcirin de basıp geçtiği toprak gibi ya da sevdiğine de sevmediğine de yağan yağmur gibi olmadıkça arif, arif olamaz.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: "Arif, ecel gelince dünyadan çıkıp gider ama şu iki konuda kendisini tam olarak hedefe ulaşmış kabul etmez: 1- Kendi nefesine ağlaması 2- Rabbine olan özlemi.

Kimileri şöyle demiştir: "Arif, Hz. Süleyman'ın mülkü kendisine verilse, göz açıp kapayıncaya kadar bile bu mülk kendisini Allah'tan alıkoyduysa gerçek arif olamaz." Şu da söylenmiştir: "Arif, Allah'a yakın olan, O'nun dışındaki şeylerden uzaklaşan, Allah'a muhtaç olan ve Allah tarafından başkasına muhtaç olmaktan müstağni kılınan, Allah'a boyun eğen ve Allah tarafından mahlûkat arasında izzetli kılınan kimsedir."

Ebu Süleyman ed-Dârânî⁴⁷⁶ şöyle demiştir: "Arif öyle biridir ki bazen namazda bile kendisine açılmayan kapılar, yatağında uzanmışken açılır."

⁴⁷⁶ Abdurrahman b. Ahmed: Meşhur bir zahit ve büyük bir mutasavvıftır. Zühhd hakkında birçok meşhur sözleri vardır. Hicrî 215'te vefat etmiştir. (Tabakâtü's-Sûfiyye, s.75; Vefeyâtü'l-a'yân, I, 276; el-A'lâm, III, 293.)

Zünnûn⁴⁷⁷ ise şöyle demiştir: "Her şeyin bir cezası vardır. Arifin cezası ise Allah'ı zikretmekten kesilivermesidir."

Sonuç olarak denilebilir ki, insanın kalbi ancak Allah ile hayat bulur. O'nsuz asla diri değildir. Dil de her ne zaman zikrinde kalbe mutabık olur, kalp de sevdiğinin kendisinden istediği şeye mutabık olursa; kişi Allah için yaptığı amelin çoğunu da az görür fakat Allah'ın iyilik ve lütfunun azını da çok görürse; O'na itaate sarılıp muhalefeti terk ederse; kendisini tamamen sevgilisine adayıp geride kendisinden hiçbir şey bırakmazsa; kalbini O'nu tazim etme, yüceltme ve rızasını tercih etme ile doldurursa; Allah'a kavuşmaya sabretmek onun için dayanılmaz olursa; O'nu anmaksızın, O'na yönelmeksizin ve O'na kavuşmayı özlemeksizin sükûna eremiyorsa; ancak O'nu anmaya ünsiyet duyuyorsa; O'nun koyduğu sınırlara riayet ediyor ve O'nu, O'nun dışındaki her şeye tercih ediyorsa işte bu kişi hakiki seven kişidir.

Cüneyd, Haris el-Muhasibi'den şu sözleri işittiğini söylemiştir: "Muhabbet bir şeye külliye meyletmen; sonra o şeyi, kendine, ruhuna ve malına tercih etmen; sonra gizlide ve açıkta ona uyman; sonra ise -herşeye rağmen- onu sevmende hâlâ eksik olduğunu bilmendir." Şöyle denmiştir: "Muhabbet kalpteki bir ateştir ki sevgilinin sevenden istediği şey dışında oradaki her şeyi yakar." Şu da söylenmiştir: "Bilakis muhabbet, tüm cehd ve gayretin, sevgilinin hoşnutluğunu kazanmak için sarf edilmesidir. Bu sevgi de ancak, sevgiyi görmekten uzaklaşıp sadece sevgiliyi görmekle gerçekleşir."

Bazı kutsî hadislerde şu ifadeler geçmektedir: " *Ey kulum! Senin hakkına yemin olsun ki ben seni sevenim! Sendeki hakkım aşkına, sen de beni seven ol!*" Abdullah b. Mübarek şöyle demiştir: "

⁴⁷⁷ Sevbân b. İbrahim, Ebu'l-Feyyaz veya Ebu'l-Feyz: Meşhur zahit ve ağabeytlerdendir. Hikmetli sözleri ve şiirleri zardır. Hicrî 245'te vefat etmiştir. (Vefeyâtü'l-a'yân, I, 101; Hilyetü'l-evliya, IX, 331; X, 3; el-A'lâm, II, 102.)

Kendisine muhabbet duygusu verilip de o muhabbet gibi bir haşyet (saygı-korku) duygusu verilmeyen kişi aldanmıştır."

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: "Benim için bir hardal tanesi kadar sevgi, sevgi olmaksızın yapılan yetmiş yıllık ibadetten daha sevimlidir."

Şöyle denmiştir: "Allah, Davud'a (a.s.) şöyle vahyetti: "Ey Davud, ben kalplere benim sevgimle beraber başka sevgilerin de girmesini haram kıldım!"

Tüm arifler, muhabbetin ancak muvafakat ile gerçekleşeceğinde hem fikirdirler. Hatta kimileri şöyle demiştir: "Sevenin hakikiliği, hoşnut olduğu ve kızdığı şeyler hususunda sevilene muvafakat göstermeye bağlıdır." Aynı zamanda muhabbetin, sevgiliyi birlemeden sahih olmayacağına da görüş birliği içerisindeyler.

Rivayete göre bir adam, bir genci, uğruna canını feda edecek kadar çok sevdiğini iddia etmişti. O genç de adama "Nasıl olur, bak, şu kardeşimiz benden daha güzel yüzlü, daha yakışıklı?" dedi. Adam da bahsedilen kişiye doğru dönünce o genç, adamı yanından iteleyerek "Bizi gerçekten seven hiç başkasına dönüp bakar mı!" dedi.

Zünnûn'un yanında muhabbetten bahsedilmiş o da "Bırakın bu meseleyi, herkes sevdiğini iddia eder." demiş ve şu şiiri okumuştur:

Kötülük işleyenin yapması gereken

Korkmak ve üzülmektir

Takvalı ve kirlerden uzak olana ise

Yakışan şey, sevgidir.

Semnûn şöyle demiştir: "Allah'ı sevenler, dünya ve ahiretin tüm güzelliklerini elde etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s) "Kişi,

sevdiğiyle beraberdir." buyurmuştur. Bu sebeple onlar hem dünya hem de ahirette Allah ile birliktedirler."

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: "Sevdiğini iddia edip de sevgi-
linin sınırlarını ihlal edenler, bu iddialarında asla doğru değiller-
dir."⁴⁷⁸

C. Allah'ı Görmek

Yukarıda söylediklerimiz bilindiği vakit, anlaşılır ki ahiret ni-
metlerinin ve zevklerinin en büyüğü, Rab Teâla'nın vechine (yüzü-
ne) bakmak, O'nun sözlerini O'ndan dinlemek ve O'na yakın ol-
maktır. Hadislerde şu şekilde geçmektedir: "Allah'a yemin olsun ki,
Allah onlara (cennet ehline) kendisine bakmalarından daha sevimli
bir nimet vermemiştir."⁴⁷⁹ "Allah onlara tecelli edip de onlar da O'-
nu gördüklerinde, içinde bulundukları tüm nimetleri unutuverir-
ler."⁴⁸⁰ "Ey Rabbim, senden, mübarek vechine bakmanın lezzetini,
sana kavuşma özlemini istiyorum."⁴⁸¹ "Ahirette insanlar hiç Kur'an
dinlememiş gibidirler. Kur'an'ı bizzat Rahman'dan dinleyince, ken-
dilerini daha önce sanki hiç Kur'an'ı dinlememiş gibi hisseder-
ler."⁴⁸²

Ahiretin en büyük lezzeti Allah'ı görmek olduğuna göre dün-
yadaki en büyük lezzet de, ahiretin bu büyük lezzetine ulaştıran
sebeplerdir. Bu sebepler de Allah'ı tanımak ve O'nu sevmektir. İşte
bunlar, dünyanın cenneti ve en yüce nimetleridir; bunların yanında
diğer dünya lezzetleri, koca okyanus üstündeki bir tükürük mesa-
besindedir. Ruh, kalp ve beden sadece bu yüce amaç için yaratıl-
mıştır. Dünyadaki en hoş şey, marifetullah ve muhabbetullahtır.
Cennetteki en tatlı şey ise O'nu görmek ve müşahade etmektir.

⁴⁷⁸ *Ravdatu'l-muhibbîn*, s. 457.

⁴⁷⁹ Müslim, 181; Tirmizî, 2552.

⁴⁸⁰ Şa'rânî, *Muhtasarı tezkiiretu'l-Kurtubî*, 206.

⁴⁸¹ Ahmet İbn Hanbel, V, 191; Nesâî, III, 55.

⁴⁸² Abdullah b. Ahmet İbn Hanbel, *es-Sünne*, no. 119.

Muhabbetullah ve marifetullah, gözlerin nuru, ruhların sürûru, kalplerin huzurudur; dünyanın en güzel nimetleri ve sevincidir. Hatta bunlardan uzak olan dünya zevkleri, acıya ve azaba dönüşür, böyle olan kişiler sıkıntılı ve zorlu bir hayatta kalırlar. Çünkü huzurlu ve hoş bir hayat ancak Allah ile olur.

Bu dünyada Allah'ı seven bazı kişiler, bazen öyle manevî hallerle mazhar olmaktadır ki şöyle demektedirler: "Eğer cennet ehli de bizim bu hâlimizde iseler, gerçekten de çok hoş bir hayattadırlar." Bazıları da şöyle demiştir: "Eğer krallar ve prensler bizim bu halimizden haberdar olsalardı, mutlaka bize karşı kılıçla mücadeleye girişirlerdi."

Bunlar bir yana, sevenin kalbi için bir azaba dönüşen batıl bir sevgiye sahip olanlar bile kendi hâlleri için şöyle demektedirler:

*İnsanlar âşıktır, sevgi sahibidirler,
Zira hayır yoktur sevmeyen ve âşık olmayanda.*

* * *

*Yazıklar olsun dünyaya
Orada yaşayanlar değilse eğer
Seven ya da sevilen*

* * *

*Ne hayrı var ki dünyanın,
Ne nimeti var?
Sen tek başınayken ve de âşık değilken?*

* * *

*Sevmekle teskin olacağın bir sevgili bul kendine
Hala bir başınasın, zaman geçiyor beyhude*

* * *

*Sevenler, özleminden şikâyet etmekte,
Keşke tek başıma çekseydim ben, çektikleri o yükü,
Ve sevginin tüm lezzeti kalbimin olsaydı,
Ne benden önce ne de benden sonra
Hiçbir seven, bu lezzete ulaşmasaydı.*

Bahsettikleri bu sevgi nerede, kalplerin hayatı ve ruhun gıdası olan sevgi nerede? O sevgi ki, kalbin lezzeti, nimeti, kurtuluşu ve hayatı sadece ona bağlı! İnsan bu yüce sevgiyi kaybedince acısı ve hüznü, nurunu kaybeden gözün, işitmesini kaybeden kulağın, koklamasını yitiren burnun, nutkunu yitiren dilin acısı ve hüznünden çok daha büyük olur. Yaratanının, yoktan var edeninin ve hak ilahının muhabbetini yitiren kalbin bozulması, ruhsuz kalan bedenin bozulmasından çok daha kötüdür. Bunu ancak, gerçekten hayatta olanlar tasdik eder; zira ölüye, yaralama/cerh acı vermez.

Diyeceğimiz şudur ki, dünya zevklerinin en büyüğü, ahiret zevklerinin en büyüğüne ulaştıran sebeplerdir. Dünya lezzetleri üç çeşittir:

1. En büyüğü ve en kâmilî, ahiret lezzetine ulaştıran şeylerdir. İnsan bu tür şeyleri yapınca tam olarak sevap alır. Bu sebeptendir ki mü'min, Allah'ın rızasını kastederek yaptığı takdirde yemesinden, içmesinden, giyinmesinden, evlenmesinden ve hem Allah'ın hem de kendisinin düşmanının kahrolmasıyla öfkesinin teskin olmasından dolayı bile sevap almaktadır. Bunlardan dahi sevap alıyorsa, imanından, Allah'ı tanıması, sevmesi, O'na kavuşmayı özlemesi ve cennette cemalini seyretmeyi arzulamasından dolayı alacağı sevap tasavvur edilebilir mi acaba?

2. Dünya zevklerinin ikincisi, ahiret zevklerine mani olan ve çok büyük acılara sebebiyet veren zevklerdir. Allah dışında tapılacak şeyler edinip onları, Allah'ı sever gibi seven kişilerin yaptıkları bu işten aldıkları zevk buna örnektir. Ahirette şöyle diyeceklerdir:

"Allah, onların hepsini bir araya topladığı gün, "Ey cinler (şeytanlar) topluluğu! Siz insanlarla çok uğraştınız" der. Onların, insanlardan olan dostları ise: "Ey Rabbimiz! (Biz) birbirimizden yararlandık ve bize verdiğin sürenin sonuna ulaştık" derler. Allah da buyurur ki: Allah'ın dilediği hariç, içinde ebedî kalacağınız yer ateştir. Şüphesiz Rabbin hikmet sahibidir, bilendir. İşte böylece işledikleri günahlardan ötürü zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmının peşine takarız."⁴⁸³

Utanç verici işler, zulüm, yeryüzünde taşkınlık yapmak ve böbürlenmek gibi işleri yapanların bu işlerden aldıkları lezzet de bu çeşit lezzetlere örnektir. Aslında Allah, yavaş yavaş daha da batsınlar, en büyük acıları hak edip en büyük lezzetlerden mahrum kalsınlar diye bu işlerden zevk almalarına izin vermiştir. Bu, yavaş yavaş öldürmek amacıyla birine çok lezzetli fakat zehirli bir yemek sunan kişinin durumu gibidir. "Ayetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helâke götüreceğiz. Onlara mühlet veririm; (ama) benim cezam çetindir."⁴⁸⁴ Seleften bazıları ayetin tefsirini şu şekilde yapmışlardır: "Onlar, her günah işlediklerinde biz de onlara bir nimet daha vereceğiz." Daha sonra ise: "Nihayet kendilerine verilenler yüzünden şımardıkları zaman onları ansızın yakaladık, birdenbire onlar bütün ümitlerini yitirdiler. Böylece zulmeden toplumun kökü kesildi. Hamd, Alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."⁴⁸⁵

Allah, dünyanın bayağı lezzetlerine dalıp gidenler için şöyle buyurmuştur. "Sanıyorlar mı ki, onlara verdiğimiz servet ve oğullar ile. Kendilerine faydalar sağlamak için can atıyoruz? Hayır, onlar işin farkına varamıyorlar."⁴⁸⁶ "(Ey Muhammed!) Onların malları ve

⁴⁸³ 6/Enam, 128-129.

⁴⁸⁴ 7/Araf, 182-183.

⁴⁸⁵ 6/Enam, 44-45.

⁴⁸⁶ 23/Mü'minûn, 55-56.

çocukları seni imrendirmesin. Çünkü Allah bunlarla, ancak dünya hayatında onların azaplarını çoğaltmayı ve onların kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor."⁴⁸⁷

Bu lezzetler, eninde sonunda en büyük acılara dönüşecektir.

Nice arzuları vardı onların, çok tatlı gelen

Fakat ahirette, bir azap oluveren.

3. Dünya lezzetlerinin üçüncü çeşidi, ahirete dair bir zevke veya acıya sebep olmayan, ahiret zevklerinin kemaline engel olsa da aslına engel olmayan dünya lezzetleridir. Bunlar mübah lezzetler olup ahiret lezzetleri için vesile olamazlar. Bu tür lezzetler çok olup onlardan istifade etmenin bir ölçüsü yoktur. Fakat daha hayırlı ve faydalı lezzetlerden alıkoymamalıdır. Şu hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.s) bu tür zevklerden bahsetmektedir: "İnsanın uğraştığı her türlü oyun batıldır. Fakat yayıyla ok atması, atını eğitmesi, hanımıyla oynayıp şakalaşması bunun dışındadır. Çünkü bunlar Hakk'tandır."⁴⁸⁸

Bizzat arzu edilen bir lezzete yardımcı olan lezzetler hak; yardımcı olmayanlar ise batıldır.⁴⁸⁹

D. Kulun, Marifeti Nispetinde Allah'ı Sevmesi

Lezzet, muhabbete tâbidir; onun güçlenmesiyle güçlenir, zayıflamasıyla zayıflar. Mahbûb'a duyulan rağbet ve özlem ne kadar güçlü olursa, O'na kavuşmanın verdiği lezzet de o kadar çok olur.

Muhabbet ve özlem, Allah'ı tanımaya ve bilmeye tâbidir ve O, ne kadar iyi bilinirse o kadar çok sevilir.

⁴⁸⁷ 9/Tevbe, 55.

⁴⁸⁸ Ahmet İbn Hanbel, IV, 144; Ebu Dâvûd, 2413; Tirmizî, 1637; Nesâî, VI, 223; Hakim, II, 95.

⁴⁸⁹ ed-Dâu ve'd-devâu, s. 387.

Mademki ahiret nimetlerinin ve lezzetlerinin kemâli, Allah'ı bilmeye ve sevmeye bağlı, öyleyse her kim Allah'ı, esmâsını, sıfatlarını ve dinini iyi tanırsa, Allah'ı da o oranda sever, O'na kavuşmaktan, yakın olmaktan, vechine bakıp kalamını dinlemekten aldığı lezzet de o oranda kâmil olur. Diğer tüm lezzet, nimet, sevinç ve mutluluklar, bu yüce lezzet, nimet ve sevinçlerin yanında, denizdeki bir katre mesabesindedir. Akıllı olan kişi, zayıf, geçici ve acılarla iç içe olan bir lezzeti, ebedi ve büyük olan lezzete hiç tercih eder mi?

Kulun kemâli, işte bu iki şey, "Bilme" ve "Sevme" oranında gerçekleşir. En üstün bilgi, Allah'ı bilmek, en yüce sevgi O'nu sevmektir. En kâmil lezzet de bu iki şeye bağlıdır.⁴⁹⁰

E. Ahirette Allah'ın Vechine Bakmanın Lezzeti

Nasıl ki, cennetteki hiçbir nimet, Cenabı Hakk'ın vechine bakma nimetine kıyas dahi edilemez, aynı şekilde dünyadaki hiçbir nimet de Allah'ı sevme, tanıma, O'na özlem ve ünsiyet duyma nimetlerine kıyas edilemez. O'na bakmanın lezzeti de insanların O'nu tanıyıp sevmelerine bağlıdır. Çünkü lezzet, bilince ve sevgiye tabidir. Seven, sevgiliyi ne kadar iyi tanıyor ve ne kadar çok seviyorsa, O'na yakın olmaktan, O'nu görmekten ve O'na kavuşmaktan aldığı lezzet de o kadar büyük olur.

Yaratılmış hiçbir varlık, hakikatte kula bir fayda veya zarar veremez. Ona ne bir nimet verebilir ne de ondan bir nimeti men edebilir. Ne onu hidayete erdirebilir ne de sapıtırabilir. Ne zafere ulaştırabilir ne de hezimete uğratabilir. Ne alçaltabilir ne de yüceltebilir. Ne izzete erdirir ne zillete düşürür. Bilakis sadece Allah, tüm bunların yetkisini elinde tutar:

*"Allah'ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup hapseden olamaz. O'nun tuttuğunu O'ndan sonra salıverecek de yoktur. O, üstündür, hikmet sahibidir."*⁴⁹¹

⁴⁹⁰ el-Fevâid, 124.

⁴⁹¹ 35/Fâtır, 2.

"Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, onu yine O'ndan başka giderecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun keremini geri çevirecek de yoktur. O, hayrını kullarından dilediğine erişirir. Ve O bağışlayandır, esirgeyendir."⁴⁹²

"Allah size yardım ederse, artık size üstün gelecek hiç kimse yoktur. Eğer sizi bırakıverirse, ondan sonra size kim yardım eder? Mü'minler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar."⁴⁹³

"O'ndan başka tanrılar mı edineyim? O çok esirgeyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse onların (putların) şefâati bana hiçbir fayda vermez, beni kurtaramazlar."⁴⁹⁴

"Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı? O'ndan başka tanrı yoktur. Nasıl oluyor da (tevhidden küfre) çevriliyorsunuz!"⁴⁹⁵

"Rahmân olan Allah'a karşı şu size yardım edecek askerleriniz hani kimlerdir? İnkârcılar ancak derin bir gaflet içinde bulunmaktadırlar. Allah size verdiği rızık kesiverse, size rızık verebilecek olan kimdir? Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar."⁴⁹⁶

Cenabı Allah, yardımı da rızık da kendi zatında toplamıştır. Kul, mutlak surette yardımıyla düşmanını başından savacak ve verdiği rızıklarla kendisine faydası dokunacak olan bir varlığa ihtiyaç duyar. Katiyen bir yardımcıya ve rızık verene muhtaçtır. Yardım eden ve rızık veren de sadece Allah'tır. O, hem "Rezzak"tır hem de "Zül-kuvvetil-metin" yani "Sapasağlam bir güce sahip olan"dır. Kulun zekâ ve marifetinin mükemmelliğinin bir göstergesi

⁴⁹² 10/Yunus, 107.

⁴⁹³ 3/Âl-i İmran, 160.

⁴⁹⁴ 36/Yâsin, 23.

⁴⁹⁵ 35/Fâtır, 3.

⁴⁹⁶ 67/Mülk, 20-21.

de Allah onun başına bir musibet vermişse, o musibeti O'ndan başka hiç kimsenin def edemeyeceğini bilmesi; bir nimete nail olunca da o nimeti O'ndan başka hiç kimsenin veremeyeceğini bilmesidir. Allah'ın, nebilerinden birine şöyle vahyettiği söylenir: "Bana çok latif bir zekâ ve gizli bir zerafetle ulaş. Zira ben, bunu seviyorum." O peygamber: "Ey Rabbim, latif zekâ nedir?" Allah: "Üzerine bir sinek dahi konsa onu benim kondurduğumu bilmen ve benden onu kaldırmamı istemendir." peygamber: "Peki ya gizli zerafet nedir?" Allah: "Sana bir buğday tanesi kadar bir nimetimin dahi ulaşsa, bunun benden olduğunu ve benim, bununla seni hatırladığımı bilmendir."

Allah, sihirbazlar hakkında şöyle buyurmuştur: "*Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler.*"⁴⁹⁷ O, tek başına kuluna kâfi olan, ona yardım eden, rızık veren ve onu koruyandır.

İmam Ahmet İbn Hanbel, Vehb b. Münebbih'ten şunu nakletmiştir: "Allah bazı kitaplarında şöyle buyurmuştur: "İzzetim hakkı için! Her kim bana sığınır, tüm gökler ve içlerindeki her şey, tüm yerler ve içlerindeki her şey bile ona tuzak kursalar ben yine de o kuluma bir çıkış kapısı gösteririm. Fakat her kim de bana sığınmazsa, ben onun ellerini semaya sarılmaktan keser, iki ayağının olduğu yeri de çökertir ve onu havada asılı kılarım. Daha sonra da onu bir başına bırakırım. Kulum için elim doludur. Kulum bana itaat ettiği sürece daha istemeden ben ona istediğini veririm. Daha bana dua etmeden onun duasını kabul ederim. Çünkü ben onun ihtiyaç duyduğu şeyi çok iyi bilirim.

Ahmed İbn Hanbel'in rivayet ettiğine göre Atâ el-Horasani şöyle demiştir: "Bir gün Vehb. b. Münebbih'le karşılaştım, Beytullah'ı tavaf ediyordu. Ona "Bana, hemen şuracıkta ezberleyeceğim veciz bir şeyler söyle!" dedim, o da şöyle dedi;"Allah, Davud

⁴⁹⁷ 2/Bakara, 102.

(a.s.) şöyle vahyetti;"Ey Davud, izzetime ve azametime yemin olsun ki, kullarım arasından her kim yaratılmışlara değil de bana sığınırsa -ki ben bunu onun niyetinden anlarım- yedi gök ve içindekilerle yedi yer ve içindekilerin hepsi de ona tuzak kursa, yine de ona bir çıkış kapısı gösteririm. İzzetime ve azametime yemin olsun ki, kullarım arasından her kim, bana değil de başkasına sığınırsa -ki ben bunu onun niyetinden anlarım- göğün sebeplerine sarılmaktan ellerini keser, iki ayağının altından yeri çökertir ve sonra da hangi vadide helak olup gideceğine hiç aldırmam."

Bu rivayetlerdeki gibi halkı, Allaha sığınmaya, O'na tevekkül etmeye çağırmak, direkt olarak O'nun marifetine çağırmaktan daha açık ve faydalı olur. Kur'an da daha çok bu yöntemi uygular. Peygamberler de bu usulle insanları marifete ulaştırmaya çalışmışlardır. Akıllı insan, Kur'an okuduğu zaman Allah'ın da insanları bu yolla marifetine çağırdığını görecektir. Bu yol, öncelikle Allah'a tevekkül etmeyi, O'ndan yardım dilemeyi, O'na dua etmeyi, hiç kimseden değil sadece O'ndan istemeyi, ihsanı ve sınırsız nimetleri sebebiyle O'nu sevmeyi ve O'na ibadet etmeyi gerektirir. Kullar bu kapıdan girip de O'nu sevdikleri, O'na ibadet ve tevekkül ettikleri vakit, ikinci kapıdan, yani marifet kapısından da geçerler.

Bu tedriciliğin/aşamalılığın bir benzeri de şu durumdur: Büyük bir imtihana, şiddetli bir yokluğa ya da huzursuzluk veren bir korkuya maruz kalan kişi Cenab-ı Allah'a dua etmeye ve yakarmaya başlarsa, Allah da ona, onun istediği ihtiyaçlara ilaveten Allah'a münacatta bulunmanın, O'na iman edip O'na yönelmenin lezzetini tattırır. Fakat o kul, başta bilmediği için bu manevî lezzetlere yönelik bir istek ya da özlem duymamıştır.

Allah'a itaat yolunda yardımcı olması durumu hariç, kulun, ihtiyaç duyduğundan daha fazla bir şekilde Allah dışındaki şeylerle ilgilenmesi kendi zararınadır. Yeme, içme, evlenme ve giyinme gibi şeylerle gerekenden fazla ilgilenmesi ona zarar verir. Allah dışındaki sevdiklerini bırakmalı, kendisinden soyutlamalıdır. "Allah için"

dahi olmaksızın bir şeye sevgi duyuyorsa, ya bu sevgi ona zarar verir, ya da sevdiği o şeyle dünyada ve ya ahirette kendisine azap edilir. Ama genelde hem dünya hem de ahirette ceza görür. Allah şöyle buyurmuştur: *"Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele! (Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): "İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yağmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın!"*⁴⁹⁸

Bir ayette de Allah şöyle buyurmaktadır: *"(Ey Muhammed!) Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Çünkü Allah bunlarla, ancak dünya hayatında onların azaplarını çoğaltmayı ve onların kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor."*⁴⁹⁹

Ayette takdim ve tehir olduğunu söyleyen Cürcani ve benzeri âlimler yanılmaktadırlar. Bunlara göre "dünya hayatında" ifadesi, asıl yerinde olmayıp ayetin aslı "Onların bu dünya hayatındaki malları ve çocukları..." şeklindedir. İbn Abbas'tan da böyle bir görüş nakledilmekle birlikte rivayetin senedinde kopukluk vardır. Katâde ve bir grup âlim de bu görüşü tercih etmişlerdir. Bu görüşü tercih etmelerinin sebebi ise ayette bahsi geçen münafıklar için bir nimet ve sevinç vesilesi olan mal ve çocuklarla onlara nasıl azap edileceğini anlamamalarıdır. Bu sebeple ayette takdim ve tehir olduğu görüşüne meyletmişlerdir.

Ayetin görüldüğü gibi olduğunu, takdim ve tehirin bulunmadığını savunanlar ise dünyadaki bu azabın nasıl olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Allah onların mallarından zekât alınmasını ve mallarının cihatta kullanılmasını sağlayarak onlara azap etmektedir." demiştir. İbn Cerir et-Taberi de bunu kabul etmiş ve şu açıklamayı yapmıştır: "Allah'ın onlara azap etmesi,

⁴⁹⁸ 9/Tevbe, 34-35.

⁴⁹⁹ 9/Tevbe, 55.

onları, farzları yerine getirmeye mecbur kılmasıyla olmaktadır. Zira mallarının alınması hoşlarına gitmemekte, münafık oldukları için Allah'tan bir mükâfat da ummamakta ve onlardan zekâtı toplayan kişiden bir övgü veya teşekkür dahi görmemektedirler. Zira mecburen ve kerhen vermektedirler.

Bizce bu yorum ayetin asıl anlamı olmayıp, dünyadayken mal ve çocuklarla azap görmek bu anlama gelmez.

Bir grup ise şöyle demiştir: "Onlar kafir olduklarından savaş sonucunda malları ganimet, çocukları da esir olarak alındığı için bu şekilde azaba uğratılıyorlar."

Bu durum ancak kâfirler için geçerlidir. Ayette bahsedilenler ise aslen kafir olsalar da münafıklardır. Bu sebeple ayetin bu şekilde anlaşılması doğru değildir. Zira Allah münafıklardan bahsetmektedir. Onlar zahiren müslüman oldukları için malları ve çocukları dokunulmazdır. Eğer ayetteki kasıt, bu grubun dediği gibi olsaydı münafıkların da mallarının ganimet alınıp çocuklarının esir edilmesi gerekirdi. Çünkü ayette "Allah istemektedir" ifadesi geçmektedir. Onun istediği muhakkak olur; istemediği ise olmaz.

Bizce ayetin doğru yorumu -Allahu a'lem- şöyledir: "Münafıkların mal ve çocukları ile azaba uğratılmaları, daima gördüğümüz gibi dünyaya tapan, onu sevip ahirete tercih eden kişilerin, onu elde etme ve biriktirmelerindeki hırsla, yorgunlukla ve türlü meşakatlere katlanmakla azap görmeleri durumudur. Zira en büyük kaygı ve tasası dünya olan ve onu elde etmek için tüm gayretini sarf eden kişiden daha yorgununu bulamazsın. Ayetteki "azap", acı, meşakkat ve yorgunluktur. Tıpkı şu hadis-i şeriflerdeki azap kelimesi gibi: "Sefer azaptan bir parçadır."⁵⁰⁰ "Ölü, aile ve akrabasının kendisine ağlaması sebebiyle azap hisseder."⁵⁰¹ Yani acı hisseder,

⁵⁰⁰ Buhârî, 1804; Müslim, 1927.

⁵⁰¹ Buhârî, 1286; Müslim, 928, 929.

sızlar. Ama onların yaptığı bu iş sebebiyle ahiret azabına uğramaz. İşte bitin derdi ya da en büyük derdi dünya olan da böyle acı hisseder. Nitekim Tirmizi'de geçen bir hadis şöyledir. "Rasûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: "Kimin arzusu âhiret olursa, Allah onun kalbine zenginliğinden koyar ve işlerini derli toplu kılar, artık dünya ona hakir gelmeye başlar. Kimin hedefi de dünya olursa, Allah iki gözünün arasına (dünyanın) fakirliğini koyar, işlerini de darmadağın eder. Netice olarak, dünyadan da eline, kendisine takdir edilmiş olandan fazlası geçmez."⁵⁰²

Dünyadaki azapların en büyüklerinden biri de kişinin dirlik ve düzeninin bozulması, kalbinin paramparça edilmesi ve alnın çatına yokluğun vurulmasıdır. Dünyaya âşık olanlar, bu aşklarında sarhoş olmasalardı, elbette ki içinde bulundukları bu azabı hisseder ve bağırıp çağırarak yardım isterlerdi.

Tirmizi'de geçen diğer bir hadiste ise Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmaktadır: "Ey Âdemoğlu! Sen kendini yalnızca bana ibadete ada, gönlünü zenginlikle doldurup fakirliği senden alıkoyayım. Fakat sen bunu yapmazsan, elini meşguliyetlerle doldururum, fakirliği de senden alıkoymam."⁵⁰³

Bir başka azap çeşidi ise kalbin ve bedenın dünya çilelerine katlanmakla uğraşması, dünya ehli ile çatışmaya girmesi ve onların saldırılarına katlanmasıdır. Seleften bazıları şöyle demiştir: "Kim dünyayı seviyorsa, musibetlerine tahammül etmeye kendini hazırlasın."

Dünyayı seven şu üç şeyden kurtulamaz: Bağlayıcı bir kaygı, sürekli bir yorgunluk ve sona ermez bir hasret. Bunların sebebi de kişinin her bir lezzet ve nimete ulaştığında, onun daha üstünde

⁵⁰² Tirmizî, 2465; İbn Hibbân, 67.

⁵⁰³ Tirmizî, 2466; Ahmet İbn Hanbel, II, 358; İbn Mâce, 4107; Hakim, II, 443; Beyhakî, ez-Zühd, 988.

olana tamah etmesidir: "Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsaydı, üçüncü bir vadisinin daha olmasını isterdi."⁵⁰⁴

İsa b. Meryem (a.s) dünyayı seveni, şarap içen birine benzetir: İçtikçe susuzluğu artar.

İbn Ebi'd-Dünya, Hasan-ı Basrî'nin Ömer b. Abdülaziz'e şöyle bir mektup yazdığını zikretmiştir:

"Dünya bir handır, ikamet yeri değil! Âdem (a.s) ceza olarak bu dünyaya indirilmiştir, ondan sakın! Ey mü'minlerin Emiri, dünyanın tek azığı, onu terk etmektir. Orada zenginlik, fakir olmaktır. O her an nicelerini katletmekte, kendisini yücelteni zelil etmekte, biriktireni fakir kılmaktadır. O, insanın, kendisinin sonu olduğunu bilmeden yediği zehir gibidir. Dünyada yarasını tedavi eden biri gibi ol: Daha büyük tehlikelerden korkarak küçük bir yaraya itina gösteren ve daha büyük belalardan korkarak ilacın acısına sabreden gibi! Çokça aldatan, hayaller peşinde koşturan, türlü ümitlerle kandıran, muhataplarını galeyana getiren ve tıpkı cilveli bir gelin gibi olan bu dar-ı fenâdan sakın! O cilveli gelin ki gözler ona bakmakta, kalpler onun için çıldırmakta, nefisler ona âşık olmakta fakat o, kendisiyle evlenen herkesi katletmektedir. Hâlbuki o kişinin dünyadaki ihtiyacı bir tırnak kadardı. Aldandı ve haddi aştı, ahireti unuttu, akli dünyayla meşgul oldu ve sonunda dünyadan ayağı kaydı, nedameti büyüdü, pişmanlığı arttı, sekerât-ı mevtin acıları boğazına dayandı. Kaçan fırsatların pişmanlığı, içinde bir alev oldu. İsteklerine ulaşamadı, arzuları boğazına düğümlenip kaldı, dertle tasayla yaşadı, ne arzularına erdi ne de yorgunluktan kurtulabildi, azıksız bir halde dünyadan çıktı ve rahathğın olmadığı bir mekâna girdi.

Dünyanın sevinçleri, hüznüleri şaibelidir, hayalleri yalandır, ümitleri boştur, berraklığı yoktur, yaşamı çileli ve kederlidir.

⁵⁰⁴ Buhârî, 6431; Müslim, 1048.

Rabbimiz dünyanın ne olduğunu bize bildirmemiş, onu mesellerle bize anlatmamış olsaydı dahi onun hâli, uyuyanı uyandırmaya, gafili uyarmaya yeterdi. Buna rağmen Allah öğüt verenler ve uyarılar gönderdi. Onun ne bir değeri var Allah katında, ne de Allah dönüp bakmıştır yarattığı günden beri ona.

Allah bir tek siyrisineğin kanadını bile hariç tutmaksızın dünyanın tüm anahtarlarını ve hazinelerini Peygamber Efendimize sundu da⁵⁰⁵ o bunu kabul etmedi, bizzat yaratanın sevmeyi bir şeyi sevmeyi ya da sahibinin reddettiği bir şeyi almayı kerih gördü. Allah da dünyayı salih kullarının tercihlerine bıraktı, düşmanı olanlar içinse aldatıcı bir nesne yaptı. Aldanan kişi, dünyaya gücünün yettiğini ve onun kendisine ikram edildiğini zanneder de Allah'ın kendi elçisinin bile açıktan karnına taş bağlamasına izin verdiğini unuttur!"

Şu söz de Hasan-ı Basrî'ye aittir: "Bazıları dünyaya iyi davrandılar. Fakat dünya onları çarmıha gerdi. Dünyayı küçümseyin; zira onun en iyi ve uysal hâli, onu küçümsediğiniz zamanki hâlidir."

Hâsıl-ı kelam, insanların dünyayı elde etmek uğruna çektikleri acıları ve katlandıkları azapları en iyi bilen yine dünya ehli ve uşaklarıdır.

En büyük derdi ve tasası dünya olanın, -hele de ahirete inmayan ve Allah'ın huzuruna çıkacağını düşünmeyen biriye- dünya hırsı ve arzusu daha şiddetli olmakta, azabı da o oranda artmaktadır.

Eğer dünya ehlinin azabını ve acısını anlamak istersen, maşukunun aşkında kaybolup gitmiş bir aşığın halini düşün: O, maşukuna her yaklaşmak istediğinde, maşuku ondan uzaklaşır, sözünde durmaz, onu terk eder, hatta onun düşmanına kaçıp gider. Âşık, maşukun yüzünden en çileli ve kederli hayata maruz kalsa da; ma-

⁵⁰⁵ Ahmet İbn Hanbel, I, 98.

şukun vefası az, cefası ve ortağı çok, hilesi hızlı, ihaneti büyük, renkleri türlü türlü olsa da; aşığı, canı ve malı hususunda ona güvenmese de, yine de onsuzluğa sabredemez, onsuz yaşamaktansa ölmeyi tercih eder; ne ondan vazgeçip kendisini rahata erdirecek çarelere gidebilir, ne de tamamen maşukuna kavuşabilir. Aşığa hâlihazırdaki bu azap bile kâfi gelirken tüm zevkleri elinden alındığı vakit hâli nice olur? Tabî ki kendisini azığını aramaktan ve ahirete hazırlanmaktan alıkoyan o şeyden tadacağı acı, ondan aldığı lezzet oranında büyük olacaktır.

Bütün bu anlattıklarımızla hedeflediğimiz şey, Allah için olması veya Allah'a itaat yolunda yardımcı olması hariç, Allah dışındaki şeylere sevgi duyan kişinin halini açıklığa kavuşturmaktır. Bu kişi kıyametten önce dünyada; sonra da ahirette azaba uğratılacaktır.

Sen, öldüren bir katilsin, her sevdiğini

Seç yine haydi, sevip öldüreceğin birisini

Mahşer günü Allah, her seveni sevdiği varlıkla yan yana getirir. O varlık onun ya azap ya da nimet görmesine sebep olur. Bu yüzden Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "(Cehennemde) Mal-mülk sahibinin o malı, bir yılanla dönüştürülür. Bu yılan onu çenesinden ısırır ve 'Ben senin malınım, senin hazinenim!' der. Bu kişi için ateşten demirler hazırlanır ve bununla onun alnı, böğürleri ve sırtı dağlanır."⁵⁰⁶

Dünyada birbirini seven âşık ile maşuk, Allah'a isyan yolunda birlik olurlarsa, Allah da onları birlikte ateşe düçâr eder ve her birine diğeri sebebiyle azap eder: "O gün, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dost olanlar (bile) birbirlerine düşman kesilirler."⁵⁰⁷

⁵⁰⁶ Müslim, 988; Nesâî, V, 11.

⁵⁰⁷ 43/Zuhruf, 67.

Allah, isyan ve şirk yolunda birbirlerini seven kişilerin ahirette birbirlerine karşı tutumlarının nasıl olacağını bildirmektedir: "Sonra kıyamet günü (gelip çatığında ise) birbirinizi tanımazlıktan gelecek ve birbirinize lânet okuyacaksınız. Varacağınız yer cehennemdir ve hiç yardımcınız da yoktur."⁵⁰⁸

Seven, hem dünya hem de ahirette sevdiğiyle beraberdir. Bu sebeple Allah ahirette mahlûkata şöyle diyecektir: "Her birinizi dâr-ı dünyadayken sevdiği kişiden sorumlu tutmam, adaletimin gereği değil midir?" Rasûlullah da (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Kişi, sevdiğiyle beraberdir."

Allah şöyle buyurmaktadır: "O gün, zalim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısırp şöyle der: Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! Yazık bana! Keşke falancayı (bâtıl yolcusunu) dost edinmeseydim! Çünkü zikir (Kur'an) bana gelmişken o, hakikaten beni ondan saptırdı. Şeytan insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder."⁵⁰⁹

Bir ayette ise şu ifadeler geçmektedir: "(Allah, meleklerine emreder:) "Zalimleri, onların eşlerini (yoldaşlarını) ve Allah'ı bırakıp da tapmış olduklarını toplayın. Onlara cehennemin yolunu gösterin. Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekilecekler! Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz?"⁵¹⁰

Hz. Ömer (r.a.), son ayette geçen "eşleri" ifadesinin "benzerleri" anlamına geldiğini söylemiştir.

Bir ayet ise şöyledir: "Nefisler birleştirildiğinde"⁵¹¹ yani "Birbirlerine benzeyenler yan yana getirilip iyi iyiyle, günahkâr günahkâr-la eşleştirildiğinde."

⁵⁰⁸ 29/Ankebut, 25.

⁵⁰⁹ 25/Furkan, 27-29.

⁵¹⁰ 37/Sâffât, 22-25.

⁵¹¹ 81/Tekvir, 7.

Özetle, Allah'ı bırakıp da başka şeyleri seven kişi, her hâlûkar-da sevdiği o varlıktan zarar görür; onu kaybettiğinde, ona olan bağlılığı oranında acı çeker; onu bulduğunda ise bulduğu zamanki lezzetinin kat kat üstünde çile ve dertlere düçâr olur.

*Sevenden daha bedbahtı yok şu yeryüzünde
Her ne kadar sevginin lezzetine ersede
Hep ağladığını görürsün, firkat korkusu ya da özlemle
Özlem duyup ağlar, sevdiğinden ayrıldığında
Firkat korkusuyla ağlar yakın olsa da
Kavuşunca da alev olur gözleri, ayrılınca da.*

Sevenin sevdiğine bağımlı olması, gözlem ve tecrübeyle herkes tarafından bilinen bir durumdur. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Dünya, mel'undur, içindeki her şeyde melundur. Fakat Allah'ı zikretmek ve zikrine vesile olacak şeyler yapmak bunun dışındadır."⁵¹²

Allah'ı zikretmek, Allah'a itaatin tüm çeşitleriyle mümkündür. Allah'a itaat eden herkes, dili, zikir sözlerini telaffuz etmese de O'nu zikretmektedir. Allah kime yardımcı olmuşsa onu sevmiş ve zatına yakın kılmış demektir. Böylelerine asla Allah'ın laneti ulaşmaz. Fakat lanet bunun dışındaki herkese ulaşır.

Kulun bir mahlûka itimat edip ona tevekkül etmesi, kendi beklentisinin tam aksine, ondan zarar görme sonucuna ulaştırır. On-
dan yardım umarken tam bir hüsrana uğrar. Ya da onun tarafın-
dan övülmeyi beklerken kınanmaya düçâr olur. Bu, hem Kur'an
hem de sünnette sabit olan, hem de gözlem ve tecrübeyle bilinen
bir durumdur. Kur'an'da şu ifadeler geçmektedir: "Onlar, kendileri-
ne bir itibar ve kuvvet (vesilesi) olsun diye Allah'tan başka tanrılar

⁵¹² Tirmizî, 2322; İbn Mâce, 4112.

edindiler. Hayır, hayır! (Taptıkları), onların ibadetlerini tanımayacaklar ve onlara hasım olacaklar."⁵¹³

"Onlar, yardım göreceklerini umarak Allah'tan başka ilâhlar edindiler. Halbuki ilâhların onlara yardım etmeye güçleri yetmez. Aksine kendileri bunlar için yardıma hazır askerlerdir."⁵¹⁴ Yani onlar, o varlıklardan yardım beklerlerken o varlıklar tıpkı bir askerin kendi arkadaşına öfkelenmesi gibi onlara öfke duyar ve savaş açarlar. O varlıklar onlara yardım etmezler, zira tümü onların karşısındadır.

Diğer bazı ayetler ise şöyledir: "Onlara biz zulmetmedik; fakat onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin (azap) emri geldiğinde, Allah'ı bırakıp da taptıkları tanrıları, onlara hiçbir şey sağlamadı, ziyanlarını artırmaktan başka bir şeye yaramadı."⁵¹⁵ "O halde sakın Allah ile beraber başka tanrıya kulluk edip yalvarma, sonra azap edilenlerden olursun!"⁵¹⁶ "Allah ile birlikte bir ilâh daha tanıma! Sonra kınanmış ve kendi başına terk edilmiş olarak kalırsın."⁵¹⁷

Müşriğin şirk koşmadaki amacı bazen zafere ulaşmak, bazen övgü ve senaya mazhar olmaktır. Fakat Allah bu ayetlerde, işin tam tersine döneceğini, şirk koşanın hem hüsrana uğrayıp hem de kınanacağını haber vermiştir.

Yaratılmışlar arasında durum böyle iken Allah hakkında durum tam zıttındır. Yani kalbin faydası, huzuru ve sevinci Allah'a kulluk etmeye ve O'ndan yardım dilemeye bağlıdır. Kalbin helaki, bedbahtlığı, er de olsa geç de olsa zararı, yaratmışlara kulluk etmeye ve onlardan yardım istemeye bağlıdır.

⁵¹³ 19/Meryem 81-82.

⁵¹⁴ 36/Yâsin, 84-85.

⁵¹⁵ 11/Hûd, 101.

⁵¹⁶ 26/Şuara, 213.

⁵¹⁷ 17/İsrâ, 22.

Cenab-ı Allah, Ğani ve Kerimdir, Aziz ve Rahimdir. Kula, ona hiçbir ihtiyacı olmadığı halde yine de ihsanda bulunan, onun hayrını dileyen ve ondan zararı uzaklaştırandır. Bunları, kuldan bir fayda temin etmek ya da ondan kendi zatına bir bela gelmesini önlemek için değil, sadece rahmetinin ve ihsanının bir gereği olarak yapar. Zira O, onlar vesilesiyle azlıktan kurtulup sayıca çoğalmak veya zilletten kurtulup izzete ulaşmak için; ya da onlar kendisini rızıklandırırsın, bir faydaları dokunsun veya kendisini savunsunlar diye mahlûkatı var etmemiştir: *"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum. Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır."*⁵¹⁸

*"Çocuk edinmeyen, hakimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten ötürü bir dosta da ihtiyacı olmayan Allah'a hamd ederim" de ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt!"*⁵¹⁹

Allah, bir yaratılmışın diğer bir yaratılmışı dost edinmesi gibi çaresizlik ve acizlik sebebiyle birini dost edinmemektedir. O, sadece ihsanı, rahmeti ve muhabbeti sebebiyle bazılarını dost edinmektedir: *"Allah zengindir, siz ise fakirsiniz."*⁵²⁰

İnsanlar aciz ve muhtaç olduklarından, kısa ve ya uzun vadeli -dünyada ya da ahirette- bazı ihtiyaç ve menfaatleri sebebiyle birbirlerine iyilikte bulunmaktadırlar. Bu menfaat düşüncesi olmasaydı birbirlerine ihsanda bulunmazlardı. Bu sebeple, kişi aslında kendi kendisine iyilik etmekte fakat başkasına yaptığı iyiliği bir vesile ve yaptığı iyiliğin faydasının kendine döneceği bir yol edinmektedir. Kişi, iyiliğinin mükâfatını acilen bu dünyada görme beklentisiyle yapmış olabilir. Zira bazen bu mükâfata muhtaç olur. Ya da iyilik yaptığı kişiden bir karşılık veya teşekkür beklentisiyle iyilik

⁵¹⁸ 51/Zâriyât, 56-57.

⁵¹⁹ 17/İsra, 111.

⁵²⁰ 47/Muhammed, 38.

yapar. Zira insan bazen sena ve övgüye ihtiyaç duyar. Nihayette, başkasına yaptığı iyilikle aslında kendi kendine iyilik yapmış olur. Ya da bir insan, karşılığını ahirette Allah'tan bekleyerek iyilik yapar. Bu şekilde de yine kendisine iyilik yapmış olmaktadır. Çünkü yaptığı iyiliğinin karşılığını, ona çok ihtiyaç duyacağı bir güne ertelemektedir. Bu niyeti sebebiyle asla kınanmaz. Çünkü o, fakir ve muhtaçtır. Fakirlik ve muhtaçlık kulun ayrılmaz bir sıfatıdır. Bu sebeple kendisine fayda verecek şey için hırs göstermesi onun olgunluğunun alametidir. Cenabı Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz."*⁵²¹ *"Hayır olarak harcadıklarınız kendi iyiliğiniz içindir. Yapacağınız hayırları ancak Allah'ın rızasını kazanmak için yapmalısınız. Hayır olarak verdiğiniz ne varsa; karşılığı size tam olarak verilir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız."*⁵²²

Bir kutsi hadiste Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ey kullarım! Siz benim faydama ulaşamazsınız ki bana fayda veresiniz. Benim zararıma da ulaşamazsınız ki bana zarar verebilesiniz! Ey kullarım, tüm yaptıklarınızı inceden inceye sayacak ve karşılığını size tastamam vereceğim. Kim sonunda hayırla karşılaşırsa Allah'a ham detsin. Başka şeylerle karşılaşan ise kendinden başkasını kınamasın."*⁵²³

Sana iyilik yapan biri ilk olarak senin faydanı değil kendi faydasını gözetir. Rab teala ise senin faydanı gözetir, kendi faydasını değil. O'nun bu tavrı da zarardan hali olan öz be öz bir faydadır. Fakat yaratılmışların senin faydanı düşünmeleri böyle değildir. Çünkü onların verdiği fayda bazen, minnet altında bırakmak gibi çok az dahi olsa bir zararı da içerebilmektedir.

Allah'ın insana karşı bu inceliğini iyi düşün! Öyle ki O'nun bu hoşluğu insanlardan bir şey beklemekten, Allah'tan değil de onlara

⁵²¹ 17/İsra, 7.

⁵²² 2/Bakara, 272.

⁵²³ Ahmet İbn Hanbel, V,2577; Tirmizî, , 2485; İbn Mâce, 4257.

muhatap olmaktan, onlardan bir fayda veya koruma beklemekten veya kalbinin onlara bağlanmasından seni alıkoyuyor. Çünkü insanlar mahza senin faydanı değil aslında kendi faydalarını düşünüyorlar. Bu, tüm yaratılmışlar arasında mevcut olan bir gerçektir. Çocuk ile baba, hanım ile koca, köle ile efendi, ortak ile ortak arasındaki durum da aynı şekildedir. Bunlar arasında mübarek olan kişi, karşısındakiyle, onun için değil de Allah için muamelede bulunan; Allah için iyilik eden; Allah'a rağmen onlardan korkan değil, onlar hakkında Allah'tan korkan; onlardan bir şey bekleyen değil, onlara iyilik yapmayı Allah'tan uman; Allah'a rağmen onları seven değil, Allah için onları seven kişidir. Allah'ın bu dostları şöyle derler: *"Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz."*⁵²⁴

Bir kul, Allah kendisine öğretmedikçe senin maslahatına olan şeyi bilmez. Allah onu muktedir kılmadıkça o maslahatı sana ulaştırmaya da güç yetiremez. Allah onun gönlünde bu işe dair bir istek yaratmadıkça bu işi yapmayı da istemez. Öyleyse bütün her şey, ilk başladığı yere dönmüş olmaktadır. Çünkü bütün hayırlar O'nun elindedir; bütün işler O'na döner. Kalbin, ümidini, korkusunu, tevekkülünü ve kulluğunu O'ndan başkasına bağlaması, mahza zardır, kula hiçbir fayda getirmez. Çünkü faydayı takdir eden, yolunu kolaylaştıran ve sana ulaştıran sadece ve sadece Allah'tır.

İnsanların senin vesilenle temin etmek istedikleri bir ihtiyaçları varsa, senin dinine ve dünyana zarar veriyor olsa da o ihtiyacı temin etmek isterler. Çünkü onların amacı, sana zarar verse bile kendi ihtiyaçlarını gidermektir. Rab Teala ise seni senin için ister. Sana iyilik etmeyi kendi faydası için değil, senin için ister. Senden zararı da def etmek ister. Öyleyse sen, emelini, ümidini ve korkunu nasıl olur da başkasına bağlayabilirsin? İşin özü şunu bilmendir: *"Bütün mahlûkat toplanıp da sana bir faydada bulunmak isteseler,*

sadece ve sadece Allah'ın senin için yazmış olduğu faydayı verebilirler. Hepsi sana bir zarar vermek için toplansalar, sadece ve sadece Allah'ın senin hakkında yazmış olduğu zararı verebilirler." ⁵²⁵ Allah şöyle buyurmaktadır: "De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez. O bizim Mevlâmızdır. Onun için mü'minler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler." ⁵²⁶

F. Allah Sevgisi Kurtuluş ve Emandır

Allah'ı sevmenin, kulu O'nun azabından kurtarma dışında hiçbir faydası olmasaydı dahi, kulun bu sevgiyi asla başka şeye değiştirmemesi gerekirdi. Âlimlerden birine "Kuran'da sevgilinin sevgiliye azap etmeyeceğini nereden çıkarıyorsun?" diye soruldu, o da şu ayeti okudu: "Yahudiler ve Hristiyanlar "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" dediler. De ki: Öyleyse günahlarınızdan dolayı size niçin azap ediyor?" ⁵²⁷

Ahmet İbn Hanbel'in naklettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a.s.) şöyle demektedir: "Yemin olsun ki Allah, sevdiğine azap etmez. Fakat sadece onu dünyada imtihan eder." ⁵²⁸

İmam Ahmet İbn Hanbel, şu sözün, Hz. İsa'nın (a.s) vasiyeti arasında geçtiğini rivayet eder: "Ey havariler! Günahkârlara öfke duymakla Allah'a kendinizi sevdin! Onları sevmeyerek Allah'a yaklaşın! Allah'ın rızasını onlara öfkelenmekte arayın!" Havariler: "Ey Allah'ın elçisi, kimlerle arkadaşlık edelim?" diye sordular, o da şöyle buyurdu: "Konuşmaları amellerinizi arttıran, kendisini görmek size Allah'ı hatırlatan ve amelleri dünyaya rağbetinizi azaltan kişilerle arkadaşlık edin."

Allah'ın kendisini sevenlere bu dünyada acilen verdiği sevap

⁵²⁵ Tirmizî, 2516.

⁵²⁶ 9/Tevbe, 51.

⁵²⁷ 5/Mâide, 18.

⁵²⁸ Ahmet İbn Hanbel, ez-Zühd, 298.

olarak kullarının kalplerini, sevdiği diğer kulların kalplerine yöneltmesi; kendisinin yüz çevirdiği kalplerden onların kalplerini de çevirmesi kâfidir. Çünkü kulların kalpleri kendi ellerinde değil, Allah'ın elindedir.

İmam Ahmet, Herim b. Heyyan'ın şunu dediğini nakletmiştir: "Her kim kalbini Allah'a döndürürse, Allah da diğer mü'minlerin kalplerini ona döndürür, onların sevgisi ve rahmetiyle o kulu ödüllendirir." Bu söz, Hz. Peygamberin (s.a.s.) hadisi olarak da şu şekilde nakledilmiştir: *"Hangi kul kalbini Allah'a yöneltirse Allah da diğer kullarının kalplerini ona yöneltir. Herkesten ona doğru bir sevgi ve merhamet seli akar. Allah her hayrı ona yöneltir."*⁵²⁹ Mademki kalpler, iyilik edeni sevecek şekilde yaratılmış ve mademki kula ulaşan bütün nimetler Allah'ın da *"Nimet olarak size ulaşan ne varsa, Allah'tandır."*⁵³⁰ buyurarak belirttiği gibi Allah'tan geliyor, o zaman O'nu bırakıp da kalbini başkasıyla meşgul edenden daha adisi ve daha alçağı yoktur!

İmam Ahmet şunu nakletmiştir: *"Allah, Davud'a (a.s) şöyle vahyetti: 'Ey Davud! Beni sev, kullarımın Beni sevmesini, Benim de kullarımı sevmemi sağla!' O da şöyle dedi: 'Ey Rabbim, ben seni seviyor ve senin de kullarını sevmen için çalışıyorum fakat nasıl kullarının seni sevmesini sağlayabilirim ki?'" Allah da şöyle buyurdu: "Onların yanında beni an. Çünkü onlarda beni ancak iyiliklerimle anacaklardır."*

Allah'tan istenecek en güzel şey, O'nun sevgisi, O'nu sevenin sevgisi ve O'nun sevgisine yaklaştıracak amelin sevgisidir. Bunu isteyen kişi şöyle demelidir: *"Allah'ım, senden seni sevmeyi, seni seveni sevmeyi ve senin sevgine ulaştıracak ameli sevmeyi istiyorum. Sevdiğim şeylerden bana verdiklerini de, senin sevgine ulaştıracak ameller yapma hususunda bana kuvvet veren şeyler kıl."*

⁵²⁹ Taberânî, el-Mu'cemu'l-eusat, 5021; Hilyetü'l-evliya, I, 227.

⁵³⁰ 16/Nahl, 53.

Sevdiğim şeyleri vermeme için ise sevdiğin şeylere yönelmem için bir fırsat kıl. Allah'ım, seni sevmeyi, bana ailemden, malımdan ve soğuk sudan daha sevgili kıl. Allah'ım, beni kendine, meleklerine, nebilerine, rasullerine ve salih kullarına sevdire. Beni de seni seven, meleklerini, nebilerini, rasullerini ve salih kullarını seven kişilerden kıl. Allah'ım, kalbimi sevginle dirilt ve beni, seveceğin biri kıl. Allah'ım, beni o hâle ulaştır ki tüm kalbimle seni seveyim, tüm gayretimi senin rızanı kazanmaya adayayım. Allah'ım, bütün sevgimi sana, bütün gayretimi senin rızana yönelt." Bu dua, İslam çadırını ayakta tutan esas direktir: "Lâ ilâhe illallah muhammedün rasûlullah" kelime-i şهادetin hakikatidir. Bu hakikati kaim kılan, şهادetini de kaim kılmış olur.

Allah, kendisini kullarına, onların kendisini sevmelerini gerektirecek isimler, sıfatlar ve fiillerle tanıtmıştır. Çünkü kalpler, kemali ve kemal ile iş yapanı sevecek fıtratta yaratılmıştır. Allah da her yönüyle ve eksiksiz bir şekilde mutlak kemale sahip olan tek varlıktır. O, kendisinden daha güzeli olmayan güzeldir. Bütün mahlûkâtın güzelliği bir tek kişide toplanırsa ve sonra tüm o mahlûkat da o güzelliğe getirilse, yine de onların güzelliği Allah'ın güzelliğiyle kıyas dahi edilemez. Hatta bu şekildeki bir kıyas, zayıf bir kandilin güneşe kıyas edilmesinden daha uzak bir kıyas olur. Zira : "En yüce sıfatlar, Allah'a aittir."⁵³¹

Birçok sahabiden Hz. Peygamberin şu hadisi rivayet edilmiştir: "Allah güzeldir, güzeli sever."⁵³²

Allah'ın güzel isimlerinden birisi de "el-Cemil" ism-i şerifidir. Güzel olmaya, kâinattaki tüm güzellikler kendisinin eseri olan Allah'tan daha layık olan biri var mıdır? O, zatıyla da güzel, sıfatlarıyla da güzel, fiilleri de güzel, esmasıyla da güzeldir! O'nun isimlerinin hepsi en güzeldir; sıfatlarının hepsi kemaldir; fiillerinin hepsi

⁵³¹ 16/Nahl, 60.

⁵³² Ahmet İbn Hanbel, IV, 133; Müslim, 91; Tirmizî, 1999.

güzeldir. Bu dünyada hiçbir beşerin Onun celaline ve cemaline bakmaya gücü yetmez. Adn cennetlerinde O'nu gördükleri vakitte, içinde bulundukları diğer tüm nimetleri unuttur, hiçbir şeye dönüp bakmazlar. Eğer O'nun vechindeki nurdan örtü olmasaydı, vechinin ışıltıları, ulaştığı tüm varlıkları yakardı. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"O uyumaz ve uykuya ihtiyaç duymaz; kullarının nasiplerini bazen azaltır bazen çoğaltır; kulun gündüz amelinden önce gece ameli O'na iletilir; gece amelinden önce ise gündüz ameli iletilir; O'nun hicabı nurdur; o hicabı açtığı takdirde O'nun yüzünün heybet ve haşmeti baktığı her şeyi yakar."*⁵³³

Abdullah b. Mesud (r.a) şöyle demiştir: "Rabbimizin nezdinde gece veya gündüz yoktur. Göklerin ve yerin nuru, O'nun yüzünün nurundan kaynaklanır. Sizin her bir gününüz, O'nun katında on iki saattir. Sizin önceki günde yaptığınız ameller bu günün ilk vakitlerinde O'na sunulur ve O bu ameller üç saat bakar. Hoşuna gitmeyen bazı ameller görür ve bu sebeple öfkelenir. O'nun öfkesini ilk hissedenler, arşın ağırlaştığını fark eden taşıyıcı (arşı taşıyıcı) meleklerdir. Arşı taşıyan melekler, mukarreb melekler ve diğer bazı melekler bu durumda hemen O'nu tesbih ederler. Daha sonra Cibril borazanı üfler, cinler ve insanlar dışında herkes/her şey, Rahman olan Allah rahmetle dolana dek üç saat boyunca O'nu tesbih ederler. Daha sonra rahimlerde bulunanlar O'na arz edilir. Üç saat onlara bakar ve sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendirir. O Aziz ve Hâkim olan Allah'tan başka ilah yoktur. Sonra üç saat boyunca tüm mahlûkatın rızıklarıyla ilgilenir. Dilediğinin rızkını bol verir. O her şeyi bilendir. *"O, her an yeni bir iştedir."*⁵³⁴ İşte sizin ve Rabbimizin durumu budur."

Bu rivayetin biraz farklı bir şekli ise şöyledir: "Rabbimizin katında gece veya gündüz yoktur. Gökler, O'nun tahtının nuruyla

⁵³³ Ahmet İbn Hanbel, IV, 405; Müslim, 179; İbn Mâce, 195.

⁵³⁴ 55/ Rahman, 29.

dolmuştur. Rabbiniz katında bir gün on iki saattir. Bunun üç saati içinde insanların amelleri O'na arz edilir. Hoşuna gitmeyen bir şey görünce bu O'nu öfkelenendirir. O'nun öfkesini ilk fark edenler, arşın ağırlaştığını hisseden hamele-i arştır. Bu melekler ve arşın bekçileri üç saat boyunca O'nu tesbih ederler. Nihayet Rabbimiz hoşnutlukla dolar. Toplam altı saat eder. Sonra Allah, mahlûkatın rızıklarını tayin eder. Üç saat boyunca dilediğine vermeyi takdir eder. Toplam dokuz saat eder. Sonra her canlının rahminde bulunanlar O'na arz edilir. Üç saat boyunca dilediğini yaratır, dilediğini erteler. İşte bütün bunlar on iki saat eder." Daha sonra İbn Mesud "O, her an yeni bir iştedir."⁵³⁵ ayetini okuyup "İşte bu, Rabbimizin durumudur." demiştir.

Taif'ten dönüşte Rasûlüllah'ın yaptığı dua şudur: *"Allah'ım, gazabına uğramaktan ve dargınlığına maruz kalmaktan, karanlıkları aydınlatan, dünya ve ahireti ıslah eden yüzünün nuruna sığınırım! Razi olana dek eşliğine kapandım. Güç ve kuvvet yalnızca sana aittir."*⁵³⁶

Allah, kulları arasında son hükmü vermek için mahşer yerine geldiğinde, O'nun nuruyla bütün yeryüzü aydınlanır: *"Yeryüzü, Rabbinin nûru ile aydınlanır, kitap konulur, peygamberler ve şahitler getirilir ve aralarında hakkaniyetle hüküm verilir. Onlara asla zulmedilmez."*⁵³⁷ Abdullah b. Mesud'un yukarıda geçen "Göklerin ve yerin nuru, O'nun yüzünün nurundan kaynaklanır." sözü, şu ayetin tefsiridir: *"Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur."*

⁵³⁵ 55/ Rahman, 29.

⁵³⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, XXV, 346; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'anî'l-'Azim*, Nur Suresi 35. ayetin tefsiri; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, II, 62.

⁵³⁷ 39/Zümer, 69.

Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir."⁵³⁸

Sahihayn'de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu ifadesi geçmektedir: "Allahım, hamd sanadır. Sen göklerin, yerin ve ikisinde bulunan her şeyin nurusun."⁵³⁹

Bir hadiste de Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: "Cennet ehli nimetler içinde yaşarken birden bire bir ışığın parladığını görüp başlarını kaldırır. Bir de ne görsünler: Rableri yukarıdan onlara şöyle diyor: "Selam olsun size, ey cennet ehli! Bu, şu ayet-teki durumdur: "Onlara merhametli Rabb'in söylediği selam vardır."⁵⁴⁰ Onlar, başlarını kaldırıp O'na bakarlar, Allah da onlara bakar. Cennet ehlinde hiçbir o hal devam ettikçe cennetteki hiçbir nimete dönüp bakmaz. Sonunda Allah örtüsünü kapatır, fakat O'nun nuru ve bereketi cennet ehli ve onların evleri üzerinde kalır."⁵⁴¹ Diğer bir hadiste, şu ifade de mevcuttur: "O'nu sevenlerin, cennette O'nun vech-i kerimine bakmanın lezzeti hakkında düşünceleri nedir?"

Hz. Peygamber'in yaptığı dualardan biri de şöyleydi: "Senin yüzüne bakmanın lezzetinin istiyorum! Sana kavuşmaya şevk (özlem) duymayı istiyorum!."

Allah'ın dostlarının, O'na kavuştukları zaman gördükleri bu muazzam nimete bak ve sonra kendine bir dost seç:

Sen, öldüren bir katilsin, her sevdiğini
Seç yine haydi, sevip öldüreceğin birisini

⁵³⁸ 24/Nur, 35.

⁵³⁹ Buhârî, 6317; Müslim, 769.

⁵⁴⁰ 36/Yasin, 58.

⁵⁴¹ İbn Mâce, 184; Heysemî, Mecma', VII, 97.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Cennet ehli, Allah'a baktıkları zaman cennet nimetlerini unuturlar."

Ali b. Ebi Talib (r.a) Rasûlullah'tan (s.a.s.) şunu nakletmiştir: "Allah, cennet ehlini cennete, ateş ehlini de ateşe koyduğu zaman Cebrail'i cennet ehline gönderir ve Cebrail onlara şöyle der: "Ey cennet ehli, Rabbiniz size selam etti ve cennetin avlusunda O'nu ziyaret etmenizi emretti." Cennetin avlusu, en geniş yeri olup toprağı misk, taşları inci ve yakut, ağaçları taze ve canlı altın, yaprakları ise zümrüttür. Cennet ehli sevinç ve mutluluk içerisinde oraya giderler. Allah onları orada toplar. Orada O'nun kerameti ve yüzüne bakmanın lezzeti gerçekleşecektir. Orası Allah'ın sözünü yerine getireceği buluşma yeridir. Orada onların şarkılar dinlemelerine, yiyip içmelerine ve keramet hullesi giymelerine izin verir. Daha sonra bir münâdi şöyle seslenir: "Ey Allah'ın dostları, Allah'ın size vadettiği şeylerden yerine getirmedeği bir şey kaldı mı?" Onlar da şöyle derler: "Hayır, vadettiği her şeyi yerine getirdi, sadece O'nun yüzüne bakmak kaldı." Bunun üzerine Rab teala perdelerin ardından onlara tecelli ederek şöyle der: "Ey Cebrail, kullanımı için hicabımı kaldır da yüzüme baksınlar." Cebrail ilk hicabı kaldırır. Rabbin nurlarından bir nura bakar ve O'na secde ederler. Rab onlara; "Ey kullanımı, başınızı secdeden kaldırm. Burası amel yurdu değil, mükâfat yurdudur." der ve ikinci perdeyi kaldırır. Öncekinden çok daha büyük ve yüce bir nura bakar, hamd ederek Allah'a secdeye kapanırlar. Allah onlara "Başlarınızı kaldırm, burası amel yurdu değil, mükâfat ve ebedi nimet yurdudur." diyerek üçüncü perdeyi de kaldırır. İşte o zaman Âlemlerin Rabbinin yüzüne bakar ve O'nun yüzüne bakar haldeyken şöyle derler: "Yüceler yücesisin, her türlü kusurdan münezzehsin! Sana hakkıyla kulluk edememiştir." Allah da şöyle der: "Size, yüzüme bakma imkânı verip cennete sokan şey, (kulluğunuz değil) benim size karşı cömertliğimdir." Daha sonra Allah, cennetin konuşmasına izin verir. Cennet de şöyle der: "Müjdeler olsun bende ikamet edene! Müjdeler olsun bende ebediyen kalana! Müjdeler olsun, kendileri için hazırlandığım kişilere!" Bu, şu ayetlerde bahsedilen durumdur: "İman edip iyi işler

yapanlara ne mutlu! Varılacak güzel yurt da onlar içindir."⁵⁴² "Yüzler vardır ki, o gün ısl ısl parılayacaktır. Rablerine bakacaklardır."⁵⁴³

Sahihayn'de şöyle bir hadis geçmektedir: "Gümüştten iki cennet vardır. Kapları ve içinde bulunan diğer şeyleri de gümüştendir. Altından iki cennet vardır, kapları ve içlerinde bulunan diğer eşyaları da hep altındandır. Adn cennetinde, cennetliklerle Rablerini görmeleri arasında Allah'ın veçhindeki ridâu'l-kibriyadan (büyüklük perdesinden) başka bir şey yoktur."⁵⁴⁴

Ka'bu'l Ahbâr şöyle demiştir: "Allah, cennete her baktığında ona "Cennet ehli için hoş ol!" der, cennet de eskiden daha bir güzel olur. Dünyadaki bayram günlerine denk gelen günlerde cennet ehli, cennetin mesire yerlerine çıkarlar. Rab Teala, kendisini onlara gösterir, onlar da O'na bakarlar, misk kokulu rüzgârlar üzerine eser. Allah'tan her ne isterlerse Allah onlara verir. Daha sonra eskisinden yetmiş kat daha güzelleşmiş bir halde ailelerine dönerler."

Abdullah b. Ömer, Rasûlullah'tan (s.a.s.) şunu nakletmiştir: "Cennet ehlinin en düşük derecede olanının bile, bin senelik mesafeyi doldurmuş olan hizmetçileri, nimetleri ve divanları vardır. Cennet ehlinin en üstünü, sabah akşam Allah'ın yüzüne bakabilmektedir."⁵⁴⁵ "Yüzler vardır ki, o gün ısl ısl parılayacaktır. Rablerine bakacaklardır."⁵⁴⁶

İbn Ömer'in Rasûlullah'tan (s.a.s.) naklettiği bir başka hadis ise şöyledir: "Cennet ehline verilen nimetler sen haddine varıp da cennet ehli artık bunların daha üstünde bir nimetin olamayacağını düşünmeye başladıklarında Rab Teala onlara tecelli eder ve onlar

⁵⁴² 13/Ra'd, 29.

⁵⁴³ 75/Kıyâme, 22-23.

⁵⁴⁴ Buhârî, 7444; Müslim, 180.

⁵⁴⁵ Ahmet İbn Hanbel, II, 64; Tirmizî, 2553, 3330.

⁵⁴⁶ 75/Kıyâme, 22-23.

da O'nun yüzüne bakarlar. Rahman'ın yüzüne bakarken diğer tüm nimetleri unuturlar."⁵⁴⁷

Hasan-ı Basrî, "Yüzler vardır ki, o gün ışıltı ışıltı parılayacaktır. Rablerine bakacaklardır."⁵⁴⁸ ayetleri hakkında şöyle demiştir: "Allah, kendi zatına bakanların yüzlerini güzelleştirmiştir. Parlamak bu yüzlerin hakkıdır. Çünkü Rablerine bakmaktadırlar."

Ebu Süleyman ed-Dârânî şöyle demiştir: "Kur'an'da hiçbir ayet olmasaydı da sadece "Yüzler vardır ki, o gün ışıltı ışıltı parılayacaktır. Rablerine bakacaklardır."⁵⁴⁹ ayeti olsaydı, bu ayet dahi muhabbet ehline yeterdi."

Nesâî, Ebu Hureyre'den şunu nakletmiştir: "Biz, "Ey Allah'ın Elçisi, ahirette Rabbimizi görecek miyiz?" dedik, O da şöyle dedi: "Bulutsuz bir günde güneşi görmekte; ya da bulutsuz bir dolunay gecesinde ayı görmekte zorlanıyor musunuz?" Biz, "Hayır" dedik. O da şöyle dedi: "Siz de aynı şekilde Rabbinizi göreceksiniz. Öyle ki sizden biri Allah'ın huzurunda durur ve Allah ona "Ey kulum, filan günahını hatırlıyor musun?" der. Kul da "Ey Rabbim, sen beni bağışlamamış mıydın?" der. Allah da şöyle cevap verir: "İşte seni bağışladım diye bu mevkiye ulaştın."⁵⁵⁰

Ebu Said el-Hudri, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah Teala hazretleri cennet ehline: "Ey cennet ahalisi!" diye seslenir. Onlar: "Ey Rabbimiz buyur! Emrine amadeyiz! İyilik senin elindedir!" derler. Rab Teala: "Razı oldunuz mu?" diye sorar. Onlar: "Ey Rabimiz! Razi olmamak ne haddimize! Sen bize mahlûkatından bir başkasına vermediğin nimetler verdin!" Rab Teala: "Ben sizlere bundan daha fazlasını vereyim mi?" der. Onlar: "Bu verdiklerinden daha üstün ne olabilir?" derler. Rab

⁵⁴⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hâdî'l-ervâh*, 452.

⁵⁴⁸ 75/Kıyâme, 22-23.

⁵⁴⁹ 75/Kıyâme, 22-23.

⁵⁵⁰ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7763; Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-evliya*, VI, 127.

Teala: "Size rızamı helal kıldım. Artık, size ebediyen gazap etmeyeceğim!" buyururlar.⁵⁵¹

Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Cennet ehli cennete girdiklerinde bir münâdi şöyle seslenir: "Ey cennet ehli, Allah sizinle buluşup bir vaadini yerine getirmek istiyor." Onlar da şöyle der: "Daha ne vaadi olabilir ki? O bizim yüzümüzü ağartmadı mı? Terazilerimizi ağırlaştırmadı mı? Bizi ateşten kurtarıp cennete koymadı mı?" Allah hicabı kaldırır ve cennet ehli O'na bakarlar. Yemin olsun ki Allah onlara, kendisine bakmaktan daha güzel ve daha göz aydınlatıcı bir nimet vermemiştir."

Buhârî'de şöyle bir hadis geçmektedir: "Rasûlullah (s.a.s.) bir dolunay gecesine, aya baktı ve "Siz şu ayı gördüğünüz gibi, Rabbinizi de böyle perdesiz göreceksiniz ve O'nu görmede bir zorluk çekmeyeceksiniz (herkes rahatça görecektir). Artık, güneşin doğma ve batmasından önce hiç bir namaz hususunda size galebe çalınmamasına gücünüz yeterse bunu yapın (namazları vaktinde kılın, vaktini geçirmeyin)."⁵⁵²

Sahihayn'de Ebu Hureyre'den gelen bir hadis-i şerif şöyledir: "İnsanlar Rasûlullah'a (s.a.s.) "Ya Rasûlallah, ahirette Rabbinizi görecek miyiz?" diye sordular. O "Dolunay gecesinde ayı görmekte zorluk çekiyor musunuz?" buyurdu. Onlar da "Hayır Ya Rasûlallah" dediler. O, bulutsuz bir günde güneşi görmekte zorlanırmısınız" dedi. Onlar, "Hayır" dediler. O da, "İşte Rabbinizi de bu şekilde göreceksiniz." buyurdu."⁵⁵³

Yine Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Allah, kıyamet günü fark gözetmeksizin tüm insanları bir araya toplayıp şöyle der: "Herkes, dünyadayken

⁵⁵¹ Buhârî, 6549; Müslim, 2829.

⁵⁵² Buhârî, 7434; Müslim, 633.

⁵⁵³ Buhârî, 6573, 7437; Müslim, 182, 2968.

taptığı şeyin peşine düşsün." Haç taraftarları için haç canlandırılır, putperestler için putlar canlandırılır. Ateşperest için ateş canlandırılır. Herkes taptığı şeyin peşine düşer, geride sadece müslümanlar kalır. Allah da farklı bir şekilde onlara görünerek onlara, siz de bu insanların peşinden gitmeyecek misiniz?" der, onlar da, "Sen de kimsin? Senden Allah'a sığınırız; Senden Allah'a sığınırız. Bizim Rabbimiz Allah'tır. O'nu görünceye kadar buradan ayrılmayacağız." derler. O onlara gitmelerini söylemekte, onlar ise oradan ayrılmamaktadır." Sahabiler, "Ya Rasûlallah, biz O'nu görecek miyiz?" dediler. O da "Dolunay gecesinde ayı görmekte zorluk çekiyor musunuz?" diye sordu. Onlar "Hayır Ya Rasûlallah" dediler. O da "İşte aynı şekilde O'nu görmede de bir zorluk çekmeyeceksiniz" buyurdu. Daha sonra Allah oradan kaybolur. Sonra da onlara görünüp kendisini tanıtır ve "Ben sizin Rabbinizim, peşimden gelin" der. Müslümanlar O'nun peşinden giderler. Sırat kurulur, üzerinden yarış atı gibi geçerler. Geçerken "Sakin ol, selamet ol!" derler. Ateş ehli geride kalır. Onlardan bir bölük ateşe atılır ve cehenneme "Doldun mu?" denir. O da "Var mı daha!" der. Bir bölük daha atılır ve "Doldun mu?" denir. Cehennem yine "Daha var mı?" der. Sonunda bütün cehennem ehli oraya girer ve Allah cehenneme ayağını koyup onu dürer. İşte o zaman cehennem "Yeter, yeter" der. Allah cennet ehlini cennete, ateş ehlini ateşe koyunca ölüm getirilir ve cennetle cehennemin ortasında bulunan bir surun üstünde durdurulur ve şöyle denir: "Bu nedir biliyor musunuz?" Onlar "Bu ölümdür." derler. Ölüm surun üzerine yatırılıp boğazlanır ve şöyle denir: "Ey cennet ehli, ebedilik var ölüm yok! Ey ateş ehli, ebedilik var ölüm yok!"

Bu hadis hakkında Tirmizi "Hasen-Sahih" demiştir. Tirmizi'deki rivayette şu lafızlar da mevcuttur: "Eğer sevinçten ölecek birileri olsaydı, cennet ehli sevinçten ölürdü. Eğer hüzünden ölecek birileri olsaydı cehennem ehli ölürdü."⁵⁵⁴

⁵⁵⁴ Tirmizî, 2557.

Câbir b. Abdullah, Rasûlullah'tan (s.a.s.) şunu işittiğini söylemiştir: "Kıyamet günü bütün ümmetler toplanacak, her ümmet, önderiyle birlikte çağrılacaktır. En son biz geleceğiz. İnsanlardan biri şöyle diyecek: "Bu hangi ümmet?" tüm insanlar bize bakar ve bizim için şöyle derir: "Bu emin ümmettir. Muhammed'in (s.a.v) ümmetidir İşte, o da ümmeti arasında!" Bir münâdi şöyle seslenir: "Siz, en son gelen fakat önde giden ümmetsiniz!" Biz, insanlar arasından geçer ve Allah'ın en yakınındaki menzile ulaşırız. Her toplum, önderiyle çağrılır. Yahudiler çağrılır ve onlara şöyle derir: "Sizler kimsiniz?" "Yahudileriz" derler. Allah "Nebiniz kim?" der, onlar "Nebimiz Musa(a.s)'dır" der. O, "Kitabınız nedir?" der. Onlar, "Kitabımız Tevrat'tır." derler. Allah "Neye tapardınız?" diye sorar. Onlar "Üzeyr'e ve Allah'a tapardık." derler. Allah, meleklerine "Bunları cehenneme atın!" der. Sonra Hristiyanlar çağrılır ve onlara "Siz kimsiniz?" derir. Onlar "Bizler Hristiyanlarız" derler. Allah, "Nebiniz kimdir?" der. Onlar "Nebimiz İsa'dır" derler. O, "Kitabınız nedir?" der. Onlar "Kitabımız İncil'dir" derler. Allah, "Neye tapardınız?" diye sorar. Onlar "İsa'ya, annesine ve Allah'a tapardık" derler. Allah, meleklerine "Bunları da cehenneme atın!" diye emir buyurur. Daha sonra İsa (a.s.) çağrılır ve onunla Allah arasında şunlar geçer: "Allah: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, "Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin" diye sen mi dedin, buyurduğu zaman o şöyle der. "Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, hâlbuki ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin. Ben onlara, ancak bana emrettiğini söyledim: Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, dedim. İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine kontrolcü idim. Beni vefat ettirince artık onlar üzerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeyi hakkıyla görensin. Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır

(dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin."⁵⁵⁵ Sonra herkes, taptığı varlıkla çağılır. Bir ses şöyle bağırır: "Ey insanlar, herkes taptığı varlığın peşine düşsün!" İlahları onlara öncülük eder. Kimisi tahtadan, kimisi taştandır. Kimisinin öncüsü güneş, kimisinin ay, kimisinin de Deccal'dir. Sadece müslümanlar kalır. Allah bir perde arkasından onlara şöyle der: "Siz kimsiniz?" Onlar bizler müslümanlarız." derler. Allah, "Ne güzel ne hayırlı isim! Sizin nebiniz kimdir?" der. Onlar "Muhammed (s.a.s.)'dir." derler. O, "Kitabınız nedir?" der. Onlar, "Kur'an'dır" derler. O, "Neye tapardınız?" diye sorar, onlar da "Hiçbir ortak koşmaksızın sadece Allah'a tapardık" derler. O, "Allah'ı gördüğünüz zaman O'nu tanır mısınız?" der, onlar "Evet" derler. O, "O'nu hiç görmediğiniz halde nasıl tanırıyorsunuz?" diye sorar, onlar "O'nu tanırız. Çünkü O'nun asla dengi yoktur." Allah onlara tecelli eder, onlar da "Sen bizim Rabbimizsin. İsimlerin yücedir!" der ve O'nun için secdeye kapanırlar. Sonra onları bir nur kaplar."⁵⁵⁶

İmam Ahmed'in Müsned'inde şu hadis geçmektedir: "Kıyamet günü biz tüm insanlardan daha yüksekte olan bir tepede oluruz. Sırayla her ümmet putu ve taptığı varlıkla çağılır. Sonra Rabbimiz görünmeden bize şöyle der: "Siz niçin bekliyorsunuz?" Müslümanlar "Rabbimizi bekliyoruz." derler. O, "Ben sizin Rabbinizim." der. Onlar da "Seni görmemiz lazım." derler. Allah, tebessüm ederek onlara tecelli eder ve Müslümanlar ona tabi olur, peşinden giderler."⁵⁵⁷

Ebu Bûrde, Ömer b. Abdülaziz'in yanına gitmiş ve ona, babası Ebu Musa el-Eş'ari'nin Rasûlullah'tan (s.a.s.) rivayet ettiği şu hadisi nakletmiştir: "Allah, kıyamet günü, bir ayırım yapmaksızın herkesi bir yerde toplar. Onları birbirinden ayırmak isteyince her toplumun

⁵⁵⁵ 5/Mâide, 116-118

⁵⁵⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, Hâdî'l-ervâh, 444.

⁵⁵⁷ Ahmet İbn Hanbel, III, 345; Müslim, 191.

dünyadayken taptığı varlığı canlandırır. Herkes önderinin peşinden giderek baş aşağı cehenneme yuvarlanır, sadece biz kalırız. Rab-bimiz (kendini göstermeden) "Neyi bekliyor sunuz?" der. Biz, "Rabbimizi bekliyoruz." deriz. O, "Rabbinizi nasıl tanıyacaksınız?" der. Bizi "Peygamberler bize anlattı" ya da "Bize kitaplar geldi." deriz. O "O'nu gerçekten tanır mısınız?" der. Biz de "Biz O'na denk hiçbir şeyin olmadığı biliyoruz." deriz. Allah tebessüm eder halde bize tecelli eder ve sonra şöyle der: "Müjdeler olsun size, ey müslümanlar! Çünkü sizden her birinizin cehennemdeki yerine bir Yahudi veya Hristiyan koydum." Bu hadisi dinleyen Ömer b. Abdülaziz, Ebu Bürde'ye "Sen, Ebu Musa'nın bu hadisi Rasûlullah'tan işittiğine yemin eder misin?" demiş, Ebu Bürde de "Evet, kendinden başka ilah olmayan Allah'a yemin olsun ki ben, babamı, bu hadisi bir, iki yada üç değil, defalarca Rasûlullah'tan naklederken dinledim." demiş, Ömer b. Abdülaziz de şöyle demiştir: "İslam'da bundan daha çok hoşuma giden bir hadis işitmedim."⁵⁵⁸

Said b. Müseyyeb, Ebu Hureyre'yle karşılaşmış, Ebu Hureyre ona "Allah'tan, benle seni cennetin çarşısında buluşturmasını dilerim." demiş, Said'de "Orada çarşı var mı ki?" diye sormuş, bunun üzerine Ebu Hureyre şöyle demiştir: "Evet, var; Rasûlullah (s.a.s.) bana şöyle dedi: "Cennete giren mü'minler, orada, yaptıkları amel-lerin karşılığında daha fazlasını görecekler. Cuma günleri Allah'ı ziyaret etmelerine izin verilecek, Allah'ın arşı onlara görünecek, Allah da cennet bahçelerinden birinde olara tecelli edecektir. Onlara, nurdan, inciden, yakuttan, zebercetten, altından ve gümüşten kürsüler, tahtlar verilecek. Onların en düşük derecede olanı bile -ki orada düşüklük yoktur- miskten ve kâfurdan tepelerde ikamet eder, tahtlarda oturan cennet ehlinin kendilerinden üstün bir makam da olduğu düşüncesine kapılmazlar."

⁵⁵⁸ Ahmet İbn Hanbel, IV, 407.

Ebu Hureyre, "Ya Rasûlallah, biz kıyamet gününde Rabbimizi görecek miyiz?" demiş, O da "Siz güneşi veya dolunay gecesinde ayı görmekte zorlanır mısınız?" diye sormuş, Ebu Hureyre, "Hayır" deyince de Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Aynı şekilde Rabbinizi görmekte de zorlanmayacaksınız. Şu an bu meclisimizde bulunan herkes Allah'ın huzuruna çıkacak ve Allah her adama "Ey filan oğlu filan, filan zamanda yaptığın filan işi hatırlıyor musun?" diyerek dünyadaki bazı ihanetlerini ona hatırlatır. O kişi de "Ey Rabbim, onları bağışlamadın mı?" der, Allah da şöyle der: "Evet, bağışladım ve affımın genişliği sayesinde buralara ulaşabildin." Mü'minler o haldeyken onların üstlerini bir bulut örter ve benzerlerini görmedikleri güzellikte kokusu olan bir yağmur yağar. Sonra Allah şöyle der: "Hadi, kalkın, sizin için hazırladığım nimetlere gidin ve hoşunuza giden her şeyi alın." Biz, etrafını meleklerin sardığı bir çarşıya geliriz. Orada gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve akla dahi gelmeyen şeyler vardır. Orada alım-satım yoktur. Neyi arzularsak alınız ve (hizmetçiler) bizim için taşır. Bu çarşıda tüm cennet ehli birbiriyle karşılaşır. Yüksek mertebede olan kendinden daha düşük mertebedekiyle -ki orada düşüklük yoktur- karşılaşır. Birinin üstündeki elbise diğerinin hoşuna giderse daha onlar konuşurken bu sefer kendi elbisesi ona daha güzel görünür. Bu, hiçbirinin üzülmemesi içindir. Daha sonra hepimiz evlerimize döneriz. Hanımlarımız bizi görünce şöyle der; "Hoş geldin sefalar getirdin. Giderkenki halinden çok daha güzelleşmiş olarak dönmüşsün." Biz de şöyle deriz: "Biz Cebbar olan Rabbimizi ziyaret ettik, tabî ki bu değişiklik olacak."⁵⁵⁹

Hiz. Ali (r.a.) de Hiz. Peygamberden (s.a.s.) aynı hadisi nakletmiş fakat sonuna şunu da eklemiştir: "Daha sonra Allah "Perdeleri kaldırsın!" buyurur. Melekler, onun yüzü tecelli edene dek tek-tek perdeleri kaldırırlar. Müminler O'nun Cemalini görünce sanki on-

⁵⁵⁹ Tirmizî, 2549; İbn Mâce, 4336; İbn Hibbân, 7438.

dan önce hiçbir nimet görmemiş gibi hissederler. Bu, şu ayetteki durumdur: "Katımızda dahası da vardır."⁵⁶⁰

Bir hadis de şöyledir: "Kıyamet günü biz, yüksek bir yerdeyken Rabbimiz gelir ve tebessüm ederek bize tecelli eder."

Dahhak b. Müzahim şöyle demiştir: "Allah kıyamet günü ilk göğe emreder ve gök parçalanarak yeryüzünü ve içindeki kimseleri kuşatır. Daha sonra ikinci göğe emreder..." Dahhak yedi göğü de aynı şekilde zikrettikten sonra şöyle devam etmiştir: "Bu şekilde tüm insanların etrafını sarmış yedi adet sıra olurlar. Sonra yüceler yücesi olan el-Melik'ül-A'lâ, yanında dilediği kadar meleklerle birlikte gelir."

Enes b. Malik. Rasûlullah'tan (s.a.s.) şunu nakletmiştir: "Cebrail, üzerinde siyah bir nokta olan bir aynayla bana geldi. "Bu nedir ey Cebrail?" dedim, o da "Bu Rabbinin sana gönderdiği Cumadır. Senin ve ümmetin için hidayet vesilesi olacaktır." Dedi. Ben "bizim için onda ne var?" diye sordum, Cebrail 'de şöyle dedi: "Cuma gününde sizin için birçok hayır var, siz son ümmet olduğunuz halde kıyamet günü en önde gidenler olacaksınız. Cuma gününde öyle bir an vardır ki cumayı kılan mü'minin, ona denk gelirse mutlaka istediği şey ona verilir. Hatta istediğinden daha üstü verilir. Kendisine yazılan bir şeyden Allaha sığınır o belanın daha çoğundan da korunur." Ben, şu kara nokta nedir diye sordum." O da şöyle dedi: "O kıyametin koptuğu vakittir. Aynı zamanda günlerin efendisidir. Biz ona (yani cumaya) "Yevmül-mezîd deriz" ben ey Cebrail niçin ona yevmül-mezid diyorsunuz" oda şöyle dedi: "Rabbin cennette (toprağı) beyaz misk olan çok geniş ve bereketli bir vadi yarattı. Ahirette Cuma günü olunca Rabbin arşından iner ve (taht üzerinde) bu vadiye gelir. Tahtının etrafında sıddıkların ve şehitlerin oturduğu nurdan minberler vardır. Sonra cennet ehli bu vadiyi doldurur. Daha sonra Celâl ve İkrâm sahibi olan Allah onla-

⁵⁶⁰ 50/Kâf, 35.

ra görünür ve şöyle der: "Ben, vadini tasdik ettiğiniz, kendisi de size olan nimetini tamamlayan ve bu keramet cömertlik yurduna sizi yerleştiren Rabbinizim. Dileyin benden!" Onlar tek bir ağızdan: "Bizden razı olmanı dileriz" derler. Allah da onlardan razı olduğunu ifade eder "Daha fazla isteyin" der. Tüm istek ve ihtiyaçlar bite-ne dek O'ndan istekte bulunurlar. Sonra Allah "Daha isteyin!" der. Onlar "Artık hoşnut olduk, yeter ey Rabbimiz" derler. Cebbar arşı-na döner ve Cuma günündeki aydınlamaları miktarınca onlara, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin aklından dahi geçirmediği nimetler bahseder. Daha sonra cennet ehli, kendi köşklerine dönerler. Onların köşkleri, beyaz inciden, kırmızı yakuttan ve yeşil zebercettendir. O köşklerin ne bir yıkık-döküğü ne de bir kusuru vardır. Nehirleri şırıldamakta, meyveleri sarmaktadır. O köşklere eşleri, hizmetçileri ve meskenleri vardır. Rablerinin lütfünün ve hoşnutluğunun kendileri için daha da artması için Cuma günü sabırsızlıkla beklerler.⁵⁶¹

Aynı hadisi rivayet eden İmam Şafii'nin rivayetinde hadisin sonunda şu ifadeler de mevcuttur: "O, Rabbinizin arşa istiva ettiği gündür."

Muhammed b. Zibrkan, Mukatil b. Hayyan'dan, o da Ebü'z-Zübeyr'den, o da Cabir b. Abdullah'tan Rasûlullah'ın (s.a.s.) şu sözünü nakletmiştir: "Cennet ehli, tıpkı dünyada olduğu gibi Ahirette de âlimlere ihtiyaç duyarlar. Çünkü her Cuma günleri Rablerini ziyaret ederler ve Rableri onlara "İsteyin!" der. Onlar "Ne isteyelim ki? Bizi cennete koydun ve o kadar nimet verdin?" derler. Onlara "İsteyin!" denir, onlar da âlimlere müracaat ederler."

Muhammed b. Ka'b el-Kurazi şöyle demiştir. "Allah cennet ve cehennem ehliyle olan meşguliyetini bitirince bulutlar ve melekler arasında cennete gelip en yüksek derecedeki cennet ehline selam

⁵⁶¹ Ebu Ya'lâ, 4089, 4228; Taberânî, el-Mu'cemu'l-eusat, 6723; Heysemî, Mecma', II, 163; X, 421.

verir. Onlarda O'nun selamına karşılık verirler. Bu, şu ayette bahsedilen durumdur: "*Onlara merhametli Rabb'in söylediği selam vardır.*"⁵⁶² Daha sonra "Benden isteyin!" der, Allah arşına istiva edene dek isterler. Daha sonra onlara, meleklerin taşıdıkları hediyeler gelir."

Abdolvahid b. Zeyd, Hasan-ı Basrî'den şunu nakletmiştir: "Âbidler, cennette Allah'ı görmeyeceklerini düşünselerdi, daha bu dünyada eriyip giderlerdi." Hişam b. Hassan da onun şu sözünü nakletmiştir: "Allah Teala cennet ehline tecelli eder. O'nu gördükleri vakit cennetin tüm nimetlerini unutuverirler."

Allah'ı sevenlerin sabrı en şaşılacak sabırdır:

Her mevzuda sabır, övülen bir davranıştır.

Rabbe kavuşmaya sabır ise, övülmez yerilir.

Bir adam Şiblî'nin başına dikilip "En zorlu ve çetin sabır hangisidir?" diye sormuş Şiblî de "Allah'ın haklarına sabretmek" demiş; adam "Hayır" demiş; Şiblî "Allah'a için sabretmek" demiş; adam "Hayır" demiş; Şiblî "Allah'a rağmen sabretmek" demiş adam yine "Hayır" demiştir. Şiblî "peki hangisidir?" deyince adam "Allah'tan uzak kalmaya sabretmek" demiş bunu duyan Şiblî neredeyse ölecek kadar bir çılgılık atmıştır.

Yerilir, senden uzak kalmaya sabretmek

Fakat övülür, başka şeylere sabretmek

Allah'tan korkmak seni, O'na isyan etmekten alıkoyar. Ümit beslemen ise ona itaate yöneltir. Sevgi ise seni şiddetle O'na doğru sevk eder. Allah, kendisini sevenlerin O'na kavuşmaksızın sükûna eremediklerini görünce, onların kalplerini teskin edecek bir vakit

⁵⁶² 36/Yasin, 58.

belirlemiştir. "Her kim Allah'a kavuşmayı arzuluyorsa bilsin ki Allah'ın vaadi mutlaka gelecektir."⁵⁶³

*Ey ayrılığın uzunluğundan yakınan, sabret
Belki yarın kavuşursun sevdiğine, biter bu hasret.
Özlem ateşiyle ona doğru yürü
Belki de bulursun aşk ateşinin yanında
Sana yol gösterecek biri*

Sevgisinde sadık olan kişinin, mahbûbuna yaklaştıkça özlemi artar.

*Özlemin en büyük olduğu gün,
Çadırların çadırlara yaklaştığı gündür*

Sevenin gözleri sevgilisine her baktığında, bu bakışlar özlemine özlem katar:

*Ona bakarken göz, her kaydığında başka tarafa
Özlemini duyar onun, dönene kadar ona.*

Sevgisinde sadık olan kişinin bakışları her ne zaman başka şeylere meyletse, mahbûbuna geri dönmekten başka çare bulamaz. Başka şeylere her döndüğünde, pişmanlık ve zillet içinde, sevdiğine geri döner:

*Bakışım başkalarına dönüp seni terk ediyor
İşte o zaman gözbebeğim yaşlara boğuluyor
Gerisin geriye sana dönüyor
Nasıl oluyor da herkesten geçip
Hep sana varan bir yol buluyor.*

⁵⁶³ 29/Ankebut, 5.

Sevenin gözünü ve gönlünü en fazla aydınlatan şey sevgilisiyle baş başa kalmasıdır. Üstadımız İbn Teymiye'yi gören birisi bana onun bazen sabah erkenden sahraya çıktığını derin derin nefes alarak şairin şu sözünü kendi durumuna örnek verdiğini anlattı:

Eulerin arasından çıkıp hep uzaklaşırım

Belki yalnız kalıp da ruhuma

Gizli gizli seni anlatırım

Şevk (özlem), sevdiğinin hoşnutluğunu kazanma hususunda, seveni aceleciliğe ve ona çabucak kavuşmayı arzulamaya sevk eder: "Seni acele ile kavminden ayrılmaya sevk eden nedir, ey Musa!" Musa: İşte, dedi, onlar da benim peşimdeler. Ben, memnun olasın diye sana acele ile geldim Rabbim."⁵⁶⁴ Bazıları, Hz. Musa'nın burada özlemini ifade etmek istediğini fakat rıza kelimesiyle bunu gizlendiğini söylemişlerdir.

Bana 'Ateşe gir!' desen ve bilsem ki bu,

Senin hoşnutluğuna bir vesile ya da sana ulaşmaya bir sebep

Adımımı atarım ve girerim ateşe

İster rehberliğin olsun bu senin, isterse saptırman.

Bana kötülük yapman her ne kadar üzse de beni

Bu niyetle de olsa sevinirim, beni hatırlamandan

Hakiki sevginin alametlerinden birisi de sevenin ancak sevdiğiyle mutluluk ve huzur bulması, ondan uzak kaldığında hayatının zehir olması, çekilmez bir hale gelmesidir.

Biz sevincin doruğundayız fakat

Sevinç ancak sizinle tamam olur

⁵⁶⁴ 20/Tâ-hâ, 83-84.

*Bizim buralarda kalıp; sizin uzak olmanız
Ey vadi ehli, bizim için çok büyük ayıp olur.
Her bayramda sevinse de başkaları
Ben asla sevinemem
Ahbaplarım uzaktayken
Asla sevince eremem*

Sevene, kesintisiz bir şekilde "Ne istersiniz?" diye sorulsaydı, o da sürekli "Sevgiliye kavuşmak istiyorum" derdi.

*Bir bahçe vardık ki, ıslanmış şebnemlerle
Güzel mi güzel ve bezenmiş çiçeklerle
Seni hatırlattı bize, bu yerin güzelliği
Ve andık orada seni, sevgiyle ve özlemle.*

Cüneyd- Bağdadi, Seri es-Sakati'nin şöyle dediğini belirtmiştir: "Kendisine ulaşıldığı taktirde özlem, arifin en yüce mertebelerindendir. O makama ulaşınca her şeyi bir tarafa bırakıp sadece sevdiğine özlem duyar."

Anlatıldığına göre Allah, Davud'a (a.s) şöyle vahyetmiştir: "İsrailoğullarının gençlerine söyle, ben onlara özlem duyduğum halde niçin benden başkalarıyla meşgul oluyorlar? Bu eziyet niçin? Benden yüz çevirenler, benim onları nasıl beklediğimi, onlara karşı şefkatimi ve günahları terk etmelerini nasıl arzuladığımı bilselerdi, onlar da bana olan özlemlerinden dolayı ölmeyi arzular ve bana olan sevgileri sebebiyle başkalarıyla olan tüm bağlarını keserlerdi. Benden yüz çevirenlere karşı ben böyle iken peki ya bana yönelenlere karşı nasıl olurum acaba?"

Cüneyd'e "Sevgilisine kavuştuğu zaman seven kişi ne diye ağlar ki?" diye sorulmuş, o da şöyle demiştir: "Bu, sevinçten ve sevdiğine karşı özleminin şiddetinden kaynaklanır. Duyduğuma göre

birbirine kavuşan iki kardeş sarılmışlar ve biri "Âh, ne kadar özlemişim!" derken diğeri "Âh, kavuştum!" demiştir. Anlatıldığına göre çok sevdiği oğlu gurbette olan yaşlı bir kadın vardı. Oğlu dönünce tüm aile ve akrabaları sevindiler, yaşlı kadın ise oturup ağlamaya başladı. "Niçin ağlıyorsun?" diye sorulunca şöyle dedi: "Oğluma kavuşmam, bana Allah'ın huzuruna çıkacağımız, O'na kavuşacağımız günü hatırlattı."

"Âşıkların kalpleri, Allah'ın nuruyla aydınlanmıştır. Onların özlemi alevlenince bu nur, sema ile yer arasını aydınlatır ve Allah onları meleklerle göstererek şöyle buyurur: "İşte bunlar, beni özleyenler! Şahit olun ki ben de onları özlemekteyim."

H. Allah'ı Sevmek, O'na Yaklaşmanın En Büyük Vesilelerindendir

Ebu Süleyman ed-Daranî'ye "Allah'a yaklaştıracak en büyük vesile nedir?" diye sorulmuş; o da ağlamaya başlamış ve şöyle demiştir: "Bunu, benim gibi birine mi soruyorsunuz? En büyük vesile, onun senin kalbine tecelli etmesi, senin de ne dünyada nede ahirette O'ndan başkasını istememendir."⁵⁶⁵

Yahya b. Mu'az şöyle demiştir: "Zühd, gönle önem vermek ve Allah dışındaki her şeyi kalpten çıkarmaktır."

Şu sözler ise Sehl b. Abdullah'a aittir: "Allah'ın, kullarının kalplerine bakmadığı hiçbir an yoktur. Hangi kalpte zatı dışında bir şey bulunduğunu görürse mutlaka o kalbe İblis'i musallat eder. Her kim Allah'ı kendisine yakın görürse, Allah dışındaki her şey onun kalbinden uzaklaşır. Her kim Allah'ı memnun etmeyi arzularsa Allah da onu memnun eder. Kim kalbini O'na teslim ederse O da onu sâir azalarını üstlenir. Allah'tan başkasında huzur bulan her kalbe yakîn'in kokusunu almak haram olur. İçinde Allah'ın hoşlanmadığı bir şey bulunan kalbe de nurun girmesi haram olur."

⁵⁶⁵ Hilyetü'l-evliya, IX, 256-257.

Bazı ariflere en faziletli ameli ne olduğu sorulmuş onlar da şöyle demişlerdir: "Ruhun Allah dışındaki şeylere iltifat etmemesine özen göstermektir." Sülemî şöyle demiştir: "Siz Allah'ı bırakıp da birbirinize yöneldiniz. Hâlbuki Allah'a yönelseydiniz nice harikalar görürdünüz"⁵⁶⁶

İ. Muhabbetullah Allah'a Doğru Gidenlerin Nişanıdır

Ebu'l-Abbas şöyle demiştir: "*Muhabbet, bu grubun nişanı, yol ünvanı ve bağlılık sözleşmesidir.*"

Yani Rablerine doğru yola çıkmış olan ve O'na kavuşana dek bu yolculuktan vazgeçmeyecek olan bu grubun nişanı/alameti muhabbettir. Bunlar hakikatlere muttali olan kişilerdir. Bunların dışındakiler ise görüntülerle yaşarlar.

"Onların yol ünvanıdır." Yani muhabbet onların yolda olduklarının delilidir. Nasıl ki bir ünvan (isim, başlık) bir kitabın içeriğini gösteriyorsa muhabbet de bu yolun taliplerinin sadakatini ve yola ehil olduklarını gösterir.

"Bağlılık sözleşmedir." Yani muhabbet, Rab ile kul arasındaki bağlılık sözleşmesidir. Allah ile kul arasında sadece kulun ubûdiyeti (kulluğu), Rabb'in ise rubûbiyeti (rabbliği) şeklinde bir bağlılık vardır. Ne kulda herhangi bir rubûbiyet, ne de Rab'de herhangi bir ubûdiyet söz konusudur. Kul, her yönüyle kul; Rab ise her yönüyle hak ilahtır. Kulluk bağının gereği muhabbettir. Kulluk muhabbete bağlı olmaktır. Muhabbet çözüldüğü takdirde, kulluk da çözülmüverir. Allah en iyi bilendir.⁵⁶⁷

⁵⁶⁶ *Tarîku'l-hicretn, s. 468.*

⁵⁶⁷ *Medâricü's-sâlikîn, III, 35.*

HATİME

Ne insan, ne de kendi iradesiyle hareket eden hiçbir canlı bilgiden, iradeden ve iradesini kullanarak amelde/davranışta bulunmaktan azade değildir. Hepsinin arzuladığı bir muradı vardır. Murad ettikleri bir şeye ulaşmalarına yardımcı olan bir takım yollar ve sebepler mevcuttur. Bazen bu sebep bizzat kendisinden, bazen harici bir yönden/etkiden, bazen de hem kendisinden hem de hariciden olur. İşte tüm bu sebeplerden dolayı her canlı bir şeye yönelip onu isteyecek/murad edecek ve onu elde etmek için bir başka şeyden yardım isteyip ona itimat edecek şekilde/fitratta yaratılmıştır.

Murad edilen şeyler iki kısımdır: 1. Bizzat kendileri istenen şeyler, 2. Başka şeyler sebebiyle istenen şeyler.

Müsteân olan (kendisinden yardım istenen) şeyler de iki kısımdır: 1. Bizzat kendisinden yardım istenen şeyler, 2. Asıl yardımı istenene tâbi ve aracı olan şeyler.

Böylelikle dört şey ortaya çıkmaktadır:

1. Bizzat murad edilen
2. Başkası sebebiyle murad edilen
3. Bizzat yardımı istenen
4. Yardımı istenen varlığa tâbi ve aracı olan şeyler.

Şüphesiz her kalbin sevdiği ve kendisinde huzur bulduğu bir matlubu vardır. Ve elbette ki o matluba ulaştıracak, onu elde etmeye yardımcı olacak şeyler vardır. Yardımı istenen varlık, çağrılan/dua edilen ve istenilen/kendisinden bir şeyler istenen varlıktır. Kulluk etmek ve yardım istemek çoğu zaman birbirinden ayrılmayan iki şeydir. Kalp, rızık, yardım ve fayda konularında kime güvenip dayanırsa elbette ki ona saygı duyar, ona boyun eğer, ona tâbi olur ve onu bizzat sevmese bile sadece bu yönleriyle sever. Fakat içinde bulunduğu hal, kalbe hâkim olursa, o varlığı bizzat sevmesine ve ondan elde etmek istediği arzuları (rızık, yardım, fayda) unutmamasına sebep olabilir. Bazen de kalp, -bir mal, makam veya kadında olduğu gibi-bir şeyi sever ister ve ona yönelir fakat o şeyden yardım istemeyip tam aksine onu elde etmek için başkasından yardım ister. Ya da sevdiği o şeyin kendisine yardım edebileceğini düşünüyorsa bu durumda ondan yardım ister ve böylece onun hakkında hem onu sevme hem de ondan yardım isteme duygularını taşır.

Tüm bunlardan şu dört tür varlık ortaya çıkmaktadır:

1. Bizzat sevilen ve bizzat kendisinden yardım istenen: Bu, dört tür içerisinde en üstün olanıdır. Bu özellik de sadece Allah'a aittir. O'nun dışındaki her şeyin, O'nu sevmenin bir tabisi ve sonucu olarak sevilmesi; O'nun dışındaki her şeyden sadece bir aracı ve sebep olarak yardım istenmesi gerekir.

2. Başkası sebebiyle sevilen fakat bizzat kendisinden yardım istenen: Kendisini sevenin arzularını gerçekleştirmeye kadir olan sevgili böyledir.

3. Sevilen fakat kendisini elde etmek için başkasından yardım istenen.

4. Yardımı istenen fakat sevilmeyen.

Tüm bunlar bilindiği takdirde bu dört gruptan hangisinin ibadet edilmeye ve kendisinden yardım istenmeye en layık olduğu; ibadete ve yardım istenmeye en layık olan bu varlığın sevgisine ve yardımına vesile olamayan varlıklara sevgi duymanın ve onlardan yardım istemenin kulun kendi zararına olduğu ve zararının faydasından çok daha büyük olduğu ayan-beyan ortaya çıkar.

Allah'tan yardım ister, O'na tevekkül ederiz.

Allah Sevgisi

De ki ; eğer siz Allah'ı seviyorsanız
bana uyun Allah ta sizi sevsin
ve günahlarınızı bağışlasın.
Allah bağışlayandır , esirgeyendir.
(Al-i imran - 31)

KARINCA & POLEN YAYINEVİ
Perakende Satış Mağazası
Ordu cd. Özdemir Marmara Çarşısı No:21/49
Beyazıt / İSTANBUL Tel : 0212 638 69 19

www.karincakitap.net

